

1082

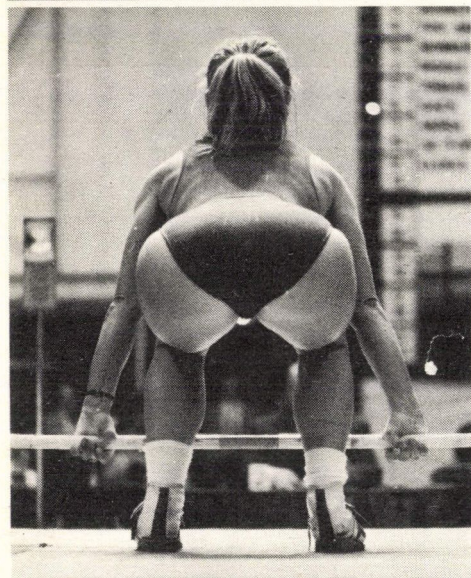
1987/4. SZÁM

jel-kép

A TÖMEGKÖMUNIKÁCIÓS KUTATÓKÖZPONT FOLYÓIRATA

A SAJTÓFOTÓ

idei seregszemlélén, a szó szoros értelmében is színes, de az élet sokszínűségét is érzékletesen idéző képkavalkádban feltűnhetett fotóriportereink érzékenysége a hazai szociális kérdések iránt. Különösen fiatalabb fotósaink tűntek ki azzal, hogy éles szemmel és a fonákjáról, olykor egyenesen a fenekéről nézve mutatták fel a fogyasztói értékrend torzulásait: a luxusautó ablakán kikandikáló éhes férfi pillantása vagy a butik tinédzser-tavasza előtt vonuló ősz inkább csak finom iróniával ábrázolja a kontrasztokat, a füredi Anna-bál romjai fölött közös széken pihenő pár szomorkás hátulnézete viszont rezignált elmélkedést sugall, de a sportból gátlástalanul kacér attrakciót fabrikáló női súlyemelés „hátulnézete” egyértelműen gúnyos fintor. (A képek csak emlékeztetőül szolgálnak, hiszen teljes fotódramaturgiájuk sorozat voltukban épül fel.)

Címlapterv: Miklós Pál

A címlapon:

Krista Gábor (1963, MTI): Váci utca I.

A borító belső oldalán (fentről):

— Krista Gábor: Váci utca II.

— Bánkuti András (1958, Magyar Hírlap): Anna-bál

— Habik Csaba (1956, Magyar Hírlap): Gyengébb nem?

TARTALOM

Szecső Tamás: Történelmi tanulás	3
<hr/>	
● GYŰJTŐPONTBAN	
<hr/>	
„A sajtó legyen a szocialista pluralizmus tükre” — Pro és kontra a szocialista nyilvánosságról	5
Egészségmegőrzés és újságírás	
Forgács Iván: Egészségünk megőrzése	12
Gombosi Katalin: Az egészségmegőrző program és a tömegkommunikáció	14
Nógrádi Tóth Erzsébet: Érvelni csak felkészülten lehet	18
<hr/>	
● KÖRKÉRDÉS	
<hr/>	
„A televízió a kultúra tragédiája” — Írók, művészek a kultúra szerepéről	22
<hr/>	
● KÖZELKÉP	
<hr/>	
Péteri János: A szociálpolitikai írások a párt lapjában (1946—1982)	32
Terestyéni Tamás: Az anyanyelvi kommunikációs kultúra néhány jellegzetesége	43
Valkó Emőke—Rosner Imre: A videózás jellemzői Magyarországon	54
Szilágyi Erzsébet—Valkó Emőke: A Nyolc évszak közönségfogatatása	65
Baracs Dénes: A dzsungel törvényei — Tévévilág Itáliában	71
<hr/>	
● FÓRUM	
<hr/>	
Dömötör János: Megkísérelni a (majdnem) lehetetlent	81
<hr/>	
● MŰHELY	
<hr/>	
A vibráló újságcsináló — Lévai Bélával beszélget Nádor Tamás	85
<hr/>	
● ÚJ TECHNIKA	
<hr/>	
Huppán Béla: A számítógépes grafika és a sajtó	93
Szekerés Péter: Adatbankok, vagy az értelmiség mint olcsó számítógép?	103

• KITEKINTÉS

Európai körkép 112

Tamás Pál: Értelmiségi szerepátrendeződés és politikai értékváltás az Egyesült Államokban 122

• MÚLTUNK

Ritter Aladár: A pesti riporterkirály 136

Tar Károly: Keresünk és találunk barátokat 148

• MÉG EGYSZER

Posta, postások 160

• SZONDA

Még mindig nem elég 171

Ezeket már semmi sem ellensúlyozza 172

Egyre szűkösebben 174

A körülmények hatalma 176

Az elhelyezkedési nehézségektől a munkanélküliségig 177

A jelenlegi korhatár megfelelő 179

Jut is, marad is? 180

Növekvő aggodalom 182

• TALLÓZÓ

Könyvekről — Lapokról — Rövidre fogva 184

• LAPOZGATÓ

Italo Calvino: Egy fotográfus kalandja 203

jelkép

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

Gálik Mihály, Lázár István, Liszky Tamás, Márton Anna, Márton Miklós, Sándor György, Tábori András, Szecskó Tamás *főszerkesztő*.

SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Gerelyes Endréné *főszerkesztő-helyettes*, Balogh Elemér, Bogdán Éva, Frank Ernőné, Hoffmann Márta, Mester Ákos, Tölgyesi János, Varga Zsuzsanna, Wisinger István, Zöldi László.

**Szerkesztőség
és kiadóhivatal**
Budapest V.,
Akadémia u. 17. 1054
Telefon: 327-745
Levélcím:
Budapest, 1373 — Pf. 587

SZERZŐINK KÖZÜL:

Baracs Dénes újságíró, MTI; *Bölcs István* újságíró, Magyar Rádió; *Dömötör János* múzeumigazgató, Hódmezővásárhely; *Erki Edit* irodalomtörténész, Új Tükör; *Dr. Forgács Iván*, egyetemi tanár, az OTKE Társadalomorvostani Intézet

igazgatója; *Fóris György* újságíró, MTI; *Gellért Gyöngyi* irodalomtörténész, Könyvvilág; *Dr. Gombosi Katalin*, főorvos, Társadalombiztosítási Főigazgatóság újságíró-tagozata; *Huppán Béla*, a Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat művészeti vezetője; *Lendvay Judit*, a TK munkatársa; *S. Nagy Katalin* docens, BME; *Nógrádi Tóth Erzsébet* újságíró, Népszava; *Ritter Aladár* újságíró; *Rosner Imre*, a TK munkatársa; *Szeke- res Péter* újságíró, FILMINFORM; *Tar Károly* főszerkesztő, Kolozsvár; *Tamás Pál* tudományos kutató, MTA Szociológiai Intézete; *Terestyéni Tamás*, a TK munkatársa.

Történelmi tanulás

Glasznoszty. Egyelőre még csak mozaikokból rakhatjuk össze a jelenség képét. (Ilyen mozaikokat közlünk folyóiratunk mostani számában is, abban a reményben, hogy a jelenségserepek, a glasznoszty „pro és kontra” érvei, hozzásegítik az olvasóink zömét kitevő hivatásos kommunikátorokat a gondolati kép teljesebbé tételéhez.)

Ám a mozaikkép még mindig csak leíró jellegű. Vannak ugyan publicisztikai és politikai elemzések, amelyek analitikusabb igénnyel közelítenek a témához, de ezek is többnyire a jelenség okait próbálják feltárni és magyarázni, s a várható, előre látható vagy nagy valószínűséggel prognosztizálható társadalmi, politikai — sőt, történelmi — következményeit kevésbé.

Pedig a glasznoszty — vagy hogy mostantól saját politikai szótárunk fogalmain belül maradjak: a szocialista nyilvánosság — megteremtésének hatásai végiggyűrűzhetnek a szocializmust építő társadalmak egész működésén. Amennyiben intézményesül, szervesen beépül társadalmi mechanizmusaink közé, s megkapja sérthetlenségének politikai és jogi garanciáit is. Visszatérést jelenthet az ősforrások szocializmusmodelljeihez. Azokhoz, amelyekben még mindennemű szocializmus feltétele — és következménye — a társadalmi viszonyok transzparenciája, átláthatósága.

A Jel-Kép utolsó számában a szocialista nyilvánosságról írva egyik szerzőnk „a tekintély társadalmi korlátozásáról” szól, mint a nyilvánosság egészséges működésének egyik következményéről. Gondoljuk csak végig: a kelet-európai társadalmak mélyen gyökerező közéleti paternalizmusai — az „atyuska-szindrómától” egészen az „urambátyám” kapcsolatrendszerig — milyen radikális változásokon mennek majd keresztül a nyilvánosság éberrel figyelő tekintete alatt.

A nyilvánosság a hatalom korlátozását jelenti, s egyben a hatalomgyakorlás kiterjesztését. Legalábbis annyira, amennyire a politikai hatalom igényt tart a legitimitációra. Ma már, az „Istentől való hatalom” korszakának elmúltával a legerősebb legitimitációs forrás maga a nyilvánosság. Minden társadalomban, kiváltképp a demokratikus berendezkedésűekben. És ezek között is kiválóan azokban kell és lehet ebből a forrásból meríteni, amelyek egy történelmileg új típusú, szocialista demokráciát kívánnak kialakítani.

Szerkesztői levél

A nyilvánosság: kommunikáció. Esmecsere a közös dolgokról — ahogyan Eötvös József nevezte: közdolgokról —, a társadalom alkotó, újító energiáinak felszínre hozása. Persze, szokni kell hozzá. Az intézményes feltételek megteremtésén túl meg is kell tanulni. Az állampolgárnak éppúgy, mint választott képviselőinek. Meg kell tanulni a demokráciára annyira jellemző alkufolyamatok nyilvánosság előtti bonyolítását, az ezekben való felelős — és hadd tegyem hozzá: szuggesztív — részvételt. Tanulni kell a politikusi image építésének csinját-binját. Meg kell ismerkedni az össznépi viták kezelésének mechanizmusaival. (Az úgynevezett „társadalmi vitáink” még az ismerkedés görceit tükrözik!)

Sokat kell tanulnunk valamennyiünknek. Ám a parlament őszi ülészaka már azt jelezte, hogy merészen belevágtunk ebbe az ösztársadalmi tanulási folyamatba.

Szilárd Tárnai

„A sajtó legyen a szocialista pluralizmus tükre”

Pro és kontra a szocialista nyilvánosságról

„— Olvastad azt az elképesztő cikket a mai Pravdában? — kérdezi telefonon egy moszkvai nyugdíjas a barátját. — Nem, mi volt benne? — Ne haragudj, ezt inkább nem telefonon mondom el.”¹

(Moszkvai vicc idézi a Time)

A nyitás

„Felfigyeltek-e arra, milyen gyorsan elkelnek ma a napilapok? Egy-két óra, és az újságkioszkok teljesen kiürülnek. Nem tudom, ki hogyan van vele, de én a napot mindig azzal kezdem, hogy tüzetesen áttanulmányozom a napilapokat, akárcsak a háborús években a térképet, amelyen az odatűzött zászlók a frontvonalat jelölik. Miután egy adott területet elfoglaltunk, máris aggódunk a következő nap miatt: megyünk-e tovább előre? . . .

. . . A Pravda a múlt év elején olvasói levelekből közölt összeállítást. Az összeállítás két-három élesebb mondata akkora port vert fel, hogy variációk erre a témára még a kongresszuson is elhangzottak. Majd a Pravda újabb olvasói leveleket közölt — ezúttal a vélemények jóval élesebbek voltak, ám a közvélemény már sokkal nyugodtabban fogadta őket. Egy év alatt a moszkvai sajtóból annyira eltűnt a jéghideg víztől való félelem, hogy egyesek már azt javasolják, rendszeresítsenek Vörös Könyvet a pozitív cikkek számára . . .

. . . Nemrég, miközben lelkesen hasonlítottam össze egy beszélgetésben Mamaladze és Kapralov filmkritikáját a Vezeklésről, váratlanul a mondat kellős közepén elakad-

tam: az egyik recenzió stílusa valahogy nem jó, nem tetszik a nyelvezete. Pedig nemrég még csak nem is álmódhattunk ilyen cikkről. Hát még ilyen filmről! . . .”² (M. Pavlova-Szilvanskaja történész)

„Több mint tizennégymillió fővel nőtt a központi lapok és folyóiratok olvasótábora, sokmillió nézősereget vonzanak a központi televízió időszerű kérdésekről szóló adásai. Az embereket vonzza az a bátor hangvétel, a mély elemzés, amellyel a sajtóban fölvetik az aktuális problémákat . . . az élet legkülönfélébb vonatkozásait érintő kérdéseket.”³ (Mihail Gorbacsov)

„. . . azok az emberek, akik reggel hat órától kezdve sorbaállnak ezekért a folyóiratokért, nem ingyencek, nem sznobok. A nép áll ott, a milliók állnak ott, nekik szükségük van erre. Milliók akarják az igazságot ismerni. Ők a nyilvánosságra szavaznak. Úgy vélem, a lelki emelkedettség központja jelenleg újra a mi országunkba helyeződik át.”⁴ (Andrej Voznyeszenszkij író)

„. . . lehet, hogy a pártnak nem sikerült volna eljutnia az átalakítás egész problematikája megvitatásának mai szintjére — ez pedig igen átfogó, nem egyértelmű, ellentmondásos dolog —, ha közvetlenül az SZKP Központi Bizottságnak 1985. áprilisi plénuma után nem kapcsolódtak volna be

aktívan, igazából a tömegtájékoztatási eszközök.”⁵ (Mihail Gorbacsov)

„Az átalakítás emeltyűje”

„A szovjet reformfolyamatok az élet három alapvető síkján zajlanak. A gyorsítás (uszkarényije) . . . , az átépítés (peresztrojka) . . . , és a nyilvánosság (a glasznoszty) . . . E világtörténelmi csomagterv tényezői összefüggnek egymással, feltételezik egymást.”⁶ (Gyertyán Ervin)

„Gorbacsov a tömegtájékoztatási eszközökkel is szövetséget kötött: nagy hatalmú szövetség ez, melyről maga is úgy véli, hogy az »átalakítás erős emeltyűje«.”⁷ (Süddeutsche Zeitung)

„. . . a nyilvánosság — a társadalom normális állapota. Ha ez nem lesz, akkor semmi sem sikerül nekünk. A nyilvánosságtól, a kritikától és az önkritikától, amelyet a közös ügyünkről való gondoskodás hat át, függ közvetlenül a társadalom egészsége, erkölcsi légköre . . .”⁸

„. . . számunkra most az a legfontosabb, hogy . . . mélyítsük el a demokráciát és a nyilvánosságot, tehát azt, ami erősíti az átalakítás légkörét . . .”⁹

„. . . Különösen fontosak számunkra a szellemi élet terén tett első lépések, mivel a társadalmi tudatban bekövetkező fordulat, az emberek szellemében, gondolkodásában és magatartásában bekövetkező változások nélkül nem lehetünk eredményesek . . .

„. . . A nyilvánosság fontos ösztönző építőmunkánk minden területén, az össznépi ellenőrzés hatékony formája . . . jogszabályok révén biztosítani kell a maximális nyilvánosságot az állami és társadalmi szervezetek munkájában, reális lehetőséget kell nyújtani a dolgozóknak véleményük elmondásához a társadalmi élet bármely kérdéséről . . .

„. . . Soha még ennyire nem volt szükségünk a világhosszra, mint manapság, még-

pedig azért, hogy a párt és a nép mindenről tudjon, hogy ne legyenek többé homályos zugok, ahol a bürokrácia penésze megtelepszik.”¹⁰ (Mihail Gorbacsov)

„Gorbacsov hosszú éveken át tanulmányozhatta reformer elődeinek hibáit, akik egy számukra ismeretlen és szokatlan anyaggal próbáltak dolgozni. Hruscsov túl gyors és hirtelen kísérletekkel próbálta megalapozni az ország szerencsését. Dubcek úgy vágott bele a Prágai Tavaszba, hogy fogalma sem volt róla, hogyan válthatja valóra a társadalmi realpolitikában a beigért demokráciát. Egyikőjük sem tudta, mihez kapcsolódják.

Gorbacsov viszont nagyon pontosan az orosz és szovjet történelemhez igazítja elképzeléseit. Hogy korszerűsítési terveihez megnyerje az embereket, a glasznoszty, a nyíltság politikájával a XIX. századi orosz hagyományokhoz nyúlt vissza. Akkoriban az írók és az értelmiségiek úgyszólván teljesen saját erejükre hagyatkozva azért küzdöttek, hogy érvényre juttassák a nyilvános bírálat és ellenőrzés azon funkcióit, amelyek Nyugat-Európában a hatalmas politikai mozgalmak és a lendületes forradalmak közötti erőjáték eredményeként alakultak ki.”¹¹ (Die Zeit)

„Gorbacsov elsősorban felismerte, hogy az «emberi tényező» aktivizálása nélkül aligha lehet elérni azokat az igényes gazdasági és társadalompolitikai célokat, amelyeket maga elé tűzött. Ezért szállt síkra a nagyobb glasznosztyért, hogy ezzel elérje a szovjet embereknek a reform megvalósításában való nagyobb részvételét.”¹² (Aussenpolitik)

„Ahogyan Héraklész két folyót terelt Augiász istállójába, hogy kisöpörje az évek során felhalmozódott szemetet, úgy próbálja a főtitkár a nyilvános támogatásnak a folyamával elhordani a korrupció, a cimboraság, a hozzá nem értés és a tehetetlenség, a törvénysértések és a hivatali hatalommal való visszaélés, a szépítgetés és az élőködés, az önkényesség és az elvakultság évtizedek folyamán felgyülemlett szennyét eltakarítani.”¹³ (Reinischer Merkur)

„A társadalomban, ahol régóta halmozódott a ki nem mondott elégedetlenség, a robbanószerkezet szerepét a szó tölti be. A nyilvánosan elhangzó gondolat mágikus erőre tesz szert . . . mihelyt a hallgatás pecsétjét egy adott társadalmi baj kérdésében megtörik, a közvélemény álláspontja rohamos gyorsasággal kikristályosodik. Amit tegnap az ember még saját, személyes problémájának, véletlen kudarcnak vagy igazságtalanságnak látott, az ma váratlanul társadalmi méreteket ölt, társadalmi jelenségként áll előttünk. Teljes hangerővel felhangzik a követelés, hogy változtatni kell a helyzeten, meg kell újítani a gazdasági és a politikai életet.”¹⁴ (M. Pavlova-Szilvanszkaja)

„Amikor mi, önökkel együtt »rózsaszínbelen« tüntettük fel az életet, a nép mindent látott, és elveszítette érdeklődését a sajtó, a társadalmi tevékenység iránt. Úgy vélte, hogy egyszerűen megalázzák, megsértik, amikor »badarságot« próbálnak elhithetni vele: hiszen a nép ismeri a valóságos életet, azt, ahogyan az valójában van . . . Ahogyan mi a legutóbbi években cselekedtünk, ez azt jelentette, hogy a népet a politikán kívül tartjuk. Tiszteletlenség volt ez a néppel szemben. Ez valamiféle elitzszemlélet, most pedig a demokratikus folyamaton keresztül mindent a maga helyére kell tenni.”¹⁵ (Mihail Gorbacsov)

„Túl sok glasznoszty”?

„Vastag és vékony folyóirataink egymással vetélkedve keresgéljük ki és közlik a korábbi évtizedek műveit, amelyek bizonyos okok miatt nem jelentek meg, vagy azelőtt Nyugaton közölték őket. Azok a kísérletek, hogy ezeket beiktassák a szüntelen élő irodalmi folyamatba, a jelenkor összefüggésébe — akár akarjuk akár nem — nemcsak meglassítják ezt a folyamatot, hanem valamiféle irodalmi hullagyalázásra emlékeztetnek.”¹⁶ (Pjotr Proszkurin író)

„Néha mint főszerkesztőnek olyan érzésem támad, hogy amikor a múlt felé fordulunk, csupán a negatívumot keressük benne, mintha semmi pozitívum sem lett volna hetven év alatt, amelyet szovjet viszonyok kö-

zött éltünk le. Úgy vélem, ez is alkalmat nyújt arra, hogy komolyan elgondolkodjunk.”¹⁷ (Szergej Baruzgyin, a Druzsba Narodov főszerkesztője)

„. . . Közös erőfeszítéssel határozottan vissza kell utasítanunk a provokátorokat, az intrikusokat és a revizionistákat, akik szakadást és zúrzávart idéznek elő sorainkban. Vissza kell utasítanunk mindazokat, akik suttyomban kátránnyal kenik be közös házunk kapuját.

Az úgynevezett »tömegkultúra« szennyel, széxszel, gyilkosságokkal, erőszakkal és kegyetlenségekkel árasztotta el a Nyugatot, és az ehhez vezető utat a rock nyitotta meg . . . Ha a kultúra Nyugaton elfogadott, háromrétegű felosztásához igazodunk, azaz a »felsőkultúra« a magas homlokúak, a »középkultúra« az átlagos homlokúak, és végül a »tömegkultúra« az alacsony homlokúak számára —, akkor a rock túlnyomó többségében manapság ennek a legalsó rétegnek, a »keményfejűeknek« a szellemi tápláléka. Mi azonban sajtónkban olyan cikket olvasunk, amely a kemény rockot valami emberfeletti és szükséges dolognak tünteti fel. Tegnap láttam a Néva-parti rockot, és félelem fogott el amiatt, hogy Október hetvenedik évfordulójának esztendejében Lenin városában büntetlenül így kigúnyolják történelmünket.

Hamis értékek! Valamennyiünknek eleink van belőlük, a kölcsön vett nyugati agyrémből, országunk népei eredetisége szent ereklyéinek lábball tiprásából . . . ! Itt frontharcosok ülnek, menjetek, és nézzétek meg ezeket a suhancokat, mondjátok el a véleményeteket!”¹⁸ (Jurij Szergejev író)

„Mély aggodalom készítet arra, hogy beszéljek a súlyos hiányosságokról és valószínűleg politikai hibákról a Moszkovszkije Novosztyi ideológiai álláspontjában, amely lapot az APN adja ki, és a világ 140 országában terjesztik. A lap ideológiai álláspontja a vezetőség megújítása óta hirtelen megváltozott. Íme néhány példa:

»A történelmi tudás energiája« című írásban idézik a moszkvai történettudományi intézet és levéltár rektorának felszólalását egy tudományos tanácskozáson, ahol a személyi kultusszal kapcsolatos kérdéseken el-

mélkedve arra szólít fel, hogy újra pozitívan értékeljünk mindenféle ellenzékit, s a mensevikek elhajlásait . . .

. . . Sajnos, ez az irányvonal megnyilvánul a lap más számaiban is. Az 1986. november 9-ei számban jelent meg Rajkin cikke, aki azt állítja, hogy országunkban a »grandiózus sikerek« helyett »teljes hanyagság« uralkodik, a »nagy vívmányok« helyett szervezetlenség és a »hősies munka« helyett — iszákosság . . .

Úgy gondolom, hogy még a Szovjetunió ádáz ellensége is szégyellne ilyen dolgokat mondani hazánkról.

1986. december 14-én közölte a lap Satrov felszólalását a színházi dolgozók kongresszusán, amelyben azt állítja, hogy 1917 után a szovjet társadalom szellemi életét a szolgálalkúság és a társadalmi és politikai apátia rongálta. Aztán kijelenti, hogy most új esélyünk van, amelyet nem szabad elszalasztani. Milyen esélyre gondol?

Az 1987. január 11-ei számában az első oldalon vastag betűkkel ez olvasható: »Bevezetés a demokráciába«. Már hetven évet megéltünk, és még csak most kezdjük el tanulni a demokráciát?

Mi célt szolgál az egész világon terjesztett lap ilyen ideológiai álláspontja? A nyitottságnak szüksége van bölcsességre. A. M. L. 1939 óta az SZKP tagja.¹⁹ (Olvasói levél Valentyin Falinhoz)

„Gorbacsov a reformok ellenzői szemében elsősorban rombolóként tűnik fel. Beszédei és az egyre élesebbé váló leszámolás a múlttal minden jel szerint egyre inkább veszélyezteti a »belső legitimitációt« . . . Ami ennek . . . a legitimitációnak az ismérveit illeti, a legfontosabb tényező a politikai uralom stabilitása volt, az uralkodó bürokrácia és a tömegek közötti hallgatólágos konszenzus pedig egyfajta kötőanyagként szolgált. Ide tartozott egyébként az árnyékgazdaság, az árnyékpiaç, a korrupció és nem utolsósorban a korlátlan vodkafogyasztás is.²⁰ (Neue Zürcher Zeitung)

„I. D. Laptjev: A nyilvánosság visszafordíthatatlanul megszilárdult a társadalomban. Látni kell azonban, hogy mégis állandó támadás és nyomás sújtja. Nem gyengült a

főhatóságok nyomása a nyilvánossággal szemben.

M. Sz. Gorbacsov: Így van.

I. D. Laptjev: . . . látnunk kell azt, hogy mindenféle hibát alkalmanként használnak fel arra, hogy elvileg vessék fel a kérdést.

M. Sz. Gorbacsov: Azt várják, hogy valaki hibázzon, gondatlanságot kövessen el. Éppen ezért felelősnek kell lenni, mivel ez a demokratizálás és a nyilvánosság egész folyamata ellen irányul.²¹ (Gorbacsov találkozója a tömegtájékoztató vezetőivel)

„Saját tenyésztésű bürokratikus szovjet szocialista konzervativizmus — ha Szergej Zaligin szavaival élünk, akkor így határozhatjuk meg fő ellenségünket. A »szovjet szocialista konzervatívoknak« és népes környezetüknek tökéletesen megfelel a »rend«. Félnek a nyilvánosságtól. Elszoktak attól, hogy ott legyenek, ahol az »egyszerű« emberek vannak, hogy beszélgessenek velük. Nincs szükségük önállóságra, hiszen az magával hozza a felelősséget is. Nem a meggyőzést szokták meg, a gyanakvást és a tiltást szokták meg. Így egyszerűbb nekik. Mostanában elcsendesedtek. De nem veszítették el a reményt. Arra várnak, hogy ismét ütni fog az órájuk.²² (Alekszander Bovin, az Izvesztyija szerkesztője)

„Szomszédnőm, aki egyetemi hallgató, hazahozta az egyetemről az SZKP XXVII. kongresszusa témájával kapcsolatos szemináriumi foglalkozások tervét. Teljesen mai, időszerű témák: »A XXVII. kongresszus és a demokrácia fejlesztése«; »A XXVII. kongresszus és a békeharç«. Ismerős és érthető szavak. Valami még sincs rendben. Jobban megnézem. Kiderül, hogy a rotaprint eljárással sokszorosított anyagon eredetileg a XXVI. szám szerepelt, aztán gondosan, kézzel kijavították a példányokat XXVII-re. Íme, ennyiből áll a társadalomtudományok oktatása terén az átalakítás az ország egyik vezető egyetemén . . .

. . . Az egyik humán tudományokkal foglalkozó folyóirat főszerkesztőjét felmentették tisztsége alól. Kézhez kapta személyi jellemzését. Ebben a jellemzésben a pártiroda megállapította, hogy az illető jó, együttérző ember, de kevés hozzáértéssel rendelke-

zik, felettései túlságosan is kiszolgálja. A megbántott volt főszerkesztő fellebbezésével élt. »Ez a XXVII. pártkongresszus, ezek az igazság tanulságai« — magyarázta a pártbizottság titkára. »Csak nem vette komolyan? — kérdezték tőle mások. — Hát nem érti, hogy mindez hamarosan véget ér, és akkor majd szégyellni fogja magát naivsága miatt?«²³ (Mihail Satrov drámaíró)

„L’Unitá: Ha megbocsátja a kissé erőltetett megfogalmazást, számomra úgy tűnik, hogy az »új forradalmat« csak egy kisebbség támogatja, amely bármennyire aktív, eltökélt, öntudatos csoport, mégis kisebbség . . .

Jegor Jakovlev: Azt javaslom, hasonlóan, hasonlóan össze a XX. kongresszus utáni és a XXVII. kongresszus utáni helyzetet. Annak idején mindenki meggyőződése volt, hogy a reform lehetséges — most azonban rengeteg ember már nem hisz semmiben, sem jelszavakban, sem felhívásokban. Elfáradtak.²⁴ (Jegor Jakovlev, a Moszkovszkie Novosztjyi főszerkesztője)

„Ha ma egy óvatoskodó szerkesztő a vitatható cikket vagy irodalmi alkotást »felküldi« véleményezésre, többnyire a következő választ kapja: »Döntsel magad. Elvégre azért ülsz az íróasztalod mellett, hogy döntéseket hozzál.« Egyesek azonban egyszerűen képtelenek hozzászokni ehhez a helyzethez, rettegnek a demokráciától.²⁵ (Jevgenyij Jevtusenko)

A nyíltság: garancia

„ . . . vajon lehet-e gyorsan felkurblizni egy olyan gépezetet, mint amilyen a mi országunk? Ez a hihetetlenül nehéz feladat sok időt igényel, az átalakítás híveinek pedig, akik nem feledkeztek meg a múlttól, már ma, haladéktalanul és azonnal szükségük van valamiféle minimális bizonyosságra, hogy a múlthoz nincs visszatérés.

Egyelőre csak a nyíltság, a nyilvánosság biztosítja lábunk alatt a többé-kevésbé szilárd talajt. Szerintem a sajtóban megjelenő élesebb hangú anyagok főleg pszichikai igényt elégítenek ki: mi magunk csipkedjük magunkat egész idő alatt, hogy meggyőződ-

jünk róla, mindez nem álom.²⁶ (M. Pavlova-Szilvanszkaja)

„A világoosság és az áttekinthetőség, amely most a társadalomban, a sajtóban és a művészetben egyaránt érezhető és tapasztalható, nem az istenek adománya volt. Éveken át küzdöttünk érte, olykor teret nyertünk, olykor elvesztettük, olykor elsáncoltuk magunkat, de utána kitörtünk az ostromállapotból és támadásba mentünk át . . .

. . . A nagyobb nyilvánosságért és nyíltságért folytatott harcban két álláspont kristályosodott ki. Az egyik: »ne szórjatok sót a nyitott sebekbe«. Ez gyáva és kozmetikázó álláspont, mivel a seb, ha nem kezelik, tovább gennyesedik a var alatt. A másik álláspont: »Ne szórjatok cukrot a sebekbe«. Vagyis, akárcsak a kínai gyógy módot alkalmazó embereknek, a művészetnek sem szabad visszariadnia attól, hogy tüket szúrjon a legfájdalmasabb pontokba, a társadalom ideggócaiba.

Hosszú harcok után végül is a második álláspont kerekedett felül társadalmi életünkben, mivel megértettük, milyen komoly veszélyt jelent a kozmetikázás mind a társadalom intellektuális, mind gazdasági fejlődésére nézve. Azt, ami ma a szovjet művészeti életben történik, én a magam részéről »előreneszánsznak« nevezném . . .²⁷

. . . A glasznoszty nem félrevezetés, hanem fejlődés. Nem Gorbacsov agyalta ki, nem felülről erőszakolja ránk, mint ahogy azt sokan Nyugaton gondolják. Gorbacsov azokat a történelmi kényszerítő erőket tükrözi, amelyek magukban az emberekben gyűltek fel, s amelyek a gazdaság és a nyíltság fejlődése meggyorsítására vonatkoznak.²⁸ (Jevgenyij Jevtusenko)

„A glasznosztynak már köszönhetünk egyet s mást . . . A Bajkál-tónál a világ legnagyobb ivóvízszennyezését abbahagyták, azt a tervet pedig, hogy több szibériai folyó irányát megváltoztassák, törölték. A glasznoszty olyan embereket is defenzívába szorít, akik még röviddel ezelőtt a legcsekélyebb mértékben sem gondoltak a visszavonulásra. Bürokratákat és olyanokat, akik állami tulajdont sikkasztottak, jellemtelen demagógokat és szűk agyú tudatlanokat,

akik még tegnap is szabadon lélegezhettek a Földön. Szovjet újságokban világosan, érthetően neveztek meg — mondjuk ki egész nyíltan — gazembereket, akik többek között magas tisztségeket töltöttek vagy töltenek be még mindig. A szavakat tettek követték, és a gazdasági és társadalmi életben, a vállalatoknál és tudományos intézetekben, a kultúrában és művészetben új, tisztességes, makulátlan hírnevű emberek kerülnek vezető funkciókba.”²⁹ (Jurij Sevcsenko újságíró)

„Amennyire vissza tudok emlékezni, első ízben fordult elő, hogy a filmszövetségben és az írószövetségben nem előre egyeztetett választások zajlottak; a felszólalók többsége igen élesen bírálta a művészeti életbe való bürokratikus beavatkozást, és hangsúlyozta, hogy a művészek joga van az önálló gondolkodásra.

Jó néhány egykori »lázadót« választottak az említett alkotói szövetségek élére. Kivittük azt a jogot, hogy saját szakmai köreink belül magunk dönthessünk a műalkotások sorsáról.

Nem sokkal a választások után a filmművészeti bizottságot alakított az összes korábban betiltott vagy zárolt film felülvizsgálatára. Az eredmény: tíz film zöld utat kapott. Közülük az egyik, Tengiz Abuladze grúz rendező Vezeklése véleményem szerint nem csupán szovjet, de nemzetközi mércével mérve is remekmű . . .³⁰

. . . A múltban a nemzetközi helyzet feszültsége mindig a sajtócenzúra szigorodását vonta maga után. 1946-ban, amikor Churchill elmondta hidegháborús fultoni beszédét a »vasfüggönyről« Andrej Zsdanov kiadta rossz hírű rendeletét: megkezdődött az Anna Ahmatova költőnő és Mihail Zsocsenko író elleni kritika. Két év múlva sárba tiporták Dimitrij Sosztakovics zenéjét, mert nem tartották hazafiasnak.

Aztán jött a rövid ideig tartó olvadás. Ez akkor fejeződött be, amikor Hruscsov — a kubai rakétaválság utáni ideges hangulatban — kigúnyolt számos író és művészt . . . Így hát a múltban, amikor a nemzetközi légkör lehűlt, mindig megszorították az ideológiai csavarokat.

Ma nincs így. Annak ellenére, hogy fájdalmasan nehéz a párbeszéd az amerikai kormánnyal . . . a glasznosztij kiterjed és erősödik. Az igaz, hogy a nyikorgó székekhez ragaszkodók néha szabotálják, mert attól tartanak, hogy kényelmes ülőalkalmatosságukat kirántják alóluk. Próbálkozásuk azonban kudarcra van ítélve.”³¹ (Jevgenyij Jevtusenko)

„Marxism Today: . . . El tud képzelni fejlődést afele, amit politikai pluralizmusnak nevezünk; szocialista pluralizmus felé?

Fjodor Burlackij: Ez nem olyan egyszerű kérdés, mert a «pluralizmus» fogalmát nem használják a szocialista országokban . . . Emlékszem Andropov egy beszédére, amelyben kijelentette, hogy ha a «pluralizmust» különböző nézetekként, alternatíváként magyarázzuk, akkor az megszokott dolog társadalmunkban. A közvéleményben és az apparátusban is, amikor valamit előkészítenek a vezetés számára, különböző nézetek merülnek fel, és különböző lehetőségeket vetnek össze. Ilyen folyamat továbbra is lesz majd, de elmélyül. Ez nem jelenti, hogy lesz ellenzék a párttal, vagy a szocialista társadalommal szemben. Szocialista alapon képzelünk el bizonyos pluralista nézeteket.”³² (Fjodor Burlackij, a Literaturnaja Gazeta kommentátora)

„A nyíltság, a nyilvánosság és a bírálat légköre nélkül, az állam és a társadalom sorsáról folytatott széles körű vita nélkül nem folyhat építőmunka sem . . . (A sajtó) legyen a szocialista pluralizmus tükre!”³³ (Mihail Gorbacsov)

. . . A glasznosztij az én értelmezésemben a szocializmus legáltalánosabb és legalapvetőbb erkölcsi normáinak a visszaállítása, ami nélkül, lehet akármilyen kollektív a termelés, nem lehet szocialista a társadalom.

Ez akkor is nagy és forradalmi lépés, ha a politikai ösztönösség zsenialitásával történik . . . Még nagyobb, ha teljes eszmei tudatossággal megy végbe. Sőt, akkor is forradalmi lépés, ha esetleg csak részben sikerül. Mert bármilyen későn jött, és bármilyen hosszán tartó harc szükségeltessék is érvé-

nyesítéséhez, a nyilvánosság olyan szabadságjoga az embernek, olyan feltétele az emberi méltóságnak, amelyről egyetlen társadalom sem tud lemondani már, ha egyszer megízlelte.”³⁴ (Gyertyán Ervin)

„Az ellenség átlátott rajtunk! Atomerőnk már nem rettent el. Csak egyvalami nyugtalanítja: mi lesz, ha demokrácia lesz nálunk . . .”³⁵ (Mihail Gorbacsov)

Összeállította: Fóris György

Irodalom

1. Time, 1987. VIII. 27.
2. Lityerurnaja Gazeta, 1987. IV. 29.
3. Mihail Gorbacsov beszéde az SZKP KB ülésén. 1987. I. 27.
4. Lityerurnaja Gazeta, 1987. V. 6.
5. Mihail Gorbacsov találkozója a tömegtájékoztatási eszközök vezetőivel, 1987. VII. 14.
6. Élet és Irodalom, 1987. VI. 19.
7. 1987. VI. 22.
8. Mihail Gorbacsov találkozója . . .
9. Mihail Gorbacsov találkozója . . .
10. Mihail Gorbacsov beszéde az SZKP KB . . .
11. 1987. II. 27.
12. 1987. III. negyedév
13. 1987. II. 27.
14. Lityerurnaja Gazeta 1987. IV. 29.
15. Mihail Gorbacsov találkozója . . .
16. Andrej Vozsnyeszszkij idézi Proszkurin cikkét, Lityerurnaja Gazeta, 1987. V. 6.
17. Mihail Gorbacsov találkozója . . .
18. Lityerurnaja Gazeta, 1987. V. 6.
19. Magyarország, 1987/13.
20. 1987. VI. 21—22.
21. Mihail Gorbacsov találkozója . . .
22. Magyarország, 1987/7.
23. Ogonyok, 1987/4.
24. Interjú Jegor Jakovlevvel, L'Unitá, 1986. XII. 9.
25. Magyarország, 1987/11.
26. Lityerurnaja Gazeta, 1987. IV. 29.
27. Magyarország, 1987/12.
28. Magyarország, 1987/8.
29. Magyarország, 1987/33.
30. Magyarország, 1987/12.
31. Magyarország, 1987/8.
32. Marxism Today, 1987/2.
33. Mihail Gorbacsov találkozója . . .
34. Élet és Irodalom, 1987. VI. 19.
35. Die Zeit, 1987. II. 27.

Egészségmegőrzés és újságírás

Az Egészségügyi Világszervezet már 1946-ban kimondta, hogy az egészség a testi, lelki, valamint a szociális jólét és nem csupán a betegségek hiánya. Ebből a megállapításból is következik, hogy az egészséget a környezeti — természeti és társadalmi — tényezők mélyrehatóan befolyásolják. Alábbi írásaink a nemzeti egészségmegőrző program és az újságírás kapcsolatát vizsgálják.

Forgács Iván

Egészségünk megőrzése

A természeti és a társadalmi (emberi) környezet, döntő az emberek életmódjának alakulásában. Ezek egyaránt két csoportra bonthatók, aszerint, hogy az egyén akaratától függnék-e, vagy az egyéntől független természeti és társadalmi tényezők által meghatározottak. Ma már világszerte elfogadott, hogy a legjelentősebb megbetegedések az egészségre káros életmóddal járó kockázati tényezőktől függnék. Ebből következik, hogy az átfogó egészségmegőrzési programnak foglalkoznia kell az egyén egészségét megőrző magatartáson túl mindazon természeti és társadalmi tényezőkkel, amelyek ezt az életmódot befolyásolhatják.

Sajnálatos módon a felnőtt magyar lakosság egészségi állapota az elmúlt huszonöt év alatt fokozatosan romlott. Különösen súlyos helyzet alakult ki a harmincöt és ötvenkilenc év közötti férfi lakosság körében, akiknél jelentősen nőtt az idült megbetegedésben szenvedők, az idő előtt megrokkantak és meghaltak száma. Az azonos korcsoportba tartozó nők megbetegedési és halálzási aránya lényegesen kisebb mértékben ugyan, de szintén emelkedett. Figyelembe véve, hogy huszonhat ipari ország közül

1970 és 1980 között a női lakosság halálzása Magyarországon emelkedett és máshol csökkent, ezt aényt is súlyos problémaként kell kezelni. A megbetegedettek és meghaltak között jelentős helyet foglalnak el a szociálisan hátrányos helyzetű csoportok. Az alkoholnak, a cigarettának és azoknak az élvezeti és élelmezési cikkeknek a fogyasztása, amelyek betegségek kockázati tényezőjeként szerepelnek a jelzett időszakban — nemzetközi összehasonlításban is — jelentősen emelkedett. A kockázati tényezők együttes, egymást kölcsönösen erősítő hatására jellemző, hogy azok nem csupán egy-egy betegséget okoznak, hanem egyszerre több betegség hajlamosító tényezőjeként szerepelhetnek. Az egészségvédelem foglalkozik az ezen cikkek fogyasztása iránti igény és a kínálat megváltoztatásával, biztosítja, hogy az ezeket helyettesítő áruk hozzáférhetőek legyenek.

A helyes életmódot nem lehet normatív módon előírni, a körülményeket kell megváltoztatni, hogy az egyén belső értékrendje követelje, hogy az elérhető lehetőségek közül egészsége megőrzésének leghelyesebb módját válassza. Ahhoz, hogy ezt megtehes-

se, a természeti és a társadalmi, ezen belül főleg a kulturális és a gazdasági környezetnek úgy kell megváltoznia, hogy a választható, az egészséget elősegítő életmód egyértelműen lássék. Ha ez a folyamat végbe megy, olyan egyéni magatartásformák alakulnak ki, amelyek a stresszhatásokkal terhes szituációban az egészséges, vagy az egészséget kevésbé károsító életmód tudatos választására sarkallnak; a mikrokörnyezet értékrendje is ez irányba hat, és biztosítja speciális, célzott egészségvédelmi akcióprogramok kidolgozásában és végrehajtásában a közösségi részvételt.

A célok nyilvánvalóak: az egészséges életmód választásához szükséges lehetőségek kidolgozása, az egészséget megőrző magatartásmódok bemutatása, elfogadtatása, és főként az egészségkárosító életmód kialakulásának megelőzése.

Tekintettel arra, hogy az életmód egészségre gyakorolt hatása csak egy-két évtized múlva jelentkezik, a következő célok 2000—2005-re történő teljesítése érdekében az életmódbeli változásokat már a nyolcvanas évek végére, a kilencvenes évek elejére el kell érni. Az idő tehát sürget!

Vegyük sorra a legfontosabb célokat:

Megfelelő terhesvédelemmel és a koraszülések számának legalább harminc százalékos csökkentésével a csecsemőhalálozást tizenötözred elveszülletett értékre, és ezzel egyidejűleg az anyai halálozást is legalább tíz százalékosra csökkenti.

Az időskorúak részére meg kell teremteni azokat a feltételeket, hogy egészségi állapotuknak megfelelően, társadalmilag és gazdaságilag hasznosak lehessenek.

A rokkantak és a fogyatékosok számára fel kell tárnai azokat a fizikai, gazdasági és társadalmi lehetőségeket, hogy testileg és szellemileg produktív életet éljenek.

Az esélyegyenlőség biztosításával el kell érni, hogy a csecsemőhalálozásban, a főbb idült, nem fertőző betegségek okozta halálozásban, az országon belüli területi (megyei) különbségek csökkenjenek, és tíz százaléknál nagyobb különbségek ne legyenek. A különösen veszélyes betegségek a következők:

A szív- és érbetegségek okozta halálozás romló tendenciáját az elkövetkező hét-nyolc

évben kell megállítani, tizenöt-húsz év távlatában a hatvanöt év alatti lakosság körében a szív- és érbetegség okozta halálozás legalább tízszázalékos csökkenését kell elérni.

Mai tudásunk szerint a *daganatos betegségek* okozta halálozás negyede a rákkeltő anyagok kiküszöbölésével, negyede a rendszeres szűréssel elkerülhető, illetve megelőzhető. A hatvanöt év alatti lakoságnál a rák okozta halálozások legalább tízszázalékos csökkentése reális cél tizenöt—húsz év alatt.

A halálos kimenetelű megbetegedések mellett azonban a 30—35 év közötti nők körében jelentősen nőtt a *pszichoszomatikus panaszok* száma. Mindkét nemnél emelkedtek a mozgásszervi elváltozások okozta panaszok, az elhízás, a cukorbetegség stb. Reálisnak látszik az a cél, hogy mintegy tíz százalékkal növeljük az idült betegségekől mentes évek számát.

A 15—35 éves férfi korosztály halálozásának fő oka az *üzemi és a közlekedési baleset*. Jelentősen nőtt az alkoholos állapotban elszenvedett vagy elkövetett balesetek száma. Nőknél, gyermekeknél és időseknél a közlekedési és háztartási balesetek gyakoriak, és növekvő tendenciát mutatnak. A növekvő tendencia megállítása és mintegy tíz százalékos csökkentése húsz év alatt itt is reális cél.

Hazánkban világviszonylatban legnagyobb az *öngyilkosságok* száma. Ennek csökkentése a mentálhigiéné fokozásával egy időben történhet.

A hazánkat sújtó egészségügyi problémák jelentős része az emberek egészségre ártalmas életmódjából adódik. Ahhoz, hogy az alább felsorolt célok teljesüljenek, igen mélyreható életmódbeli változások szükségesek, vagyis jelen esetben az életmód változtatása egyik eszköze az egészségi állapot javításának. A választott életmód látszólag az egyéntől függ. A valóságban a választás lehetőségét gazdasági, társadalmi, tradicionális és biológiai tényezők határozzák meg. De függ a választás az egyén mikrokörnyezetétől, műveltségétől, maga és környezete értékrendjétől tanult szokásaitól is. A célok valóra váltásában tehát az egyén, az állam, a társadalom és ezen belül az egészségügyi komoly együttműködésére van szükség. Többek között a természeti környezet védelmében közreműködhet az *egyén, a család* a

háztartási környezetszennyezés kiküszöbölésével; a dohányzás visszaszorításával; a megfelelő ivóvíz és csatornázás biztosításával; a háztartási vegyszerek okozta balesetek, allergiás reakciók kockázatának csökkentésével.

A *munkahely* feladatai sem jelentéktelenek, mert el kell érje a környezetkímélő technológiák alkalmazásával, hogy a rák kialakulásának és a fejlődési rendellenességeknek a kockázatát növelő anyagok káros hatása csökkenjen; a zajártalom és az egyéb, környezet okozta munkahelyi balesetek mérséklődjenek.

Országos szinten a gazdaság és a tudomány összefogása szükséges a feladatok megoldásához, amelyek közül a legsürgősebbek a levegő minőségének javítása, a veszélyes hulladékok ártalmatlanítása és a vízkészletek minőségének védelme. Részletezve: a levegőtisztaság védelme az ipari, közle-

kedési és kommunális légszennyező anyagok (kén-dioxid, szén-monoxid, nitrogén-oxidok, toxikus anyagok stb.) csökkentésével, a megfelelő tisztítóberendezések és nem szennyező technológiák alkalmazásával; a vízminőség romlásának megakadályozása, csökkentve a víz ipari és lakossági szennyezését, gazdaságtalan felhasználását és egyidejűleg javítva a csatornázást és szennyvíztisztítást; a növényi és állati élelmiszerek védelme érdekében a talaj kemizálódása során az egészségre káros behatások kiküszöbölése; az ipari üzemek, a földi és légi közlekedés által keltett zaj- és rezgésártalmak csökkentése.

Mindezek megfogalmazása, elfogadtatása magában is óriási feladat. Végrehajtásához pedig oly mérvű összefogás és együttműködés szükségeltetik, amelyet ma még körvolalazni sem könnyű.

Gombosi Katalin

Az egészségmegőrző program és a tömegkommunikáció

Az egészségmegőrző programról az utóbbi egy-két évben már sok szó esett. Most első sorban arról akarok szólni, hogy az egészségügyi dolgozók és az újságírók nemcsak hirdetői, propagálói, agitátorai ennek az igen fontos ügynek, hanem példamutatói is, akiket követ a lakosság, az egészséges és a beteg ember, a rádiót hallgató és a televíziót néző közönség, hiszen mindkét tevékenység — az egészségügyi és az újságírói egyaránt — állandóan „közönség előtt” zajlik. E nélkül a példamutatás nélkül a tervezett pénz-, anyag- és időigényes program megvalósíthatatlan.

A program fontosságát egy pár olyan adattal szeretném alátámasztani, amelyet az újságírók szűrővizsgálata eredményeinek elemzésekor tapasztaltam. Tudjuk, hogy az

elmúlt évtizedek során az egészségi állapotot veszélyeztető betegségek struktúrája és nagyságrendje megváltozott. A gazdaságilag fejlettebb országokban a fertőző betegségek epidemiológiáját a krónikus, nem fertőző betegségek epidemiológiája váltotta fel. Az OTKI Társadalomorvostani Intézete több mint ötvezer főt vizsgáltatott meg, és ennek alapján mutatott rá a krónikus betegségek korszpecifikus sajátosságaira. Megállapítást nyert, hogy a krónikus betegek aránya már fiatal korban is számottevő. Ezen betegségekben szenvedők száma az életkorral folyamatosan növekszik. Nőknél fiatalabb korban magasabb a krónikus betegségek aránya, de ötvenéves kor felett a növekedés lassúbb ütemű, mint a férfiaknál. A szűrővizsgálat és a gondozás tervezésében e beteg-

segek előfordulása és a korrall együtt való növekedése segítségül szolgálhat.

A Magyar Újságírók Országos Szövetsége 1986-ban végzett reprezentatív szűrővizsgálata az akut és idült betegségek megállapításán túl elsősorban a rizikófaktorokkal (kockázatokkal) foglalkozott. Kiderült, hogy a vizsgált személyek mintegy kilencven százaléknak esetében találkozunk egy vagy több rizikófaktorral. Több rizikófaktor jelenléte egyazon személynél fokozott figyelmet érdemel, hiszen nagyobb veszélyeztetettséget jelent. Az adatok birtokában már javaslatot tettünk a Magyar Újságírók Országos Szövetségének, ez a javaslatunk része az egészségmegőrző programnak, és kiterjed a további szűrővizsgálatok megszervezésére is. Az Egészségügyi Világszervezet európai regionális bizottsága kidolgozott egy dokumentumot, az 1977-ben megfogalmazott jelszó: „Egészséget mindenkinek 2000-re!” jegyében, amely 38 célkitűzés köré csoportosította az egészségmegőrzés elvére támaszkodó egészségpolitikai ajánlásokat. A vizsgálat 27 ország — közöttük hazánk — adatait értékelte. Ezek szerint Magyarországon 1972—1982 között a korszpecifikus halálozás a 35—64 éves férfiak körében harminc százalékkal, a nőknél pedig tíz százalékkal növekedett. A vizsgált országok között is ez az egyik legrosszabb arány volt. Ahogy mi is tapasztaltuk az újságírók között, a kockázati tényezők magas száma jellemző a lakosság minden rétegére és korosztályára.

Többször felvetődik a kérdés, mi az egészség, mi a betegség, és milyen szerepük van a kockázati faktoroknak. A korszerű egészségfogalom, amely nagy történelmi fejlődésen ment keresztül, és mindig függött társadalmi tényezőktől, ma már nemcsak a betegség hiányát, hanem a testi, a pszichikus, a szociális jólétet és biztonságot is jelenti. Ebben a biztonságérzetben az életmód és a környezet hatásainak egyaránt szerepe van. A biztonságérzet megbomlását jelzi a kockázati tényezők (rizikófaktorok) megjelenése.

A magyar lakosság halálzási és megbetegedési adatainak fokozatos romlásával foglalkozott rövid időn belül két alkalommal a Minisztertanács, a Politikai Bizottság, az Országgyűlés egészségügyi bizottsága. Megállapították, hogy az egészségmegőrző prog-

ramot megvalósítani csak akkor lehet, ha az egészségügyi ágazat együttműködik a többi ágazattal és az egész lakossággal. Az egészségmegőrző program ugyanis sürgős életmódváltozást javasol az egész lakosságnak, a kisebb-nagyobb közösségeknek, ezek között is környezetvédelmi, oktatási, nevelési javaslatok szerepelnek elsősorban. Megpróbál felelősségtudatot ébreszteni, rávilágít arra, hogy az egészség minden szempontból, gazdasági, politikai szempontból egyaránt érték. (Itt kell hangsúlyoznunk azt a tényt, hogy ma már nem beszélhetünk civilizációs ártalmakról, mert a betegségek elsősorban a külterületi és a falusi lakosságra koncentrálnak. A mezőgazdasági dolgozó és a fizikai munkás a legbetegebb, az értelmiségi kevésbé.) A tömegkommunikációs eszközök, a sajtó nélkül ez az ügy nem jut el a szélesebb néprétegekhez, sikere csak a sajtó együttműködésével elképzelhető. Az a tény, hogy a lakosság művelteletlenebb, iskolázatlanabb, vidéken élő része veszélyeztetettebb, további feladatokat ró az újságírókra: ezt a réteget alaposabban kell meggyőzni.

Az egészségmegőrzés tehát messze túlmutat az egészségügy illetékességén. A társadalom minden területén mérlegelni kell az emberi egészség problematikáját. Az egészségügyet azonban korszerűsíteni kell, és a gyógyítómunkán túl a megelőzés és a megőrzés kérdéseivel is kell ezentúl foglalkoznia.

Az alábbiakban jelzem azokat a témákat, amelyek az egészségmegőrzés szempontjából lényegesek, és amelyekről egyre többet kellene publikálni.

Táplálkozás

Fontos feladat hirdetni és betartani az egészséges táplálkozás ajánlásait. Egyéni tapasztalatom, hogy az újságírók tájékoztatlanok az egészséges táplálkozás kérdéseiben, vagy munkaidejük miatt tehetetlenek, nem étköznek rendszeresen, nem ismerik vagy nem tartják be a diétás szabályokat, viszonylag sok köztük a cukorbeteg, a gyomorfekélyes, a bélgyulladásban és magas vérnyomásban szenvedő, ők mind különböző diétákra szorulnának. Fontos lenne az egészséges, rendszeres táplálkozás alapvető szabályait meg-

ismerni és azt rendszeresen propagálni (nem kampányszerűen, ahogy egy-egy időszakban divat).

Dohányzás

Részletesen kell foglalkozni a dohányzás ártaival és hirdetni kell a leszokás és leszoktatás különböző módszereit. A dohányzás abbahagyása a dohányzással kapcsolatos betegségek kockázatát csökkenti, de arról is kell írni és beszélni, hogy a végleges leszokás hosszú, nehéz folyamat. Foglalkozni kell a múlt mellékhatásokkal, a testsúlyváltozással, és azzal, hogy a leszokás kitartás kérdése.

A szerkesztőségekben, a közös helyiségekben, a közös értekezleteken a dohányzást meg kell szüntetni, mert a passzív dohányzás is igen ártalmas. Az egészségügyi intézményekben és a kórházi folyosókon, laboratóriumokban stb., a tévé képernyőjén szigorúan be kell tiltani a dohányzást (Angliában legelőször az orvosok, az egészségügyi dolgozók mutattak példát).

Elhízás, túlsúly

Ez a táplálkozással összefüggő jelenség fontos rizikófaktor. Nemcsak számos betegség okozója vagy velejárója, de közéleti szerepléssel járó esztétikai kérdés is az újságíróknál. Nem egyszerűen táplálkozási kérdés a fogyókúra, hanem nagyon lényeges, egyénre szabott mozgásterápia, napi ritmusváltás és a pihenés, a munkatempó-szabályozás stb. megtanulása és rendszeres orvosi ellenőrzötése. Az Újságíró Tagozat együttműködése a Tétényi úti kórház speciális osztályával és lipid klubjával igen jó, a fogyókúrák, a testsúlycsökkentő életmód komplex beállítása itt sikeresen folyik.

A mozgáshiány, a sportolás kérdése

A szűrővizsgálatokat követően ajánlatokat tettünk rendszeres sportolási lehetőség bevezetésére az újságíró szövetségnek, és fontosnak tartjuk, hogy a szövetség nagyszámú üdülőjében megteremtsek a sportolási lehetőségeket is. A legfontosabb az emberekben

kialakítani a rendszeres mozgás- és sportigényt, a friss levegőn való tartózkodás vágyát, legalább a hosszú séták vagy a kirándulások erejéig, foglalkozni kell a belföldi turizmus lehetőségével és fejlesztésének kérdésével. Egyszerűen csak azt mondani, hogy kocogni vagy futni kell a bérházak között, komikus dolog. Ezt a tevékenységet fokozatosan kell vonzóvá tenni ahhoz, hogy eredményt érjünk el.

A szűrővizsgálatok kérdése

A betegségek megelőzésének legfontosabb lehetősége a szűrővizsgálat, amelynek során sikerül megállapítani a gyorsan korrigálható látens betegségeket. Kiemelhetünk olyan személyeket, akikkel egy vagy több rizikófaktor megjelenése már a betegség kezdetét jelenti. A lakosság komplex szűrése része lesz a kormányprogramnak, valószínűleg a munkahelyek, a tüdőszűrő állomások fogják lebonyolítani, de az ezeken való részvétel nem kötelező, népszerűsítésük újságírói feladat. Az 1986-os újságíró-szűrővizsgálatokat követően mi is azt látjuk, hogy a jó szervezés, a kézzelfogható eredmények sok önként jelentkező toboroznak a következő szűrővizsgálatokra. Ezek közül a legfontosabbak: a *tüdőszűrés* ma már kisebb mértékben tuberkulózis-diagnosztika, elsősorban a tüdőrák korai diagnosztikára alkalmas; az *onkológiai szűrések* a műtéttel, besugárzással gyógyítható rákokat korai stádiumában jelzik; fontos a *hypertonia-szűrés*; legalább évente egyszer a 40—50 év fölöttieknek lényeges a rutin *szemészeti* vizsgálat (a magas vérnyomás, a cokerbetegség, a zöldhályog, a szürkehályog vagy csak az egyszerű látásélesség megállapítása miatt).

Pihenés, rendszeres életmód

A leggyakrabban előforduló érrendszeri betegségek, daganatos betegségek és balesetek előfordulásában a rendszertelen munkatempó, a zaklatott életmód, az a tény, hogy nem tudunk igazán kikapcsolódni, pihenni, nagy szerepet játszik. Ezt hirdetni kell, és amennyire a körülmények engedik, az újságírók is betarthatják szabályait. Legalább olyan

fontos tényező a betegségek megelőzésében, mint a rendszeres táplálkozás. Véleményem szerint nem elegendő a konfliktushelyzetek átmeneti kikerülése, hanem olyan elfoglaltság keresése szükséges, amely biztosan eltereli a figyelmet. Ha az újságírónak munkahelyi problémái adódnak, nem elegendő egyszerűen betegállományba vonulni, hanem kellemes és kikapcsoló elfoglaltságot kell találnia. (Van uszodabérletünk, üdülőbeutalónk, és az Egészségügyi Minisztérium segítségével szép számmal kaphatunk szanatóriumi beutalókat is.)

Munkavédelem, baleset-megelőzés, munkahelyi expozíciók

Magyarországon sok a közlekedési és munkahelyi baleset, és viszonylag keveset foglalkozunk a munkahelyi balesetek megelőzésének és elháríthatóságának kérdésével. (A legutóbbi rendelet elsősorban az alkoholfogyasztással foglalkozik.) Ugyancsak hiányzik az elsősegélynyújtási tevékenység, a sérülések korszerű ellátásának szakszerű propagálása. Mindenki tudatosítani kell, hogy az elsősegélynyújtás és az első orvosi ellátás az egész betegség további lefolyását és a gyógyulást meghatározhatja. Az Országos Mentőszolgálatnak is szakmai gondot okoz, hogy keveset oktatják és keveset írnak az elsősegélynyújtás laikus részéről, ez minden egészségügyi dolgozónak feladata, és fontos, hogy az újságírók se hanyagolják el. A munkahelyen előforduló foglalkozási betegségekről, rákkeltő anyagokról és környezet-szennyező expozíciókról szóló publikáció lényeges újságírói feladat, itt is a megelőzés, ezen expozíciók teljes megszüntetése vagy csökkentése kerül egyre inkább előtérbe.

Gondozás, rehabilitáció

Az ötven éven felüli lakoságnak legalább a fele, a hetven éven felülieknek kilencven százaléka szenved egy-két idült betegségben, amelyeket rendszeresen gondozni kell.

Ugyancsak fontos ismertetni a szakszerű rehabilitációt. Betegségek, műtétek, balesetek után mind az orvosi, mind a foglalkozási rehabilitáció igen lényeges eszköz a munkaképesség, a keresőképesség teljes visszaállításához.

Egészségnevelés

Ma nem elsősorban propagandamunka, hanem szervező-nevelő tevékenység szükséges. Szembe kell fordulni a klinikai medicina tradicionális, az egy emberrel, egy beteggel, egy pácienssel való foglalkozás szemléletével, és elsődlegessé kell tenni, hogy az alapellátáson belül mindezek mellett és nem helyett a közösségi orvoslás kerüljön előtérbe, a közösség problémáival való foglalkozás a társadalom-orvostan módszereivel. Ehhez az szükséges, hogy az alapellátásban dolgozó egészségügyi munkatársak és az egészségüggyel foglalkozó újságírók megfelelő ismeretanyaggal rendelkezzenek, és szemléletük megváltozzék. Emellett nem elhanyagolható a személyes példamutatás sem. A magatartás, a példamutatás fontossága eddig alig kapott tényleges visszhangot. Az orvos jó példája nélkül nincs előrelépés. Fontosnak tartjuk az egészségügyben dolgozókat, és ugyanilyen okokból az újságírók egészségmagatartásának alakítását. A társadalmi és politikai élet vezetői, a gazdasági vezetők, a műszakiak és a pedagógusok megnyerése alapvető fontosságú. A felsőfokú képzésben foglalkozni kell az egészségmegőrző program alapkérdéseivel. Az orvos egészségnevelési, szervezési munkájában elengedhetetlen, hogy figyeljen az egészséges életmódhoz szükséges feltételek javítására (közétkeztetés, ételmezés, kereskedelmi tevékenység stb.).

Azt az alapvető helytelen szemléletet, amely az egészségügyi ellátást az orvosi ellátásra korlátozza, el kell vetni. Sürgős szükség van szemléletváltásra, a különböző képzettségű szakemberek együttműködésére. Ebben a munkában fontos szerepük van az újságíróknak is a sikeres egészségmegőrzés érdekében.

Nógrádi Tóth Erzsébet

Érvelni csak felkészülten lehet

Amikor megpillantottam, nagyon picikének tűnt. Talán a szokatlanság látványa vonzott az ágya mellé. Ahogy beszélgetni kezdtünk, ahogy éreztem a közlési vágyát, úgy hallgattam egyre mohóbban szomorúan bölcs mondatait. A megyei kórház krónikus belgyógyászati osztályán találkoztam a valamikori tanítónővel, aki özvegyen, a falu aprajával együtt nevelte fel két gyermekét. Az egykor ezekkel törődő, törekeny asszony öregségére egyedül maradt. Jobb híján tartják őt a köznyelvben inkább csak elfekvőnek nevezett kórházi ágyon az orvosok. A szociális otthonba kerülés szinte lehetetlen a szűkös férőhelyszám és a sok magányos, idős ember sorbaállása miatt. Sokáig beszélgettünk azokról az emberekről, akik a mai rohanó világban egyre kevesebbet törődnek egymással, családjukkal, és ami szinte felfoghatatlan, saját életükkel.

Most, hogy szinte naponként hallani a magyar nép egészségi állapotáról szóló, riasztó statisztikai adatokat, egyre többször gondolok az idős tanítónő mondataira: a betegségek nagy részének, a középkorú férfiak halálozásának legfőbb oka a nyugtalan élet, a rohanás, a javak beszerzéséért folyó, erejüket meghaladó harc. Az emancipálódott nők pedig a nyolcórás hivatalos munkaidőt követően egyedül fognak hozzá a gyermekneveléshez, a háztartási teendők ellátásához. A fiatalok idő előtt felőrlik erejüket. Érthetetlen, hogy ma az iskolában nem tanítanak családi életre nevelést, egészségtant. Ha az alapoknál kezdenénk, sokkal kevesebb neurotikus, fásult, hamuszürke negyvenéves felnőtt élne hazánkban az ezredfordulón, mint ma.

Megdöbbenő, hogy a táppénzre jogosult 4 millió 164 ezer magyar állampolgár közül naponta 258 ezren vannak táppénzes állományban, hogy az egyik legsúlyosabb baj, a szív- és érrendszeri megbetegedések következtében évente 47 ezren veszítik életüket, hogy a daganatos megbetegedések évről évre egy-egy Esztergom nagyságú város lakos-

ságát ragadják el. Szembesülve az irtózatosszámokkal, sürgetjük a megoldást, várjuk a kormány egészségmegőrző nemzeti programjának a megvalósulását.

Az egészségügy, az emberek egészségének társadalmi súlya, a közvéleményt, az ország jövőjét befolyásoló szerepe indokolta, hogy az e témával foglalkozó újságírók is megfelelő ismeretekkel rendelkezzenek, tevételeg részesei legyenek az egészségesebb életmód formálásának. Ezt szolgálta egyebek között az is, hogy a MÚOSZ-ban három esztendővel ezelőtt megalakult az egészségügyi és szociálpolitikai szakosztály, tagjai sorában azokkal az újságírókkal, akik az országos, a megyei és egyéb lapok olvasóinak, a rádióhallgatóknak és televíziónézőknek továbbítják az egészségüggyel kapcsolatos információkat.

Nincs könnyű helyzetben ma az az újságíró, akinek érvelnie kell a közvélemény előtt, amikor az egészségmegőrzésről szól. Azt, hogy az egészség pótolhatatlan kincs, csak akkor érzi igazán az ember, ha ez a kincs már volt veszélyben. Hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy ami mással történt, az bennünket nem ér utol. Nehéz megértetni, hogy a betegség nem válogat, hogy az egészség a legnagyobb érték saját magunk, családjunk és az egész magyar társadalom számára.

Érvelni, vitatkozni csak jól felkészülten és csak úgy lehet, ha magunk is meggyőződünk az ügy igazáról, és képesek vagyunk azonosulni a ránk bízott gondolatokkal. Az egészségügyi újságíróknak legtöbbször sikerül hozzájutni a lakosságot leginkább foglalkoztató kérdések megválaszolásához szükséges ismeretekhez, hiszen rendszeres találkozókon vehetnek részt az egészségügyi kormányzat vezetőivel. Ám gyakran az informátorok kései informálása miatt kedvezőtlen híresztelések terjednek el az emberek körében, ezekkel nehezebb felvenni a harcot, mint elejét venni a nem kívánt téveszmék terjedésének. Az illetékesek részéről időn-

ként tapasztalt visszavonulás érthetetlen, és káros következményekkel jár. Így volt ez nemrégiben például a Celladam elnevezésű, daganatos megbetegedések gyógyítására szánt szerrel. Néhány, a szakosztályunkhoz nem tartozó újságíró felkarolva az új rákel- lenes szer ügyét, csakhamar országszerte ismertté tette Kovács Ádám nevét és a magán- kutatók munkáját. Miért nem léptek közbe időben az egészségügy hivatalos felelősei? Talán óvatosságból, talán mert nem érezték meg a veszélyt. Ma már az Egészségügyi Minisztériumban tízezerre becsülik az e szert szedők számát, pedig a kutatók véle- ménye szerint, miután gyorsan felbomlik, hatástalan. Követkézménye, sajnos már nem mondható annak, hiszen aki hozzáju- tott, leállt a hagyományos, kipróbált terápia- vával. Mindezt talán el lehetett volna kerülni, ha nem hallgatunk oly sokáig a Celladam- ügyről, ha az illetékesek idejében kéri az egészségügyi sajtó munkatársainak a segít- ségét.

Úgy gondolom, hogy mindenkor a való- ság talaján állva kell az egészségüggyel, a gyógyítás lehetőségével, a betegségekkel foglalkozni. Így lehet közelíteni az egészség- megőrzés gondolatához is. Azt hiszem, telje- sen nyilvánvaló az is, hogy nehéz meggyőzni az embereket az egészség fontosságáról, amikor a rendelőintézetek zsúfoltságáról, a gyógyszerhiányról, a gyógyító intézmények elavult műszerezettségéről, a szociális intéz- mények állapotáról kell írni. Az újságíró akkor sem tud teljes meggyőződéssel és nyu- godt szívvel agitálni, amikor az egészségügyi megelőzésre, a szűrésekre kívánja buzdítani az olvasókat. Arra gondol ugyanis, hogy mi történne vajon, ha mindenki megfogadná a tanácsát, és elmenne rákszűrésre, a diabetes- és vérnyomás-vizsgálatokra? Vajon képes lenne-e a magyar egészségügy a kiszűrt bete- gek gondozásba vételére? Olyan kérdések ezek, amelyekre, sajnos, nem tudunk egyér- telmű igennel válaszolni. Természetesen az is igaz, hogy a lakosság nem él a meglevő szűrési lehetőségekkel sem. Ismert, hogy az egészségügy korlátozott gazdasági kilátásai miatt csupán az ellátás szinten tartását ígér- heti a jelen tervidőszakban. Az Egészségügyi Minisztérium egyik vezetője a közelmúltban az újságírók tihanyi továbbképző tanfolya-

mán arra a kérdésre, sok-e vagy kevés az egészségügy pénze, így válaszolt: a tárca ke- vesebbet pazarol, mint amennyivel keveseb- bet kap a szükségesnél.

Az egészségügyi kormányzat önmagában nem tudja megváltoztatni az emberek élet- módjában bekövetkezett kedvezőtlen ten- denciákat. Az életvitelnek óriási szerepe van az egészség megtartásában, bizonyítják azok az országok, ahol sikerrel vették fel a küz- delmet a modern népbetegségekkel, köztük a nálunk is legtöbb áldozatot követelő in- farktussal. A WHO egyik európai program- ja keretében hat éven keresztül gyárakban végeztek vizsgálatokat, alkalmazták az egészséges életvitelre biztató közösségi akci- ókat, és folyamatosan szűrték a dolgozókat. A munkahelyi egészségnevelés hasznosnak bizonyult, a nyolcvan gyár érintett ötvenhét- ezer dolgozója körében a teljes koronária szívbetegség előfordulása tíz százalékkal, a szívbetegség okozta halálozás pedig 5,3 szá- zalékkal csökkent a vizsgált időszakban. De hol van az a gyár hazánkban, amelyik a mai nagyon küzdelmes termelési feltételek mel- lett képes az eddiginél sokkalta többet ál- dozni a munkakörülmények javítására, a foglalkozási ártalmak kivédésére, a megfele- lő egyéni és közösségi egészségvédelemre, olyan jövedelem biztosítására, amely kizárja a fő munka utáni mellékjövedelem-szerzés szükségességét? Amelyik a vgmk-k, a túl- órák helyett inkább sportolni, hétvégeken kevés pénzért kirándulni hívja a dolgozóit? Tudjuk, hogy van ilyen nálunk is, de nagyon kevés. Jómagam például az Országos Kő- olaj- és Gázipari Tröszt budapesti központ- jának udvarában láttam egy csodálatos uszodát, ahová télen-nyáron, munkakezdet előtt és után eljárhatnak — és el is járnak — a dolgozók.

A kardiovaszkuláris megbetegedések tö- meges jelentkezése az elmúlt évtizedekben súlyos feszültségeket jelentett a magyar egészségügyi ellátás rendszerében. Az inten- zív osztályok létrehozásával, a kardiológiai gondozó hálózat megeremítésével javult a helyzet. A szívinfarktus miatti kórházi halá- lozás csökkent. Sajnos azonban a heveny szívinfarktus miatt bekövetkezett, úgyneve- zett hirtelen halál az egészségügy számára hozzáférhetetlen. Ezek az utcán, a munka-

helyeken, az otthonokban történnek, annak ellenére, hogy a mentőszolgálat Budapesten a jelzést követő 5—10 percen belül a helyszínen van. (Sajnos, nem ilyen jó az idő minden megyében.)

Külföldi jó példákból okulva az Országos Mentőszolgálat gyámkodásával az egészségügyi újságírók szakosztálya elhatározta, hogy tagságát beavatja az elsősegélynyújtás alapismereteibe. Több országban, így például az Amerikai Egyesült Államokban is, paramedikális hálózatot létesítettek. Különbféle szervezetek, például a tűzoltók, vállalkoztak a sürgősségi betegellátás alapismereteinek az elsajátítására. Az elmúlt esztendőben az egészségügyi és szociálpolitikai újságírók vállalkozó szellemű csoportja középfokú elsősegélynyújtó tanfolyamon vett részt. Megismerkedtek az újraélesztés módszereivel, AMBU próbababon tanulták meg a lélegeztetést, az úgynevezett külső szívkompressziót, és elsajátították a sebkötözés alapelveit is, majd vizsgát tettek. Fontos lenne a példa elterjesztése, hiszen hasznosságát más országokban a megmentett életek tízezrei és a hirtelen szívhalál bekövetkezésének számottevő csökkenése bizonyítják.

Szociológusok szerint az infarktus évtizedekkel ezelőtt elfogadottan a társadalom magasabb kvalifikált rétegeinek a betegsége volt. Ma már elsősorban a hátrányos helyzetben levő csoportokat sújtja, de egyetlen réteg sem mentes tőle. A szakemberek szerint e betegségnél is érvényesül a társadalmi hierarchia logikája: aki magasabb beosztásban dolgozik, általában jobb anyagi feltételek között él, lehetősége van a korszerűbb, drágább ételek fogyasztására — és tisztában is van ezek fogyasztásának fontosságával —, a folyamatos sportolásra. S ha mégis egészségromlást észlel, tudja, hogy melyik orvoshoz kell fordulnia. Valószínű tehát, hogy megelőzi a katasztrófát. Sokkal inkább veszélyeztetettek a közép- és alsó rétegekhez tartozók. A számokkal nehéz vitakozni. Így azzal a felméréssel is, amelyik a főváros második és hetedik kerületének lakosságára terjedt ki, és mutatja, hogy a budai oldalon lakók sokkal jobb egészségnak örvendenek, mint a hetedik kerület polgárai. Feltehető, hogy a lokális, anyagi, kulturális, szemléletbeli és egyéb társadalmi különbsé-

gek miatt is. Az is valószínű, hogy így élnek majd a gyermekeik is.

Mit szeretne hát az egészséges életre buzdítani akaró újságíró? Esélyegyenlőséget, egyénre szabott egészségmegőrző programot. Esélyegyenlőséget például a korszerű táplálkozásban. Az újságírók tettek is ezért. Az említett szakosztály tíz intézménnyel, köztük a Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztériummal, az Országos Egészségnevelési Intézettel, az Országos Táplálkozástudományi Intézettel, az Egészségügyi Főiskola diétetikai szakával, a Csemege Élelmiszeripari Vállalattal, a Fővárosi Tanáccsal megállapodásokat, szerződéseket kötött. Közös elhatározásból létrejöttek az egészséges táplálkozás üzletei, pultjai, csak hogy nem kellő számban, és néhány év alatt olyan mértékű áremelkedéssel, ami nem szolgálja a kitűzött célt. Sajnos, csak kevesen tudják megvásárolni a zsirszegény húsokat, a vitamindús zöldségféléket és gyümölcsöket, a drága tejtermékeket. Addig ugyanis, amíg a szalonna vagy a töpörtyű kínálja magát olcsó áron, bizony sok asztalra nem jut el a drága sonka, a hal, a saláta. Bizony irreális az újságíró álma, amikor azt reméli, hogy az egészségmegőrző kormányprogram hatására központilag csökkentik majd a zöldség- és gyümölcsárakat, mindenhol hozzáférhetővé és olcsóvá teszik a marhahúsokat, a korpafélésegeket, leszállítják a növényi olaj árát, és a csillagos égig emelik a zsírét. Azt hiszem, kollégáim nevében is kimondhatom: szívesebben vállalnánk a vitát a főzési hagyományokat visszakövetelőkkel, mint azt, hogy a kispénzű embereket próbáljuk meggyőzni a korszerű, de drága élelmiszerek fogyasztásáról.

A magyar lakosság jelentős hányada városokban él, de lassacskán a falvak sem lesznek mentesek a mérhetetlen levegő-, víz- és talajszennyeződéstől, a zajártalmaktól. Ez ellen az egyes ember nem sokat tehet. Természetesen nem bebecsülendő részvétele a lakókörnyezet, a munkahely és az iskolák környékének a tisztántartásában, a kertek, a parkok fásításában, az ablakok és erkélyek díszítésében. De a legnagyobb veszélyt jelentő ipari és mezőgazdasági hulladékok, szennyeződések ellen csakis az állami szankcionálás lehet eredményes. Ha nálunk is le-

állítanak azért az üzemet, mert szennyezi a környezetét, talán nem késlekednének a vezetői, hogy megfelelő szűrőberendezéseket szereljenek fel. Sokkal következetesebben kellene büntetni az utcákat, középületeket és a közlekedési eszközöket szennyezőket is. Bizonyított igazság, hogy a tiszta környezet determinálja az emberek viselkedését.

Az Egészségügyi Világszervezet „Egészséget mindenkinek 2000-re” jelszóval meghirdetett programja bizonyosan nem teljesedik be maradéktalanul a világon, így hazánkban sem. Meghirdetésekor sem lehetett ez a célja, csupán az, hogy a világ különféle régióiban élők sajátos betegségeire, a gyógyítás fontosságára felhívja a kormányok figyelmét, és

megfelelő egészségmegőrző programok megtervezésére ösztönözze őket. Örülünk, hogy a magyar kormány is elkészíti saját programját a káros, egészséget romboló tendenciák visszaszorítására, amely tartalmazza a lakosság számára elfogadható feltételeket, és biztosítja a választás lehetőségét az egészséges és egészségtelen életforma között.

Az emberek egészségügyi ismereteinek gyarapításában, az igények felkeltésében a tömegkommunikációnak fontos, ám csupán részfeladata lehet. Életünk minőségének megváltoztatása csakis az egész társadalom összefogásával, minden ágazatra és az ügyben érintett szervezetekre kidolgozott, koordinált programok folyamatos megvalósításával érhető el.

Csendélet

Stefanovits Péter rajza

„A televízió a kultúra tragédiája”

Írók, művészek a kultúra szerepéről

A rádiósnapon, 1987. május 23-án hangzott el a Kossuth adón (16.20—18.00), a „Humán—reál száz percben” című műsorblokkban annak a körkérdésnek a summázata, amelyet most bővebb terjedelemben adunk közre.

Két kérdést tettünk fel a kiválasztott (és elérhető) művészeknek:

„Fel- vagy leértékelődik-e a kultúra az ön országában a nyolcvanas évek végén?”, és „Hozzjárul-e a rádió és a televízió korunk kultúrájához, vagy éppen ellenkezőleg?”

A megkérdezettek mind jeles alkotók, külön bemutatásra aligha szorulnak, és többségüknek valamilyen módon köze is van hazánkhoz, irodalmunkhoz, filmművészetünkhöz. Ugyanakkor válaszaik az egyéni véleményen túl, valamelyest tükrözik hazájuk helyzetét, az ottani művészek közérzetét és gondolkodásmódját is.

Hogy mit ér ma a kultúra, ez minden értelmiségit foglalkoztat szerte a világon. A válaszok zöme — látni fogják — nem igazán optimista.

Hogy mi a szerepe a rádióknak és a televízióknak az értékteremtő és értékközvetítő szférában, ez minden szakmabelit izgat. A válaszok itt is kevés derűlátásra adnak okot, noha a megszólaló művészek közül sokan rendeznek a televízióban, írnak vagy írtak a rádió, a televízió számára.

Különösen értékes, hogy az egybecsengő véleményeket hogyan színezi az országonkénti politikai, kulturális helyzet, az ideológiai viták állása, mennyire tükröződik a beszélgetésekben az amerikai író kisebbségi érzése a „művelt Európával” szemben, milyen erőteljes az öinigazgatási modell, a

nemzetiségi problémák felértékelése a szabadkai színházi rendező szavaiban, vagy a kritika az avantgárdista, az amerikai Bob Wilsonnal együtt dolgozó, az NDK-ban élő Heiner Müller drámaírójánál, az elitista kultúrafelfogás Otto Schenknel, a *glasznosztj* új helyzete Nyesztyerenkónál — de nem folytatom, itt olvasható minden.

Némely beszélgetés szigorúan a körkérdésre (Jean Rousselot-nál és Jevgenyij Nyesztyerenkónál csak egy kérdésre) korlátozódott, mert ennyit vállalt a nyilatkozó. Máshol ez az eszmecsere interjúnyira duzzadt. Az eredeti formában adjuk közre a magnóra rögzítetteket, mert a műfaji egyenetlenség kárát ellentételezi a bővebb beszélgetések gazdagsága.

Bölcs István

KURT VONNEGUT regényíró (USA)

Csák Elemér: *Felértékelődik vagy leértékelődik a kultúra a nyolcvanas évek végén az ön hazájában, az Egyesült Államokban?*

Vonnegut: Ma az Egyesült Államokban az egész világ jelen van, köztük, mint tudja, sok magyar is. Az angol nyelvű kultúra mellett külön életet él a spanyol, úgyhogy nehéz bármit is mondani, ami érvényes lenne az

amerikaiak többségére. Az úgynevezett „elit” kultúra mindig megvolt az Egyesült Államokban, csak az európaiak nem nagyon vették tudomásul. Az óceánon túl azt hiszik, itt csak film van meg musical, és az amerikaiak csak hamburgert esznek.

Csák: *Épp Kurt Vonnegut részéről ez igazságtalan kitétel, hiszen Magyarországon jól ismerik önt, és szinte minden művét lefordították.*

Vonnegut: Statisztikailag azok száma, akik szeretik a könyvet, vásárolják vagy kikölcsönzik, viszonylag kicsi az Egyesült Államokban. A lakosság alig öt százaléka. Vagyis európai felfogás szerint ennyien becsülük meg a kultúrát.

Csák: *És hogyan változik az ön olvasóinak a száma? Növekszik?*

Vonnegut: Nem, a számuk változatlanul látszik. Úgy hiszem azonban, hogy a televízió a kultúra tragédiája. És arra számítok, hogy a tévé miatt tovább csökken a könyv-olvasók száma. A technika minden jel szerint győz a szellem fölött, és ez az átkozott doboz megváltoztatja mindenki életét.

Csák: *Ezek szerint fölösleges föltennem azt a kérdést, hogy ön szerint a rádió és a televízió hozzájárul-e a kultúra gyarapodásához?*

Vonnegut: Nem, lerombolják a kultúrát. A nap változatlanul huszonnégy órából áll, és a tévé miatt az embereknek nincs idejük sem sportolásra, sem közösségi életre, sem olvasásra.

Csák: *A rádióról is ilyen rossz véleménye van?*

Vonnegut: A rádió kezdetben remek dolgokat csinált, eljutott elzárt közösségekhez, elvitte nekik a zenét, rádiójátékokban az irodalmat, és emellett nem töltötte ki az emberek életét. A televízió azonban mákony.

Csák: *Véleménye szerint tehet-e valamit a kultúra, az irodalom a túlélés érdekében?*

Vonnegut: Nem hiszem. Olyan ez, mint a vesztésre álló világháború. Az egyik fél győz, a másik vereséget szenved, és a televízió ma már olyan hatékony, hogy a családban a legbefolyásosabb személlyé vált. De én nem akarok alkalmazkodni a helyzethez, és nem kívánok írni annak a televíziónak, ami ma az Egyesült Államokban van.

KLAUS-MARIA BRANDAUER színész (Ausztria)

Várad Júlia: *Felértékelődik vagy leértékelődik a kultúra Ausztriában a nyolcvanas évek végén?*

Brandauer: Az a véleményem, hogy ami a kultúrák közvetítés eszközeit illeti, a legsúlyosabb manipuláció korszakát éljük. Tudom, hogy közhely, de információáradatban szenvedünk, vagy inkább az információk káoszában. És azok a képek, azok a varázsszavak, amelyek ránk zúdulnak, nagyon megnehezítik számunkra a döntéseket. Vagy inkább patetikusan úgy fogalmazhatnék: a „legjobb” kiválasztásának döntését. Ugyanakkor persze nagyon örülök, hogy rendelkezésünkre állnak ezek az eszközök, mert ez azt jelenti, hogy a világ legtávolabbi pontjain, a legkisebb faluban is megvan arra a lehetőség, hogy informálódjunk. Éppen ezért azoknak a felelőssége, akik bennünket tájékoztatnak, óriási. A magam szakmájában nagyon sokszor és nagyon szívesen beszélek erről a felelősségről, természetesen egyúttal a magam felelősségéről is, hiszen mi, színészek is információkat adunk át a művészi tevékenységünk mellett. Tehát az a meggyőződés, hogy ha valami valóban előbbre tudja vinni a világot abból a helyzetből, amiben ma áll, akkor az a legszélesebb értelemben vett kultúra.

Várad: *De nem ruházunk-e veszélyesen nagy feladatokat a kultúrára?*

Brandauer: Ha a kultúra fogalmát szélesen értelmezzük, akkor egy sor olyan fogalom is ebbe a körbe tartozik, ami nélkül biztos, hogy nem léphetünk. Természetesen az emberek közötti kapcsolatokra gondolok, a kommunikációra. És ha már itt tartunk, akkor ez egyenesen átvezet a politikához. Ugyanis ezek a dolgok szerintem elválaszthatatlanok. Éppen ezért az a véleményem, hogy mi a színházban, a filmben igazán nagy dolgokat hajthatunk végre a világért.

Várad: *Ezzel tulajdonképpen már félig megválaszolta a második kérdésemet, nevezetesen azt, hogy a tömegkommunikáció, a rádió, a televízió az ön életében és — véleménye szerint — az emberiség életében ma milyen szerepet kap.*

Brandauer: Ennek a két tömegkommunikációs eszköznek megvan az az erőteljes lehetősége, hogy bennünket jó irányba, de arra is, hogy rossz irányba térítsen. És meggyőződésem, hogy mindig az egyénen, a műsor készítőjén múlik, hogy a hallgató melyik irányt fogja választani. Vegyük a maga példáját. Az a rádióműsor, aminek a számára ezt a riportot is elkészíti, bizonyára a készítő kialakult elképzeléseit hordozza, a szemléletét, az emberekhez való viszonyát, a meggyőződését és a felelősségét. Nos hát ezért mondom, hogy nagyon sok múlik a műsor-készítő szemléletén.

Váradi: *Számomra ez azt jelenti, hogy a rádió és a televízió hatásának ön igen nagy jelentőséget tulajdonít.*

Brandauer: Igen, természetesen nagy jelentőségűek ezek a médiumok, illetve az igazi jelentőségüket akkor érnék el, ha az eredeti funkciójuknak megfelelően működhetnének. Mit értek ezen? Azt, hogy egy államnak azért kellene fenntartania, anyagilag támogatnia a saját tömegkommunikációs eszközeit, hogy ezek az eszközök az állam által létrehozott értékeket jó és rossz értelemben kritika alá vonják. De ezt természetesen a legritkábban tehetik. Hiszen az illetékes államhatalom azért finanszírozza a tömegkommunikációt, hogy az őt támogassa. Ezzel én nem értek egyet, mert véleményem szerint a kritika az, ami a dolgokat előbbre viszi.

Váradi: *Akkor azt hiszem, helyénvaló a kérdés: gyakran kapcsolja be a fent említett kézszerűlékeket? A rádiót és a televíziót?*

Brandauer: Nagyon ritkán nézek televíziót, kivéve a híreket, amelyeket naponta megnézek, akármelyik országban vagyok éppen. Valamivel gyakrabban hallgatok rádióadásokat, mert még ha a mozgóképi kultúra korszakát éljük is, bennem valami különleges vonzalom él a rádió iránt. Ugyanis a rádióban a nyelv és a szavak értelme sokkal hatásosabban, sokkal átélhetőbben van jelen, mint a televízióban, ahol ezt a képek helyettesítik. Éppen ezért sokszor sajnálom, hogy nincs elég időm arra, mint korábban sokszor tettem, hogy hangjátékokat, rádiószíndarabokat hallgassak.

LJUBISA RISTIC színházi rendező
(Jugoszlávia)

Osgyáni Csaba: *Fel- vagy leértékelődik-e a kultúra az ön hazájában, Jugoszláviában a nyolcvanas évek végén?*

Ristic: Mi itt, Jugoszláviában tudatában vagyunk annak, hogy milyen mély, nehéz gazdasági és társadalmi krízisbe jutottunk. De folyamatosan keressük a megoldásokat, és keressük a kultúra helyét ebben a társadalmi helyzetben. Annál is inkább kell ezt tennünk, mert a válság elmélyülésével párhuzamosan kialakult az a nézet, amely szerint egy szocialista államban, mint amilyen Jugoszlávia is, a kultúra újraértelmezése is hozzájárulhat a gazdasági és a társadalmi nehézségek megoldásához. A társadalmi prioritások felülvizsgálata lehetőséget nyújthat Jugoszláviának, hogy a kultúra modelljének átalakításával a XX. század végére, a XXI. század elejére előrelépjen a technológiai fejlődés, a politikai intézményrendszer területén és minden olyan probléma megoldásában, amely pillanatnyilag Jugoszláviát sújtja. A mai jugoszláv kultúrának két alapvető feladata van. Az egyik: a multikulturális társadalom megteremtése, a nemzeti és a nemzetiségi problémák megoldása. Ez olyan jelentős kísérlet, amely — véleményem szerint — túlmutat Jugoszlávia határain. A feladat ugyanis olyan multikulturális modell kidolgozása és alkalmazása, amelyben a Jugoszláviában élő népek és nemzetiségek kulturális hagyományrendszere és anyanyelvük bármiféle asszimiláció és alárendeltség nélkül, harmonikusan fejlődik. Mindez azért fontos, mert valószínűleg egész Európa a szélesebb értelemben vett egyesülés felé fog haladni a jövőben, a jelenlegi ideológiai, politikai, társadalmi különbségek dacára. Ebből a szempontból nézve Jugoszláviának úttörő szerepe lehet egy ilyen multikulturális modell kidolgozásában és kipróbálásában. Pillanatnyilag ez az egyik legfontosabb társadalmi feladat, melynek meg kell, hogy legyen a kultúra. A második feladatot Jugoszláviának a modern világgal szembeni műszaki elmaradottsága adja. A kulturális modell átalakítása nélkül nincs fejlődés a művelődés, a tudomány területén. Nagyon fontos tehát, hogy a társadalmi fejlődés ter-

vezésénél figyelembe vegyük az alkotói potenciál összességét, mert enélkül nem létezik kiegyensúlyozott, felfelé ívelő fejlődés. Összefoglalóan: Jugoszláviában a kultúra szerepének új definiálása fogja jelenteni az osztársadalmi krízis megoldásában az egyik alapvető elemet.

Osgyáni: *Hozzárul-e a rádió és a televízió korunk kultúrájához, vagy épp ellenkezőleg?*

Ristic: A rádió és a televízió kulturális és szociális szerepe Jugoszláviában egészen különleges. A jugoszláv kulturális élet az állam, illetve a piac kettős hatásai nyomán működik, és ez ellentmondásokhoz vezet. Jugoszláviában a kultúra egyrészt meg van szabadítva az erős állami befolyástól, másrészt viszont a kulturális értékek terjesztésében a piaci befolyás egyfajta gyengülése jellemző újabban. Természetesen úgy értendő ez, hogy azért a jugoszláviai kultúra nem mentes sem az egyik, sem a másik befolyástól, és ennek következményei időnként nagyon negatívak. De amikor az állami befolyásról beszélünk, meg kell említeni azt is, hogy ez sokkal erősebben érvényesül a keleti országokban, míg a nyugati országokban nagyobb befolyása van a piaci hatásoknak, mint nálunk.

Ami pedig a rádió és a televízió kulturális szerepét illeti, az a jelen pillanatban Jugoszláviában eléggé meghatározatlan. Pedig a rádió és a televízió óriási szerepe lehet abban, hogy Jugoszlávia milyen kulturális modellt fog választani a következő századba való átlépés, a fejlődés érdekében. Ebben az útkereső folyamatban igen fontos elem az, hogy Jugoszláviában egyre inkább nő az az igény, hogy tisztázni kellene végre, mit is értsünk a szocialista kultúra fogalmán. Mindenekelőtt tisztázni kellene az állam szerepét a szocializmusban és nemkülönben a kultúra feladatát. A kultúráét, amelynek az ideális szocialista társadalomban kritikusan kell viszonyulnia az államhoz, hogy az állam permanens korrektorának a szerepét töltsse be. A szocialista társadalom abban érdekelt, hogy a kultúra segítségével korlátozza saját államának túl erős befolyását a társadalom ügyeire. Amikor Jugoszláviában a szocialista színházról beszélünk, tulajdonképpen a társadalomnak az állammal szembeni kritikai viszonyáról

beszélünk. Az államgépezet maga nagy megterhelést jelent a szocializmus, a szocialista fejlődés számára. Mert a jelen gondjai nem korlátozódnak csupán az ökológiai értelemben vett környezetvédelemre, de problémát jelent az is, hogyan lehetne megóvni a környezetet a szellemi, sokszor az állam által okozott „szennyeződésektől”. És ez már ökológiai-kulturális feladat. Vagyis az embernek az egészséges társadalmi fejlődés érdekében védekeznie kell az állam rossz hatásai ellen is.

Rendkívül fontos, hogy a fejlett szocialista társadalomban fejlett kulturális modell révén tudjuk biztosítani az emberek számára a méltó életet. Olyan életet, amely összhangban van a szocializmusnak mint a társadalom ideális modelljének követelményeivel, törekvéseivel. Ebből a szempontból marasztalom el a televíziót, ahol az emberi környezet és a tiszta kulturális környezet nagy ellenzői és szennyezői gyűltek össze. A televízió egyike a leghatásosabb tömegkommunikációs eszközöknek, és rajta keresztül az állam óriási befolyást gyakorol az emberek mindennapi életére, azaz manipulálni kész őket. Ez az egyik része a dolognak. A másik nagyon fontos elem az, hogy a televízió a kommerciális hatások fő csatornája, közvetítője. Ezért az ember kulturális környezetének megóvása érdekében szükség van arra, hogy a társadalom erős kontroll alatt tartsa a rádiót, illetve a televíziót, hogy beleszóljon működésükbe. Annál is inkább, mert formáló hatásuk a kulturális modell kialakításában vitathatatlan.

GEORGES EMANUEL CLANCIER
költő, író, kritikus (Franciaország)

Ónody György: *Fel- vagy leértékelődik a nyolcvanas évek végén a kultúra Franciaországban?*

Clancier: Őszintén szólva azt gondolom, hogy a kultúra nem veszít az értékéből. És mindez véleményem szerint azzal függ össze, hogy a kultúra egyre inkább szükséges. Minél nagyobb a gazdasági válság, annál nagyobb szükség van a kultúrára. Mert a kultúra nem valami emberen kívüli dolog, hanem az emberben magában él. Az olyan

ember, aki kulturált, sokkal inkább ellenáll a válsághelyzeteknek. Mert ha leköti is a munkája, még marad ideje arra is, hogy másra is gondot fordítson, és nem örökké a félelmeivel van elfoglalva.

Ónody: *A rádió és a televízió hozzájárul-e korunk kultúrájához, vagy éppen ellenkezőleg?*

Clancier: Nos, én magam sokáig dolgoztam a rádióknak és a televízióknak, és nagyon is hittem abban, hogy a rádió és a televízió segít a kultúra elterjedésében. És szenvedélyvel tettem a dolgomat. Annál is inkább, mert a felszabadulás után a rádió és a televízió egyre népszerűbb, egyre közhasznúbb lett. És az a véleményem, hogy napjainkban Franciaországban az állami rádió ma is őrzi jó színvonalát, de a televíziónál, ahol jelenleg a különböző csatornák versenye folyik, ott . . . hogy is mondjam? Hát nem érik el azt a szintet, amit korábban.

JEAN ROUSSELOT író, költő, műfordító (Franciaország)

Ónody György: *Hozzájárul-e korunk kultúrájához a rádió és a televízió vagy éppen ellenkezőleg?*

Rousselot: Nem, nem. És hogy miért? Nehéz ezt pár szóval elmondani, mert nagyon bonyolult, és nagyon messzire visz el. Ha csak úgy nagyjából fejtem ki véleményemet, akkor azt mondhatom, hogy a francia rádiós és televíziós adások nem eléggé kulturális jellegűek, és elég alacsony színvonalúak. Lehet, hogy politikai okokban kereshető a magyarázat, a kapitalista szisztémában, és így tovább: ezt hosszan fejtegethetném, de olyan egyszerű. Szóval hozzá kellene járulniuk a kultúrához, de sajnos csak nagyon kevés értékes adás van. A France Culture jó adó, elég jelentős is, de általában nem hiszem, hogy az adások emelnék a hallgatóság kulturális színvonalát. Inkább lealacsonyítják azokkal a középszerű produkciókkal és azokkal az amerikai filmekkel, sorozatokkal, amelyek szerintem nagyon unalmasak és egyáltalán nem jó minőségűek.

JIRZI MENZEL színész (Csehszlovákia)

Somogyi Nóra: *Felértékelődik vagy leértékelődik a kultúra Csehszlovákiában a nyolcvanas évek végén?*

Menzel: Azt gondolom, hogy a kultúra, ha bármilyen más emberi tevékenységgel, például a sporttal hasonlítjuk össze, és ha bele-gondolunk, hogy tulajdonképpen mi mindent jelent: a lakáskultúrát és az életmódot is beleértve, akkor a kultúra a maga módján Hamupipőke-szerepet játszik. Előnyt élvez minden egyéb, ami nem tartozik a kultúrához. Erősödik az a törekvés, hogy harcoljunk a levegő, a föld, a vizek tisztaságáért. Én viszont azt hiszem, hogy nem lenne szabad megfélemezni a szellem és a kultúra tisztaságáról sem, mert mindinkább elárasztanak bennünket olyan dolgok, amelyek, hogy finoman mondjam, túlon túl egyszerűek, leszoktatnak a gondolkodásról. Ilyenek a rossz filmek, a rossz tévéműsorok, a rossz irodalom és a rossz újságok. Leszoktatnak a gondolkodásról, elszegényítik a fantáziát, és ehhez egyre inkább hozzászokunk. Sötétten látom a helyzetet.

Somogyi: *Hozzájárul-e a rádió és a televízió a kulturális értékek előállításához, vagy éppen ellenkezőleg?*

Menzel: A televízióra vonatkozik főleg az, amit mondok, bár a rádióra is igaz! Csak nagyon kis mértékben járulnak hozzá az ország kultúrájához. Részt vesznek az általános agymosásban, mert amikor bekapcsoljuk a tévét, a legtöbbször valami érdektelen és unalmas műsort látunk, vagy ellenkezőleg, túlon túl izgalmasat és érdekfeszítőt, de mindkét típusú produkcióban csekély a gondolati és érzelmi tartalom. És ha ehhez még hozzászámítjuk az órákig tartó popzenét, ami teljességgel nélkülözi a gondolatíságot, akkor tulajdonképpen azt tapasztaljuk, hogy úgyszólván tervszerűen lopják az ember idejét, megfosztva őket attól, hogy műveljék magukat és kulturálódjanak. Ebben a dologban én nagyon szkeptikus vagyok.

FRANCO ZEFFIRELLI filmrendező
(Olaszország)

Zentai Péter: *Fel- vagy leértékelődik-e a kultúra szerepe az ön hazájában, Olaszországban a nyolcvanas évek végén?*

Zeffirelli: Kultúra! Tudja, kultúrából túl sok is van ma Itáliában. Először is tisztázni kellene, mi az, hogy kultúra. Ugyanis manapság minden gyorsfogyasztásra alkalmas, felületes élményt nyújtó ismeretterjesztést a kultúra címkéjével látnak el. Ám az igazi kultúra által nyújtott élmények élvezete csak nagyon kevesek kiváltsága lehet. A magasrendű kultúra ugyanis nem szólhat az éretlen tömegeknek. A mi fejlett társadalmunkban az egyik nagy kihívás éppen az, hogy a kultúrát vulgarizálni akarják. Az a kultúra, amit én annak tartok, belülről jövő, mély érlelődés eredménye, gyökerei a régmúltba nyúlnak vissza. Az, amit én csinállok, az én filmművészetem az értékes nemzetközi kultúra részét alkotja. Ehhez tudni kell, hogy nem rendezőként indultam. Firenzében születtem, a képzőművészet szerelmesevé tett az a város, a Szépművészeti Akadémián építészetet tanultam. De el kellett jutnom a filmhez, amely egyedül alkalmas arra, hogy kifejezhesse gondolataimat az életről és a kultúráról. Nem vagyok átlagember, más vagyok, mint a többi, nem tudom, hogy jobb-e vagy rosszabb, tény azonban, hogy filmjeim is eltérnek az átlagostól. Én dolgoztam föl elsőként Shakespeare-t, a lélek apró rezdüléseit csak nekem sikerült eddig igazából bemutatnom, például az assisi Szent Ferenc életéről szóló nagy munkámban vagy az Evangéliumot feldolgozó sorozatomban.

Zentai: *Ön szerint az emberek méltányolják-e mindazt, amit ön, a filmrendező vall a magasabb rendű kultúráról?*

Zeffirelli: A baj az, hogy néha nagyon nehéz megvonni a határt az igazi és az álkultúra között. A hamisból annyi van, mint a nyű, ma mindenki azzal dicsekszik, mennyire érti a kultúrát. Valójában olyan kulturális termék, amely kiállja a próbát, alig születik, és az ilyenre különben alig is van igény. Ezért is aggodom például akkor, amikor telt házak előtt adják elő, mondjuk, Mahler II. szimfóniáját. Szerintem Mahlert csak egészen kevesen érthetik meg.

Zentai: *És mi a véleménye a tömegkommunikációról? A kultúra szempontjából pozitív vagy negatív szerepet játszik?*

Zeffirelli: Nagyon is pozitívnak tartom! Korunkat csak a reneszánszhoz hasonlíthatom ebből a szempontból, ahhoz az időhöz, amikor megjelent Gutenberg jóvoltából a könyvnyomtatás, és a gondolatok a korábbiakhoz képest óriási tömegekhez juthattak el. A rádió és a televízió apokaliptikus méretűvé szélesítette a gutenbergi folyamatot. Ez szerintem jó dolog, jó szolgálatot tesz mindennek — így a tudománynak is — és mindenkinek.

Zentai: *Hallgat-e rádiót?*

Zeffirelli: Hallgatok. Mégpedig elsősorban híreket vagy muzsikát. Nálam mindig be van kapcsolva a készülék, akkor is szól, ha rajzolok, akkor is, ha olvasok. Sajnos, a zenei műsorok kilencven százaléka nem kedvemre való, dzsessz és rock, de azért mindig megtalálom az igazit is. Televíziót pedig nagyon szeretek nézni, a híradók különösen érdekelnek, vonz, hogy az itt és most hatása alatt lehetek, tehát az, hogy élőben láthatom a történéseket, izgatnak továbbá a sportközvetítések, futballrajongó vagyok.

Zentai: *De a kultúra szempontjából hogyan ítéli meg a rádiót és a televíziót?*

Zeffirelli: A jóisten minden tárgyat úgy adott az ember kezébe, hogy azt jó és gonosz célra egyaránt fel lehessen használni. Ez igaz tehát a rádióra és a televízióra, de igaz a könyvre is. A halandónak tudnia kell választani a jó és a rossz között. Persze hangsúlyozom, hogy a televízió vagy a rádió sohasem lesz képes önálló művészeti ággá, sajátos művészi kifejező eszközzé válni. Ezeknek a közvetítés a feladatuk. Ismeretet kell terjeszteniük. Ezt teszik, amikor híreket sugároznak, amikor Karajan-koncertet vagy éppen séggyel futballmeccset adnak. Az, hogy milyen célt szolgál a tömegkommunikáció, az a műsort szolgáltatótól és a műsort figyelemmel kísérőnek a választásától függ.

OTTO SCHENK, színész, rendező
(Ausztria)

Váradi Júlia: *Schenk úr, önt úgy tartják számon, mint a tömegkommunikáció nagy szatár-*

ját. Hiszen a német nyelvterületnek körülbelül nyolcvanmillió tévénézője rendszeresen találkozik önnel vagy az ön által létrehozott művészeti alkotásokkal. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a mai kultúra egyik legexponáltabb képviselőjét kérhetem: mondja el, mi a véleménye a kultúra mai szerepéről Ausztriában és egyáltalán.

Schenk: Szerintem a kultúrával majd minden korban rosszul bántak. Mindig is egyfajta kulturális hibára hivatkozva bűnözött az emberiség. Ezt úgy értem, hogy a kultúra mindig jó alibit szolgáltatott mindenre, akár politikai, szociális vagy mentálhigiénés kérdésekről volt szó. A kultúrát kezdettől fogva magától értetődő dologként kellett volna kezelni. Hiszen attól a pillanattól, amikor az ember az első könyvet a kezébe veszi, a kultúra az ember részévé válik. Bár kevés az analfabéta nálunk — erre büszkék is vagyunk —, annál több az olyan, akit én nem sorolnék az olvasók közé, akik nem képesek egyetlen könyvet sem végigolvasni, vagy akik nem képesek egyetlen zenedarabot sem végighallgatni. Persze nem arra a zenére gondolok, ami minden utcasarokról felénk árad, azt én alibizenének nevezném, mert ez nem ébreszti fel a fiatalokban azt az alapvető igényt, hogy kultúrára nyitott szemmel és füllel forduljanak a világ felé. Ebben például, úgy érzem, óriási bünt követünk el. A legnagyobb baj az, hogy a közönséget nem tesszük éhessé a kultúrára.

Váradi: *Vajon ennek mi az oka?*

Schenk: Régebben talán a művészetek élvezői kisebb sugarú körökbe szerveződtek, és egyszerűbb volt ezt a kisebb kört átfogni. Volt például népi kultúra, amikor is télen a parasztemberek az idejüket ezzel töltötték ki. Mára ennek is vége lett.

Váradi: *Azt állítja, hogy a kultúra intim környezetét szünt meg?*

Schenk: Igen, az említett szűkebb körök felbomlottak, embertömegeket tereltek a kultúra köré, és így a kultúra hordozói, képviselői hirtelen egészen más feladatok elé kerültek. Ekkora tömeget kielégíteni túl nagy energiát igényel, ennyi nincs, és ennek következtében elsekélyesedett sok minden, amit kultúrának nevezünk. Korábban egyegy dologgal kevesen, de mélyrehatóan fog-

lalkoztak. Ez nem feltétlenül jó, de biztos, hogy több jött ki belőle anno, mint ma. Az elefántcsonttorony-felfogás ugyanakkor ma is létezik, mert sokan vannak, akik a saját kulturális produktumukkal nem jutnak el a közönséghez. Egy modern képzőművészeti alkotás megértéséhez az embernek igen sok ismeretet kell elsajátítania, ami rendszerint hosszú tanulási folyamatot igényelne, időnk pedig egyre kevesebb.

Váradi: *Vagyis ön szerint a mai művészet magasabb színvonalú, mint amilyen a befogadni vágyó közönség művészeti értésének színvonala?*

Schenk: Ha innen nézzük, akkor nehéz meghatározni, hogy mi is a kultúra. A világ nagyon megzavarodott az utóbbi időben. Sok minden félreérthetővé vált — úgyhogy az ember erőtlennek érzi magát ahhoz, hogy ezt a sokféle széthúzó kényszert leküzdje, hogy valami igazit alkosson, költson, létrehozzon, és főleg megértsen a szó nemes értelmében.

Váradi: *A zenét is ide sorolja?*

Schenk: Igen, hogyne. Aztán van itt még valami. Nevezetesen, hogy a kritikusok, akik azt vallják, hogy ők hivatottak a művészet egyedüli értékelésére, nem mindig a „legjobb füllel, szemmel” vizsgálják a művészet tárgyát. Sőt, inkább eleve szkeptikusak. Nem is várható el tőlük a művészet odaadó élvezete, hiszen amikor hallgatják vagy nézik az alkotást, már a cikkükön gondolkodnak, és nem a művészi élmény befogadásán. Ez nagyon sokat árt az igazán alkotó művészeknek — most nem magamról beszélek, nekem eddig szerencsém volt a kritikusokkal, hanem olyanokról, akiket a közönség már régen elfogadott, de a kritika még mindig támadja őket — hozzáteszem —, jogtalanul. De hát ez nemcsak ma van így, hiszen így volt ez Bach passzióival, Wagner Mesterdalnokkjával, Strauss Rózsaloavagjával, még a Víg özveggyel és a Denevérral is. Ha jól értettem, ez annyit jelent, hogy a kultúra mára távolabb került a közönségtől, mint régen. Ez az igazság egyik oldala. A másik, hogy ma viszont óriási táboruk van azoknak az embereknek, akik valamiféle lelki szabadságra vágynak, és ezt a vágyat, ezt az éhséget valamivel ki kell elégíteni.

Váradi: *Ez lenne a kultúra?*

Schenk: Ennek kellene lennie, de sajnos nem emészthető azon sokak számára, akiknek szükségük lenne rá. Az emberek nagy része még nem jutott el oda, hogy fel tudja dolgozni az őt körülvevő kultúrát.

Váradi: *Azzal, amit mondott, szorosan összefügg a kérdés, hogy véleménye szerint a tömegkommunikáció, elsősorban a rádió, a tévé hozzájárul-e korunk kultúrájához, vagy éppen ellenkezőleg?*

Schenk: Szerintem ezeknek az eszközöknek nem kellene olyan fontosnak tartaniuk magukat. Manapság divatba jöttek „a tömegkommunikáció pápai”, akik mindig csak lefelé orientálódnak. Akik mindig azt mondják, hogy a rádió, tévé a hallgatóért van, és amit a „hallgató” nem ért meg, olyasmiről nem szabad beszélni, tekintettel kell lennünk a hallgatóinkra és erre és arra és amarra . . .

Váradi: *De hát épp az imént mondta, hogy a kultúra sokak számára nem emészthető.*

Schenk: Éppen ezért kellene differenciálni. Az utóbbi időben bizony sok intézmény, többek között az osztrák filmgyártás gyötrelmes haldoklásának voltam szemtanúja. A haldoklás oka éppen ez az örületes „lefelé tekintés” volt. Az úgynevezett „nézőt” ezek a kulturális eszközök olyan butának, kifacsarodott izlésűnek, önzőnek tartották, és a filmek végül annyira rosszak voltak, hogy a legkifacsarodottabb izlésű, a legsekélyesebben gondolkodó, a legbutább ember sem fogadta el őket. És így történhet meg, hogy az osztrák filmiparban ma már nem születik meg a könnyű, varázslatos, igazán jó szórakoztató film sem. Ez megszűnt, nem létezik. És ha a többi médium, például a tévé is így gondolkodik, akkor biztos vagyok benne, hogy egy szép napon az egész világon meghal a televízió. Ezt én öngyilkosságnak nevezem, legalábbis a kultúra halálának. Ugyanis ha mindig csak azok a hülye sorozatok, az egyre sutább és butább műsorok kerülnek a programba, meg az egysíkú politizálás, akkor a tehetséges embernek már nem lesz kedve és lehetősége, hogy ezekben a kommunikációs médiumokban megmutassa magát. Inkább egy kis színházban, száz ember számára mondja el a gondolatait, minthogy ezekben a banális csatornáknak jusson el milliókhoz. Hiszem, hogy az az agysejt, amelyben a kultúra keletkezik és újratermel-

lődik, az még mindig az emberi agy, az emberi szív, a humán szervezet része. Minden más, vagyis a kultúra minden hordozója csak az emberi gondolatnak és érzésnek a rabszolgája, beosztottja, alárendeltje lehet. És ha ezek a szolgálók elkezdenek diktálni — akár izlést, akár eszméket, akár látásmódot —, akkor egy napon nem lesznek többé képesek a kultúra hordozására, mert nem lesz mit közvetíteniük.

HEINER MÜLLER drámaíró (NDK)

Nemes Gábor: *Fel- vagy leértékelődik-e a kultúra az ön országában, az NDK-ban a nyolcvanas évek végén?*

Müller: Ez a definíciótól függ, attól, hogy mit értünk kultúrán. Ha széles értelemben vesszük, akkor azt hiszem, a kultúra felértékelődött, ha viszont a művészi alkotásra korlátozzuk, akkor inkább negatívan válszólnék. Mert amint az embereknek több lehetőségük van arra, hogy életüket kellemessé tegyék, nyomban elvesztik érdeklődésüket a művészet iránt. Persze az NDK-ban a művészetnek pótlék funkciója is van. Különösen az irodalomnak, amelynek át kell vennie a sajtó, a tömegkommunikáció szerepkörét is. Ez sajátos jelentőséget ad az irodalomnak, másrészt azonban korlátozza autonómiáját.

Nemes: *A kultúrán a tömegkultúrát, a mindennapok kultúráját is érti? Hiszen a kulturális színvonal azért emelkedik, kezdve a bútorok minősége iránti igénnyel, befejezve egészen a színházi előadással.*

Müller: Mao Ce-tungnál is kezdhetjük, aki még régen azt mondta, hogy a színvonalat nem lehet úgy emelni, hogy közben ne szélesítsük egyúttal a befogadás körét. Az igények szélesedése kezdetben mindig a nívó eséséhez vezet. A popularitás a kiugró teljesítmények kárára valósul meg. Ez a színház esetében egészen egyértelmű. Illúzió azt hinni, hogy létezhet „népszínház”. A népszínház koncepciónak azonnal vége, amint elég mozi és tévékészülék van. Ettől kezdve a színház elit lesz, és ehhez ragaszkodnia is kell.

Nemes: *De ha a fogyasztó oldaláról közelítjük meg a dolgot, akkor mit mutat a tenden-*

cia? A kultúránál fontosabbá válik a Trabant, vagy esetleg az NDK-ban is kemény egzisztenciaharc folyik, amelynek során a kultúra értelemszerűen mind hátrább sorolódik?

Müller: Nem hiszem, hogy az egzisztenciaharc olyan kemény volna, mint Magyarországon. Itt minden sokkal kényelmesebb, lazább, lassúbb, de nem hiszek a nagy kulturális igényekben. A Trabant jóval az opera elé kerül.

Nemes: *A rádió és a tévé napjainkban hozzájárul a kultúrához, vagy éppen ellenkezőleg, negatívan hat a terjedésére?*

Müller: Ezeket a tömegkommunikációs eszközöket természetesen népszerűítő eszközként használják. De egészen más funkciójuk is elképzelhető. A tévé a demokrácia eszköze lehetne, még a rádiónál is jobb esélyei volnának erre, mert a tévé olyan eszköz, amelynek segítségével a dolgokat nyilvánossá tehetnénk. De sem itt, sem pedig nyugaton nem erre használják. Félünk ezeknek az eszközöknek az igazi működtetésétől. Tulajdonképpen a változások, a reformok, a viták elősegítőinek kellene lenniük a tömegkommunikációs eszközöknek, de ettől mindkét oldalon visszarettennek, és ezért csak a szükségletek kielégítésére használják őket. Így népszerűítő hatást fejtenek ki.

Nemes: *És valami alapvető, primér kultúrát sem közvetítenek?*

Müller: Nem, azt hiszem, nem.

Nemes: *Tehát ön szerint inkább elveszik az időt, helyet, lehetőséget az igazi kultúra elől?*

Müller: Igen. A hatásuk negatív, de ez nem a tömegkommunikációs eszközök hibája, hanem azoké, akik felhasználják őket.

Nemes: *Azért van némi különbség a politikai véleményformálás szférája és a kultúra között. Ön mindkét esetben negatívnak látja a hatást?*

Müller: Jelenleg igen. Volt idő, amikor a nyugatnémet tévében kiváló tévéprodukciókat csináltak, színdarabokból, a műfaj sajátos eszközeit felhasználva. Peter Zadek fantasztikus dolgokat művelt, de ez már a múlté. Most már csak konzerveket adnak, vagy színházi előadásokat közvetítenek. A speciális tévéművészet viszont megszűnt. Már senkit sem érdekel.

Nemes: *De a kultúra terjesztésében, a Mao Ce-tung-i értelemben vett szélesítésében a tévének azért hatalmas lehetőségei vannak. Még egy ilyen manipulált tévének is.*

Müller: Ez igaz. De mert a tévé esetében odaát pénzről, nálunk meg politikáról van szó, csak olyan igényeket elégítenek ki, amelyeket kívánatosnak tartanak. Szóval nem jól használják ezt az eszközt. Nem kísérleteznek vele. És a nézőknek nincs semmilyen befolyásuk arra, hogy mit mutatnak nekik. Ez a fő probléma.

JEVGENYIJ NYESZTYERENKO
operaénekes (Szovjetunió)

Barát József: *Fel- vagy leértékelődik-e a kultúra az ön országában, a Szovjetunióban a nyolcvanas évek végén?*

Nyesztyerenko: Úgy lehet, hogy csökken a tekintélye, mert egyre inkább fogyasztókká leszünk. A mi társadalmunkban, és erről a sajtó is ír, az embereket mostanában a tárgyak megszerzésének szenvedélye fűti. Nem mondhatnám, hogy a mi országunkat fogyasztói társadalomnak lehetne nevezni, de csak azért nem, mert egyszerűen nem termelünk eleget hozzá. És azt kell mondjam, sajnós, hogy hála istennek. Mert az emberiség fejlődése olyan irányba tart, hogy az életfeltételek javulásával egyre több olyan árut termelünk, amelyek tulajdonképpen feleslegessé válnak. Ezek mesterségesen teremtett szükségleteket elégítenek ki. Az ilyen javak fogyasztása elveszi az emberek figyelmét, elvonja a figyelmüket a valódi értékektől, amelyek helyett nemcsak olyasmi értékelődik fel, ami nélkül lehet élni, de olyasmi is, ami egyenesen káros vagy veszélyes. Hadd mondjak egy példát. Karl Marx még arról írt, hogy a szabadidő növekedése együtt fog járni a társadalom tökéletesedésével, az egyes ember kultúrájának emelkedésével. Ehelyett viszont azt látjuk, hogy a szabadidő nem is olyan nagy áldás. Legalábbis nálunk a szociológusok egyértelműen bizonyították, hogy a munkahét csökkenése csak az iszákosság további terjedését eredményezte. Ezenkívül aztán semmi mást. Egyáltalán nem fordultak az emberek a kulturális értékek felé. A szellemi fejlődésnek

jottányi jele sem mutatkozott. Szubjektív véleményem az, sajnos, hogy minél szegényebben él valaki, minél nehezebb a sorsa, annál gazdagabb lelki életet él.

Barát: *Ha ön úgy tartja, hogy az életszínvonal emelkedése veszélyes, ebből bizony az jöhet ki, hogy minél rosszabb — annál jobb.*

Nyesztyerenko: Az életszínvonal emelkedése a rosszul nevelt emberek számára veszélyes, a civilizáció áldásainak használatára felkészületlen emberek számára. És számukra tényleg az. A képzett, valóban felnevelt embernek, akinek gyerekkorától kezdve szilárd értékrendet adtak át, annak, aki rendelkezik az emberi kapcsolatok alapvető elveivel, valóban javára válnak a civilizáció javai. Ő gazdagabb és tartalmasabb életet élhet általuk. Am az olyan embert, akit rosszul neveltek, aki lebecsüli a kulturális értékeket, aki az erkölcsi alapelvek lenézését tanulta, akinek fogalma sincs arról, hogy mi a másik iránti figyelem, az igazságosság, aki nem is érdeklődik mások iránt, aki képtelen arra, hogy tisztelje a másikat, akit az anyagi értékek, a tárgyak birtoklása iránti vágyra neveltek, azt az életfeltételek javulása, a növekvő termelés csak tovább torzítja, elnyomorítja, negatívan hat rá. Félre ne értsen, nem azt akarom mondani, hogy nem kell

javítani az életfeltételeket, tökéletesíteni a technikát, csak hogy ezzel párhuzamosan a jelenleginél sokkal nagyobb figyelmet kell fordítani a nevelésre, a kulturális értékek befogadására való felkészítésre. Nagyobb gonddal kellene törődnünk azzal a légkörrel, ami körülveszi a modern embert.

Amikor megnövekszik az őszinteség egy társadalom életében, meglepő dolgok történhetnek. Öt évvel ezelőtt például a *Szovjetszkaja Rosszija* című lap tele volt azzal, hogy a szovjet nép él-hal a költészetért és a magas művészet értékeiért, falja az operairodalom remekait. Manapság az újság egészen mást ír. Hogy a költészet iránti érdeklődés már régen a mélyponton van, hogy az emberek szórakozni akarnak, és tessék őket békén hagyni a remekművekkel, amikor ki akarnak kapcsolódni. Engedjenek minket szórakozni — hallatlanul felerősödött ez a hang az őszinteségi hullámmal. Ez helyes is, mert tényleg ez a helyzet. Azok az emberek, akik szórakozni akarnak, akiknek a „kenyeret és cirkuszt” ősi elve felel meg legjobban, többen vannak, mint azok, akik szellemi táplálékra vágnak. És többen is voltak. Amikor azt írták, hogy a mi népünknek csak a magas költészet kell, a bonyolult zene és az olcsó szórakozás nem felel meg nekünk, akkor nem festettek igaz képet.

Péteri János

A szociálpolitikai írások a párt lapjában

(1946—1982)

A szerző részt vett az MTA Szociológiai Kutatóintézetében a szociálpolitika hosszú távú fejlesztésének megalapozását célzó kutatások keretében elvégzett (elsődlegesen módszertani célzatú) tartalomelemzésben... Cikke e munka egyes eredményeit tárgyalja.

A szociálpolitikáról szólni — legalább a lábujjig érő egy gazdasággal és társadalommal foglalkozó cikkben, tanulmányban — hovatovább kötelező nálunk. Más jelek (elsődlegesen a „köz” vélekedéséről tudósító hírek, elemzések) szintén arra utalnak, hogy a szociálpolitika „kitört” a szűkebb értelemben vett társadalomtudományi és irányítási-igazgatási szférából.

Ez az utóbbi évek jelentős fejleménye, s hogy a szociálpolitikával foglalkozó szociológusok öröme mégsem felhőtlen, annak számos oka van. Ennek az írásnak az elejére — ezen okok közül —, a szociális témakör sajtóbeli kezelésének egyoldalúsága (hatalomközpontúság) és zavarai kívánkoznak. S utalnunk kell arra is, hogy a szociálpolitika hazai fejlődését a mai napig elvi és elméleti tisztázatlanság kíséri, amely egyaránt megnyilvánul az eredmények értékelésében és a fejlődés kívánatos útjának kijelölésében.

A sajtóbeli szociálpolitikai tartalmak esetében e tisztázatlanságok elsődlegesen politikai (s csak ezután tudományos vagy más) eredetűek. Ennek tételes bizonyítása megha-

ladja e tanulmány lehetőségét, az azonban enélkül is belátható, hogy a szociális kérdések valósága „politikai ügy”, a sajtó pedig hatalmi-politikai eszköz. Ennek következtében a szociálpolitikai tárgyú sajtótartalmak elemzése rámutathat a „politika” valóságértelmezésére, a „hivatalos valóságra”.

Az igazsághoz tartozik, hogy van már a következőkben fő vonalakban felrajzolódó, történelmileg kialakult „sajtóarculatból” eltérő írás is. De nem ez a jellemző, s főleg: nem ez volt a jellemző! Írásomban[•] arról kívánok szólni, hogy miként foglalkozott az elmúlt négy évtizedben a „szociálissal” a párt napilapja.

Vizsgálatunk során a Szabad Nép, illetve a Népszabadság 1946—1982 között megjelent számaiból, hét évfolyam lapszámainak tíz százalékát és az újévi (január 1-jei) lapot elemeztük. (Ez a megjelent lapok két százaléka. A mintába került a 218 lapszám 706 szociális (ebből 408 e témakörben írt, 298 más témájú, de szociálist is említő) írása, valamint 1634 más tematikájú[•] (továbbiakban: tematikus) írása, összesen 2340 írás.

[•] A HNF Társadalompolitikai Tanácsa megbízásából Ferge Zsuzsával közösen szerkesztett szociálpolitikai programjavaslatra, és Ferge Zsuzsa más írásaira; s egy, a Kossuth Kiadónál kiadásra váró kötethez készült tanulmányra is építék. A többes szám használata a kollektív munkát jelzi.

A „szociális” jelenléte

Az általunk létrehozott belpolitikai terjedelemben — eltekintve 193 szociális kishirtől^{●●}—, a következő arányban fordultak elő szociális tartalmú írások, illetve direkt céllal írt cikkek:

Az előzőnél egyértelműbb minősítést tesz lehetővé, ha megpróbálunk az olvasó szerepébe illeszkedni. A következő táblázatban az összes szociális tartalmú írás olvasói szemszögű struktúráját^{●●●} mutatjuk be, figyelembe véve a kishíreket is.

A következő táblázat alapján megállapít-

1. táblázat								
A szociális tartalmú írások aránya, évfolyamonként (százalékban)								
	1946	1952	1958	1964	1970	1976	1982	Összesen
összes szociális cikk (n = 513)	21,9	12,0	24,7	28,0	25,2	28,8	22,7	23,9
„direkt” szociális cikk (n = 215)	11,8	5,0	8,9	7,6	10,6	13,9	11,2	10,0
összes cikk n =	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
lapok száma (példány)	237	300	291	275	313	365	366	2147
	30	33	31	31	31	31	31	218

Adatsorainkból egyrészt a szociális tartalom állandó jelenlétére, másrészt a kifejezetten e céllal készült írások nem túl magas arányára érdemes figyelni. A kutatói minősítés bizonytalansága abból is fakad, hogy meglepetésünkre az „ötvenes évek”-et reprezentáló 1952-es évfolyamban is találtunk ilyen céllal írt cikkeket. Úgy gondoltuk ugyanis, hogy a kérdéskör ebben a korban („a szocializmusban minden szociális”) önállóan nem, legfeljebb más tartalmak alárendeltségében fordul majd elő. Ezzel szemben a szociális témák minden évfolyamban önálló terepet kaptak, de az igaz, hogy ez a tér valóban 1952-ben volt a legszűkebb.

ható, hogy az olvasó — az időszak egészét nézve — leggyakrabban kishírekben és más témákhoz kötve találkozhatott szociális témákkal. Látható továbbá, hogy valójában 1952-ben volt a „szociális” pártsajtóbeli karrierjének mélypontja. 1952-ben naponta átlagosan két darab szociális tartalmú írással találkozhatott a Szabad Nép olvasója, abból az egyik valamilyen témához kapcsolódott, a másik: kétnaponként kishír, háromnaponként cikk, tíznaponként nagyobb hír.

Ezzel szemben 1982-ben a Népszabadságban naponta átlagosan öt anyagban volt szó szociális kérdésekről: két kishírben, egy-két más témájú írásban és egy-egy szociális tar-

- Bizonyos tartalmakat (külpolitika, sport stb.) eleve kizártunk, s a megmaradó írásokat soroltuk be a szociális helyzetre, ellátásra vonatkozó tartalmuk alapján a szociális — ennek hiányában a tematikus — írások közé.
- Az egy-két soros, konkrét belpolitikai tartalmú ún. „kishírek” közül csak a szociális tartalmúakat gyűjtöttük ki, ezért ezektől a belpolitikai beágyazottság vizsgálatánál eltekintünk. Az arányok, adatok kezelésénél nagyfokú óvatosságot indokolnak a minta nagysága, valamint az újság egészének terjedelmi, szerkezeti változásai, melyeket munkánk jelenlegi szakaszában nem tudtunk kiszűrni.
- E struktúrában — az olvasóra is gondolva — elkülönítettük a leíró jellegű híreket (kishírek, ill. nagyobb terjedelmű közlemények, hírek), az elemző írásokat, valamint a más témájú írásokban megjelenő szociális tartalmat. Az utóbbi cikkcsoportot a részletesebb elemzésben szintén e cikk-kategóriák szerinti bontásban tárgyaltuk. A hatás elemzése érdekében számoltunk az átlagos lapra jutó gyakorisággal.

2. táblázat		Az egy lapszámra jutó írások átlagos száma							
az írás típusa	1946	1952	1958	1964	1970	1976	1982	átlag	
szociális kishír	1,8	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	1,7	0,9	
szociális hír	0,2	0,1	0,5	0,3	0,6	0,9	0,6	0,4	
szociális elemző cikk	0,7	0,3	0,4	0,4	0,5	0,8	0,7	0,5	
direkt szociális cikkek									
összesen:	2,7	0,9	1,4	1,2	1,7	2,2	3,1	1,9	
„szociális” más témában									
összesen:	0,8	0,9	1,5	1,8	1,5	1,7	1,4	1,4	
egy lapszámra jutó összes szociális tartalmú írás	3,5	1,8	2,9	3,0	3,2	3,9	4,5	3,3	

talmú elemző cikkben vagy nagyobb terjedelmű hírből.

E struktúra változásai alapján úgy tűnik, hogy a szociális téma megjelenési módja is kitüntetett figyelmet érdemel. Az ugyanis nem lehet véletlen, hogy minden évfolyamban inkább a közlések (hírek) és nem az elemzések dominálnak. Véleményünk szerint a műfaj elsősorban azzal függ össze, hogy mi a politikai propagandán belül a témakör politikai funkciója. Ennek egyik jellegzetességét a más témájú, de szociális mondanivalót is tartalmazó írások funkcióinak elemzése során vizsgáltuk. (E cikkcsoportból 245 — többségében elemző — írás funkcióját kódoltuk. Egy írás több funkciót is elláthat.)

A vizsgálat eredményeit összefoglaló adatokból a két legtöbbször említett funkció — az ellátás tényeinek bemutatása és a szociálpolitikai célok, elvek melletti közvélemény-kialakítás, mozgósítás — arányának változását érdemes kiemelni (százalékban):

3. táblázat	1946	1952	1958	1964	1970	1976	1982	összesen
ténybemutató	16,9	21,0	29,2	27,0	24,0	23,6	25,2	24,3
mozgósító	41,9	23,5	23,6	24,4	35,0	35,4	39,5	32,1
összes funkció	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
n =	65	81	89	115	129	161	139	779

Jól látható a változás tartalma, a két — általában együtt előforduló — funkció növekvő aránya és mögötte: a politikát legitimáló „hivatalos valóság” tényeinek viszonylag állandó részaránya, valamint a mozgósító funkciónak a hetvenes évektől történő

„megugrása”. Külön említendő, hogy napjaink felé haladva határozottan csökken a címzés nélküli mozgósítás, növekszik a szervezetek, valamint a „civil társadalom” felhívása.

A funkciók többi vizsgált kategóriájában szintén találhatók tendenciák: nagymértékben csökken az összes funkció 11,2 százalékát kitevő direkt „visszaigazolás” („szociálpolitika azért van, mert ilyen pártunk, államunk, politikai berendezkedésünk van stb.”) aránya, az 1952-es 21 százalékról az 1982-es 5,8 százalékra; viszonylag állandó (25 százalékos körüli) a szociálpolitika szereplőit elmarasztaló „kritikai” és a „dicsérő” funkciók részaránya; 1970 óta megszűnt a szóba jöhető szövetségesek „keresése”, ami érthetően 1946-ban volt a leggyakoribb (12,3 százalék). 1958 óta viszont — jöllehet kis részarányt képvisel — állandó jellemzője ezen írásoknak a különböző szociális problémák, helyzetek „képviseletének” kérdése.

Ha a szociális írások (kishírek nélkül számított) arányának változását a belpolitikai

terjedelem változásába ágyazva nézzük, akkor feltehető, hogy az állandó (illetve az 1956-os megrázkódtatás után növekvő) jelenlét a belpolitika egészének, s ezen belül a szociális kérdéskörnek növekvő politikai jelentőségéből fakad.

4. táblázat

A tematikus és a szociális írások egy lapra eső gyakorisága

	1946	1952	1958	1964	1970	1976	1982	átlag
tematikus írások	6,2	7,7	7,1	6,4	7,5	8,4	9,1	7,5
szociális írások	1,7	1,4	2,3	2,5	2,6	3,4	2,7	2,4
összes írás	7,9	9,1	9,4	8,9	10,1	11,8	11,8	9,9

A belpolitikai terjedelem egészére a gazdasági témák (egyébként minden évfolyamban) magas aránya jellemző. Az összes íráson belüli részarányuk 36 százalék. A rétegpolitikai írások 14,6 százalékos, az országos politikai és pártpolitikai témák 13,3 százalékos részesedéssel éppencsak megelőzik a direkt szociális tartalmú írásokat. A megmaradó terjedelmet egyéb (igazgatási, ünnepi stb.) írások töltik ki.

A szociálpolitika szereplői és tárgya

A szociális tartalmú cikkek áttanulmányozása alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy azokban a mondanivaló a szociális ellátás logikája szerint szerveződik, azaz van, aki ad, s van, aki kap. A tartalmak kigyűjtését ezért ezen elosztási aktusok alapján szerkesztett séma szerint végeztük el. Magát a sémát és az alkalmazott kategóriákat^{●●●} egyaránt a gyűjtött anyag kínálta, ezért azok a tartalomelemzés első eredményének is felfoghatók.

E séma szerint az anyagi (és más) javak elosztása egy „szociális rendszer” szereplői között történik. Egyik oldalon találhatóak azok, akik adnak — ezek az ALANYOK —, s vannak, akik kapnak, részesednek, ezek a RÉSZESEK. Az elosztás hivatkozási alapjául a részesek érdekeiként is felfogható HELYZETJELLEMZŐK^{●●●} szolgálnak. A részeseket ezért ezekkel együtt gyűjtöttük

ki, az alanyokat viszont ESZKÖZEIKKEL, amelyeket a javak csoportjai alkotnak.

Az első kódolás során e kategóriák szerint dolgoztuk fel az összes (706) szociális tárgyú cikk tartalmát, úgy, hogy külön-külön minden részes, helyzetjellemző, valamint alanyeszköz együttes előfordulást regisztráltunk (elteltekintve többszöri előfordulásuktól).

A feldolgozás során feltűnt, hogy a „szociális rendszer” — s ennek következtében a cikk — központi eleme a „helyzetjellemző”, ezért egy cikkcsoporton, egy újbóli kódolási eljárás^{●●●} során feljegyeztük az adott helyzetjellemzőre irányuló elosztási aktusokat, a szereplők közötti sajátos interakcióként értelmezve őket.

A továbbiakban a szociális elemző cikkekben található interakciók elemzésének segítségével próbáljuk meg rekonstruálni a szociálpolitika párt-sajtóbéli működésének egyes vonásait. (Egyes kérdésekben kitérünk az összes szociális tartalmú írás jellemzőire is.)

A 117 szociális elemző cikkben az alanyok és részesek között 453 interakciót értelmeztünk, melyekben 659 helyzetjellemzőről volt szó. (A kapott eredmények részletes bemutatása az írás terjedelmi korlátai miatt lehetetlen. Az adatok kézi feldolgozását ugyanis minden évfolyamon egy 17 darabból álló, 18 × 10-es mátrixsorozat segítségével végeztük.)

Az összefoglaló táblázatok közül először — követve az elosztás sémáját — a helyzet-

● Az elemzés kezdetén született megnevezéseket munkafogalomként használtuk, de — miután jobbat nem találtunk — megtartottuk őket.

●● Ezek „jellemzik” a szociális helyzetet, amely nem írható le pusztán a szociális ellátással, csak a szociálpolitikát is tartalmazó társadalompolitikával. Kategóriarendszerünkkel ezért a társadalompolitika fontosabb tartalmainak kiszűrését próbáltuk megoldani.

●●● Ennél a — 117 szociális elemző cikkre elvégzett — kódolásnál mind az alanyokat, mind a részeseket és a helyzetjellemzőket annyszor regisztráltuk, ahányszor egy adott helyzetjellemzővel kapcsolatban a cikkben előfordultak.

jellemzők alanyok közötti elosztását bemutató 5. táblázattal foglalkozunk.

Az elosztókat az írások első feldolgozása alapján 14 kategóriába soroltuk. A kategóriákból az „egyéb” kategória mellett két csoportot alakítottunk: az országos elosztókból a „makroalanyok”, illetve a helyi-területi elosztókból a „mikroalanyok” csoportját.

A táblázat szerint egyes alanyok kiugróan nagy, míg mások rendkívül alacsony gyakorisággal szerepelnek a szociális elemző írásokban. A részesek helyzetjellemezőinek nagy többségével három alany: az állam, a párt (országos szervei, rendezvényei, maga a lap stb.), illetve a munkahely interakcióiban találkozhatott az olvasó.

Tulajdonképpen várható volt a mikroalanyok többségét magába foglaló, közvetlen társadalmi környezet (helyi politikai szervezetek, helyi társadalom, az intimszféra, azaz

a család, barátok, szomszédok stb.) alacsonyabb gyakorisága. A táblázatban látható kép azonban meglepő. A fő (központi) elosztók és a helyi erők között ennél arányosabb munkamegosztást, együttműködést feltételeztünk.

Egy másik — az összes szociális cikk szereplőinek egyszeri előfordulását regisztráló — elemzésben a makro- és mikroalanyok közel azonos (47,4, illetve 43,2 százalék) aránya alá is támasztotta ezt a feltevésünket. Ez az arány azonban csak a 706 cikk összes (2034) alanyára nézve igaz. Következő táblázatunkból kiderül, hogy az alanyok e két csoportja egymáshoz viszonyított arányának változása az elmúlt négy évtizedben határozott tendenciát mutat. A tendencia tartalma: az országos alanyok szociálpolitikai szerepkörének átadása a helyi, területi alanyoknak.

5. táblázat A szociális cikkek interakcióiban szereplő részes helyzetjellemezők megoszlása az alanyok között (mátrix százalék)										
	H ₁	H ₂	H ₃	H ₄	H ₅	H ₆	H ₇	H ₈	H ₉	összes
alanyok										
1. párt	3,9	0,6	2,9	2,9	1,5	1,1	2,0	0,6	1,2	16,7
2. állam	5,6	3,2	5,2	3,5	5,2	7,3	0,9	—	0,8	31,6
3. pol. szervezet	2,1	0,3	2,0	0,3	0,5	0,6	0,3	—	0,5	6,5
4. társadalom	0,3	—	0,2	—	0,5	0,9	—	—	—	1,8
5. személy	0,2	—	—	—	—	—	—	—	—	0,2
makroalanyok										
összesen:	12,1	4,1	10,2	6,7	7,6	9,9	3,2	0,6	2,4	56,8
6. helyi párt	0,6	0,5	0,2	0,9	0,8	0,9	—	—	0,6	4,4
7. tanács	0,9	0,3	0,9	1,1	1,5	2,4	0,6	—	0,3	8,0
8. helyi pol. szervezet	—	0,8	0,6	0,8	0,3	1,1	0,3	—	0,2	3,9
9. helyi társ.	0,2	—	—	0,2	—	—	—	—	—	0,3
10. munkahely	0,3	2,1	1,1	1,7	3,6	3,6	1,5	0,5	0,5	15,2
11. személy	—	—	—	0,6	—	—	—	—	—	0,3
12. intimszféra	0,3	—	0,2	0,5	0,2	0,5	—	—	0,2	1,7
13. eü.-szoc. int.	0,2	0,3	0,2	0,3	1,5	1,5	—	0,2	0,2	4,2
mikroalanyok										
összesen:	2,4	3,9	3,0	5,6	7,9	10,3	2,4	0,6	1,8	38,1
14. egyéb	0,9	0,2	0,3	0,5	0,8	1,7	0,3	0,5	—	5,2
összes jellemző	15,5	8,2	13,5	12,7	16,4	21,9	5,9	1,7	4,2	100 n = 659
H ₁ helyzetük általában H ₂ munkaviszonyaik H ₃ jövedelmük H ₄ lakásviszonyaik H ₅ egészségügyi ellátottságuk H ₆ szociális ellátottságuk H ₇ más ellátottságuk H ₈ tudati jellemzőjük H ₉ egyéb jellemzőjük										

6. táblázat

A makro- és mikroalanyok arányának alakulása az összes szociális tárgyú írásban (évfolyamonként, százalékban)

	1946	1952	1958	1964	1970	1976	1982
makroalany	71,3	57,1	60,7	44,3	41,6	35,0	31,2
mikroalany	28,7	42,9	39,3	55,7	58,4	65,0	68,8
összes alany	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
„egyéb” nélkül	258	231	272	219	334	323	397

7. táblázat

A szociális cikkek interakcióiban szereplő részes helyzetjellemezők megoszlása a részesek között (mátrix százalék)

helyzetjellemező	H ₁	H ₂	H ₃	H ₄	H ₅	H ₆	H ₇	H ₈	H ₉	összesen
részes										
általános	3,8	0,3	1,5	1,7	1,8	0,5	0,5	0,5	0,5	10,9
állampolgár	0,2	—	—	—	0,2	—	0,1	—	0,2	0,6
lakosság	1,7	0,5	0,5	1,5	1,1	0,6	0,5	0,2	0,3	6,7
munkásosztály	1,1	0,6	0,9	0,5	0,6	0,8	0,5	0,3	—	5,2
parasztság	0,8	0,5	0,5	—	0,2	0,2	—	—	—	3,2
értelmiség	1,2	0,3	1,8	0,3	—	—	—	—	0,2	3,8
más társ. réteg	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
ipari munkahelyen dolgozó	1,1	3,2	1,1	1,2	3,2	1,2	0,8	—	0,3	12,0
mezőgazdasági munkahe-										
lyen dolgozó	—	0,6	0,5	0,8	0,5	0,5	0,2	—	—	2,9
más munkahelyen dolgozó	—	0,3	0,5	—	0,3	—	—	—	0,2	1,2
nők	0,6	0,3	0,2	—	—	0,3	—	—	—	1,4
fiatalok	1,8	0,5	1,5	2,3	2,6	5,9	1,8	0,3	0,8	17,5
időskorúak	1,1	0,6	2,1	0,5	1,7	8,5	0,5	—	1,2	16,1
család	—	—	0,3	0,6	0,2	0,6	0,2	—	—	1,8
munkaképt.	0,5	0,5	0,3	—	2,7	0,5	—	—	—	4,4
hátr. helyz.	1,7	0,2	1,8	2,9	1,1	2,3	0,6	—	—	10,5
egyéb	0,2	—	0,2	0,6	0,5	0,2	—	0,3	0,2	2,0
összes jell.	15,5	8,2	13,5	12,7	16,4	21,9	5,9	1,7	4,2	100,0
n = 659										
H ₁ helyzetük általában H ₂ munkaviszonyaik H ₃ jövedelmük H ₄ lakásviszonyaik H ₅ egészségügyi ellátottságuk H ₆ szociális ellátottságuk H ₇ más ellátottságuk H ₈ tudati jellemző H ₉ egyéb jellemző										

Visszatérve az 5. táblázathoz, jellemzőnek tartjuk azt is, hogy az elemző cikkekben a mikroalanyok leggyakrabban a következő helyzetjellemezőkkel foglalkoznak: a részesek életével és helyzetével általában, a jövedelmi viszonyokkal, valamint a szociális ellátottsággal általában.

Ezek tehát a leggyakoribb (véltetően: leg-

fontosabb) országos társadalmpolitikai kérdések. A mikroalanyok interakcióiban ezzel szemben leggyakrabban a konkrét szociális ellátottság, majd az egészségügyi ellátottság és lakásviszonyok szerepelnek.

A 7. táblázatban a helyzetjellemezőket aszerint csoportosítottuk, hogy melyik ré-

8. táblázat

Az interakciók megoszlása a leggyakoribb alanyok és részeseik között
(mátrixrészlet, százalék)

	R ₁	R ₂	R ₃	R ₄	R ₅	R ₆	R ₇	R ₈	R ₉	R ₁₀	R ₁₁	R ₁₂	R ₁₃	R ₁₄	R ₁₅	R ₁₆	R ₁₇	összes alany
párt	5,1	-	0,4	1,1	1,5	0,9	-	0,9	-	-	-	2,2	1,3	0,9	0,4	1,8	0,4	17,0
állam	4,6	0,4	1,8	2,0	1,3	0,7	-	3,8	0,4	0,2	0,7	4,2	4,4	0,4	2,0	2,9	1,1	30,9
munkahely	0,4	-	0,4	0,2	0,2	-	-	2,6	1,8	0,2	-	4,0	1,1	-	0,9	0,7	0,4	13,0
összes r.	11,5	0,4	5,5	4,6	3,5	3,1	-	10,3	2,6	1,1	1,3	17,7	17,4	2,0	5,5	10,4	2,4	100,0

n = 453

R ₁ általános részes	R ₇ más, „nagy” társadalmi réteg ●	R ₁₃ időskorúak
R ₂ állampolgár	R ₈ ipari munkahelyek dolgozói	R ₁₄ család
R ₃ lakosság	R ₉ mezőgazdasági munkahelyek dolgozói	R ₁₅ munkaképtelenek
R ₄ munkásosztály	R ₁₀ más	R ₁₆ hátrányos helyzetűek
R ₅ parasztság	R ₁₁ nők	R ₁₇ egyéb
R ₆ értelmiség	R ₁₂ fiatalok	

● Ez a kategória nem működött.

szes[●] interakcióiban fordultak elő. Eszerint a szociális elemző cikkekben legtöbbször a fiatalok szociális helyzetéről és lakásviszonyairól, az időskorúak szociális ellátottságáról és jövedelmeiről, az ipari munkahelyek dolgozóinak munkával összefüggő és ezen túli szociális ellátásáról, az általános részesek (nép, nemzet, dolgozók) helyzetéről általában, valamint a hátrányos helyzetűek lakásviszonyairól és szociális helyzetéről esik szó.

A részesek összetételének időbeli alakulását a már említett — összes szociális tartalmú írás 2147 részeséről készített — elemzés segítségével követtük nyomon. Eszerint 1982-höz közeledve csökken az általános részesek és az osztályok említése, s valamegyest nő a lakosság, az állampolgárok szereplése. Az általánosabb — mondhatni politikai, ideológiai — kategóriák helyét a szociális vonásokat jobban kifejező kategóriák (nők, ifjúság, idősek, család, munkaképtelenek és a hátrányos helyzetűek) veszik át. Ezen utóbbi hat kategória részesedése az 1952-es 25 százalékhoz képest 1982-re megduplázódik.

A szereplők elemzését az összes szociális elemző írásban előforduló interakciók fő alanyainak és ezek részesének együttes bemutatásával^{●●} egészítjük ki. A 8. táblázat szerint e három alany bonyolítja le az interakciók 61 százalékát. A helyzetjellemzőik elemzése során már megismert fő részesek pedig az interakciók 67,3 százalékát foglalják le. A táblázat alapján az is megállapítható, hogy melyik alany melyik részessel foglalkozik elsősorban. Eszerint a cikkekben:

- A párt (országos szervei, fórumai, lapja) érthetően legtöbbször az általános részessel (néppel, nemzettel, dolgozókkal) foglalkozik. A többi részesnél gyakrabban foglalkozik a

fiatalokkal és a hátrányos helyzetűekkel. A szociális elemző cikkekben, a párt interakcióiban nem esik szó az állampolgárokról, a mezőgazdasági és egyéb munkahelyek dolgozóiról, valamint a nőkről.

- Az állam interakcióinak alapvető jellemzője, hogy minden részeshez van „viszonya”. Fő részesei: az általános részes, az időskorúak, a fiatalok, valamint az ipari munkahelyek dolgozói. Kevesebbet (de) foglalkozik az állampolgárral, az értelmiséggel, a mezőgazdasági és más munkahelyek dolgozóival, a nőekkel és a családdal.
- A munkahely leggyakrabban a fiatalokkal, az ipari és mezőgazdasági munkahelyek (azaz saját) dolgozóival, valamint az időskorúakkal (azaz nyugdíjas dolgozóival) foglalkozik. Egyáltalán nem foglalkozik^{●●●} az állampolgárral, az értelmiséggel a nőekkel, valamint a családdal.

Következő, a 9. táblázatunkban az interakciók — végső soron a cikkekben működő társadalompolitikai rendszer — tárgyát képező helyzetjellemzők összetételét és az összetétel időbeli alakulását mutatjuk be.

Az összes elemző írásban szereplő társadalompolitikai tartalom sorrendjében első a szociális ellátottság, majd ezt követi az egészségügyi ellátottság (e kettő részaránya: 38,3 százalék).

Közel azonos gyakorisággal fordul elő: a részesek szociális helyzetével „általában” történő foglalkozás, a jövedelmek kérdése és a lakásviszonyok.

Ez a sorrend még akkor is elgondolkodtató, ha figyelembe vesszük azt, hogy szemünk a szociális kérdésekre, ellátottságra, helyzet-

● Mint a táblázatban látható, a részes-kategóriák nem azonos dimenzióban helyezkednek el, nem zárják ki egymást. (A részesek többféle említése így kismértékű halmozódást okoz az interakciókban, ettől most eltekintünk.) Ennek oka, hogy a részesekre nem lehetett más kategóriarendszert készíteni, ők ugyanis gyakorta egy kifejezésben, de többféle minőségben szerepelnek a szövegben (pl. a munkásfiatal: munkás és fiatal). A propaganda persze nemcsak használja, hanem teremt is ezt a sajátosságát.

●● E kigyűjtésnél a szereplők megnevezésének szövegbeli ismétlődésétől eltekintettünk.

●●● Csak emlékeztetni szeretnénk: ez azt is jelentheti, hogy a szociális elemző írásokban a részesek adott „minősége” (megnevezése) nem vagy keveset szerepel (annyira nem fontos), míg másik minősége többször is (pl.: mérnök esetében más a helyzet, ha vállalati termelésirányító, és más, ha tudós).

9. táblázat
A szociális elemző cikkek interakcióiban szereplő részes-helyzetjellemezők, évfolyamonként (százalékban)

	1946	1952	1958	1964	1970	1976	1982	összesen
helyzetük ált.	33,6	23,8	12,1	3,6	9,5	5,7	8,1	15,5
munkaviszonyaik	2,1	21,4	12,1	10,7	10,8	1,1	7,5	8,2
jövedelmük	25,3	11,9	7,6	14,3	14,9	4,5	10,4	13,5
lakásviszonyaik	8,9	7,1	18,2	—	14,9	22,7	12,7	12,7
eü. ellátottságuk	11,6	25,0	12,1	3,6	16,2	21,6	17,3	16,4
szoc. ellátottságuk	8,9	3,6	19,7	39,3	21,6	28,4	36,4	21,9
más ellátottságuk	6,8	7,1	10,6	10,7	10,8	3,4	1,2	5,9
tudati jell.	—	—	3,0	—	2,7	3,7	1,2	1,7
egyéb jell.	2,7	—	4,5	17,6	1,4	6,8	5,2	4,2
összes jell.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
n =	146	84	66	28	74	88	173	659
cikkek száma (db)	22	11	12	11	14	24	23	117

10. táblázat

	1946	1952	1958	1964	1970	1976	1982
szociális ellátottság	11,6	25,0	12,1	3,6	16,2	21,6	17,3
egészségügyi ellátottság	8,9	3,6	19,7	39,3	21,6	28,4	36,4
együttes arány	20,5	28,6	31,8	42,9	37,8	50,0	53,7

re stb. talán érzékenyebben reagált, mint más tartalmakra. Az anyag által kínált kategóriákat ugyanis ezzel együtt egyenrangúnak kezeltük, sorrendjükért így — véleményünk szerint — a politikai propagandán is áthatoló valóság „felel”. (A szociális elemző cikkekben — szemben például a kishírekkel — megkerülhetetlen a szociálpolitika többszemponú, azaz nem csak az ellátás és fejlesztésének tényére redukált bemutatása.)

Az összetétel évenkénti változásából — a hivatalos és a hétköznapi gondolkodás sémáját követve — a szociális és egészségügyi ellátottság (állapot, viszonyok stb.) együttes részarányának alakulását ezért érdemes kiemelten kezelni.

Az adatokból egyértelműen nyomon követhető az a tendencia, ahogy ez a helyzetjellemező-együttes a társadalompolitikai propaganda középpontjába kerül. E tendencia mögöttes tartalmát ugyanis nem a szűkebben vett szociális kérdések, hanem az azzal összekötött (és gyakran összefüggő!) egészségügyi problémák arányának változása adja. A 9. táblázatból az is látható, hogy e két tartalom elsősorban a szociális elemző írásokat korábban jellemző általános helyzetérté-

kelések, illetve az utóbbi években a más (elsősorban oktatási, művelődési) ellátottságra utaló tartalmak helyét vette át.

Ki? Kinek? Mit?

Elemzésünket az interakciók — azaz a párt-sajtóban „működő” társadalompolitikai rendszer — jellegzetességének történelmi változásait bemutató táblázattal foglaljuk össze. A 11. táblázatot a bevezetőben vázolt elosztási séma alapján építettük fel. Az interakciók elemzése során az elosztási séma alapján minden cikkel kapcsolatban a következő kérdéseket tettük fel: ki? kinek? mit?

A válasz sémája, kategóriáink „nyelvén” fogalmazva: alany a részesnek, a helyzetjellemezővel való törődést és/vagy a helyzetjellemezőt változtató ellátást! Az újságban ugyanis ez az interakciós „irány” gyakorlatilag egyedülálló! Meg kell jegyeznünk, hogy ezen belül sokszor előfordul az „alany-(alanynak)-részesnek” viszony is (pl: a párt lapja a tanácsnak, XY ellátása érdekében), ezt azonban most külön nem kódoltuk.

Az interakciók „egyirányúsága” feltehetően a már említett politikai funkcióval függ

11. táblázat
Az egyes évfolyamok szociális elemző cikkeinek interakcióban előforduló leggyakoribb szereplők és helyzetjellemzők, valamint részarányuk

	1946	1952	1958	1964	1970	1976	1982
	%	%	%	%	%	%	%
KI (KIK)	párt állam politikai szervezet	állam párt munkahely és tanács	állam párt munkahely	munkahely állam párt és tanács	munkahely állam párt és tanács	állam párt munkahely és tanács	állam munkahely tanács
	77,9	88,4	60,8	83,8	78,0	72,3	55,6
KINEK (KIK-NEK)	fiatalok munkás-oszt. hátrányos helyzetűek	ipari mh. dolg. általános r. lakosság	ipari mh. dolg. általános r. időskorúak	fiatalok időskorúak ipari mh. dolgozói	időskorúak ipari mh. dolgozói fiatalok	hátrányos helyzetűek munkaképtelének	időskorúak fiatalok munkaképtelének
	45,3	81,3	45,3	54,2	57,9	55,4	70,6
MIT (MIKET)	életük, helyzetük általában jöved. visz. egészségü. ellátotts.	egészség-ügyi ellátottság élet-tük. helyz. általában munka-vegz. visz.	szociális el-látottság lakásvisz. munka-vegz. és eu. ell.	szociális el-látottság jövedelem munkav. visz. és más ell.	szociális el-látottság egészségü. ellátottság jöved. és lakásvisz.	szociális el-látottság lakásvisz. egészségü. ellátotts.	szociális el-látottság lakásvisz.
	70,5	70,2	74,2	75,0	67,6	72,7	66,4

össze. Erre utal egy, az összes szociális elemző cikk helyzetjellemzőinek első feldolgozása során (ahol az ismételt előfordulástól eltekintettünk) tett megfigyelésünk is. A hatszáz helyzetjellemző szöveggörnyezetének vizsgálata során megállapítottuk, hogy a leggyakoribb (60 százalékos gyakoriságú) a helyzetjellemzőkre irányuló részes érdekeknek, a számon tartott (azaz még „csak” mérlegett) és a feltételek megléte esetén majdan kielégítendő szükségletként történő megjelenítése.

Ennek fele a cikkekben a már eldöntött érdekkielégítés, azaz a jogosultságok tárgyalása. Kifejezetten tartózkodik viszont a lap az érdekközvetítéstől, pontosabban a „felfelé” történő közvetítéstől, azaz ritkán (az esetek 9,6 százalékban) tárgyalja úgy a részes helyzetjellemzőket, mint amelyekre „oda kell figyelni”, illetve amelyek megváltoztatása politikai mérlegelés tárgyát kell, hogy képezze.

Táblázatunkból látható, hogy kérdéseinkre — az olvasó szerepéből kiindulva — a leggyakoribb tartalmak segítségével adtunk választ. Arra gondoltunk ugyanis, hogy a szerkesztésnek (vagy az adott napon megjelenő lap „összehozásának”) biztosan egyik vezérlőelve a fontosság, a politikai aktualitás. Konzolidált időszakokban az egyes lapszámok vélhetően úgy alakulnak ki, hogy vannak a kötelező (pl. protokolláris ügyek) és a rendszeres témák (rovatok), s mikor ezek elfoglalták a helyüket a lapban, akkor rendezik el az aktualitásokat és a többi. A szociális témáról már megállapítottuk, hogy — legalábbis mint elemzendő kér-

dés — nem rendszeres témája a lapnak, és valószínű, hogy nem is kötelező, ezért (és „természete” miatt is) feltehetően az aktualitások körébe tartozik. Az aktualitások körében pedig különös — mondhatni: politikai — jelentősége van a gyakoriságnak.

A leggyakoribb témák jelezhetik ugyanis azt, hogy a politika mit tart a legfontosabbnak, mi köré akar közvéleményt szervezni, de azt is, hogy mi foglalkoztatja a leginkább a közvéleményt. Az eddigiek alapján feltehető az is, hogy a párt napilapjában a leggyakoribb témák — jóllehet a különböző időszakokban a közvéleményt különböző mértékig akceptálva, de — többnyire a politikának fontos ügyeket tartalmaznak.

S még két érdekességre érdemes itt kitérni: — az egyik érdekesség a leggyakoribb szereplők (3 alany — 3 részes) részarányának nagysága. E mutatót (amelyben persze önkényesen határoztuk meg a figyelembe vett helyzetek számát a leggyakoribb 3—4-ben) olyan évfolyam- vagy időszakjellemzőnek tartjuk, amely arra utal, hogy az adott választékből, az ismételt tárgyalással mire koncentrált az olvasó figyelmét a lap. 1982 volt az egyetlen a vizsgált évfolyamokból, amikor a legfontosabb részesek fontosabbak voltak a legfontosabb alanyoknál, azaz a lap az utóbbi évekig inkább az elosztókra irányította a figyelmet az elemző írásokban. — a másik az, hogy egy kiérleltbb tartalomelemzés után feltehetően a következőképpen kell pontosítani elosztási sémánkat, illetve a társadalompolitikai preferációs rendszert: ki? mit? kinek?

ABSTRACT: In this study, the author has examined what roles were played by social-political writings in the party paper (in *Szabad Nép* and in *Népszabadság*) between 1946 and 1982. According to one of his most interesting conclusions, in the period examined the newspaper definitely refrained from transmitting interests, particularly, from transmitting them “upwards”.

Terestyéni Tamás

Az anyanyelvi kommunikációs kultúra néhány jellegzetessége

Az alábbi tanulmány annak a vizsgálatnak az alapján készült, amely a hazai beszélt és írott anyanyelvi kommunikációs kultúra néhány, eddig kevésbé vizsgált vonását térképezte fel. Megítélésük szerint mennyit beszélgetnek az emberek? Töltöttek-e már ki kérdőívet? Írtak-e önéletrajzot? Beszéltek-e már nyilvánosság előtt? A tanulmány az ezekhez hasonló kérdésekre adott válaszokat összegzi.

A tizennyolc éven felüli lakosság 1000 fős országos, a nem, az életkor, az iskolázottság és a lakóhely típusa szerint reprezentatív mintáján kérdőíves adatfelvételt végeztünk 1983—84-ben a hazai beszélt és írott anyanyelvi kommunikációs kultúra néhány, a szociológiai és tömegkommunikációs kutatásokban kevésbé vizsgált vonásának feltérképezésére. Vizsgálatunk három irányban igyekezett — kifejezetten kísérleti jelleggel — tapogatózó lépéseket tenni.

1. Mindenekelőtt arra vonatkozóan szeretünk volna hozzáférhető adatokat kapni, hogy a verbális érintkezés különféle fajtái mekkora szerepet játszanak az emberek életében, és hogy a különféle kommunikációs tevékenységi módok gyakorlásának a mértéke miképpen függ össze a társadalmi helyzettel.

2. A vizsgálat második részében arra a kérdésre kívántunk választ kapni, hogy kitapintható-e valamiféle társadalmi érzékenység a nyelvhasználattal kapcsolatban, és ha igen, akkor a nyelvhasználatról való közgondolkodásnak melyek a fontosabb dimenziói, és a véleményeknek milyen mértékű a tudatossága, koherenciája.

3. Végül arra is kísérletet tettünk, hogy adatokat gyűjtsünk néhány, intézményesen nem kultivált, helytelennek minősített, de a tapasztalatok szerint meglehetősen elterjedt beszélt nyelvi és helyesírási változat elterjedtségéről és használatuk társadalmi-kulturális közegéről.

Ebben a dolgozatban azokat az eredményeket foglaljuk össze, amelyek az első vizsgálati irányhoz, vagyis a hétköznapi kommunikációs tevékenységekben való részvétel tanulmányozásához kapcsolódnak.

Mielőtt az ismertetéshez hozzákezdénénk, feltétlenül szót kell ejtenünk vizsgálatunknak az alkalmazott adatfelvételi módszerből eredő korlátaira. A kérdőíves kikérdezés természetesen nem képes az emberek tényleges nyelvhasználati aktusait és szokásait rögzíteni. Amit a kérdőív megragad, az nem maga a valóságos kommunikációs tevékenység vagy az annak alapjában álló kommunikációs kompetencia, hanem az emberek beszámolóit és véleményeit erről a tevékenységről és kompetenciáról. A nyelvhasználat azonban — mint bármely hétköznapi viselkedési mód — rendkívül szerteágazó, cseppfolyós, amorf jelenségvilág, amelyet több-

nyire nem nyilvánvaló, nehezen felismerhető, laza szabályoknak és szituatív tényezőknek a sokasága befolyásol; ráadásul az emberek általában nem tudatosítják, nem racionalizálják, hogy mikor, miért, hogyan és mennyit kommunikálnak. Éppen ezért a mindennapi kommunikációs viselkedésről adott beszámolók csak bizonyos határok között tekinthetők megbízhatóknak, és így az ilyen típusú információkra építő kérdőíves adatgyűjtések semmiképpen sem pótolhatják maguknak a kommunikációs aktusoknak a szociolingvisztikai vagy egyéb vizsgálatát. A kényszerű adatfelvételi korlátok ellenére vizsgálatunk hasznos és fontos eredményekkel szolgálhat, amennyiben rávilágít arra, hogy különféle hétköznapi kommunikációs módok milyen szerepet töltenek be az emberek mindennapi életében és miképpen értelmeződnek a közgondolkodásban. A kommunikációs kultúra ugyanis nemcsak egyszerűen a megvalósult közlési aktusoknak a mennyiségét és minőségét jelenti egy közösségben, hanem az is szerves részét képezi, hogy a közösség tagjai hogyan élék meg és hogyan értékelik saját maguk és környezetük kommunikációs aktivitását.

Beszélgetés, társalgás

A humán viselkedés tanulmányozásából leszűrte egyik legfontosabb alapelv azt mondja ki, hogy az ember nem tud nem kommunikálni. Bár ez az elv mindannyiunk életében nyilvánvaló módon érvényesül, az egyének között mégis jelentős különbségek mutatkoznak abban a tekintetben, hogy a mindennapok különféle szinterein milyen kommunikációs aktusokban és milyen mértékben vesznek részt.

A „nem lehet nem kommunikálni” elvet látszik alátámasztani az a tény, hogy vizsgálati mintánk tagjai a saját becslésük szerint naponta átlagosan 228 percet, vagyis közel 4 órát töltenek beszélgetéssel, társalgással úgy, hogy ez idő alatt, ha folytatnak is valamilyen egyéb tevékenységet (sétálnak, utaznak, várakoznak, esznek, zenét hallgatnak, televízió előtt ülnek stb.), a beszélgetés (tárgya) figyelmük középpontjában áll. A kérdezetteknek 54 százaléka, tehát több mint a

fele, 3-4 órát, 35 százaléka 5-6 órát, 11 százaléka viszont csak 1-2 órát vagy még ennél is kevesebbet beszélget egy átlagos napon (N = 939).

Nincsenek objektív kritériumok, amelyek alapján a beszélgetéssel töltött napi közel 4 órát soknak vagy kevésnek minősíthetnénk. Összehasonlításként mindenestre feltétlenül érdemes megjegyezni, hogy kérdezettink közül azok, akik egyáltalán néznek televíziót valamilyen rendszerességgel, átlagosan napi mintegy két és egynegyed órára becsülték a tévézésre fordított időt, és 20 százalékuik nyilatkozott úgy, hogy többet televíziózik, mint amennyit beszélget (N = 918).

A beszélgetések becsült idejéből 121 perc családon belüli, 107 perc pedig családon kívüli kapcsolatokra esett, vagyis a kérdezettek a családi környezetet jelölték meg a társalgások fontosabb színtereként.

A nők — a közhiedelemre támaszkodó várakozással szemben — egészében véve kevésbé beszédesnek ítélik magukat, mint a férfiak. Míg a férfiak a beszélgetéssel töltött átlagos napi időt 236 percre becsülték, addig a nők csak 220 percre. A különbség abból adódott, hogy miközben a férfiak átlagosan ugyanolyan időtartamúnak vették a családon kívüli és a családon belüli beszélgetéseket (118—118 perc), a nők úgy tartották, hogy két órát (124 percet) beszélgetnek a családban, és csak másfél órát (96 percet) a családon kívül. Ezek az arányok minden bizonnyal azt fejezik ki, hogy a nők a férfiakhoz képest korlátozottabbnak ítélik a családon kívüli kapcsolataikat, viszont intenzívebbnek érzékelik a családon belüli interakcióikat.

A társalgással töltött idő becslésében — különösen a családon kívüli színterekre vonatkoztatva — igen jelentős különbségeket tapasztaltunk az életkor szerint.

Az életkor előrehaladtával, elsősorban azonban 60 év felett, egyre rövidebb a társalgások által kitöltött idő becsült hosszúsága. Nem kétséges, hogy a csökkenő értékek az idősödő generációk társas kapcsolatainak elszintelenedését, beszűkülését és fokozódó magányosságérzetét tükrözik.

A beszélgetéssel töltött idő becslése már önmagában is arra utal, hogy az emberek

A beszélgetéssel töltött idő becslése életkori csoportokban
(percben megadva)

	18—29 éves	30—39 éves	40—49 éves	50—59 éves	60 év felett
családban	132	130	119	116	112
családon kívül	129	116	111	99	76
összesen	261	246	230	215	188
N =	207	215	172	169	176

jelentős hányada meglehetősen szűknek érzi mindennapi kommunikációs kapcsolatait és társalgási lehetőségeit. Még inkább megerősíti ezt a benyomást, hogy kérdezetteink 60 százaléka volt azon a véleményen, hogy régebben többet beszélgettek az emberek, és csak 26 százalék gondolta úgy, hogy manapság jut több idő a társalgásokra (7 százalék nem tudta a kérdést eldönteni). Míg 18—49 éves kor között a kérdezetteknek 60 százaléka gondolta úgy, hogy manapság kevesebbet beszélgetnek az emberek, addig 50 éves kor felett már 74 százalék. Különösen erősnek mutatkozott a beszélgetésekkel kapcsolatos hiányérzet a magasabb iskolázottságúaknál: a nyolc osztályt vagy annál kevesebbet végzettek közül 66 százalék, a középiskolai, főiskolai, egyetemi végzettségűek közül viszont már 85 százalék nyilatkozott úgy, hogy régebben több időt fordítottak az emberek társalgásra.

A kérdezettek közül azok, akik úgy érezték, hogy manapság kevesebbet beszélgetnek az emberek, alapvetően négy tényezőre vezették vissza a személyes kommunikációs érintkezések szűkülését:

- nincs idő beszélgetésekre (elfoglaltabbak az emberek, régen jobban ráértek, ma többet dolgoznak, nagy a rohanás, túlhajtott az élet stb.) 63
- zárkóztak az emberek, nincs közöttük kapcsolat (régen jobban ismerték és szerették egymást az emberek, manapság nem törődnek egymással, elidegenedettek, sok a magányos ember stb.) 32

- régen több volt az érintkezési alkalom (régen többet összejártak az emberek, többet voltak együtt, nagyobb volt a közösségi élet, gyakoribb volt a társas összejövetel stb.) 21
- a televízió elfoglalja az embereket és elvonja a társalgástól 21

Kommunikációs tevékenység a munkában

A hétköznapi kommunikációs kultúra színvonalának fontos mutatója, hogy az emberek által végzett munka milyen mértékben követel a szokásos verbális interakciókon túlmenő, speciális kommunikációs jártasságot igénylő információkezelő és -feldolgozó műveletet, úgy mint

- olvasást (dokumentumok, előterjesztések, beszámolók, javaslatok, tervek, jelentések, hivatalos levelezés, szakirodalom stb. olvasása);
- írást (hivatalos levelek, jelentések, dokumentumok, előterjesztések, javaslatok, tanulmányok stb. előállítását);
- számolást (különbéle adatok, statisztikák készítése és értelmezése, mérések végzése, számfejtés, könyvelés, számítógép-használat, programozás stb.);
- rajzolást (beleértve a munkához kapcsolódó mindennemű vizuális információ előállítását, kezdve a műszaki rajztól és modellezéstől a formatervezésen keresztül az ábrázoló művészetekig).

Adataink szerint az aktív dolgozók 31 százalékának a felsorolt kommunikációs műveletek egyikét sem kell gyakorolnia ahhoz, hogy munkafeladatait el tudja látni, vagyis az embereknek közel az egyharmada

olyan munkát végez, amelyhez — az orális nyelvhasználaton túl — semminemű intellektuálisnak nevezhető információkezelő tevékenységre nincs szükség. Ez a helyzet nyilvánvalóan a magyar népgazdaság alacsony műszaki-technikai színvonalának és gyenge szervezethez való követeleménye.

Legnagyobb arányú a matematikai jellegű műveletek alkalmazása, ami feltehetően abból adódik, hogy a szó szorosabb értelmében vett adatfeldolgozó munkakörökön túl

a fizikai (szak)munkák jelentős hányada is igényel méréseket, kvantitatív dokumentálást, számolást. Az olvasás, de még inkább a számolásokhoz képest kevésbé rutinszerűnek tekinthető írás gyakorisága lényegesen kisebb, a vizuális információkkal kapcsolatos műveletek elfordulása pedig egészen alacsony a munkafeladatokban.

A nők által végzett munkában az információkezelő műveleteknek mind a négy típusa kisebb arányban részesedik, mint a férfiak által betöltött munkakörökben.

Információkezelő tevékenységek a munkában (százalékban)				
	olvasás	írás	számolás	rajzolás
a munkafeladatok soha nem igénylik	44	60	39	86
a munkafeladatok ritkán igénylik	20	15	15	6
a munkafeladatok gyakran, folyamatosan igénylik	36	25	46	8
összesen	100	100	100	100
N (az aktív dolgozók) = 637				

Információkezelő tevékenység a férfiak és a nők munkájában (százalékban)								
	olvasás		írás		számolás		rajzolás	
	férfiak	nők	férfiak	nők	férfiak	nők	férfiak	nők
a munkafeladatok soha nem igénylik	38	49	56	63	32	47	77	95
a munkafeladatok ritkán igénylik	23	18	17	15	20	9	10	2
a munkafeladatok gyakran igénylik	39	33	27	23	48	44	13	3
összesen	100	100	100	100	100	100	100	100
N =								
	342	295	342	295	342	295	342	295

Információkezelő tevékenység a felsőfokú végzettséggel rendelkezők munkájában (százalékban)				
	olvasás	írás	számolás	rajzolás
a munkafeladatok soha nem igénylik	4	14	12	65
a munkafeladatok ritkán igénylik	8	21	17	16
a munkafeladatok gyakran, folyamatosan igénylik	88	65	71	19
összesen	100	100	100	100
N = 61				

A különbségeknek az a magyarázata, hogy a nőknek átlagosan alacsonyabb az iskolai végzettségük, mint a férfiaknak, és (elsősorban) ennek következtében kisebb arányban dolgoznak olyan munkakörökben, amelyek sokoldalú kommunikációs-információkezelő tevékenységeket feltételeznek. Ugyanakkor természetesen annak lehetősége sem kizárt, hogy a nők megfelelő kvalifikáltság esetén is a férfiaknál gyakrabban kényszerülnek kevésbé igényes munkakörökbe.

Az információkezelő tevékenységeknek a

részaránya a munkafeladatokban természetesen nagyon szoros összefüggést mutat az iskolázottsággal, hiszen a kvalifikáltság elvileg megszabja a betölthető munkakört. Mivel abban semmi meglepő nincs — és ezt magától értetődő módon adataink is igazolták —, hogy az alacsony iskolázottságúak (a nyolc osztálynál többet nem végeztek) csak elvétve kerülnek olyan munkakörbe, amely a szokásos verbális kommunikációkat meghaladó információkezelő készségeket igényel, közelebbről most csak azt vizsgáljuk meg, vajon a felsőfokú (főiskolai—egyete-

Információkezelő tevékenység a főbb foglalkozási típusokban
(százalékban)

	vezető értelmiségi	egyéb szellemi	szak- munkás	betanított munkás	segéd- munkás	mezőgazda- sági fizikai
<i>olvasás</i>						
a munkafeladatok soha nem igénylik	4	12	44	62	66	66
a munkafeladatok rit- kán igénylik	7	15	30	23	18	28
a munkafeladatok gyakran igénylik	89	73	26	15	16	6
összesen	100	100	100	100	100	100
<i>írás</i>						
a munkafeladatok soha nem igénylik	11	21	69	75	85	85
a munkafeladatok rit- kán igénylik	23	27	19	11	7	11
a munkafeladatok gyakran igénylik	66	52	12	14	8	5
összesen	100	100	100	100	100	100
<i>számolás</i>						
a munkafeladatok soha nem igénylik	9	10	29	50	57	68
a munkafeladatok rit- kán igénylik	20	14	23	13	14	14
a munkafeladatok gyakran igénylik	71	76	48	37	29	18
összesen	100	100	100	100	100	100
<i>rajzolás</i>						
a munkafeladatok soha nem igénylik	71	77	78	97	100	97
a munkafeladatok rit- kán igénylik	16	9	10	2	0	2
a munkafeladatok gyakran igénylik	13	14	12	1	0	1
összesen	100	100	100	100	100	100
N =	56	186	172	109	47	67

mi) végzettséggel rendelkezők munkája milyen mértékben tartalmazza a szóban forgó műveleteket.

Esetleges téves értelmezések elkerülése végett feltétlenül meg kell jegyeznünk a következőket. Az, hogy valakinek a munkafeladatai ritkán vagy egyáltalán nem igénylik valamelyik információkezelő műveletet, semmi olyat nem jelent, hogy egy másik információkezelő műveletet esetleg ne kelle- ne folyamatosan gyakorolnia. Például lehet- séges, hogy egy mérnöknek vagy egy mate- matikusnak, akinek munkája elképzelhetet- len matematikai műveletek nélkül, ritkán vagy sohasem kell feladatainak ellátásához verbális szövegeket írnia. A fenti táblázat adatai tehát nem állítják, bár nem is zárják ki, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelke- zők között vannak olyanok, akiknek a munkafeladataik ellátásához az elsorolt in- formációkezelő műveletek egyikét sem kell gyakorolniuk. Adataink csak annyit mon- danak, hogy a felsőfokú végzettségűek sorá- ban is szép számmal akadnak olyanok, akik- nek munkafeladatai nem követelnek meg egy bizonyos információkezelő módot, pél- dául írásos dokumentumok előállítását, füg- getlenül attól, hogy megkövetelnek-e másfé- léket, például számolást. Így végül is a 3. táblázat úgy értelmezhető, hogy még a leg- magasabb iskolázottságúak jelentős hánya- da sem végez olyan munkát, amelyben a felsőfokú végzettsége által mintegy intézmé- nyesen garantált kommunikációs készségei- nek teljes arzenálját folyamatosan használ- nia kellene.

Azt sem érdektelen megvizsgálni, hogy a főbb foglalkozási típusok milyen mértékben követelnek az orális nyelvhasználaton túl- menő kommunikációs tevékenységet.

A fizikai és nem fizikai foglalkozások érte- lemszerűen élesen elválnak egymástól a nem orális kommunikációs tevékenységek rész- aránya tekintetében. Bár a kvalifikáltságot gyakorlatilag nem igénylő mezőgazdasági fizikai és segédmunkási munkakörtől a szakmunkák felé haladva egyre növekszik a vizsgált információkezelő műveletek gyako- risága, a szakmunkások többségének mun- kafeladatai sem követelnek a szokásos orális nyelvhasználaton túlmenő kommunikációs aktivitást. Természetesen megalapozatlan

lenne ebből túlságosan messzevezető követ- keztetéseket levonni. Lehetséges például, hogy egy autószerelő vagy egy műszerész a mindennapi, rutin jellegű munkájában papi- ron sohasem végez számításokat, nem ír és nem olvas dokumentumokat stb., szakmai kompetenciája mégis bonyolult tudásanyag- ra épül, és fizikai aktusai közben is összetett, kreatív, a hétköznapi tudást meghaladó in- formációfeldolgozást végez (megfigyelései alapján valamely szerkezet hibájára követ- keztet, gondolatban megtervezi a javítás módját, gyakorlati ellenőrzéseket végez stb.), ha ezeket a műveleteket nem rögzíti is írásos vagy egyéb formában. Ugyanakkor mindenképpen feltűnő, hogy a nem fizikai, hanem kifejezetten szellemi foglalkozásúak körében, még a vezetők és értelmiségiek kö- zött is, jelentős hányadot tesznek ki azok, akiknek munkafeladatai ritkán vagy egyál- talán nem követelik meg a szóban forgó információkezelő tevékenységek valamelyi- kének gyakorlását.

A munka által megkövetelt kommuniká- ciós tevékenységek témaköréhez kapcsoló- dik, hogy kérdezetteinknek 15 százaléka állí- totta magáról, hogy valamilyen szinten tud és — legalábbis esetenként — szokott is ír- gépen írni. Míg a férfiak közül 10 százalék, a nők közül éppen kétszer annyi nyilatko- zott úgy, hogy kisebb-nagyobb rendszer- séggel használ írógépet. Ebben az arány- ban az a gyakorlat tükröződik, hogy a gépírni tudást igénylő munkakörök túl- nyomó részét nők töltik be. Az írógépet használók többsége — mint az várható volt — a legalább középiskolát végzettek, illetve a nem fizikai foglalkozást űzők közül került ki.

Kommunikációs tevékenység az ügyintézésben és a közéletben

A modern társadalmakban a hivatalos ügyek intézése és a közéletben való részvétel rendszerint az írásos kommunikáció valami- len formáját is megköveteli. Adataink azt jelzik, hogy az írásbeliség ezen a téren sem vált mindenki számára a mindennapok tar- tozóává. Kérdezetteink 12 százaléka életé- ben még sohasem töltött ki űrlapot vagy

A hivatalos ügyintézéshez szükséges írásos kommunikáció foglalkozási csoportokban
(százalékban)

	vezető értelmiségi	egyéb szellemi	szakmunkás	betanított munkás	segédmunkás	mezőgazdasági fizikai
töltött ki kérdőívet, űrlapot	100	98	91	86	71	66
írt életrajzot	98	93	80	57	45	39
készített kérvényt	95	81	67	63	41	39
N (aktív dolgozók) =	56	186	172	109	47	67

Az írásos ügyintézés okozta problémák aránya iskolázottsági csoportokban
(százalékban)

	8 osztálynál kevesebb	8 osztály	középiskola	főiskola, egyetem
nehézség kérdőív, vagy űrlap kitöltésében	45	47	54	53
nehézség önéletrajz írásában	18	14	13	8
nehézség kérvény elkészítésében	48	40	37	25
(soronként azoknak százalékában, akik már töltöttek ki kérdőívet, írtak önéletrajzot, készítettek kérvényt)				

kérdőívet, 26 százalék sohasem írt önéletrajzot, 34 százalék sohasem állított össze kérvényt vagy egyéb hivatalos iratot.

A hivatalos kommunikációban való írásos részvétel a legszorosabban összefügg a munkamegosztásbeli hellyel, illetve az azt alapvetően meghatározó iskolai végzettséggel.

Mint az várható volt, minél kedvezőtlenebb a munkamegosztásbeli hely, minél alacsonyabb a foglalkozás által megkövetelt iskolai végzettség, annál kisebb arányú az írásos formában való részvétel a hivatalos ügyintézésben.

Az írásos ügyintézés sokak számára jelent kommunikációs nehézséget. A kérdezettek 50 százaléka nyilatkozott úgy, hogy valamilyen űrlap vagy kérdőív szövegét nem értette és gondjai voltak a kitöltéssel; 13 százalékuk okozott problémát az önéletrajzírás; 39 százalékuknak kellett segítséget kérnie valamilyen kérvény összeállításához.

Az önéletrajz- és kérvényírás nehézségei az iskolázottság csökkenésével egyre gyakoribbá válnak. Meglepő viszont, hogy a kérdő-

ívek és űrlapok esetében nem mutatkozik ilyen összefüggés, sőt a magasabban iskolázottak nagyobb arányban tesznek említést megértési és kitöltési problémákról. Emögött azonban bizonyára nem tényleges kompetenciahiányok vagy kommunikációs zavarok húzódnak meg, hanem sokkal inkább az, hogy a magasabb iskolázottsági csoportokban erőteljes negatív beállítódás él a kérdőívek, űrlapok és egyéb hivatalos formulák nyelvezetével és az általuk képviselt bürokratizmussal szemben. Ezt látszik bizonyítani, hogy arra a kérdésre, vajon a mi vizsgálati kérdőívünk (nyelve) könnyen vagy nehezen érthető, már tisztán az iskolázottsági szint alapján elvárt válaszokat kaptuk: nyolc osztály alatt 57, nyolc osztállyal 67, középiskolával 74, felsőfokú végzettséggel pedig 77 százalék tartotta könnyen érthetőnek kérdőívünket.

Az írásos ügyintézésrel kapcsolatos információk mellett arra vonatkozóan is igyekeztünk adatokat gyűjteni, vajon kérdezetteink életében előfordult-e már, hogy valamilyen munkahelyi vagy közéleti szintéren nagyobb

nyilvánosság előtt kellett beszédet mondaniuk, véleményüket, álláspontjukat kifejténiük. 61 százalék nyilatkozott úgy, hogy már töltött be — rövidebb-hosszabb felszólalás erejéig — szónoki szerepet. Míg a férfiak között 69 százalék volt a szélesebb körű nyilvánosság előtt beszélők aránya, addig a nők között csak 53 százalék. A nők szónoki szerepléseinek kisebb gyakoriságát részben magyarázza a férfiakénál alacsonyabb átlagos iskolai végzettségük és ezzel összefüggésben a foglalkozási struktúrában a férfiaknál kedvezőtlenebb pozíciójuk (például a nők között lényegesen kevesebb a nyilvános kommunikációs szerepekben leggyakrabban fellépő vezető).

A munkahelyi-közéleti nyilvánosság előtti kommunikációs aktivitás a legszorosabb összefüggést mutatja a foglalkozással.

Az összefüggés bizonyos mértékig visszavezethető a foglalkozás jellegére, hiszen természetesnek tűnik, hogy azokban a vezetői, irányítói, szervezői munkakörökben, amelyeknek szerves részét képezi a döntéshozatal, a tájékoztatás, a feladatok kijelölése, az eredmények értékelése stb., a nyilvános sze-

replések gyakorisága is nagyobb. Másfelől azonban, figyelembe véve, hogy a magasabb kvalifikáltság kedvezőbb munkamegosztásbeli hellyel jár együtt, ismét a kommunikációs készségek és rutinok kialakításában alapvető szerepet játszó iskolázottságnak a hatását kell sejténünk: felsőfokú végzettséggel 95, középfokúval 76, nyolc osztállyal 57, nyolc osztállynál kevesebb végzettséggel 40 százalék beszélt már legalább egyszer életében szélesebb nyilvánosság előtt. Mindezzel együtt adataink úgy is értelmezhetők, mint amelyek a hazai munkahelyi-közéleti nyilvánosság korlátozottságára utalnak, amennyiben azt fejezik ki, hogy a nyilvános kommunikációs szerepek elsősorban a magasan iskolázott, a munkamegosztásban kedvező helyet elfoglaló, az intézményes társadalmi hierarchiákban felül álló rétegekhez kötődnek.

A munkahelyi-közéleti fórumokon történő szerepléseket erőteljesen befolyásolja, hogy az emberek milyen mértékű kommunikációs magabiztossággal rendelkeznek, vagyis, hogy saját értékelésük szerint birtokolják-e azokat a kifejezési eszközöket és nyelvi

Nyilvánosság előtti kommunikációs szereplés foglalkozási csoportokban
(százalékban)

	vezető értelmiségi	egyéb szellemi	szak- munkás	betanított munkás	segéd- munkás	mezőgazda- sági fizikai
legalább egyszer beszélt nyilvánosság előtt	96	78	65	59	50	45
még sohasem beszélt nyilvánosság előtt	4	22	35	41	50	55
összesen	100	100	100	100	100	100
N (aktív dolgozók)	56	186	172	109	47	67

Kommunikációs magabiztosság iskolázottsági csoportokban
(százalékban)

	8 osztállynál kevesebb	8 osztály	középiskola	főiskola, egyetem
nem szólt hozzá, mert nem tudta volna megfelelően kifejezni magát	36	32	27	11
ilyesmi nem fordult elő vele	64	68	73	89
összesen	100	100	100	100
N =	244	425	197	73

rutinokat, amelyek a sikeres közszereplésekhez szükségesek. Kérdezteink 31 százaléka nyilatkozott úgy, hogy már megtörtént vele: valamilyen nyilvános fórumon azért nem szólt hozzá a felvetett tárgyhöz, mert úgy érezte, hogy nem tudja megfelelően kifejezni magát. A megfelelőnek érzett nyelvi-kommunikációs eszközök hiányából fakadó bizonytalanság egyenes arányban növekszik az iskolázottságnak és a munkamegosztás-beli hely presztízsének a csökkenésével.

Írásos információk használata a mindennapi életben

Mivel a verbális információk rögzítésének mind a mai napig az írás a legtermészetesebb eszköze, a kommunikációs kultúrát abból a szempontból is érdemes megvizsgálni, hogy az írott szó, az írásbeliség milyen mértékben él a magánszférában, vagyis hogy az emberek mit és mennyit írnak nem intézményes, hanem személyes indíttatásból, mondhatni nem nyilvános, hanem magáncélokra.

Kérdezteink 71 százaléka nyilatkozott úgy, hogy — legalábbis alkalmanként — szokott (magán) levelet írni rokonainak, barátainak, ismerőseinek. Ennél lényegesen alacsonyabb, mindössze 27 százalék azoknak az aránya, akik viszonylagos rendszerességgel — minimálisan negyedévenként egyszer — írnak levelet valakinek. A nők között mind az alkalmi (79 százalék); mind a rendszeres levelezők aránya (32 százalék) magasabb, mint a férfiaknál (62, illetve 21 százalék).

Az alkalmi levélírók aránya az iskolai végzettség emelkedésével egyenes arányban

növekszik. Ez az összefüggés a rendszeres levélírók esetében is fennáll, azonban az egyes iskolázottsági csoportok közötti különbségek egészen csekélyek (nyolc osztály alatt 27, nyolc osztállyal 28, középiskolával 30, főiskolai-egyetemi végzettséggel 31 százalék), aminek valószínűleg az lehet a magyarázata, hogy az átlagosan alacsonyabb iskolázottsági szintű idősebb generációkban magasabb a rendszeres levelezők aránya, mint a fiatalabb korcsoportokban (ötven éves kor alatt 25, ötvenéves kor felett 33 százalék). Az időseket bizonyára kisebb mozgékonyosságuk, a családtagok, rokonok, barátok fizikai értelemben vett eltávolodása és nem utolsósorban a társas kapcsolatok szűkülésének megakadályozására irányuló szándékuk kiegészíti intenzívebb levelezésre.

Adataink szerint a felnőtt lakosság 67 százaléka írt, illetve küldött már életében legalább egyszer táviratot magáncélból. A levelezéshez hasonlóan egyfelől a nők, másfelől a magasabb iskolázottságúak az informálásnak ezzel a módjával is gyakrabban élnek (férfiak: 63 százalék, nők: 72 százalék, nyolc osztállynál kevesebb: 47 százalék, nyolc osztály: 70 százalék, középiskola: 84 százalék, főiskola-egyetem: 85 százalék).

A magáncélú írásos információörögzítés egyéb fajtáit tekintve azt találtuk, hogy kérdezteink 30 százaléka vezet (vagy vezetett valamikor) határidőnaplót, 21 százalék jegyzi, könyveli a bevételeit és kiadásait, 4 százalék ír naplót, készít feljegyzéseket élete eseményeiről. Mindhárom írásos információörögzítési mód használatának gyakorisága növekszik az iskolázottság emelkedésével.

Magáncélú írásos információörögzítés iskolázottsági csoportokban
(százalékban)

	8 osztállynál kevesebb	8 osztály	középiskola	főiskola, egyetem
határidőnaplót vezet	9	24	51	73
könyveli kiadásait, bevételeit	14	22	27	27
naplót, feljegyzéseket ír	3	4	4	13
N =	259	438	197	76

A tennivalók feljegyzése határidőnaplóba — nyilván szoros összefüggésben a foglalkozással is — meglehetősen elterjedt a magasabb iskolázottak, de különösen a főiskolai-egyetemi végzettséggel rendelkezők körében. Míg a naplóírás csak a legmagasabb végzettségük között jelentősebb arányú, addig a kiadások és bevételek könyvelése, családi költségvetések készítése az alacsonyabb iskolázottságúak csoportjában is viszonylag jelentősebb gyakorisággal fordul elő.

Azt leszámítva, hogy a határidőnapló használata az ötven éven felüli korosztályokban — egyfelől az átlagosan alacsonyabb iskolázottsággal, másfelől az aktív munkából való kieséssel magyarázhatóan — visszaszorul, egyetlen érdemleges összefüggést találtunk, nevezetesen azt, hogy a naplóírás gyakorisága az életkor előrehaladtával párhuzamosan erőteljesen csökken, majd a hatvanon felüli legidősebb korosztályban ismét emelkedik. Többféle okot is sejtethünk a naplóírás szerepének életkori változásai mögött: a fiatalok élményszerűben élik meg mindennapjaik eseményeit, és ezért sokkal inkább érznek késztetést a megőrkítésükre, mint a középkorúak; az életkor emelkedésével a munka és a család

elvonja az időt és a figyelmet az ilyen jellegű tevékenységektől; hatvanéves kor felett ismét több a szabadidő, és nagy a hajlandóság az életút áttekintésére, a visszaemlékezésekre, az élmények utólagos megőrkítésére stb.

Eddig ismertetett adataink egyértelműen azt mutatják, hogy az emberek jelentős hányada a mindennapi élet színterein meglehetősen ritkán vesz papírt és tollat a kezébe. Különbféle hétköznapi kommunikációs helyzetekre vonatkozó egyéb adataink is azt látszanak megerősíteni, hogy kérdezteink a szóbeli érintkezéseket előnyben részesítik, és ahol csak lehet, kerülik az írásos információk használatát.

Az élőszó előnyben részesítését és az írásos információ elutasítását természetesen sokféleképpen racionalizálni lehet ezekben a helyzetekben: a személyes kommunikáció meggyőzőbb, gyorsabb, kevésbé körülmenyes, többféle információt tesz érthetővé, udvariasabb, megbízhatóbb stb. Olyan tényezőket is figyelembe kell vennünk, például a hazai kulturális kontextusban nem nagyon tekinthető szokásos eljárásnak vendégségbe történő meghívásokat írásban átadni. Bizonyára mégsem járunk messze az igazságtól, ha ezeket a választásokat az írás-

Irott információk használata különféle szituációkban (százalékban)

Ha pályázatra vagy álláshirdetésre szeretne jelentkezni, levelet írni vagy személyesen, élőszóban jelentkezne?

levélben
10

élőszóban
90

Ha egy távol lakó rokonától pénzt szeretne kölcsönkérni, levélben jelezné-e szándékát, vagy inkább személyesen keresné fel és szóban adná elő kérését?

levélben
14

élőszóban
86

Ha egy ritkán látott ismerőst szeretné ünnepélyesen meghívni vendégségbe, levelet írni, vagy személyesen adná át a meghívást?

levélben
24

élőszóban
76

Ha szeretné megtudni egy vonat indulási idejét a pályaudvaron, a hirdetőtáblát olvasná el, vagy inkább szóban érdeklődne egy vasutasnál?

elolvasná
a hirdető-
táblát
43

szóban
érdek-
lődne
42

mind-
kettőt
megtenné
15

beliséggel szembeni averzió jeleként értelmezzük. Különösen az a tény látszik ezt az értelmezést erősíteni, hogy a kérdezettek még az írást nem igénylő pályaudvari helyzetben is gyakorlatilag ugyanolyan arányban választották a szóbeli tájékozódást, mint az egyébként készen kapott írásos információ elolvasását. Rögtön hozzá kell mindehhez tennünk, hogy az írásos infor-

mációval szembeni averziót, a „verba volent, scripta manent” elv elvetését a mindennapi gyakorlatból származó kedvezőtlen tapasztalatok is kiválthatják: lépten-nyomon találkozhatunk megbízhatatlan, pontatlan, a valóságnak nem megfelelő, elévült, nehezen vagy egyáltalán nem érthető vagy félrevezető írott tájékoztatásokkal, útmutatókkal, feliratokkal, hirdetésekkel.

➔ **ABSTRACT:** The above study was prepared on the basis of a survey on some aspects of both written and spoken vernacular communication culture in Hungary which had generally escaped the attention of researchers. The author summarizes the answers given to such questions as for example what the interviewees think, how much people converse with each other, or whether they have ever filled in a questionnaire, have written an autobiography or have spoken in public.

Valkó Emőke—Rosner Imre

A videózás jellemzői Magyarországon

A fejlett ipari országok kommunikációs forradalmát követően Magyarországon is megjelentek az új tömegkommunikációs eszközök. Ezek közé tartozik a képmagnó, amely talán a leggyorsabban terjed a közfogyasztásban is.

A Tömegkommunikációs Kutatóközpont 1987 első fél évében gyűjtött adatai alapján lehetőségünk nyílik a videotechnika magánfogyasztói piacának bemutatására.

A hazai videózás fejlődésében lényeges fordulat csak 1984-ben történt. 1984 végén az addig kizárólag magánszemélyek döntésére bízott — így meglehetősen kaotikussá vált — nem professzionális videomagnó-behozatalt vámkedvezményekkel egységesítették.¹ Ezzel mintegy csatlakoztunk a Nyugat-Európában elterjedt VHS rendszerű videopiachoz, ami megkönnyítette a hazai értékesítés kialakítását.² 1986-ban rendeződött a videoműsorok mint kulturális, illetve sajtótermékek helyzete, tisztázódtak a műsossal kapcsolatos készítési és forgalmazási lehetőségek.³ A képmagnók beszerzési ára — kül- és belföldön egyaránt — a nyolcvanas évek eleji értékről (mely egy autó árával volt egyenlő) egy színes televízió árához közelít, ami a kereslet további növekedéséhez vezetett. 1985-ről 1986-ra a belföldön értékesített videomagnók átlagára 64 500 forint-ról 45 600 forintra csökkent, ugyanakkor az eladás 5,1-szeresére nőtt. Összesen 24100 darab videomagnót értékesítettek 1986-ban a belkereskedelemben.⁴ Ezzel a híradástechnikai készülékek forgalmában a legdinamikusabban növekvő terület a képmagnóé lett.⁵

Magyarországon a filmforgalmazás állami monopólium, ami eddig lehetővé tette a

mindenkori kulturális kormányzat számára, hogy saját törekvéseinek megfelelően alakítsa a filmkínálatot. A videotechnika ezt a monopolhelyzetet önkéntelenül is megtörte, mivel a filmtechnika adta lehetőségeken túl lépve biztosítja olcsóságával az egyéni, szabad választáson alapuló filmfogyasztást. Ez a filmek, videoprogramok keresletének ugrásszerű bővüléséhez, a legális és illegális videoműsorpiac kiépüléséhez vezetett.

Készülék tulajdonosok

1984-től a *közintézmények* és a *vállalatok* jelentős képmagnóvásárlóként léptek fel (az előbbieket állami támogatásban is részesültek). Ma már közel háromezer készülék van oktatási intézmények és közel ezeröttszáz közművelődési intézmények birtokában.⁶ Használóik elsősorban fiatalok, akik — mint a felvétel adatai is bizonyítják — a videózók táborában a többséget jelentik. A közintézmények, a kulturális politika szándékaival megegyezve, főleg irodalmi adaptációk, ismeretterjesztő- és mesefilmek, oktatási anyagok és klasszikus filmalkotások gyűjtői, ami meggyorsította a ma még gyenge lábbon álló magyar videofilmgyártás és -kereskedelem beindulását. Ez a későbbi-

ekben befolyásolhatja a magánkereslet is kielégítő legális videofilmpiac alakulását. A vállalatok tulajdonában lévő készülékek számáról nem áll rendelkezésünkre pontos adat — becsléseink szerint körülbelül hét-nyolcezer készülék lehet.

Ezek a jelenségek értelmezhetők a jövőbeni magyarországi videózás kialakulásának felgyorsulásaként, azonban a videózás hátterének megteremtése még várat magára. A jelenlegi hazai, viszonylag alacsony színestévé-ellátottság (33 százalék) lassíthatja a magánvideózás további terjedését.

A műsorkereslet és -kínálat tartós eltérése a feketepiac megerősödéséhez vezethet, és a legális videoműsorpiac hanyatlását hozhatja. A fejlett videopiaccok legfőbb árbevételi forrása — és így eltartója is — a kazettakölcsönzés, amely ezeken a piacokon sikeres üzleti vállalkozásnak bizonyult.⁷ A magyar legális videopiac (a gyártástól a forgalmazásig) mozgásterének bővülése csak akkor valószínűleg meg, ha a kereslet és a kínálat egymásra talál.

Az elmúlt két év jelentős változásokat hozott a hazai elektronikus tömegkommunikációs eszközökkel való ellátottságban, és ezzel a fogyasztás szerkezete is lényegesen módosult. A legújabb szint a videózás elterjedése jelenti. 1985 elején a felnőttek tíz, 1987 első felében már húsz százaléka videózott.

Ezzel párhuzamosan tovább nőtt az URH-sávós (60-ról 65 százalékra) és a sztereo rádióvevőkészülékek (29-ről 38 százalékra), valamint a magnetofonnal egybeépített rádiókészülékek (36-ról 45 százalékra) aránya. Sokan vettek magnetofont az elmúlt két évben (55-ről 62 százalékra emelkedett az ellátottak aránya), valamint lemezjátszót is (39-ről 44 százalékra nőtt az arányuk). Lényegesen nagyobb ütemben emelkedett a *színes televízióval* ellátottak aránya. 1985-ben a felnőttek egyötödének (21 százalék) és 1987-ben már egyharmadának otthonában találhattunk színes vevőkészüléket, így a színes televíziók számának gyorsuló növekedése kedvez a videózás terjedésének.⁸

A képmagnó-ellátottság 1987 elején 4,4 százalékos volt, azaz 350 ezer felnőtt otthonában találunk már videokészüléket. Ennek alapján 175 ezerre becsülhető a lakossági használatú készülékek száma, de valószínű-

leg meghaladja a 200 ezret is. Ezt a bátrabb becslést arra alapozzuk, hogy a felnőttek 6 százaléka, azaz 480 ezer fő mondta, hogy otthonában (is) szokott videózni. A családonkénti átlagos két felnőttel számolva ez 240 ezer készüléket tesz valószínűvé, ebből csak a csekély számú rendszeres kölcsönzőt kell leszámítani. A képmagnó-tulajdonosok egy része tarthat valamitől (talán a gazdasági rendőrségtől?), mindenesetre az otthoni videózárról beszámolók egynegyede (a 6 százalékból 1,6) a felvétel idejénél fél órával később már nem tartotta célszerűnek, hogy képmagnóját is számba vegyük.

A videózás gyakorisága

Az új tömegkommunikációs eszközzel való ismerkedés egyre tömegesebbé válik nálunk is, ma már több mint másfél millióra tehető azoknak a felnőtteknek a száma, akik valamilyen formában kapcsolatba kerültek a videózással. Félmillió honfitársunk már hetente (egyszer-kétszer vagy többször) néz valamilyen videokazettáról lejátszott műsort. Hatszázrezen naponta (egyszer vagy többször) és ötszázrezen ennél ritkábban láthatnak videoprogramokat képmagnóról.⁹ A videózők egyharmada rendszeresen, kétharmada csak alkalmilag nézi azt, amit a hazai kínálat jelenleg lehetővé tesz.

A videózásba bekapcsolódók, valamint a rendszeres fogyasztók aránya a társadalom különböző helyzetű csoportjaiban lényeges különbségeket mutat. Az életkor döntő differenciáló tényező. A 18—19 évesek 70, a 20—24 évesek 46, a 25—29 évesek 29, a 30—39 évesek 27, a 40—49 évesek 16, az 50—59 évesek 8 és a 60 évesnél idősebbek 5 százaléka tartozik a videózők körébe. Ha leszűkítjük a kört a képmagnó rendszeres használóira (hetente egyszer vagy többször néznek), akkor 18-tól 60 évig az életkor emelkedésével 31-ről 2 százalékra csökken a rendszeres videózás aránya.¹⁰

Budapesten minden harmadik, a vidéki városokban minden ötödik, a falvakban minden tizedik ember válaszolt igennel a „Szokott Ön képmagnóról videoprogramokat nézni?” kérdésre. Rendszeresen videózik a budapestiek 12, a vidéki városokban élők

6 és a községekben lakók 3 százaléka. Ha a videózókat nézzük, azt tapasztaljuk, hogy 33 százalékuk budapesti, 40 százalékuk vidéki városban, 27 százalékuk pedig községekben él.

Az 1985-ös és 1987-es adatok összehasonlításából kitűnik, hogy az átlagosnál nagyobb arányú növekedést a nők, a községekben élők és a harminc évnél idősebbek körében találunk, tehát egyre bővül az új eszköz által meghódítottak köre is, nem csak a számuk.^{11' 12}

Budapesten a férfiak 38, a nők 28, a vidéki városokban a férfiak 23, a nők 17, a községekben pedig a férfiak 13, a nők 11 százaléka szokott videózni. Az új szórakozási forma a férfiak körében hamarabb terjedt el minden korcsoportban.¹² Az iskolai végzettségből adódó különbségek a videózási szokások mennyiségi és minőségi mutatóit jelentősen differenciálják. Az egyetemi végzettségük körében 18-ról 30-ra, a középiskolát végzeteknél 17-ről 32-re, a 8 osztállyal rendelkezők körében 10-ről 20-ra és a 8 osztállynál kevesebbet végzeteknél 2-ől 4 százalékra emelkedett a videózásba bekapcsolódók aránya az elmúlt két évben. Az iskolai végzettség és a lakóhely együttes hatását elemezve kiderül, hogy Budapesten az általános iskolát, középiskolát és főiskolát vagy egyetemet végzetek körében is hasonlóan magas a videózók aránya (35—36 százalék). A nyolc osztállynál kevesebbet végzetek sokkal kevesebben néznek videoprogramokat, akár Budapesten, akár vidéken élnek (3—6 százalék). A közép- és felsőfokú végzettségűek az átlagosnál nagyobb arányban élnek az új eszköz által nyújtott szórakozási lehetőséggel a városokban és a falvakban is.¹³

A videózási szokások a televízió nézéséhez és a moziba járási szokásokhoz is igazodnak, azokhoz hasonlíthatók. Előbbire abban is hasonlíthatók, hogy képernyőt néznek, utóbbira abban, hogy a videón is „filmek” nézhetők, és ráadásul az esetek többségében ugyanúgy el kell menni hazulról, ha videózni akar valaki, mint ha moziba menne. Azok, akik válogatva, televízió nélküli napokat is beiktatva szoktak televíziózni, többet videóznak, mint a minden nap vagy a ritkán televíziózók.¹⁴

A rendszeresen és sok filmet néző közönségszempontok igényeit a mozi és a televízió kínálata nem tudja teljes mértékben kielégíteni. Azok, akik eddig utazásaik alkalmával külföldön nézték meg azokat a filmeket, amelyeket a hazai mozi- és televíziós forgalmazás nem, vagy csak több éves késéssel mutatott be, ma már kényelmes helyzetben vannak. A különböző láthatatlan csatornákon hetek alatt bejutnak a világ film- és videótermésének legújabb alkotásai. A mozi és a filmek szerelmesei gyorsabban kapcsolódnak be a videózás vérkeringésébe, mint azok, akiknek még vagy már nem (vagy soha nem is volt) fontos a film.

A videókazetták magánforgalmazási és cserepiacán többségében idegen nyelvű filmek, programok férhetők hozzá. Addig, amíg nem lesz több szinkronizált, illetve feliratos film a piacon, az idegen nyelvet tudók helyzeti előnyben vannak a jelenlegi helyzetben. Ma az idegen nyelvet nem tudó felnőttek 15, a valamilyen nyelven értők 31 százaléka válaszolta kérdésünkre, hogy szokott videózni. (A felnőtt lakosság 15 százaléka ért saját állítása szerint valamilyen idegen nyelvet.)

A videó sokoldalú lehetőségeit az hasz-

Videózók aránya a különböző moziba járási gyakoriság szerint képzett csoportokban, a felnőttek körében (százalékban)			
Moziba járás gyakorisága	1985	1986	1987
hetente (egyszer vagy többször)	38	48	55
havonta egyszer-kétszer	24	36	41
évente többször	10	21	31
ennél ritkábban	5	10	22
moziba nem járók	2	2	7
a felnőttek körében átlagosan	9	15	20

nálhatja ki igazán, aki rendelkezik képmagnóval, de az eszköz teljes birtoklásához a videokamera használata is hozzátartozna. A magántulajdonban és magánhasználatban levő kamerák számát nem ismerjük. A videózás ma nagyrészt a kazettákon rögzített legkülönbözőbb eredetű kép- és hanganyag lejátszását jelenti. A videózás miatt a nézők többségének ma még el kell mennie otthonról. Az újfajta szórakozási lehetőséghez nem juthatnak hozzá olyan gyakran, mint azok, akik már rendelkeznek lejátszóberendezéssel. A videózóknak (a felnőttek 20 százaléka) mindössze 22 százaléka rendelkezik képmagnóval (a felnőttek 4,4 százaléka), a többiek (78 százalék) pedig útra kelnek, ha videózni szeretnének.

A kérdezőbiztosok találkoztak tehát olyan kérdezettel, akinek családjában, lakásában ott volt a készülék, de ő maga nem szokott videózni. A képmagnó-tulajdonosok kétharmada (67 százalék), a készülékkel nem rendelkezők 22 százaléka videózik heti (egyszeri vagy többszöri) gyakorisággal. A képmagnó nélküli videózók 70 százaléka havonta egyszer-kétszer vagy ennél is ritkábban jut el olyan helyre, ahol van készülék, és számára érdekes műsor, néznievaló. Össze nem hasonlítható a két csoport hozzájutási lehetősége.

A készülékek számának folyamatos emelkedésével a videózás lehetséges helyszíneinek száma, a hozzájutás lehetőségének bővülése figyelhető meg a három éve ismételt feltett kérdésre („Hol szokott videózni?”) adott válaszok alapján. 1987 elején *otthon* nézett videoprogramokat a felnőttek 6, *barátoknál*, ismerősöknél 14, *szórakozóhelyen*, diszkóban 7, *iskolában*, művelődési házban vagy klubban 5, és munkahelyen 4 százaléka. A videózók jelentős hányada nemcsak egy, hanem a különböző lehetőségekkel egyaránt élve, több helyen is szokott videoprogramokat nézni. Ezért haladja meg a fenti százalékok összege a húszat. Az elmúlt két évben a magánvideózás (otthon + barátoknál) hasonló ütemben nőtt, mint az intézményi (szórakozóhely, iskola, munkahely).

A privát és nagyközönségi videózásban részt vevők közötti egyszázalékos különbség ezzel négy százalékra emelkedett. Ha a videózás helyszíneit közelebből is vizsgáljuk, akkor az arányok változásából arra következtethetünk, hogy nőtt a videózás privát szférájának a jelentősége. A készülékek számának növekedése és az érdeklődés fokozódása azt eredményezi, hogy a barátoknál, ismerősöknél történő (kiscsoportos) közös „film”-nézés a videósok 69 százaléka számára adott 1987-ben, míg 1985-ben csak 36

A videózás gyakorisága a képmagnóval rendelkező és képmagnóval nem rendelkező videózók körében, 1987-ben
(a felnőttek százalékában)

a videózás gyakorisága	van képmagnója	nincs képmagnója
hetente többször	39	5
hetente egyszer-kétszer	28	17
havonta többször	9	8
havonta egyszer-kétszer	9	36
ennél ritkábban	9	34
nem szokott	6	—

A videózás helyszíneinek bővülése 1985, 1986, 1987-ben.
(a felnőttek százalékában)

	1985	1986	1987
magán	7	12	20
intézményi	6	8	16

százalékukra volt ez jellemző. 1985-ben 400 ezer felnőtt járt ismerőseihez videózni, 1987-ben már egymillió! Szórakozóhelyeken, diszkóban videózott két éve 300 ezer, ma már 570 ezer honfitársunk. A művelődési és oktatási intézményekben látható videoprogramok 1985-ben 140 ezer, ma már 370 ezer felnőtt nézőhöz jutnak el.¹⁵

Milyen eredetű videóprogramok vannak forgalomban?

Idén kérdeztük meg először videózó válaszolóinkat arról, hogy milyen gyakran szokták nézni a különböző módokon árult, kölcsönzött és házilag, tévéműsorból felvett videoprogramokat. A házi videokazetta-gyűjteményekre nem kérdeztünk rá. A csereberében részt vevő szívességi és pénzért történő kölcsönzésre, a hivatalos kölcsönzőhelyek szerepének jelentőségére, a videopiacon belül a vásárolt műsoros kazetták szerepére voltunk többek közt kíváncsiak. A videofogyasztás tartalmi oldala, a műfajok és filmtípusok kedveltségi, keresleti jellemzői mellett fontosnak tartottuk annak feltérképezését is, hogy a videózók és a képmagnóval rendelkezők körében melyek a leggyakoribb beszerzési források. (A készüléktulajdonosok kezdetben nem is igen tudják, hogy merre indulhatnának nézni valójért.) A videopiac színes, nyüzsgő-mozgó, bővülő világról ezzel csak egy távoli és kissé hiányos és homályos pillanatfelvételt készíthettünk. A további adatgyűjtés befejezését és a részletes feldolgozást megelőzően az itt bemutatandó adatokkal egy eddig kevésbé ismert területre kívánjuk az olvasó figyelmét felhívni.

A Magyar Televízió műsorainak ez a fajta másodlagos forgalmazása a videózás jelenlegi helyzetében is jelentősnek mondható, hiszen 640 ezerre tehető azoknak a száma, akik „házi” ismétlésben láthatták a régebbi műsorokat. A képmagnósok 65 százaléka valószínűleg nemcsak látott, hanem maga is készített már felvételeket az MTV műsorai-ból.

A külföldi televíziók műsoraiból felvett (ez történhetett az ország területén belül vagy kívül is) filmeket és programokat 880 ezren nézték már. A videózók körében gyakoribb a külföldi, mint a magyar tévéből felvett programok nézése, de a képmagnóval rendelkezőknél ez fordítva van.

A kérdésben alkalmazott kategóriák nem egymást kizáró módon fogalmazódtak meg. Például a televízió műsorából felvett anyagot meg is lehet vásárolni (Televideo), kölcsön is lehet kapni stb.

A kazettakölcsönzés intézményes és nem intézményes, pénzért és szívességi, kölcsönösségi alapon, cserebere útján történő módzatai ismertek a videózásban valamilyen módon részt vevők számára. Most van először lehetőség a nagyságrendek feltérképezésére is.

Az ismerősöktől kölcsön kapott kazetták uralják a terepet. Ezek közönsége nagyobb, mint a kölcsönzőhálózat boltjaiból és a feketepiacról származó kazetták együttvéve. Az ismerősöktől kölcsön kapott kazetták nézőközönsége egymillióra tehető (1040 ezer). 1987 elején a „nem hivatalos”, „egyéb” helyről, pénzért kölcsönözhető kazettákról 320 ezren, a hivatalos kölcsönzőhelyekről szár-

Televízióműsorból képmagnókazettára felvett programok nézettsége (százalékban)				
	a felnőttek körében	a videózók körében	képmagnósok körében	képmagnó nélküli videósok körében
a Magyar Televízió műsorából felvett filmeket, programokat nézők aránya	8	40	65	32
külföldi televíziók műsorából felvett filmeket, programokat nézők aránya	11	56	50	58

A különböző kölcsönzési módszerrel hozzáférhető videóprogramok nézettsége (százalékban)				
	a felnőttek körében	a videózók körében	képmagnósok körében	képmagnó nélküli videósok körében
videotékából, könyvtárból kölcsönzött videokazettát nézők aránya	5	25	25	25
egyéb helyről pénzért köl- csönzött kazettát nézők ará- nya	4	21	11	25
ismerősöktől kölcsönkapott kazetták nézőinek aránya	13	67	87	61

mazó kazettákról pedig 400 ezren láthatták azt, amit választottak a kínálatból.

A vásárolható műsoros kazetták viszonylag drágák, és árusításuk is később indult, mint a kölcsönzés. Ezzel együtt már 480 ezren láttak ilyen videóprogramot. A felnőttek 6, a videózók 30, a képmagnósok 22 és a készülékkel nem rendelkező videózók 33 százaléka válaszolta azt, hogy látott már ilyen kazettáról programot.

A képmagnó-tulajdonosok többsége (87 százalék) bekapcsolódott a szíveségi, kölcsönösségen alapuló kazettaforgalmazásba. Csak egynegyedük szokott videotékából származó műsort, és egytizedük a nem hivatalos hálózathoz pénzért kölcsönzött programokat nézni.

Azok a videózók, akiknek nincs képmagnójuk, csak másoknál vendégként vagy szórakozóhelyeken, művelődési vagy oktatási intézményekben nézhetnek ilyen programokat, szintén az ismerősök körében kézzel járó műsorokat nézik legnagyobb arányban (61 százalék).

Mit néznek a videózók?

Adataink tanúsága szerint a felnőtt videózó lakosság körében a legismertebb, leginkább nézett műfajok sorrendben a következők: rajz- és mesefilmek, videoklipek, karate-, western-, sci-fi-, horror- és pornófilmek, azaz a szórakoztató filmműfajok.¹⁶ Ehhez hasonló képet mutat a különböző gyakorisággal videózó közönség, valamint a saját

készülékkel nem rendelkező videózók táborának fogyasztása is. A képmagnósok azonban a szórakoztató filmek mellett az átlagosnál gyakrabban nézik a művészi filmeket. A hetente többször videózók adatait összehasonlítva bármelyik vizsgált csoporttal, minden műfajnál, illetve filmtípusnál itt találjuk a legmagasabb értékeket, azaz ők ismerik legjobban, ők nézik legtöbbet a kínálat nyújtotta lehetőségek határain belül a vizsgált filmtípusokat.

A videózók 48 százaléka látott már (gyakran vagy ritkán) pornófilmet, ami a felnőtt lakosság 9 százalékát jelenti. Ezt a magas nézettséget annak ellenére érte el, hogy a kultúrpolitika teljes mértékben elutasítja, törvényeink büntetik forgalmazását. Valószínű, hogy a kapott eredmények a valóságos helyzetet szépitik, és nem csupán a felnőtt videózók 48 százaléka látott már pornófilmeket. (A 18 évesnél fiatalabbak videózási szokásairól nincs adatunk.)

A képmagnósok kivételével minden vizsgált csoportban a művész-, dokumentum-, oktatási vagy szakmai és az amatőr videófelvételek a legkevésbé nézettek. A videózók körében a szórakoztató műfajok — beleértve a tiltott műfajokat — a legismertebbek, a magánvideózás leginkább ezekre a műfajokra terjed ki. Funkciója a könnyed szórakozás, a tiltott gyümölcsök ízlelgetése, a kapcsolódás éa a külföldnek eddig kevésbé ismert oldalával való ismerkedés.

Arra a kérdésünkre, hogy „Látott-e már videón...?” különböző filmtípusokat, a

kérdezettek iskolai végzettsége szerint igen különböző válaszokat kaptunk. Az *iskolai végzettség* emelkedésével más és más, egyre többféle műsortípust ismernek, néznek. Az alacsony (8 osztályt sem végeztek) iskolázottságúak körében a legismertebbek a rajz- és mesefilmek, a westernfilmek és a videoklipek. Ezek mellett a legalább általános iskolát végzett videózók a horror- és sci-fi-filmeket is elég jól ismerik, viszonylag gyakrabban nézik. A közép- és felsőfokú végzettségűek ismerik és nézik a teljes kínálatot. Körükben a pornófilmek magas — 50 százaléknál feletti — nézettségi szintjét mértük. Az iskolai végzettség emelkedésével nemcsak a nézett műfajok gazdagabbak, hanem az egyes filmtípusok aránya is egyre magasabb. Például a legkevésbé iskolázottak körében nemcsak a videózók aránya kisebb az átlagosnál, hanem a kevés videózó is alig ismer, néz néhányat a jelenleg kínálatban levő műfajokból. Ezzel szemben a felsőfokú végzettségűek körében nemcsak nagyobb arányú a videózás térhódítása, de ők azok, akik az összes műfajt megismerték már.

Az *életkor* szerint képzett csoportok műsorpreferenciája nagyon hasonló, a tapasztalt különbségek a következőkben foglalhatók össze. A negyvenévesnél fiatalabbak az átlagosnál jobban ismerik a rajz- és mese-, videoklip-, karate-, pornó-, horror-, western- és sci-fi-filmeket. A 24 évesnél fiatalabb videózók minden említett műfajt az átlagosnál többet nézik, úgy tűnik, minden érdekes számukra, amit ma a video kínál. A 40 évesnél idősebbek videózási szokásai abban különböznek a fiatalabbakétól, hogy az átlagosnál kisebb arányban nézik a horror-, karate- és pornófilmeket, valamint a könnyűzenei videóklipeket is. Körükben népszerűbbek a művészi, dokumentum-, oktató- és amatőrfilmek. Figyelemre méltó adat, hogy a 18—19 éves felnőttek az általában kevésbé nézett filmtípusok közül az oktatási vagy

szakmai anyagokat az átlagosnál (a felnőttek 7 százaléka látott már ilyet) jóval nagyobb arányban — 29 százaléknál nézi — ismerik. Ez azt mutatja, hogy a fiatalok ismerkedése az új kulturális médiummal számottevő mértékű az intézményekben is.

A budapesti, a vidéki városokban és a községekben élő felnőtt lakosságnak mind a filmismerete, mind a videózásban való részvétele nagyságrendekkel eltér. Ugyanakkor az egyes filmtípusok preferenciája a három csoporton belül azonos. Mindhárom helyen ugyanazt a hat műfajt jelölték meg a legismertebbnék (rajz- és mese-, karate-, horror-, western-, sci-fi-filmeket, valamint videoklipeket).

A szórakozóhelyen, iskolákban, művelődési házakban, klubokban és a munkahelyen videózók átlagosan 35 százaléka ismeri, nézi a felsorolt műfajok bármelyikét. Ez az érték alig tíz százalékkal magasabb az otthon videózók körében. Ezzel szemben a barátoknál, ismerősöknél (is) videózók minden vizsgált műfajt nagyobb arányban — 55 százalék felett — ismerték, nézték.

Adataink tanúsága szerint az egyes filmtípusok nézői egyforma eséllyel kerültek ki a férfiak és a nők köréből. A férfiak és a nők tévézési szokásait vizsgáló elemzés a televíziós műsorválasztásban sem talált lényeges különbséget a férfiak és a nők között. A videózás is társas szórakozási forma, együtt nézik, akár a tévét.

Különböző adataink alapján úgy tűnik, hogy a magánlakásokban videózó baráti társaságok műsoroskazetta-ellátása a leggazdagabb. Ennek egyik oka az lehet, hogy a kialakulóban levő legális videoműsor-piac kínálatát még meghaladja az egyéni úton módon beszerezhető műsorok gazdagsága. Az itt közreadott cikk egy nagyobb vizsgálat első részeredményét közli, amely a hazai videózás fejlődésének folyamatos nyomon követésére vállalkozik.

Jegyzetek

1. A Pénzügyminisztérium közleménye. 1984. december 1. Magyar Közlöny, 52. sz. 1099. oldal
2. Jakab Zoltán: A videó helyzete néhány fejlett ipari országban. Jel-Kép, 1984/4. 102—108. oldal
3. Sajtótörvény 1986/II. tv. Magyar Közlöny, 16. szám; 1986. aug. 1. Az egyes kulturális tevékenységek folytatásáról szóló 23/1986/VI. 26. MT. számú rendelet Magyar Közlöny, 24. szám

4. Tartós fogyasztási cikkek kiskereskedelmi forgalma 1986-ban. Belkereskedelmi Minisztérium. Információ, 1987. február.
5. *Híradástechnikai készülékek értékesítése 1986-ban, 1985 százalékában*

Híradástechnikai eszközök	1986-ban eladott készülékek az előző év százalékában
CB rádió adó-vevő készülék	75
lemezjátszó	118
fekete-fehér tévé	98
színes tévé	153
Hi-Fi magnetofon	90
videomagnó	512

6. Fogarasi Istvánnal, az OOK Pedagógiai Főosztályának helyettes vezetőjével készített interjú alapján.
7. Avar János: Gyere a moziba be! Videózás az USA-ban. HVG, 1984/39.; Peter Clevenz: Videothek: Ausbauen oder auflösen? Die Einzelhandels Berater, 1985/3.
8. A Tömegkommunikációs Kutatóközpont évenkénti, személyes kérdéssel gyűjtött adatai alapján. Az országos reprezentatív minta nagysága 1985-ben és 1986-ban 9 ezer fő, 1987 elején 2 ezer fő volt.
9. *A videózás gyakorisága a felnőttek körében, százalékban*

	1985	1986	1987
hetente többször	0,7	1,3	2,4
hetente egyszer-kétszer	2,0	2,8	3,8
havonta többször	1,3	2,0	1,7
havonta egyszer-kétszer	2,9	5,1	6,1
ennél ritkábban	3,4	5,1	6,5
nem szokott videózni	89,4	83,2	79,6
adathiány	0,4	0,6	0,8
videózik a felnőttek közül összesen	10,3	16,3	19,6
1 százalék = 80 ezer felnőtt			

10. Rendszeresen (hetente legalább egyszer) és ritkán (havonta egyszer-kétszer vagy ritkábban) videózók aránya a különböző társadalmi csoportokban 1987 elején (százalékban)

	fel- nőttek	18— 19	20— 24	25— 29	30— 39	40— 49	50— 59	60— X	Bp.	város	köz- ség	—8	8	K	E
rendszeresen	6,2	31	12	6	10	5	2	2	12	6	3	2	8	8	9
ritkán	13,4	39	34	23	17	11	6	3	20	16	9	2	12	24	21
videózik össze- szesen	19,6	70	46	29	2	16	8	5	32	22	12	4	20	32	30

11. Videózik aránya 1985-ben és 1987-ben a különböző társadalmi csoportokban (százalékban).

	fel- nő- tek körében	férfi	nő	Bp.	város	község	ált. alatt	ált. isk.	közép- isk.	egye- tem
1985	10,3	15	7	16	11	5	2	10	17	18
1987	19,6	23	17	32	22	12	4	20	32	30
		18—19 éves	20—24 éves	25—29 éves	30—39 éves	40—49 éves	50—59 éves	60 évesnél idősebb		
1985		40	30	25	10	7	2	2		
1987		70	46	29	27	16	8	5		

12. Videózó férfiak és nők a különböző életkorú csoportokban 1985-ben és 1987-ben (százalékban)

	18—19 éves	20—24 éves	25—29 éves	30—39 éves	40—49 éves	50—59 éves	60 évesnél idősebb	
			<i>férfiak</i>					
1985		47	34	23	15	8	5	3
1987		86	60	33	28	17	8	5
			<i>nők</i>					
1985		33	26	6	5	6	1	1
1987		51	37	25	25	14	9	4

13. Videóó felnőttek aránya Budapesten, vidéki városokban és községekben iskolai végzettség szerint, 1987 (százalékban).

	Budapest	város	község
általánosnál kevesebb	6	3	3
általános iskola	35	22	14
középiskola	36	36	21
egyetem	35	28	28

14. Videóók aránya a különböző gyakorisággal televízióók körében, 1985, 1986 és 1987-ben (százalékban)

a televízióónzés gyakorisága	1985	1986	1987
minden adásnap	8	14	19
hetente többször	18	19	27
hetente egyszer-kétszer	13	22	20
ritkán	7	7	14
a felnőttek körében átlagosan	9	15	20

15. A videóás helyszíneinek változása 1985., 1986., 1987. évben a felnőttek és a videóók körében (százalékban).
(Több helyen is videóók egy-egy válaszoló, az összeg ezért haladja meg a videóók arányát, illetve a 100%-ot.)

	1985		1986		1987	
	felnőttek	videóók	felnőttek	videóók	felnőttek	videóók
1. otthon	1,9	16	3,2	17	6,1	31
2. barátok, ismerősök, rokonok	4,8	36	9,0	57	13,5	69
3. szórakozóhely, diszkó	3,8	35	4,6	33	7,1	36
4. iskola, műv. ház, klub	1,7	18	1,8	19	4,6	23
5. munkahely	0,9	10	1,3	11	3,7	19

16. A kérdezettek csoportjaiban hány százalék látta egyszer, kétszer vagy többször a vizsgált filmtípusokat (százalékban)

	felnőttek		videózók		videó- tulajdonos	videóval nem rend.	hetente többször	havonta többször	havonta 1—2-szer
	v	i	d	e	ó	z	i	k	
rajz- vagy mesefilmek	17	84	91	82	96	85	85		
videoklipek, könnyűze- nei programok	16	80	83	79	82	95	81		
karate- vagy akciófilmek	16	79	78	80	85	74	80		
pornófilm	9	48	48	48	68	50	47		
horrorfilm	12	61	54	62	79	58	62		
kaland- vagy western- film	15	77	89	74	96	85	74		
tudományos-fantaszi- kus film	13	67	79	63	83	68	69		
művészfilm	7	36	51	32	52	41	36		
dokumentumfilm	5	26	35	24	48	23	25		
oktatási vagy szakmai anyagok	7	33	26	35	50	50	35		
amatőr videofelvétel	5	26	28	31	40	32	25		

ABSTRACT: At the beginning of the 80s, the prices of video in Hungary were identical with car prices, while in our days they approach to colour television prices. In early 1987, video supply was about 4.4 per cent, ie, the number of video sets used by the population can be put at approximately 175 thousand. The new medium spreads rapidly, today more than one and a half million people have direct or indirect experience related to video.

Szilágyi Erzsébet—Valkó Emőke

A Nyolc évszak közönségfogadtatása

A filmsorozatok bemutatása előtt nem egyformán alakul a várható közönségfogadtatás megismerésének igénye a televízió alkotóiban, szerkesztőiben, vezetőiben. Ha cseh, bolgár, szovjet, brazil vagy amerikai sorozat kerül a képernyőre, legfeljebb utólag kíváncsiak a közönség nagyságára vagy a tetszés mértékére. Érthetően akkor szeretnének többet tudni a várható közönségfogadtatásról, amikor egy új, mai témájú magyar filmsorozat indul el hódító útjára. Ilyenkor kutatók és nézők egyaránt felkérletnek a véleménymondásra, a vélemények elemzésére, és úgy születnek a döntések, mintha ezekre alapoznák őket.

Az 1982-ben sugárzott *78-as körzet* bemutatásakor azt olvashattuk a sajtóban, hogy lesz folytatás, ha úgy dönt a közönség. A *Szomszédok* előtt is mintha a közönség figyelmének és jóindulatának megnyeréséért indulnának harcba bájos mosolyukkal a bemondónők (néha azt az érzést keltve a nézőben, mintha a sorozat alkotógárdája éppúgy, mint a Magyar Televízió vezetősége a döntés felelősségét át akarná hárítani a nézőkre).

Helyeseljük, fontosnak tartjuk a közönség és a kutatók bevonását egy-egy filmsorozat további sorsának alakításába. A felkérések azonban vagy túl későn, vagy túl korán érkeznek, így érdemi döntés meghozatalához nemigen szolgálhatnak alapul. Chaplin megvágta a filmjeit, ha a stáb nem nevetett a gegjein, vagy ha az előbemutatókon a külvárosi mozi közönsége nem élvezte egyik vagy másik ötletzuhatagát. Magát a kisember figuráját, Charlie-t, pontosan kidolgozta, a helyzetek, melyekbe került, feltétlenül

ismerősek voltak mindenki — vagy legalábbis a széles közönség nagy része — számára, és a gegnek jókedvet, nevetést kellett kirobbantania. Egy ilyenfajta, a közönségvéleményt megismerni akaró attitűdöt tartanánk célravezetőnek a magyar filmsorozatok bemutatása előtt is, hogy pontosan kidolgozott jellemek, személyiségek álljanak egy-egy sorozat középpontjában, és a helyzeteket az alakuló igényekhez lehessen igazítani. Ilyen hozzáállással bizonyára többet érne a közönség és a kutatók segítsége is.

Mindezek végiggondolását az indította el bennünk, hogy a *Nyolc évszak* című magyar filmsorozat közönségfogadtatásának előtesztelése utólag csak részben igazolódott be. A dunajvárosi elővetítés várost megmozgató akcióvá, a közönségtalálkozó már-már eufórikus akcióvá vált — ezek után a szaksajtó elutasította a sorozatot. Az országos közönségfogadtatás és a sorozat tetszési pontszámai mérsékelt sikerről tudósítanak.

Filmsorozatok rólunk, nekünk

Az 1980-as évtized elején egymás után kerültek a képernyőre mai témájú filmsorozatok (*Dániel*, *A 78-as körzet*, *Szálka hal nélkül*), de nemigen vonzották a közönséget. Az átütő sikerhez (*Columbo*, *Onedin család*, *Kórház a város szélén*) képest közepes fogadtatásban részesültek mind a nézettséget, mind a tetszési pontszámokat figyelembe véve.

A Nyolc évszak egyes epizódjainak közönségnagysága

	Az országos felnőtt panel adatai	Az országos reprezentatív minta postai kérdézkor
	százalék	
1-	74	77
2	70	76
3	74	76
4	74	78
5	73	78
6	71	74
7	71	79
8	71	82

A 78-as körzet (1982) nézettsége 52—70 százalék volt, míg tetszési pontszámai 72—82 között mozogtak. A filmsorozat mégsem tekinthető sikernek, mert hősei vagy színterei nem váltak olyan fogalomná, mint mondjuk a *Kórház a város szélénből* Sova vagy a baleseti sebészeti osztály élete. Valószínűleg azok nézték hűségeen a filmet, akiknek a kisközösség, a család azonosulási lehetőséget nyújtott: ők sikernek tartották a 78-as körzetet (a hat részből négynek 80 fölött volt a tetszési pontszáma).

A Dániel (1982) nézettsége 56—62 százalék között ingadozott, és 66—71 közötti tetszési pontszámot ért el. A mai témájú magyar filmsorozatok között nem aratott sikert, de — nézettségi és tetszési adatai alapján — éppen bukásnak sem mondható.

A Szálka hal nélkül (1984) 32—59 százalék közötti nézettségét a számok alapján csúfos bukásnak kellene minősíteni, ám a 32 százalékos nézettséget akkor érte el, amikor 23.00 órakor sugározták, s ez már a köze-

pesnél nagyobb sikert jelez. A tetszési pontszámai 70—74 között mozogtak, ami szintén tisztességes odafigyelést, elfogadást jelez.

Ezeknek az adatoknak az ismeretében a *Nyolc évszak* a többi mai tematikájú magyar filmsorozat között sikernek számít, a nézettség alapján feltétlenül: öt-hat millió 18 év feletti felnőtt lakos követte szereplőinek sorsát hétről hétre. A sorozat fogadtatását az országos adás után postai kérdőívvel is vizsgáltuk reprezentatív mintán. Ekkor az átlagosnál nagyobb érdeklődést tapasztaltunk, illetve azok küldték vissza nagyobb arányban kérdőiveinket, akiket érdekelt a filmsorozat.

Érdekes összehasonlításra ad alkalmat a *Szomszédok* című teleregény első epizódja, amelyet a *Nyolc évszak* 8. epizódjával azonos héten kezdtek sugározni, és 55 százalékos nézettséget könyvelhetett el (66 tetszésponttal).

A két héttel későbbi második rész nézettsége 57 százalék, tetszési pontszáma 73 volt.

Dunaújvárosban tetszett

Dunaújvárosban 1987 január—február hónapjában láthatták a város lakói a *Nyolc évszakot*. Előtte, 1986 decemberében a helyi tömegkommunikációs eszközök (a *Dunaújvárosi Hírlap*, a városi kábeltelevízió) szinte hetente közöltek információt a sorozatról, mintegy felkészítve a város lakóit, hogy az országos bemutató előtt elsőként nekik lesz alkalmuk megnézni, véleményezni az új magyar filmsorozatot. Az ország (Dunaújváros is) még a *Rabszolgasors* című brazil teleregény sikerét elemezte, a főszereplő magyarországi látogatását kísérte figyelemmel. Ebben a tömegkommunikációs „sorozatlábazban” a dunaújvárosi fogadtatást nemcsak az országos bemutató előtti megtekintési lehetőség befolyásolta, hanem az is, hogy az egyik író (Miskolci Miklós) ott volt újságíró, főszerkesztő, és szociográfiai átütő sikere után került át Budapestre, az újonnan alapított *Képes* 7 folyóirathoz.

A helyi propagandakampány, a szerző személye, akit a város a magáénak vallott, az előpremier presztízst adó lehetősége megtette a hatását, és a magyar filmsorozatról készülő felmérés eseményé vált. Hetente

közel 2500 ember vett részt a felmérésben. Több mint 90 százalékuk a város két legforgalmasabb áruházában elhelyezett ládába dobta be a helyi lapból kivágott és kitöltött kérdőívet (a minta fennmaradó csaknem 10 százaléka postán juttatta el a kérdőívet a kábeltelevízió címére).

Az önkéntesminta-tagok semmifajta reprezentativitást nem tükrözhetnek, csupán azt jelezték, hogy vannak aktív lokálpatrióták, szívesen megnyernék az MTV felkínálta színes televíziókat és ajándéktárgyakat.

A dunaújvárosi előtesztelés tanulsága mégsem kevés. A város lakóiból összeálló törzsközönség mintája azt mutatta, hogy az egyes epizódok más-más közönségcsoportok körében arattak sikert. Az első és legfontosabb változó az volt, hogy a nézők eleve sorozatkedvelők voltak. Mind a nyolc epizódnál kiderült, hogy a leginkább a műfaj odaadó híveinek tetszettek az egyes részek. A másik változó a nem, a harmadik az életkor: ezek alapján elsősorban a nők és a fiatalok körében volt siker a *Nyolc évszak*.

Dunaújvárosban a mai témájú sorozatok népszerűsége is segítette a *Nyolc évszak* sikerre válását. Országosan a rangsorban a bűnügyi, a történelmi és a családról szóló filmsorozatok kedvelése után következnek a mai témájú filmsorozatok, Dunaújvárosban viszont az első helyen a mai témájú filmsorozatok állnak, amit a bűnügyi és a történelmi filmek kedvelése követ.

Az országos fogadtatás

A műsorfigyelő szolgálat adatai alapján a *Nyolc évszakot* hűségesen végignézte a felnőtt lakosság 62 százaléka (ez kb. 4 960 000 nézőt jelent.) Ennél természetesen magasabb volt egy-egy epizód megtekintőinek aránya, noha egy részük alkalmi nézőnek minősül. (Mind a nyolc epizódot látta 48, hetet 14, öt-hat epizódot 15, három-négy részt 12 és csak egy-kettőt 10 százalék).

A tetszési pontszámok is eltérő módon alakultak: a dunaújvárosi átlag tetszési pontszám 76, az országos panelben 72 (a postai felmérésben 69) pont volt.

A dunaújvárosi mintából „konstruált” országos minta jelentősen magasabb tetszési indexet jelzett, mint amekkora lett a való-

A Nyolc évszak tetszése

	Dunaújváros	Dunaújvárosi lakókból „konstruált” országos minta	Panel
1. rész	72	72	66
2. rész	80	78	72
3. rész	76	74	69
4. rész	75	76	72
5. rész	76	77	70
6. rész	77	77	73
7. rész	75	75	74
8. rész	81	80	76

ságban az országos sugárzásakor a panel tagjainak tetszési indexe. A „konstruált” mintánk tetszési indexe a községekben élők tetszési indexével mutat nagyobb hasonlóságot (a községek 80 pontot is adtak a filmsorozatra, vagyis közöttük sikernek számított a *Nyolc évszak*). Az előteszteléskor kiválasztott településnél tehát azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy milyen jellegzetességei vannak az adott településnek. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy tömegkommunikációs ízlését tekintve Dunaújváros a községekhez áll közel, de valószínűleg vannak olyan tényezők, melyeket mind az előteszteléskor, mind az előrejelzésakor figyelembe kellett volna venni.

A tetszési pontok abszolút számokban jelentős eltérést mutatnak, de hasonlóság is van közöttük: mindhárom mintában fokozatosan emelkednek a tetszési pontszámok, vagyis a filmsorozat végére lassan megszokták, elfogadták a szereplőket, kíváncsiak lettek az eseményekre.

„Szívesen fogadná, ha a sorozat folytatódna?”

Dunaújvárosban a minta 88 százaléka, az országos felmérés mintájának 81 százaléka lenne kíváncsi a *Nyolc évszakban* megismert szereplők további sorsára. Az eltérés megnő, ha a nagyon és kevésbé kíváncsiak csoportját kettéválasztjuk. Dunaújvárosban a minta 60 százaléka nagyon, 28 százaléka igen is — nem is kíváncsi, míg az országos postai felmérés mintájának 43 százaléka nagyon,

38 százaléka igen is — nem is. Itt ismét le kell szögezni, hogy a dunai városi minta kíváncsiságát fokozhatta, hogy a sorozat megtekintésekor a megszokottól eltérő módon — televíziózhattak. Korábban kéthetenként, hétfőn este volt adás a helyi, városi televízióban, még a *Nyolc évszak* bemutatásakor minden hétfőn este nézhették a helyi adást: a városi kábeltelevízió mintegy saját televíziós csatornaként működött (éppen ebben az időszakban volt a leghidegebb a tél, ekkor benuult meg szinte az egész ország közlekedése.)

Az átlagnál kíváncsibb a folytatásra a nők, az alacsonyabb iskolai végzettségűek, a fiatalok (és az országos felmérésben a községekben élők). A diplomások között a legmagasabb azok aránya, akik nem kíváncsiak a sorozat folytatására (Dunai városban 15, országosan 37 százalék).

A postai kérdőívben arra is rákérdeztünk, hogy ezt a filmsorozatot a többi magyar filmsorozathoz viszonyítva jobbnak, ugyanolyannak, vagy rosszabbnak tartották-e. Az országos minta 52 százaléka jobbnak, 34 százaléka ugyanolyannak és 7 százaléka rosszabbnak tartotta a *Nyolc évszakot*. (7 százalék nem válaszolt a kérdésre).

A 29 évnél fiatalabbak között sokkal többen (60 százalék) tartották jobbnak ezt a filmsorozatot, mint az egyéb demográfiai-társadalmi csoportokban. Az egyetemi végzettségűek között viszont a sorozatot rosszabbnak ítézők aránya volt (21 százalék) jelentősen magasabb, mint az átlag.

Mit ér az előtesztelés?

Az előteszteléssel a Tömegkommunikációs Kutatóközpont 1983-ban kísérletezett először. Lendvai Judit •veszprémi kábeltelevíziós vizsgálata során előre felkért háromszáz személy értékelté epizódként Jancsó Miklós *Doktor Faustus boldogságos pokoljárása* című kilencrészes sorozatát.

A kísérleti személyek kissé fanyalgó véleményét figyelembe véve nem főműsoridőben, hanem 21 órakor tűzték műsorra a filmet, pénteken, nem pedig a hagyományos keddi „sorozatnapon”. Akkor elég nagy pontossággal sikerült megjósolni a várható közönségfogadtatást. A 25—35 százalékos nézettség a nézők mérsékelt érdeklődéséről tudósít, s a tetszési index értékei is elutasítást jeleznek.

A *Doktor Faustus*ról személyes megkérdezéssel is gyűjtöttünk adatokat 1984-ben •• Az ezerfős országosan reprezentatív minta 56 százaléka részben vagy egészben látta Jancsó Miklós filmsorozatát. E nézők három csoportra oszlottak: harmaduk dicsérte, harmaduk ambivalensen ítélte meg, harmaduk elutasította a filmsorozatot.

A *Nyolc évszak* esetében inkább a tendenciák egyeztek meg az előtesztelés és a panel adatai között.

A Doktor Faustus tetszési indexe a veszprémi kábeltelevíziós elővetítésen, valamint az országos felnőtt panel adatai szerint

Doktor Faustus	Veszprém	Országos felnőtt panel	Eltérések
1. rész	50	51	+ 1
2. rész	55	55	0
3. rész	60	56	— 4
4. rész	62	52	—10
5. rész	65	61	— 4
6. rész	55	56	+ 1
7. rész	55	55	0
8. rész	55	51	— 4
9. rész	55	47	— 8

Veszprémbe a tetszés az ötödik részig emelkedett, majd csökkent. A panelben hullámzó volt, és inkább csökkenő tendenciát mutatott.

A *Nyolc évszaknál* a dunai városi fogad-

• Lendvai Judit: Faustus Doktor „boldogságos pokoljárása”. Jancsó Miklós tévésorozatának várható közönségviszhangjairól. TK Műhely XV. évf. 5. szám, Bp. 1984.

•• Szilágyi Erzsébet: A magyar tévénézők „boldogságos pokoljárása”. TK Tájékoztató, 1985. július 30. XVI. évf. 11. szám.

**A Nyolc évszak tetszési indexe
Dunaújvárosban a kábeltelevíziós
elővetítésén, valamint az országos
felnőtt panel adatai szerint**

Nyolc évszak	Dunaújváros	Országos felnőtt panel	Eltérések
1. rész	72	66	—6
2. rész	80	72	—8
3. rész	76	69	—7
4. rész	75	72	—3
5. rész	76	70	—6
6. rész	77	73	—4
7. rész	75	74	—1
8. rész	81	76	—5

tatásban a tetszés hullámzó volt, a panelben az ötödik részig hullámzó volt, utána emelkedett.

Egy filmsorozatnál az előtesztelés sokkal nehezebben használható, mint egyedi műveknél, hisz a fogadtatást minden egyes résznél más-más tényezők együttese határozza meg.

Az 1983-as előteszteléskor kiderült, hogy a *Doktor Faustus* nehezen megemészthető, sok töprengésre készítő filmsorozat, ezért országos zajos siker nem várható. Az 1987-es előtesztelésből tudni lehetett, hogy a *Nyolc évszak* inkább a fiataloknak szól, őket érintő problémákat ábrázol, vagyis a zajos siker ugyancsak elmarad, bár minden társadalmi-demográfiai csoport talált benne olyan részt, melyre kíváncsi volt, mely tetszett neki. A *Nyolc évszak* sem a sorozatot mint műfajt általában kedvelő csoportokat célozta meg (nők, alacsony iskolai végzettségűek, 50 év felettiek) — a korábbi mai életet bemutató magyar filmsorozatokhoz viszonyítva mégis országos sikerként könyveljük el.

Sorozat — de milyen?

A televízió nézők általában kedvelik a filmsorozatokat, de az eltérő témák, a sorozat műfaja más-más rangsorokat alakít ki az egyes társadalmi-demográfiai csoportokban. Az általunk megadott nyolc sorozatfajta rangsora mutatja az egyes rétegek ízlésének eltéréseit.

A rangsor elején a dunaújvárosi sorozat-

ízlés jelentős mértékben eltér az országos minta ízlésétől. Úgy tűnik, hogy alapvetően fontos a történelmi, a mai témájú és a krimisorozatokhoz való hozzáállás, mintha ezek a témák határoznák meg egy-egy sorozat sikerét. A magyar sorozatok között a történelmi tárgyúak mindig nagyobb közönséget vonzottak, jobban tetszettek, mint a mai témájúak (például *A Tenkes kapitánya*, *A fekete város stb.*).

A filmsorozatok iránti érdeklődés rangsora

Sorozatfajta	Dunaújvárosi rangszám	Országos minta rangszáma	Eltérés
Történelmi filmsorozat	4	2	—2
Szabó család-szerű filmsorozat	6	6	0
Mai témájú filmsorozat	1	4	+3
Bűnügyi filmsorozat	2	1	—1
Családtörténet	3	3	0
Életrajzi filmsorozat	7	7	0
Rendezői filmsorozat	8	8	0
Színészi filmsorozat	5	5	0

Az egyes társadalmi-demográfiai csoportok között Dunaújvárosban is, országosan is eltérés mutatkozik, a sorozatízlésben.

A férfiak a bűnügyi, a történelmi és a mai témájú, míg a családról szóló és bűnügyi filmsorozatok nézik a legszívesebben.

Az iskolai végzettség emelkedésével nő a történelmi és a mai témájú filmsorozatok iránti érdeklődés. Ezzel ellentétes irányú a krimikedvelés alakulása. Ahogy csökken az iskolai végzettség szintje, úgy nő a krimi iránti érdeklődés.

Ezek alapján nem hisszük azért, hogy a jövőben csak történelmi, családtörténeti és bűnügyi sorozatot kell a magyar televíziós stúdiókban forgatni. De továbbra is kérdés, hogy az eddigiekben miért voltak sikeresebbek az amerikai krimisorozatok, mint ame-

lyek itthon készültek. Vagy miért lett kiugró siker a cseh *Kórház a város szélén* és csak viszonylagos siker az előbbi tudatosan mintául választó *Nyolc évszak*? Itt azonban már sorozatesztétikai kérdésekről kellene elem-

zést írni, a két sorozat egyes epizódjainak szerkezetéről, ritmusáról, kamerakezeléséről, dialógusairól, magatartásformáiról stb. szólni, amihez már szűkek egy közönségfelmérés ismertetésének keretei.

➔ **ABSTRACT:** The Hungarian television serial „Eight Seasons” had been presented by cable television in a small town before it was broadcast by the national channel. Immediately after this pre-show, a survey was taken on how the audience had received the programme. However, the expectations raised by the pre-test were justified only in part by the national transmission. The pre-show became an event in which almost the whole population of the town took part, the audience meeting was a euphoric celebration — after this, critics rejected the serial. The national figures of audience reception reflect only a modest success.

Ikonemlék I.

Stefanovits Péter rajza

Baracs Dénes

A dzsungel törvényei

Tévévilág Itáliában

Ha manapság televíziózásról esik szó a világon, Itália egyszerre szerepel elretentő, és ugyanakkor bizonyos mértékben irigylésre méltó példaként. Az egyik legfelegyelmezettebb, legellenőrzöttebb, legtudatosabban irányított tévétársaság, az állami kézben lévő RAI mellett az utóbbi évtizedben valóságos dzsungel nőtt ki, amely vad életerejével bekeríti, fojtogatja a közszolgálatot. S a RAI megújult abban a kíméletlen versenyben, amely szembeállítja a magántévékkel. Ugyanakkor bizonyos értelemben megvalósult az éter „újrafelosztása” az állami tévék között egyfelől, az állami és a magántévék között másfelől — beleértve a kommunistákat is. Ily módon az olasz televíziózásnak olyan sajátosságai vannak, amelyekkel mindmáig egyedül áll.

A RAI jelenlegi szervezeti formája szerint 120 milliárd lírás alaptőkével rendelkező részvénytársaság, amelynek gyakorlatilag az olasz állam az egyedüli jelentős részvényese (a részvények 99,55 százalékával). A fennmaradó nem egészen fél százalék a szerzői jogok védelmével foglalkozó SIAE birtokában van, de ez is állami hivatal.

A tévé az „olasz csoda” egyik legdinamikusabb tényezőjévé lényegült át alig néhány esztendő alatt: 1957-ben születik meg a „Carosello”, a reklámműsor, amely csaknem két évtizeden át az estét bevezető legnépszerűbb — a gyerekek számára szinte meghatározó program. 1958-ban indul a tévé második műsora, 1979-ben pedig a harmadik csatorna is megkezdí adását — ez azonban, eltérően a másik kettőtől, ma sem vehető az ország egész területén. 1977-től vezetik be a színes adást. 1985-ben a RAI három csatornája 20 457 óra televíziós műsort adott, ebből 13 223 óra országos program, 7 234 a

harmadik csatorna helyi adói által sugárzott tartományi adás volt. Időközben a rádiós adások mennyisége is megsokszorozódott: 1985-ben 60 108 órányi jutott az éterbe az állami rádió hullámhosszain, ebből 18 925 volt az országos program, ehhez járul 8833 óra sztereofonikus adás, 20 799 óra tartományi műsor és 11 551 óra a külföldi számára.

Ez a kétségkívül dinamikus növekedés azonban csak egyik része ma már az olasz televíziózás valóságának. 1972-ben lejárt az olasz állam és a RAI két évtizedre kötött szerződése, és megkezdődött a hosszú politikai és gazdasági csata, amelyből végül is a magánvállalkozás került ki győztesen. Még hozzá úgy, hogy a rádiós-televíziós törvénykezés mindmáig csak az állami eszközök működését szabályozza, a magánadók tevékenységét lényegében egyáltalán nem korlátozza. Így alakult ki az 1976-os, híres nevezetes alkotmánybírósi döntés után a sajátos olasz „vegyes” rendszer, amelyben a magántársaságoknak szinte csak jogaik vannak, az állami adóknak pedig főleg köteleiségeik.

Ezt a jellegzetesen olasz történetet érdemes egy kissé közelebről szemügyre vennünk. Az, hogy az állam, pontosabban a kormány, még pontosabban pedig az annak gerincét adó Kereszténydemokrata Párt természetesen előjogának tekintette a televízió monopóliumát, önmagában nem egyedülálló, — voltaképpen éppen ez volt a jellemző az európai tőkés országok gyakorlatára. A RAI kereszténydemokrata elnöke, Ettore Bernabei egyfelől dinamikus fejlődési ütemet diktált a szervezetnek, másrészt végig kemény kézzel biztosította annak politikai irányítását. Ám az olasz demokrácia már a

hatvanas évektől kezdve a „középbal” formula jegyében fejlődik, vagyis a kormányzásba bevonják a szocialista pártot is, ez pedig a tömegkommunikáció terén azzal a követelménnyel jár, hogy a szocialisták és a többi laikus reformpártok is széletet kérnek a tájékoztatási tortából. Ez politikai téren úgy jut kifejezésre, hogy az előző szerződés lejártával a szóbanforgó erők, a kommunista ellenzékkel bizonyos fokig párhuzamosan, követelik az új tájékoztatási törvény megalkotását, s ennek keretében azt, hogy a RAI, mint közszolgálat, ne pusztán a kormány, hanem a törvényhozás, a parlament ellenőrzése alatt működjék. Ezzel az igényvel párhuzamosan dörömbölnek a hírközlés gazdasági kapuin azok a tőkés erők, amelyek a más országokban kibontakozó gyakorlat mintájára a magánrádiózás, a magántévézés bevezetését sürgetik Itáliába.

Am azzal kapcsolatban, hogy ennek a törvénynek végül is milyennek kell lennie, éles vita bontakozik ki — és ahogy ez Itáliában gyakori, ez a konfliktus megbénítja a törvényhozást. Az új rendezés késik, közben különböző áthidaló megoldások születnek. 1973 márciusában a rádiózást és a tévézést a postai, bankpostai és telekommunikációs kérdésekről szóló rendeletgyűjtemény keretében szabályozzák, vagyis műszaki kérdésként kezelik. A magánrádiók létesítése (tévről nincs is szó ilyen vonatkozásban) a postai összeköttetés függvényében kerül szóba — ahová nem tudnak telefonvonalakat vezetni, ott engedélyezik különböző vállalatoknak rádiós kommunikációs vonalak létrehozását. Az engedély nélküli adók komoly pénzbírsággal büntethetők. Ki gondolná, hogy ez az ártatlan és szigorúan technikai keretekben mozgó okmány szolgáltatja majd azt a rést, amelyen keresztül a magán-szektor elárasztja az éter?

A hetvenes évek első fele az információs forradalom kezdetére esik, s a dinamikus olasz vállalkozókat aligha állíthatja meg egy ilyen okmány. Megjelennek az első kalózádk; ezek jobbára helyi közönségnek szólnak, néhány ember működteti őket — nem kell hozzájuk más, mint egy-két szoba a stúdióknak, s egy olcsó adóantenna a háztetőn. És megtörténnek az első feljelentések, a hatóságok rendre betiltják az adásokat —

ám e döntések ellen az érintettek sorra az alkotmánybíróshoz fellebbeznek: elvégre a határozat sérti a magánvállalkozás szabadságát, pontosabban a RAI monopóliumát tekintik az alkotmány megsértésének. A Corte di Cassazione válasza újabb lépés a jó szándékokkal kiköveztetett ösvényen, mely a tévéanarchia pokla (vagy mennyországa?) felé vezet. Leszögezi ugyan, hogy a RAI monopóliuma igenis összeegyeztethető az alkotmánnyal, ám érvelése egy műszaki tévedésen alapszik. Az 1974 júliusában publikált ítélet szerint ugyanis a monopóliumra azért van szükség, mert az adás céljára rendelkezésre álló hullámhosszak száma véges, ilyen körülmények között pedig az információk és eszmék szabad áramlásának legbiztosabb garanciája éppen az állami közszolgálat, annak pártatlansága. Igen ám, de azt sem szabályozza semmiféle törvény — a bírák jól tudják, hogy ennek okát a politikai pártok vitáiban kell keresni. Ezen ne múljon: a szükségesnek tartott törvény lényegét belefoglalják az ítéletbe. Vagyis a RAI irányító szervének nem a végrehajtó, hanem a törvényhozó hatalomból kell erednie, biztosítani kell az információ pártatlanságát és objektivitását, a kulturális programoknak tükrözniük kell a gondolati áramlatok gazdaságát és sokféleségét, az ellenőrzésre megfelelő hatalmat kell biztosítani a parlamentnek, garantálni kell az újságírók számára a szakmájuk gyakorlásához szükséges feltételeket, a hirdetések megfelelő korlátozásával elejét kell venni annak, hogy a tévé elszívja a szabad sajtó működéséhez szükséges pénzforrásokat a lapoktól, biztosítani kell, hogy a tévé nyitott legyen a különböző politikai, vallási, kulturális csoportok előtt, mivel ezekben fejeződnek ki a társadalomban jelen lévő különböző ideológiák, végül pedig el kell ismerni az érintettek — köztük az érintett egyének — jogát a helyesbítésre, kiigazításra.

Miután az alkotmánybíróshoz ily módon magára öltötte a törvényhozó szerepét, a parlament már gyorsan átültette ezeket az elveket a lex nyelvére: 1975 áprilisában fogadják el a rádiós és televíziós adásokról szóló 103-as törvényt, amely, mondhatnánk, körülbelül úgy viszonyul a pillanat olasz tömegkommunikációs helyzetéhez, mintha

a ptolemaioszi világrépét közvetlenül Gali-lei rehabilitálása előtt szentesítették volna. A képviselők számára csak a RAI létezett, annak felügyeletére hoztak létre paritásos parlamenti bizottságot, annak működését szabályozták a Corte által leszögeezett elveknek megfelelően. Meghatározták azt is, hogy a RAI igazgatótanácsának tagjait a részvényesek — vagyis az IRI állami holding — és a parlamenti bizottság választják meg, külön-külön, oly módon, hogy a többséget az utóbbi jelöli ki. Ezen belül garantálják azt is, hogy a parlamenti ellenzék erői — vagyis elsősorban a kommunisták — is kisebbségi képviseletet kapjanak az igazgatótanácsban. A parlamenti felügyeleti bizottság 1976-ban kezdte meg működését, és 1977-től négy éven át terjedelmes évi jelentést készített a RAI működéséről. A legutóbbi törvényhozási ciklusban ezek a jelentések elmaradtak, talán azért, mert a tömegkommunikációs birodalom irányításával kapcsolatban ellentétek bontakoztak ki az ötpárti kormány koalíció erői, elsősorban a szocialisták és a kereszténydemokraták között, és éveken keresztül nem tudtak megegyezni az igazgatótanácsba jelölendő személyeket illetően. Mindamellett a bizottság hasznos szerepet töltött be: ráirányította a nyilvánosság figyelmét a rádiózás és tévészés elvi problémáira, a tájékoztatás tartalmára, egyik albizottsága (amelynek élén kommunista képviselő állt) egy évtizeden át garantálta a rádió és a tévé politikai fórumainak igazságos elosztását (ami egyébként elsősorban a kis pártoknak kedvezett), előkészítette azt a döntést, amelynek értelmében 1986 őszétől a három rádiós műsor közül az egyik, illetve a tévé három csatornája közül a harmadik, s ezen belül a TG 3, vagyis a harmadik tévécsatorna híradója kommunista vezetés alá került. (Ez a fajta „parcellázás” különben élénk vitát váltott ki az OKP vezetésében is — de erről majd később.)

Miért neveztem mégis „ptolemaioszinak” ezt a törvényt? Azért, mert alig egy év múlva az olasz rádiózás, de főleg a tévészés gyakorlata teljesen megváltozott. A RAI monopóliumának hipotézisét, amire az 1975-ös parlamenti döntés épült, keresztülhúzta az alkotmánybíróság újabb, 1976 júliusi állásfoglalása. Mint említettem, a Corte 1974-es íté-

lete téves műszaki hipotézisre épült. A helyi adók ugyanis nem zavarják az országos műsort: erre, illetve az eszmék és információk szabad áramlásának, és a vállalkozás szabadságának alkotmányban garantált jogára hivatkoznak az újabb vállalkozók, akik fitytyet hányva a 103-as törvényre, s az azt megelőző szabályozásokra, ismét adóantennákat szerelnek fel a különböző olasz városokban. Az alkotmánybíróság ezúttal nekik ad igazat — ami logikus következménye annak, hogy 1974-ben az állami monopólium politikai követelményét már csak egy műszaki érveléssel védelmezték, s ez a technikai kiindulópont hibásnak bizonyult. Az 1976 júliusi, 202-es ítélet tehát hatálytalanítja az 1975-ös törvénynek a magánrádiózás és -tévészés tilalmára vonatkozó előírásait, és engedélyezi a helyi magánadók működését. Egyben, a változott helyzetnek megfelelően, szükségesnek minősíti, hogy a törvényhozás határozza meg, pontosan mi értendő helyi adókon, adáson és milyen földrajzi, szociális és gazdasági kritériumokat kell ehhez szem előtt tartani. Ez a törvény azonban azóta sem született meg, és így az olasz magánadók működését lényegében semmi nem szabályozza. Így vált lehetségessé az, hogy a „helyi” országossá váljék, s Silvio Berlusconi építési vállalkozó néhány év alatt megeremte a maga televíziós birodalmát, amely ma már sok tekintetben megelőzi a RAI-t is.

Az anarchiától a kazettás hálózatiig

Az alkotmánybíróság döntését követő fél évtizedre a szinte teljes anarchia a jellemző. 1976-ban 582 helyi rádió és 68 helyi tévéadó működik. A következő esztendőben számuk már 1750-re, illetve 244-re ugrik, 1978-ban pedig 2500-ra és 434-re. 1981 valóságos világrekordot hoz: már 3500 magánrádió és 600 tévéállomás zúditja műsorait a publikumra. 1986-ban a magántévék száma a különböző statisztikák szerint ezer körül járt, ám a valóságban ez nem jelent ugyanannyi műsort is: sok televíziós állomás csak névleg létezik, ezek valójában átjátszó adók vagy olyan társaságok, amelyek műsoruk nagyobb vagy éppen döntő részét más stúdióktól veszik át. A magánrádiók és televíziók

szövetségének becslése szerint mintegy kétszázra tehető jelenleg a ténylegesen működő és alternatívát nyújtó jelentősebb helyi televíziós társaságok száma, más értékelések szerint ötszáz körül jár az önállónak tekinthető helyi tévék száma. Mindenesetre 1981-ben az olasz tévéadók sűrűsége háromszorosán meghaladta az amerikaiét is: az Egyesült Államokban minden 274 000 lakosra jutott egy magántelevízió, Itáliában 93 ezerre! Már ez a szám is jelzi, hogy a korlátlan tévézésnek voltak árnyoldalai is, a verseny életrehalálra folyt, és a szétaprózódás eleve csökkentette a kisvállalkozások jövedelmezőségét.

Egyrészt ez a szétforgácsolódás, másrészt a magántévézés kezdetének helyi jellege magyarázza, hogy ezek az adók szinte a kezdet kezdetétől lemondtak az önálló televíziós szórakoztató műsorok előállításáról, s berendezkedtek a késztermékek, elsősorban az amerikai sorozatok, filmek vetítésére. Ezek szolgálták elsősorban a hirdetések hordozójául: márpedig a reklám volt a privát adók egyedüli jövedelmi forrása. (Szemben a RAI-val, amely az előfizetési díjakból fedezi kiadásainak nagyobbik részét, s a hirdetéseknek csak másodlagos szerepet szán: számára ugyanis a parlamenti ellenőrző bizottság évről évre megszabja az elérhető hirdetési bevétel felső határát.) A helyi adók hamar felismerik az összefogás jelentőségét: ha többen vásárolnak meg egy-egy filmet, sorozatot, a költségek természetesen csökkennek. Sok helyi tévé külföldi adókkal kötött szerződést — ugyanis ezeknek az olasz nyelvű műsoroknak átvételére nem vonatkoznak a tilalmak. Így a francia regionális adókhöz hasonló szerepet kapott Monte Carlo, egy isztriai jugoszláv adó, s a svájci olasz nyelvű televízió. Közülük az első kettő inkább kereskedelmi, mint nemzeti funkciót vállalt, s a helyi adókkal kötött műsorátvételi egyezményen révén a RAI versenytársaként lépett fel. Az amerikai szállítóktól vásárolt spektakulumot egészítették ki a sikeresebb helyi adók lokális hírszolgálatlaltal, híradóval, kulturális és információs műsorokkal.

Silvio Berlusconi milánói építési vállalkozó véletlenül került kapcsolatba a magántelevíziózás üzletével. A hetvenes évek elején építi fel a Milano 2 lakótelepet Itália gazda-

sági fővárosának peremén. Luxusnegyedről van szó, amely a legkorszerűbb skandináv városépítési elveket alkalmazza, sok zöld, mesterséges tó, kellemes, barnás színű, nem túl magas épületek, és magas árak jellemzik. A szolgáltatások egyike a helyi televízió, amely kezdetben csupán a Milano 2 lakóinak szól, első bemondónője az építkezési vállalat egyik csinos titkárnője. Csakhogy a televíziózás viharos ütemben fejlődik, ugyanakkor az építkezési konjunktúra lanyhul. Berlusconi vállalkozása, a FININVEST felismeri a lehetőséget. Egyre több pénzt fektet be az új üzletágba, az építkezések ütemét pedig csökkenti. A Telemilano már 1974-től kábeltelvízióként működik, és 1978-tól kezdi meg az adások sugárzását. 1979-ben Berlusconi megvásárol 300 olasz filmet az elmúlt negyven év terméséből, és készletét külföldi rövidfilmekkel, tévéfilmekkel, sorozatokkal is gyarapítja. Ez az első lépés a Berlusconi-birodalom létrehozására. A következő mesteri húzása: kapcsolatba lép más helyi adótulajdonosokkal, felajánlja filmjeit, műsorait — szinte jellepes áron. Csak éppen a filmek már hirdetésekkel érkeznek a vevőkhöz, és így Berlusconi hamarosan a legnagyobb nézőszámot tudja biztosítani a hirdetőik számára. A filmek és a hirdetések adják annak a televíziós szövetségnek a cementjét, amely hónapok alatt alakul ki Berlusconi irányításával és ellenőrzése alatt. 1979 októberében megszületik a Publitalia cég, amelynek feladata a reklámidő és a hirdetési hely forgalmazása, mivel Berlusconi több televíziós, film- és sportlap tulajdonosa is lett. A Publitalia bevételeivel működteti az 1979 novemberében bejegyzett Canale 5 tévétársaságot, majd a Rete 4 és az Italia 1 adókat. Az előbbit a Mondadori, az utóbbit a Rusconi könyvkiadó hozta létre, ugyancsak azzal az ambícióval, hogy országos hálózatot létesítsen, de végül ezek is „öemittenciája” kezére kerültek.

Hogyan létezhet országos magántévé, ha egyszer a törvény tiltja? Nos, a rendelkezések az úgynevezett „körkörös adást”, a műsorszóró állomások országos összekapcsolását nem engedélyezik. Ezt az akadályt a milánói tévéművészek meglehetősen egyszerűen kerüli ki: produkciós cége, a Videotime által

előállított egész napos műsorokat kazettákon sokszorosítja, és eljuttatja a hálózathoz tartozó tartományi adókhöz. A programok általában három—öt napos előretartással készülnek, a FININVEST érdekeltségéhez tartozó futárszolgálat kézbesíti őket gépkocsin, vonaton, repülővel, hajón — ám szükség esetén az előretartást egy napra is tudják csökkenteni. Vagyis a Canale 5, a Rete 4 és az Italia 1 papíron országos adóként létezik, és gyakorlati értelemben országos hálózatról van szó, jogilag azonban 21 tartományi adó történetesen ugyanazt a műsort sugározza, felvételről. Hasonló elveket követ az Euro TV, amely a Berlusconi-csatornák versenytársaként kíván fellépni. Monte Carlo esetében a helyzet annyiban tér el, hogy mint „külföldi adó”, felhasználhatja az étert is műsorának továbbítására. A „kazettás hálózatok” műsora tartományonként néhány másodperces eltéréssel perreg, mivel nem lehet tökéletesen egyidejűleg feltenni a műsorszalagokat — ám ezt úgy lehetne csak érzékelni, ha egyidejűleg fognának valahol két vagy több készüléken a Berlusconi-csatornák valamelyikének különböző tartományi adóit.

A pretorok kudarca

Magától értetődik, hogy ezzel a műszaki trükkkel is csak a törvény betűjét lehet kijátszani, szellemét aligha. Ezért a helyi hatóságok időről időre fellépnek e hálózat ellen. A tartományokban a pretor rendelheti el az adás szüneteltetését — és erre több esetben is sor került. Hol itt, hol ott nyilvánítják törvényellenesnek a helyi hálózatok „összekapcsolását”, a RAI a római pretornál tett panaszt Berlusconi kazettás műveletei ellen. A válság 1984 októberében országos ügyé dagad: ekkor ugyanis a torinói, a római és a pescarai pretor utasítására lefoglalják a Berlusconi-hálózatok előre felvett műsorkazettáit, és így három tartományban, és a fővárosban megakadályozzák az adást.

Giuseppe Casalbore torinói pretor kijelenti: „Egyszerűen a törvényt alkalmaztam. A postai szabályzat 215. paragrafusába ütköző cselekmény ellen léptem fel. Az alkotmánybíróság három különböző ítéletében szögezte le, hogy a televíziós adás szabad, de

csak helyi és tartományi szinten. Amikor viszont veszélyeztetik a RAI monopóliumát, akkor a minisztérium engedélyére van szükség.” Ez október 16-án történik. A felháborodott tévénezők, akik így elesnek a Dallas, a Dynasty és a többi sorozat esedékes epizódjától, s más kedvelt műsoraiktól, tömegesen telefonálnak a miniszterelnökségre, a három pretor hivatalaiba, a polgári sajtó is Berlusconi pártjára áll, a pretorok „dogmatizmusáról” mennydörög, a falra festi a munkanélküliség rémét. Elvégre a Berlusconi-hálózatok alkalmazottainak száma már ötezer fő körül mozog, a körülöttük keringő kisebb vállalatoké legalább ugyanennyi. A törvény érvényesítése határozottan népszerűtlen lépésnek bizonyul. Silvio Berlusconi sietve Rómába utazik, október 20-án fogadja őt Bettino Craxi, a szocialista miniszterelnök. A két ember egyaránt milánói, Berlusconi rokonszenve a szocialisták vezetője iránt nyílt titok, s birodalmának kiépítéséhez addig is kapott támogatást a kormánykoalíció laikus erőitől. A megbeszélés után néhány órával Craxi rendeletet ad ki, amely érvényteleníti a pretorok akcióját. Igaz, a parlament ezt később visszautasítja, s így a televíziós törvény továbbra is késik — ám Berlusconi országos műsorai azóta is zavartalanul pereregnek.

1987 áprilisában a római pretor a monte-carlói tévéadás laziói sugárzását állítja le, arra hivatkozva, hogy a törvény tiltja a „körkörös adást”, márpedig a monte-carlói műsor szinkron átvétele lényegében ezt jelenti. Monte-Carlo a szabadságjogok megsértését emlegeti, aztán eredeti megoldást talál; Lazióban 20 perccel később adják a monte-carlói műsort.

3+3

Jelenleg a RAI, illetve Berlusconi 3—3 csatornája mondhatja magáénak az olasz nézők kilenczédét: a többi együttvéve is csak egytizedet képvisel, elsősorban a helyi hirdetésekben tartja fenn magát. A „reklámtorta” tavaly 2200 milliárd lírát jelentett, ennek csaknem kétharmada (!) — vagyis több mint 1 milliárd dollárnak megfelelő összeg — folyik be a Publitalia révén a FININVEST-hez. A RAI kapja a fennmaradó összeg

négyötödét, vagyis jóval kevesebb a hirdetősi bevétele, mint ami a nézettségi arányból következne. Ez a parlamenti bizottság által megszabott felső határ következménye egyfelől, másfelől azzal magyarázható, hogy a filmeket az állami televízió nem szakítja meg ismételt reklámokkal, mint a magánadók. Ezzel szemben a RAI az előfizetési díjakból hozzávetőlegesen ugyanannyi bevételre tett szert, mint a három Berlusconi-hálózat a hirdetésekből, s végső soron nagyobb költségvetéssel dolgozik. Erre szükség is van, hiszen az állami televízió (a monte-carlói adó kivételével) egyedüli, amely országos hírszolgálatot biztosít, az információ pedig közismerten költséges.

A „vegyes” tévérendszer sajátos módon működik: Berlusconi számára a kazettás adás gyakorlata lehetetlenné teszi a híradót, a „körkörös kapcsolat” tilalma megakadályozza a helyszíni közvetítést, az élő adást. Ez komoly teherterhelés, de előny is. A Canale 5, a Rete 4 és az Italia 1 ily módon csak a „krém” szolgáltatja, vagyis elsősorban a szórakoztató műsorokra, a kvizekre, a filmekre, a sorozatokra, a játékokra koncentrálnak — bár mindegyikük fenntartja a politikai szezonban heti egy-egy politikai magazint, amelyet a többi műsorhoz hasonlóan, legalább egy nappal az adás előtt készítenek. A szórakoztató, „pihentető”, a hétköznapi gondokból kikapcsolódást nyújtó tévészere a Berlusconi-csatornák nagy anyagi erőket összpontosítanak, magas színvonalat érnek el ezekben a műfajokban. A „beruházások” közé tartozik a RAI legnépszerűbb sztárjainak átcsábítása is. 1987 tavaszán az állami televízió három legismertebb, legnépszerűbb műsorvezetőjét szerződtette az amerikai „network”-ök honoráriumaihoz hasonlítható összegekkel — több évre szóló, több milliárd líra, azaz több millió dolláros summákkal — Silvio Berlusconi. Köztük volt Pippo Baudo, aki a RAI első csatornájának Fantastico nevű szombat esti show-műsorával csaknem húszmillió olaszt tudott a kamerák elé szegezni. (A RAI válaszul Adriano Celentánót, a népszerű énekes- és filmsztárt szerződtette a Fantastico késő ősszel kezdődő új sorozatának műsorvezetésére — ugyancsak milliárdos szerződéssel.) Ez a „műfaji megosztás” — természetesen komoly

adu a nézettségért folytatott versenyben, legalábbis a fő műsoridőben: ma már az esti órákban a FININVEST három csatornája megelőzi az állami televíziót a nézettségben. Miután a kereskedelmi televíziózás bevallottan üzleti vállalkozás, ez meghatározó tényező.

Mindamellett ez komoly korlát is — gyakorlatilag megakadályozza, hogy a Berlusconi-csatornák nagykorúvá, teljes értékű tévécsatornákká váljanak. Ezért, legalábbis a nyilvánosság előtt, a milánói tévévásárlás nem szűnik meg követelni az összekapcsolás, a híradó, legfőképpen pedig az élő adások, a helyszíni közvetítések lehetőségét. A nézőkkel való közvetlen kapcsolatot a jelenlegi helyzetben megmarad a RAI előjogának és sajátos lehetőségének, legalábbis országos szinten, és az állami hálózatok bőségesen élnek is vele. A verseny amúgy is eszköztárának megújítására ösztökölte a RAI birodalmát. Tökéletesítette berendezéseit, felszerelését, hálózatát. A római központon kívül nagy produkciós központjai működnek Milánóban, Torinóban és Nápolyban, szerkesztőszékei valamennyi olasz tartományban. A helyi tévékkel való verseny indította a regionális hálózat kiépítésére: ez az 1979-ben létrehozott RAI 3 irányítása alá tartozik, s a harmadik csatorna országos híradóját minden este helyi hírműsor követi 21 tartományban. A Berlusconi-val való konkurencia az élő adásoknak valóságos orgiájához vezet az állami hálózatban. Szinte alig akad olyan műsor, ahová ne lehetne adás közben betelefonálni, ahol ne keressék a nagyközönséggel való szüntelen közvetlen kontaktust, ne hangsúlyozzák az egyidejűséget. Megszaporodtak a napi témákról rendezett rendkívüli viták, helyszíni közvetítések. Nem egyszer egészen valószínűtlen témákról rendeznek helyszíni adássorozatot. 1987 júniusában például a RAI első csatornájának népszerű mezőgazdasági műsora, a Linea Verde a római Hilton teraszáról adott két héten át mindennap egyórás helyszíni közvetítést az esti híradót megelőzően arról, hogy milyen lesz az élelmiszer 2000-ben. Műsorvezető, meghívott vendégek az ország és a világ minden tájáról, filmbejátszások, telefonhívások — ez adta a rendkívül érdekes és természetesen költséges

koktelt. A magántévék igényes műszaki, grafikai kiállítása megújította a RAI formanyelvét is: ma alighanem az olasz televíziókban lehet látni a lelegegásabb, legszellemesebb, s valószínűleg a leghosszabb műsorfelvezető szignókat — nem egyszer egy-két percesek ezek a legmodernebb stúdió- és számítógépes technikával előállított „fejlécek”.

A RAI, mint a politika tükré

A RAI legfőbb aduja — de szigorúan üzleti szempontból korláta is — az, hogy mindmáig közszolgálatnak tekinti magát, ezt várja tőle a közvélemény, erre törekszenek az ország politikai erői is. Az állami televízió, amely tehát egy évtizede a parlamenti ellenőrző bizottság kontrollja alatt áll, bizonyos fokig tükré az ország politikai erőviszonyainak, sajátos közegbe emeli át az olasz polgári demokrácia kompromisszumait. Amíg egy csatorna létezett, az szigorú kereszténydemokrata kontroll alatt állott, a második csatorna létrejött és az ország politikai helyzetének változása lehetővé tette, hogy ez az információs—kulturális központ elsősorban szocialista irányítás alá kerüljön. A kommunista párt belső fejlődése, az a tény, hogy legutóbbi kongresszusain immár nem vitatta Olaszországnak a NATO-hoz való tartozását (az OKP ugyanakkor a katonai tömbök felosztását sürgeti), és olyan erőként határozta meg magát, amely a nyugat-európai baloldal része, és hazája számára a társadalmi reformok politikáját tartja szükségesnek, alighanem hozzájárult ahhoz, hogy 1986 őszén kommunista igazgatót kapjon a harmadik állami tévécsatorna és annak híradója is. (Természetesen figyelembe kell venni, hogy a három csatorna nézőinek hetven százaléka az 1-es csatorna adását követi, és csak 3—4 százaléka volt a RAI 3 híve, annak országos híradóját a változás időpontjában csak mintegy háromszázezren nézték. Ami a tartományi híradókat illeti, a változással egyidőben külön szerkesztőséget hoztak létre irányításukra, elejét vették tehát annak, hogy a helyi állami tévéinformáció az OKP vezetése alá kerüljön.)

A „parcellázás” e gyakorlata nem korlátozódik a televízióra: jellemző számos olasz

intézményre, különösen a politikai, kulturális, társadalmi életben. Ha a vezető kereszténydemokrata, helyettese bizonyára szocialista vagy valamely más kormánypárthoz tartozik, és van, ahol kommunistát is találni az irányító posztokon. Az OKP ilyesfajta integrálását még elő is segítheti választási sikerének bizonyos fokú eróziója: így nemcsak a kormánytöbbség és az OKP pozíciói közti távolság szűkült, de az a veszély is csökkent a hagyományos kormánytöbbség szemében, hogy az OKP önálló politikai alternatíva vezető erejévé válhat. (Szavazataránya ugyanis 30 százalékról 27-re csökkent.) Ma már egyik kormánypárt sem tartja elképzelhetetlennek, hogy a másik az OKP-val szövetkezzék egy kormánykoalícióban, ez volt a legutóbbi választási kampány egyik fő témája —, másfelől a kommunisták az új kormány megalakulásakor is leszögezték: nem tekintik szükségszerűnek, hogy a törvényhozás egész időtartamára, azaz a következő öt évre is, ellenzékben maradjanak. Közvetve az OKP helyzetének ezt a változását is tükrözheti a televízióban, tehát az állami tájékoztatási rendszerben nekik juttatott szerep.

Ugyanakkor hiba lenne túlértékelni a változást. Mint Alessandro Curzi, a TG 3 igazgatója elmondotta e sorok írójának, nincs arról szó, hogy a hármast csatorna egyszerűen az OKP álláspontját képviselné — amint-hogy a másik két híradó sem közvetlenül kereszténydemokrata vagy szocialista pozíciót hirdet. Mindhárom redakcióban különböző pártállású — és párton kívüli — újságírók dolgoznak, s valamennyiükre érvényesek a törvény előírásai, amelyek „pártatlan” információt követelnek meg. Az egyes híradószerkesztőségek inkább különböző érzékenységet, megközelítési módot, információs filozófiát képviselnek, mint „nyersen” az egyes pártok politikai vonalát. Az 1-es — a legnézettebb — híradó kereszténydemokrata igazgatója például elsősorban az információ fontosságát hangsúlyozza, azok tárlásával, csoportosításával kíván „objektív képet” nyújtani, a TG 2 és a TG 3 újságírói gyakrabban foglalnak maguk is közvetlenül állást, sürgetnek — elsősorban olasz belső ügyekben — intézkedést, fellépést a kormánytól. Egyes tévéstatistikusok emel-

lett kimutatni vélték, hogy az 1-esen a kereszténydemokrata, a 2-esen a szocialista, a 3-ason a kommunista politikusok jelennek meg a leggyakrabban — mondanom sem kell, hogy mindhárom érintett szerkesztőség vitába szállt a számadatokkal. Noha elsősorban a 2-es és a 3-as híradó vezetői hangsúlyozzák a társadalmi kérdések, a dolgozók élete, a délvidek problémái iránti fogékonyságukat, ezek a témák, nem egyszer kritikus beállításban, nem hiányoznak az 1-es műsorából sem. Ebben talán kifejeződik a baloldal, az OKP sikere, amely sajátos módon fordul visszajára: azok a témák és problémák, amelyeket programjának, követeléseinek tengelyébe állított, ma az olasz politikai erők döntő többsége szemében elősőbbiséget élveznek. Senki sem vitatja például, hogy többet kell tenni a délvidek elmaradottságának felszámolásáért, hogy szükség van az adórendszer, az egészségügy reformjára, a jövedelmek igazságosabb elosztására stb. A viták a „hogyanról” folynak. Így viszont elmosódik az OKP ellenzéki alternatívája — ami a tévében úgy jut kifejezésre, hogy a „parcellázás” ellenére a különbségek megmaradnak bizonyos amplitúdón belül, inkább a tónusban, az árnyalatokban jutnak kifejezésre. Ezt a benyomást elősegíti, hogy (a parlamenti felügyelet követelésére is) minden lényegesebb politikai kérdéstről megszólaltatják valamennyi parlamenti párt képviselőit, szóvivőit (és mint tudjuk, tucatnyi politikai erőről van szó).

A tévé és a választások

Említettem már, hogy a politikai fórumok a parlamenti bizottság ellenőrzése alatt állnak: a választási kampány idején, de azon kívül is, másodpercnyi pontossággal szabályozzák ezeket a hivatalos fellépéseket — általában közmegelegedésre az érdekelt politikai erők részéről. Ami a tévénezőket illeti, némi irritációt fogadja a választási kampány startját, mivel ilyenkor a fő műsoridőt sajátítják ki a pártok vezetői. A kampány idején minden olyan erő, amely jelöltet állít az ország kétharmadában, egyenlő elbánásra számíthat az éterben (a rádiós fórumokon is). Több, parlamenti helyre aligha számító csoportosulás csak azért jelölteti embereit a

meghatározott számú szavazóközterben, hogy így antennaidőhöz jusson a RAI-ban. A „vegyes” rendszer sajátos következménye, hogy ugyanakkor a magán televíziókban semmi nem korlátozta és szabályozta a választási agitációt. Mindamelllett a Berlusconi-csatornák csak mérsékelten éltek ezzel a „szabadsággal”: lényegében a RAI-hoz hasonlóan megrendezték a maguk politikai fórumait, a pártvezetők televíziós sajtóértekezleteit, csak éppen nem fő műsoridőben, hanem azt követően, este tíz óra után. Mindenesetre kirekesztették a minipártok néme-lyikét, azokat, amelyek csak a kampány idejére jöttek létre, továbbá olyan formulákat is alkalmaztak, amelyek a szigorú parlamenti kompromisszumokba aligha férnek bele. Például Maurizio Costanzo, az olasz „televé-re” koronázatlan királya esténként tíz percen át sugárzott adásban két-két jelöltet interjúvolt meg kissé szurreális környezetben, a parlament melletti szálloda egyik szobájában. Minden jelölt kapott egy koktélt a harc-sabajszerű, nagy pocakos pincértől és néhány „pszichoanalitikus” kérdést a showmantól: mi jut eszébe De Mita, Natta, Craxi, Spadolini stb. neve hallatán, mondja meg egy szóban, mesélje el, hogyan lett politikus. Programról nem sok szó esett, de nem ártott, ha a jelölt érdekes válaszokat adott, ébren tartva a nézőket, a potenciális választókat a késői órán.

Ami a helyi adókat illeti, azok közül sok akad, amely valamelyik politikai párt ellenőrzése alatt áll, vagy ahhoz áll közel — de közülük is csak néhány fordított nagyobb műsoridőt a választási kampány megnyilvánulásaira, mint más időszakokban az információra. Az olasz kommunisták a legtöbb nagyvárosban rendelkeznek egy-egy helyi tévéadóval, van külön adójuk a radikálisoknak is, akiknek vezérét, Marco Pannellát a „látványosságpolitika” itáliai úttörőjének tekintik, más tévéállomások a kereszténydemokratákhoz vagy a többi laikus pártokhoz állnak közel. Ezek a műsorok azonban rendszerint csak a pártok „kemény magjához” jutnak el, azokhoz, akikben a politikai motiváció olyan erős, hogy ezért lemondanak a nagyobb adók programjainak követeléséről. Pannella ezért tekintette létfontosságúnak az országos tévéhálózatokban való fellépést

akkor is, amikor pártjának szavazatai aránya alapján erre még nem volt joga.

A hetvenes években a radikális vezető több ízben is éhségstrájkba lépett azzal a követeléssel, hogy biztosítsanak a számára lehetőséget a RAI-ban való szereplésre, nem utolsósorban éppen ezzel irányította a figyelmet az emberi jogok harcosszólójaként fellépő pártjára. Amikor célját elérte, más módokat is talált arra, hogy a figyelmet pártjára irányítsa. A párt listáján jelöltette a közös piaci parlament választásaira Toni Negrit, a Vörös Brigádok ideológusaként elítélt torinói professzort (meg is választották, és így kiszabadult a börtönből), továbbá Enzo Tortorát, a népszerű tévé-műsorvezetőt, akit kábítószercsempésés vádjával tartóztattak, majd ítélték el, végül pedig felmentettek. Tortorát a radikális párt elnökévé is megválasztották, így állt elő az a csak Itáliában elképzelhető helyzet, hogy bár tíz évi börtönrre ítélték, és a gyakorlatban háziőrizetben volt, a köztársasági elnökkel tárgyalta, amint pártvezetőként szokás, a kormányválság megoldásáról. Az 1987-es választásokon Cicciolina, a pornószár szerepelt a radikális listán, a remélnél is nagyobb sikerrel: magára irányított minden figyelmet, és meg is választották képviselővé. A radikálisok esete azonban azt is bizonyította, hogy a nézettség nem konvertálható közvetlenül választási erővé, a tévészerelés csak kifejezési formája, de nem meghatározója a politikának. A „Pannella-show-k” nézettsége nem egyszer meghaladja a nagy pártok vezetőinek műsorait, a párt szavazati aránya azonban megmaradt a két-három százalék körül.

Nemzeti egység, társadalmi modell

Az olasz televízió világa véleményem szerint sokkal áttételesebben — e formában viszont annál nagyobb súllyal — hat az olasz társadalmi-politikai fejlődésre. A tévé elterjedése, általánossá válása az ország egységének, dinamikus fejlődésének fontos tényezője volt azzal, hogy eljuttatta a képi információt az északi jólétről a déli szegénységbe és viszont, hogy a tévéiskolák specifikusan és a műsorok általában hozzájárultak

a kulturális szint emelkedéséhez, a nyelvi egység megerősödéséhez (hiszen az ország politikai egysége nem sokkal múlt még egy évszázados). Ugyanakkor a televízió a kereszténydemokraták exkluzív irányító szerepe idején tudatosan közvetített egy adott értékrendszert, amely egyfelől a tőkés, fogyasztói társadalmi ideáljait foglalta magában, másrészt a katolikus egyházét. Az 1-es csatorna ma is a nagy egyházi megmozdulások közvetítésének különleges fóruma, és a Vatikán, különösen II. János Pál pápasága óta kiválóan él ezzel a lehetőséggel. A csatornák számának gyarapodásával, különösen pedig a kereskedelmi televízió elterjedésével, s ami ezzel szinte szükségszerűen együtt jár, az amerikai tévétermékek túlsúlyának kialakulásával a magántévékben, s bizonyos fokig a RAI-ban, maga a tévé által képviselt világ vált olyan világszemléleti értékek vektorává, amelyek az adott társadalmi-politikai berendezést konzerválják, erősítik. Tovább fokozódik ez a hatás a hirdetések szerepének növekedésével, a kereskedelmi tévék dzsungelének kialakulása nyomán — annál is inkább, mivel a megfelelő törvénykezés híján ennek az áradatnak mindmáig semmi sem szab határt a magántévékben.

Néhány ténytet végezetül: A RAI alkalmazottainak száma 1985 végén megközelítette a 14 ezret, míg a három Berlusconi-csatorna 5 ezer alkalmazottal állította elő programjait. A különbség nem utolsósorban a RAI információs szolgálata és adásmódja által támasztott igényekkel, másrészt azzal is magyarázható, hogy a FININVEST adói jobban támaszkodnak más, kisebb stúdiók által előállított programokra, saját műsortermelésük kisebb. A RAI három híradója 1985-ben összesen 3684 órányi műsort sugárzott, ez az országos adás műsoridejének 28 százaléka. Az 1-es csatorna 1986 végén vette be az Uno Mattina reggeli műsort, amely 7.20-tól minden hétköznapon 9.30-ig szolgáltat információt, riportokat, interjúkat, muzsikát, orvosi tanácsokat fél óránként megújuló blokkokban, mindennap más helyszínről jelentkező élő adással. A déli és az esti félórás híradóműsort összesen öt — öt—tizenöt perces — rövid hírműsor egészíti ki a nap során az 1-esen, a 2-es csatorna délben

és este ad félórás híradót és déltől rövidebb hírperiódusokat, míg a hármas este jelentkezik a nagy híradóval, majd rövidebb periódusokban ismét — itt következnek a helyi, regionális adások is. A RAI a fő műsoridő programjainak 73 százalékát állítja elő maga, a Berlusconi-hálózatok viszont elsősorban filmeket adnak ebben az időben. Mind a RAI, mind a FININVEST egyre nagyobb szerepet vállal a filmgyártásban is.

A törvényhozás jelenlegi periódusának napirendjén is szerepel a tévéanarchia szabályozása. Több mint egy évtizeden át hatalmas gazdasági és politikai érdekek akadá-

lyozták ezt. Az országos magánhálózatok akadálytalan felemelkedésében jelentős ipari körök éppúgy érdekeltek voltak, mint, számos megfigyelő szerint, Bettino Craxi szocialistái, akik ebben jobb lehetőséget láttak a RAI kereszténydemokrata vezetésének ellensúlyozására, mint az intézményen belül elfoglalt pozíciókban. Mára kialakultak az olasz tévévilág új realitásai — így a törvényes kodifikálás érdeke lehet a magán televízióknak, s azoknak az erőknek is, amelyek mögötte állnak. De a lex aligha lehet más, mint annak a helyzetnek a legalizálása, amelyet a „tévédzsungel törvényei” alakítottak ki.

Dömötör János

Megkísérelni a (majdnem) lehetetlent

Gondolatok egy vidéki folyóirat újraindítása kapcsán

A Vasárnapi Hírek 1987. május 31-ei számában a *Mit akar a Délsziget?* című közlemény kellő részletességgel szól a folyóirat célkitűzéséről, programjáról. Általános művelődéspolitikai alapállásból, kulturális és sajtóéletünk viszonyainak ismeretében a kérdésre azonban sarkított válasz is adható, ekképpen: megkísérelni a majdnem lehetetlent! Mert nem lehetetlen-e ma, 1987-ben minden állami támogatás nélkül, hatszáz adakozó évi 180 forintos befizetésére, hétszáz előfizetőre, valamint a szerkesztő megtakarított pénzére alapozva évnegyedes folyóiratot kiadni? Úgy látszik azonban, hogy mégsem az, mert eddig a Délsziget új sorozatából négy szám jelent meg, a vázolt feltételek mellett.

Ismerve a folyóirat előtörténetét ez a „majdnem lehetetlen” négy évtizedes, nemes hagyomány a Délsziget esetében. A folyóirat első három számát ugyanis Moldvay Győző, az ügyszerető, tettekre kész, szerintem hittel teljes (egyések szerint fantaszta) szerkesztő negyven évvel ezelőtt, 1946/47-ben Hódmezővásárhelyen adta ki. Abban a magyar középvárosban, melyben akkor hatvanezer, többségében mezőgazdasági foglalkozású lakos élt, és amelynek már akkor megjelent, létezett másik, Puszták Népe című folyóirata. Úgy gondolom, az olvasó egyetért velem abban, hogy egy ekkora városban két folyóirat létezése irreális. És mégsem az érdektelenség, hanem a centralizáció, az értelmiséggel szemben bizalmatlan politika szüntette meg mindkét folyóiratot.

Önkéntelenül merül fel a kérdés: mi tette

lehetővé, és mi indokolta a két folyóirat párhuzamos létét? Mielőtt a közvetlen okokkal foglalkoznánk, indokolt szólnunk a városról, mégpedig néhány magyar író szemüvegén át. Hódmezővásárhely a magyar irodalomban fényel és árnyékkal van jelen. Ady a századelőn (1910) a „paraszt Párizs” jelző gúnyos hangsúlyától védi meg, és utal az akkori élénk szellemi, társadalmi pezsgésre. Móricz Zsigmond 1923-ban *Ez a magyar kultúra?* című riportjában országvilág előtt szégyenítette meg írván, hogy 1923 augusztusában egész hónap alatt egyetlen könyv sem kelt el a „nagy magyar városban”. (Móricznak tényszerűen nem, a lényeget illetően azonban igaza volt. Egyetlen könyvesboltban járt csupán, és abban az időben öt működött a városban. Sajnos a húszas évek gazdasági okok és a városvezetés szemléletváltozása miatt is a kultúra kétszer hét sovány esztendejét jelentették.) Ez a korszak készítette Juhász Gyulát arra, hogy „Magyar Fiesolé”-nak nevezze Vásárhelyt, utalván a Firenze melletti kis város nyugalomára, alkotói elmélyülést elősegítő csendjére. A legszelesebb társadalmi körképet Németh László alkotta a városról *Égető Eszter* című, tolsztoji ívelésű kulcsregényében. És a realizmus Balzacéhoz hasonló dialaként, bár szerette a várost, és ezt többször ki is nyilvánította, itteni élményei hatására alkotta meg a csomorkányizmus fogalmát. (Csomorkány a város külterületi határ részének neve.) Ez a fellángolás és semmibe hullás, a vidéki kicsinyesség és lustaság egyéniséget sárba ragasztó légkörét jelenti. Azt

a társadalmi környezetet, melyben a tehetségek nem tudnak igazán kibontakozni, különcökké, torzókká válnak. (Külön feladat lenne a csomorkányizmus Németh László-i fogalmának elemzése, annyi azonban bizonyos, hogy nemcsak kedvezőtlen, negatív összetevői vannak, hanem észre kell venni a Hallgató Sándor, Gulácsy doktor, Szilágyi és Bozsó tanárok és társaik kultúrahordozó, sugárzó jelentőségét, hatását is. A Shakespeare-, Jammes- és Wolf-fordítások nemcsak az íróasztal számára készültek.)

Közelebb menve a Délszigethez, a megjelenés lehetőségére adott válasz egyik jelentős része abban a társadalmi közegben, légkörben található meg, amely a felszabadulás után országosan kialakult, de amelynek sajátos helyi, társadalmi összetevői is fellelhetők voltak Vásárhelyen. Idézzük ezzel kapcsolatban az ebben az időben kibontakozott helyi szellemi pezsgés, kulturális mozgás egyik főszereplőjének, Osváth Béla irodalomtörténésznek a szavait: „A felszabadulás után, amikor napjainkat nem zavarta tovább a többszöri szírenázás, egyszerűen kimondhatatlan vágyat érzett mindenki, hogy mindazt elérhesse, aminek eddig híjával volt. Mindenféle lázas tenniakarás volt tapasztalható.”

Ezt a tenniakarást a belső emigrációban akkor itt élt Németh László, aki egyébként mindkét folyóiratba adott színműveket, akként jellemezte, hogy „nagy volt ott akkor a szellemi égés”.

Mindezek után indokolt tehát közelebről megnéznünk ennek a szellemi égésnek a tűzhelyeit. A város kulturális életének egyik első rendezvényeként 1945. január 27-én a Fekete Sas nagyszálló ezerkétszáz fős nagytermében a Szociáldemokrata Párt helyi szervezete telt ház mellett tartott Ady-emlékestet. Ezt azonban még tekinthetjük legalább annyira politikai, mint irodalmi eseménynek. Ugyanebben az időben a Bethlen Gábor Gimnázium diákjai Juhász Gyula- és Szabó Dezső-estet rendeznek. A demokratizmust kiterjesztően értelmezve — és kissé félreértve — ötvenegy művésznek rendeztek kiállítást, egy kiállító helyiségben mutatva be Tornyai, Endre Béla, Kohán György és festegető amatőr széplelkek műveit.

A korábban már idézett Osváth Béla lelkedése olyan színházat hozott létre, mely egyedülállóként értékelhető nemcsak a város, de az egész magyar színházkultúra történetében is. A múlt század végén épült faszínházban az 1946-os nyári évadban Somlay Artur, Gobbi Hilda, Ajtay Andor játszották a főszerepeket, mellettük Hajnóczy Livia, Apor Noémi is a társulat tagjai voltak.

A helyi közönség az ország legjobb szereposztásában élvezhette Rostand Sasfiókját, Hauptmann Naplemente előttjét. És az sem volt mindennapi élmény, hogy az Operaház Székely Mihállyal az élen, teljes szereposztásban adta elő a már említett Fekete Sas szállóban a Sevillai borbélyt. Természetesen igaz, hogy mindez összefüggésben áll a vágtató inflációval, a budapesti élelmiszerhiánnyal. Az azonban, hogy ezek a művészek éppen ebbe a városba jöttek vendégszerepelni, színházat csinálni, Osváth Béla kezdeményező, szervező munkájának eredményességét dicséri.

Közelebb menve témánkhoz, szólni kell a város kulturális életében szinte meghatározó jelentőségű, és a Puszták Népét is kiadó Tornyai Társaság működéséről. Ennek 1934-es alapítását még megérte a névadó, idős mester, Tornyai János festőművész. A város szellemi életének két világháború közti fellendítése is a társaságtól indult ki, egészen az ország fasizálódásáig, amikor is a társaság akkori titkárát, szellemi motorját félreállították. Éppen amiatt nem vette kezdetét a társaság működése nyomban a felszabaduláskor, mert várták a titkár, Gallyasi Miklós költő munkatáborból, fogságból való hazatérését. A társaság ez időben egész intézményhálózatot pótol. Szervezeti felépítésében távoli reminiscenciaként a Francia Akadémia 40 halhatatlanját követte, mert itt is zárt száma volt a rendes és tiszteletbeli tagoknak, székfoglalót kellett tartani. Amellett azonban, hogy a társaság a szellemi alkotókat gyűjtötte egybe, széles körű közművelődési tevékenységet is folytatott. Felvállalta és végezte a mai Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, az Országos Filharmónia és a kiállításrendezés helyi feladatait. Ez a szellemi égés azonban nemcsak magában lángolt, hanem átmelegítette, be-

sugározta a város kultúrája iránt érdeklődő, ez időben igen széles közönséget is. Jó példaként említhető erre, hogy a társaság előadójestjeinek szűk lett a városi tanács száznyolcvan személyes díszterme, és 1946 őszén a Fekete Sas nagytermébe tette át azok helyszínét. A társaság már 1934-ben, nem sokkal tevékenysége megkezdése után, Hódtava címmel adott ki folyóiratot, ez azonban csak egyetlen számot ért meg. Az akkori kezdeményezés kudarcra nem vette el a társaság vezetőinek kedvét újabb folyóirat indításától. Ezt elősegítette az is, hogy a városi vezetés évi hatezer forintos támogatást biztosított a társaságnak, és ez az induló forint idejében nem kis összeget jelentett. Így indult meg 1946-ban Illyés Gyula egyetértésével, könyve címének kölcsönvételével a Puszták Népe folyóirat. Elvileg politikamentességet, politikán felülállást hirdetett, amin ez esetben napi politikától és pártpolitikától való függetlenséget kell értenünk. Annál is inkább így van ez, mert már az első számokban helyet kaptak a helyi politikai élet vezetőinek (Takács Ferenc, Kovács Mihály, Dékány József) írásai.

Ezzel már el is értünk a másik folyóirat, a Délsziget létrejöttének egyik motivációjához. Vörös István költő, akinek ekkor már fiatal kora ellenére (hiszen csak huszonhárom éves volt), három kötete látott napvilágot, és a vele barátságban álló, költőként szárnyat bontogató tanár, Moldvay Győző nem látták kellően irodalminak, politikától mentesnek a Puszták Népet. Úgy ítélték, hogy minden bizonnyal az elnyert támogatásért, az általuk helyesnek tartott, tiszta irodalmi profiltól a helyi várospolitika irányába eltért a Puszták Népe. Bizonyos források személyi ellentétekben látják a „rivális” folyóirat létrejöttének indítékát. Ha volt is ilyen, nem volt meghatározó, mert mindkét folyóirat szerkesztőségében nagymértékű tolerancia állt fenn a tekintetben, hogy több szerző is egyszerre publikálhatott mindkét folyóiratban. Egyik szerkesztőség sem tartott kizárólagos igényt a szerzők munkájára, holott ha a személyi ellentét meghatározó lett volna, ez a türelem és megértés nyilván nem létezik. A Délsziget a címválasztásban részben a földrajzi fekvésre kíván utalni, a megjelenés dél-magyarországi

helyére, másrészt a sziget fogalommal szellemi elkülönülésüket is kifejezték. (Valószínű, hogy olvasmányélményeik által Benedek Marcell hasonló című esszéisztikus irodalomtörténete is hatott a címadásnál.) A helyi szellemi erők mozgósításán, a részükre biztosított közlési lehetőségen túl a folyóirat híd és menedékhely szerepet is betöltött. A helyi szellemi életet összekapcsolta az országgal, és olyan íróknak adott megjelenési lehetőséget, akik az időben az irodalompolitika indokolt, vagy túlzó szigora miatt országos lapokban nem jelentek, nem jelenhettek meg. Németh László mellett Kodolányi János, Szabó Lőrinc írásai láttak napvilágot még a Délsziget hasábjain. Sarkadi Imre írta a két folyóirattal kapcsolatban, hogy Vásárhely nem adhat annyi író, amennyi szükséges a két folyóirathoz, de a lehetőséget jónak, elismerés méltónak ítélte, amit a folyóiratok biztosítottak.

Mindezek után felmerül a kérdés, mit tehet és érdemes-e egy kis- vagy középvárosnak tennie saját, önálló kulturális arca kialakításáért. A kérdés nagyon sokszor felmerült már egy városú, egy központú kulturális életünkben. Ha csak azáltal értékelnénk, mérnénk egy-egy város kulturális életét, hogy milyen országos nyilvánosságot kap akár napjainkban is, akkor nyugodtan elkeseredhetnénk. Az egyetemes művészet és művelődéstörténet azonban számos példával szolgál arra, hogy a részek gazdagsága által válik gazdaggá az egész.

Az európai kultúra talán legcsodálatosabb korszaka, az olasz reneszánsz, éppen azáltal olyan lenyűgözően gazdag, sokarcú és változatos, hogy azonos eszmekörön belül, de nagyon sok helyen létezett és virágzott. A nagy központok, így Róma, Firenze, Velence mellett a kisebb városok, például Arezzo, Orvieto, Lucca, Pisa, San Gimignano szintén léteztek, hogy csak néhány közép-itáliai, saját arcot kialakító és az egyetemes művészetet gazdagító helyet említsünk. Olyan helyeket, ahová a művészet iránt érdeklődők ma is tíz- és százezrével zárandokolnak el. Nem kell azonban a művészeti kibontakozás, fejlődés számára kedvező gazdasági-társadalmi feltételeket biztosító reneszánsz Itáliába mennünk biztató példáért ahhoz, hogy érdemes és lehet is küzdeni,

még nagyon kedvezőtlen körülmények között is kulturális érték létrehozásáért. Elég csak a szomszédba, Gyomára tekintenünk, ahol az Alföld talán legmélyebb sarában teremtett a Kner család európai hírű és jelentőségű könyvművészetet. Különösen akkor értékelhető ez az eredmény, ha figyelembe vesszük, hogy a könyvművészethez technikai-ipari alap is szükséges, és ez a XIX. század végi Gyomán teljesen hiányzott. Széles, földes utcák, vert- és vályogfalú, nádtetős házak, csak a templom és néhány középület válik ki ebből a faluképből. És persze közműveknek sincs híre-nyoma sem. Mindezek ellenére az igény és tudás, az akarat eredménnyel kísérelte meg a majdnem lehetetlent: létrehozta Gyomán az európai szintű könyvművészetet, és kiváló magyar írók egész sora vállalta örömmel, hogy Kner Izidor, később Imre gondozza, segítse elő művei megjelenését.

Ide kívánczik még a Vásárhelyt jól ismerő Németh László feladatkielölése is a város számára: „Ha nem lehet központ, legyen tégely . . .” Ilyen tégely szerepet töltött be a két folyóirat egy sajnálatosan rövid időszakban, és ilyen, részben már a tégely szerepen túllépő az a kristályosodási, műhelyszervező erő, amelyet ez a város a képzőművészetben kifejt. A Művészeti Kislexikon ugyanis lakonikus rövidegességgel, de lényeglátó tömörséggel az újrealizmus központjaként említi Vásárhelyt. Ez részben a hagyomány továbbélésével, részben az Őszi Tárlat munkaszervezése által vált lehetségessé. A hagyomány az első virágkorban, a századfordulón itt élt képzőművészek, Tornyai, Endre Béla, Rudnay, Pásztor János és ezen túl a közeli Szentesen élt Koszta József szellemi örökségét jelentette. Nem stílusosan, hanem a tájszeretet, a humánus művészi, magatartásbeli és etikai vállalása által. A műhelyhez tartozó alkotók munkáinak jelentős részében érezhető a szűkebb-tágabb környezethez való kötődés, a helyi szín jelenléte, de a legjobb munkákban mindez egyetemes szintre lép. És itt ismét felmerül a kérdés, hogy a couleur locale, a helyhez kötődés hozhat-e létre értéket a képzőművészetben egy olyan korban, melyet az általános integráció jellemez. Választhat-e általános érték a helyi közösség

tárgyi, szellemi világa akkor, amikor a tömegkommunikációs eszközök általános elterjedtsége révén hetek alatt terjednek el öltözködési szokások, alakul át milliók ízlése. Ismét a művészettörténethez fordulva úgy tűnik, hogy az általános mozgáson belül léteznek kivételek. A nemrég elhunyt, kiváló festőművész, a huszadik század egyik vezető mestere, Marc Chagall munkásságában szinte végig jelen van, követhető vityebszki gyermekkorának élményvilága. A kortárs művészet széles ívét bizonyítja, hogy Chagall, a festészet nagy lírikusa egy időben élt és alkotott Mondriannal, a szuprematizmus megalkotójával. Ezen túl a mexikói monumentalisták is úgy hoztak létre az egyetemes művészet számára értékeket, hogy nem szakadtak el népük hagyományaitól, sőt együtt éltek, lélegeztek népük társadalmi mozgásával is.

Úgy gondolom azonban, hogy kissé messze elkalandoztam a Délsziget kapcsán eredeti témámtól. Visszatérve tehát ahhoz, még csak annyit a folyóirat sajátosságáról, hogy a Délsziget új folyamát Hatvanban szerkeszti Moldvay Győző. Az eddig megjelent számok ugyanakkor tartalmukban erősen kötődnek szülővárosához, Vásárhelyhez is. Jól megférnek egymás mellett A barokk Hatvanban és az Alföldi Galéria című tanulmányok és a Borsos Miklósról, meg Fejér Csabáról szóló írások is. A két város közötti ilyen kapcsolatnak nem gazdasági, nem elvi, pusztán személyes jellege van, mégis az eddig megjelent tanulmányok, cikkek, szépirodalmi alkotások mindkét város kultúráját gazdagítják. És bár a Délsziget eddig megjelent számaiban a helyi kulturális tartalom a döntő, helyet kapott az évforduló kapcsán a Kassák-életmű értékelése, és felvállalta a folyóirat a mártírhálalt halt Sólyom László emlékiratai megjelenésének, pontosabban meg nem jelenésének ügyét is. Végezetül azt hiszem, hogy kulturális életünk résztvevői aggódó figyelemmel kísérik, és érdeklődéssel várják a folyóirat jövőjének alakulását. Bízva ugyanakkor abban, hogy a jelen kedvező társadalmi körülményei, a helyi önkormányzat és kezdeményezés mai jobb lehetőségei segítik legyőzni a (majdnem) lehetetlent.

A vibráló újságcsináló

Lévai Bélával beszélget Nádor Tamás

Fotó: Vahl Ottó

— Egyike azon keveseknek, akik emberöltőnyi időn át ugyanazt tették: több mint harminc esztendeig — 1949-től 1980-ig — „főszerkesztette” a Magyar Rádió, majd a Rádió és a Televízió műsorújságját, hetilapját. Eközben, gondolom, számos életrajzot kellett írnia. Most olyan életrajz-sűrítőmény elmondására kérem, amely mellőzi a személyzeti osztályoknak szánt „önéletrajzok” szárazságát s a szépprózai curriculum vitae-k regényességét . . .

— Sorsom — mint bármelyikünké — úgy alakult az elmúlt jó néhány évtizedben, hogy csakugyan életrajzíró-rutinra tettem szert. Igyekszem most is ezt fölhasználni. Tehát: 1914-ben születtem, Dunavecscén. Apám állami kistisztviselő volt, adóhivatali ellenőr (később állampénztári tanácsosnak nevezték). Nem tudom, mond-e még valamit e szám: a nyolcadik fizetési osztályba tartozott, kicsiny fizetése volt tehát. Anyám, mint akkor a legtöbb asszony, háztartásbeli volt,

s jó otthont teremtett családjának. És csodálatos kertet tudott létrehozni. Ma is, ha Dunavecscén járok, látom még az ő hajdani jukkatöveit, tulipánjait . . . Szüleim engem is tisztviselőnek neveltek, e szónak akkor egészen más tartalma, hangulata volt, mint manapság, amikor alkalmazotról beszélünk. Úgy képzeltek, hogy sorra járom a különböző iskolákat, megszerzem a tisztviselői pályához szükséges képzettséget, elsajátítom a tudnivalókat, s aztán majd szépen haladok fölfelé, a biztos nyugdíj várományosaként. Ezért hát rendre elvégeztem a dunavecsei református polgárit, majd a budapesti felső kereskedelmi iskolát. Apám annak idején szintén ilyen felső kereskedelmibe járt, s ott iskolatársa volt Weiner Samunak, aki az én időmre már kormányfőtanácsos és a Soroksári úti Hungária Gőzmalom vezérigazgatója volt. Nem éppen kellemes protekciókérés után így lettem végül a malom alkalmazottja, nyolcvan pengős fizetéssel (ebből huszonegy pengőt villamospénzre adtak, mert ez

nem terhelte a cég adószámláját). A „havi kétszáz pengő fixszel az ember könnyen viccel” korszakban történt ez, de nekem nem lehetett tréfás kedvem, mert százhatvanöt pengőnél többre sose vittem. A mai számítógépek egyik ősen, egy amerikai villany számoló-számlázógépen dolgoztam. Amint betanítottak erre, négy embert máris kitettek a malomból. Én pedig annyi számlát írtam, hogy úgy belém rögződtek a munkamozdulatok, mint a Modern Idők Chaplin-hősébe az ő csavar-csavarintásai. Egyébként 1939-ig dolgoztam — számláztam, könyveltem — a Hungária Gözmalomban.

— *S vajon ennek a „chaplini” ifjú tisztviselőnek eszébe jutott-e már más is, mint hogy egyszer majd még jobb, még gyakorlottabb, aztán lassan fölfelé lépegető tisztviselő legyen? Újságolvasó ember volt-e például? Próbálkozott-e tollforgatással?*

— Már az említett dunavecsei polgári iskolában megtanítottak rendesen fogalmazni; pontosan, tömören, világosan kellett magunkat kifejeznünk. Szenvedélyesen szerettem az irodalmat, az önképzőkörösdit, egyébként is valami olyasmit akartam csinálni, amiben kifejezhetem magamat. Akadt a családban olyan ember, akinek köze volt az újságíráshoz, nyilván az ő példája is vonzott. Így hát hamar rátaláltam a sajtóra: már a harmincas években elkezdtem a „slapajkodást”, mint sporttudósítót. Az idő tájt négy hétfői lap jelent meg Pesten — a Reggel, a Reggeli Újság, a Hétfői Napló és a Magyar Hétfő —, s én az idők során mind a négybe dolgoztam. (Egyébként már akkor UTE-druker voltam. Dunavecseről ugyanis többen jártak különböző úpesteri gyárakba dolgozni, s bizonyára az ő hatásukra alakult ki ez a mindmáig nem lankadó szenvedélyem.) A Reggeli Újság egyszer azzal bízott meg, hogy írjak az újjáépített Császár uszodában megrendezett nemzetközi vízilabdatornáról. Különleges esemény volt: az egyik oldalon a tribünön a közönség ült, a másikon afféle ösmagyar vezéri díszsátorban Horthy kormányzó úr és a felesége. Folyt a mérkőzés, és egyszer csak az egyik játékosról letépték a nadrágját. A „megtépázott” vízipólós lebukott a medence aljára süllyedt ruhadarab-

jaért, s közben csupasz csúcsos hátsófele fölbukkant a kormányzóné őfőméltósága előtt. Akkor már ismertem a mondást, mely szerint nem az a hír, ha egy kutya megharap egy embert, hanem az, ha egy ember megharap egy kutyát, ezért úgy gondoltam: ez a jelenet az igazi, ezt kell megírni a Reggeli Újságnak. Meg is írtam. Mondanom sem kell: a lap ezután nem tartott igényt szolgálataimra. A többi újság azonban foglalkoztatott. Így az írást is gyakorolhattam, sport-szurkolói érdeklődésemet is kiélleltem, hiszen bármelyik sporteseményre bejuthattam.

— *Úgy tudom, 1939-től életének egy egészen másfajta, csöppet sem irodalmias és egyáltalán nem sportszerű időszaka kezdődött, mely végül — elmézést, hogy előre elmondom a sejtethető kedvező végkifejletet, hisz különben most nem beszélgethetnénk — szerencsésen zárult: túlélte a megpróbáltatásokat, a második világháborút. Vízválasztó című könyvében olvashattunk már erről, de a történetek summáját most sem mellőzhetjük . . .*

— 1939–40-ben tényleges katonai szolgálatomat teljesítettem Vácott, s ott még „eljátszhattam” a snájdig önkéntes urat. Ám mire leszereltem, már keményebb idők jártak, és — noha katonaeveimben gavallérosan fizettek havi ötven pengőt — származási okok miatt már nem vettek vissza a Hungária Malomba. Az ezt követő években a legkülönbözőbb munkákat vállaltam, részint „négerként”, vagyis mások neve alatt. 1942-ben behívtak munkaszolgálatra. „Sikerült” kikerülnöm a frontra és még „időben” elértem a doni áttörést is. Alkalmam volt pár ezer kilométert gyalogolni, huszonöt botütést, flekkítífuszt kapni. Minderről bővebben írok említett könyvemben. 1944 nyarán, már a Kárpátok közelében, átszöktem a szovjet csapatokhoz, s azonnal jelentkeztem a náciellenes harcra. Átmeneti lágerbe kerültem, s ott, szerencsére, rövidesen látogatást tett Illés Béla író, aki akkor — mint ismeretes — a szovjet hadsereg őrnagya volt. Körletparancsnoki minőségemben, sarkosan, a Horthy-hadseregben tanult módon jelentettem a létszámot, valamint azt, hogy érdemes esetleges esemény nem történt. Illés beszélgetésbe

elegedett velem, s legnagyobb meglepetésemre azt kérdezte tőlem, tudok-e gyorsírni. Persze, hogy tudtam, hiszen, ha azt kérdezte volna, hogy tudok-e másodmagamban csatácirkálót építeni — mint bármelyik hadifogoly hasonló esetben —, igennel válaszoltam volna. Egy kis próba következett, s én sikerrel visszaolvastam a lediktált szöveget. Megfeleltem, Illés Béla pedig tudomásomra hozta, hogy antifasiszta iskolát szervez. Így vehettem részt abban az izgalmas tevékenységben, amely ezután — mások közt — reám is hárult. Hangerősítővel, tábori rádiókészülékkel, röplapokkal próbáltuk rádóbenteni a velünk szemben álló magyar hadsereg katonáit a harc igaztalan és reménytelen voltára, átállásra vagy hazaszigetekre buzdítva őket. Furcsa mód, utóbb ez is az újságírás valamiféle előiskolájának bizonyult, hiszen röviden, világosan és meggyőzően kellett fogalmazni, akár előszóban, akár röplapon nyilatkoztunk is meg. Hamarosan afféle „szárnysegédje” lettem Illés Bélának, talán, mert fölismerte, hogy nemcsak fiatal, mozgékony és elkeseredett vagyok (néhány héttel korábban jutott ugyanis tudomásomra, hogy szüleimet a szegedi gettóból deportálták), hanem megfelelő módon „föltüzelt”, harcra kész is. Illés Bélával egyébként élmény volt együtt dolgozni. Most már inkább csak a legendáját ismerjük: pipáját, raccsolását, anekdotázó kedvét, színes kis lódításait. Milyen volt valójában? Csupa emberség, tisztesség, humor — csattanóval végződő történetei mindig valamilyen tiszteletreméltó célért születtek. Kitűnő beszéd-készsége sem tette soha locsogóvá. Az újságírásban pedig rendkívül igényes, alapos és igen szigorú volt. Emlékezőkészségét és lexikális tudását kiváltképp sokra tartottam. Amikor közelebb kerültem hozzá, ezt-azt elmondott a saját sorsából; történetei az én szememet is nyitogatták. Írni és gondolkodni egyidejűleg tanított tehát. Egy idő múlva nyilvánvalóvá vált: nem elég rádióznunk és röplapoznunk, szükség van olyan újságra is, amely alkalmas az I. magyar hadsereg fölvilágosítására, majd a folyamatosan fölszabaduló magyar országrészek lakosságának tájékoztatására. 1944 szeptemberének végén a IV. ukrán hadseregszoport parancsnoka elrendelte, hogy készítsünk frontlapot, így

született a Magyar Újság. Nem kis nehézségek közepette készíthettük csak el, hiszen a szovjet központi újságok, ha egyáltalán eljutottak hozzánk, csak nagy késéssel érkeztek meg. Ezért hát részint a magunk tapasztalataira, információira kellett szorítkoznunk, részint a tábori rádiókészülék segítségével, az éterből elcsípett hírekre, tudósításokra. Említett gyorsírástudásom révén az utóbbi feladat énám jutott: éjjel-nappal hallgattam a világ minden fogható magyar nyelvű adását Moszkvától Londonig, Párizsig, a Szálasi-féle adótól a illegális Kossuth rádióig, s minden érdekeset, fontosat följegyeztem. Így tanultam meg a lényeget kiemelni, hírré tömöríteni és persze, megtanultam összegezni, szintetizálni is. A legkülönfélébb eredetű és indíttatású rádióadások közléseiből kellett olyan híreket szerkesztenem, amelyek a szovjet hadsereg magyar lapjába kívánkoztak. Így kialakulhatott és csiszolódhatott az ember szerkesztői érzéke is: tudnom kellett, mi való újságunkba, mit közölhet ez a lap és mit nem. Kitűnő emberektől tanulhattam, hiszen a szerkesztőségben dolgozott Illés Bélán kívül a helyettese, Kassai Géza, továbbá Ráth Károly, Gyáros László, Mérei Ferenc, vagyis csupa nagy tapasztalatú, felkészült ember. (Mérei lényegében ugyanazt csinálta, amit én, csak ő az idegen nyelvű adásokat fogta, a francia, angol, olasz, vagy akár az orosz nyelvű rádióállomásokat.) Rendkívül érdekes, különleges újságírói munka volt. Kis alakulatunk a fronttal együtt közeledett Magyarországhoz, részt vettünk a Kárpátokon való átkelésben. 1944 őszén-télén már Ungváron, Munkácson, majd Debrecenben jártunk. Kárpát-Ukrajnába érve, az ottani magyar ajkú lakosság számára Méreivel külön, kis formátumú mellékletet készítettünk, a Magyar Újság híradója címmel. Mozgó frontnyomdával dolgoztunk mindvégig. Ahol latinbetűs nyomdára bukkantunk, azt vettük igénybe. Amikor például egyszer egy lengyelországi kolostorban találtunk ilyet, ott állítottuk elő a Magyar Újságot. Azt talán mondanom sem kell, hogy időközben jól belém rögzödhetek a nyomdai, tipográfiai ismeretek. Örömmre, mert engem ez is mindig érdekelt, s a munkának ezt a részét sem tartottam kevesebbire az írásnál. Sem akkor, sem

Családtörök, 1944 november 23

Magyar Újság

Híradója

A Szovjet Tudósító Iroda hadijelentése

November 22

A szovjet csapatok Magyarországon — a németeket jól megerősített állásaikból kiverve — elfoglalták az Egertől 6 km-re nyugatra fekvő Egerszalók községet; elpusztítottak 9 német harckocsit.

Mint a hadifoglyok elmondják, a 9. magyar határvédelmi hadosztály elvesztette állományának 60 %-át.

Egy másik szakaszon csapataink az ellenség 12 ellentámadását verték vissza, elfoglalták Hévígyörköt és tűz alatt tartják a Budapest—Hatvan vasútvonalat.

A szovjet csapatok november 22-én elfoglalták Gyöngyösorszi, Gyöngyöstarján, Püspöki, Nagyréde községeket is.

Jelgava városától (Lettország) délnyugatra

Csapatunk harci felderítést végeztek, benyomultak az ellenség állásai közé és azokat kézitusa-harcban elfoglalták. Zsákmányt és foglyokat ejtettek.

Kelet-Poroszországban az ellenség kísérletet tett a szovjet állások felderítésére. A szovjet csapatok egész közel engedték magukhoz az ellenséges csapatokat, majd nagy veszteséget okozva nekik, visszaverték őket.

Szovjet repülők nagy támadásokat hajtottak végre németországi városok ellen.

A balti szovjet flottá hadihajói a rigai öbölben elsüllyesztettek egy aknaszedő hajót.

Csapatunk megrongálták, illetve megsemmisítették az ellenség 43 harckocsiját.

Légi harcokban és légvédelmi agyúink tüzeben elpusztítottuk az ellenség 7 repülőgépét.

Sztálin sürgönye Churchillnek

Az Országos Forradalom évfordulóján a szovjet Sztálin miniszterelnök üdvözlő táviratot küldött Sztálin marsallnak, aki válaszában a következőket írja: „Bizom benne, hogy országaink kapcsolata elősegíti a győzelmet a közös ellenség ellen és biztosítani fogja a békét az egész világon.”

Menekül a magyar parlament

A magyar parlamentben törvényjavaslatot fogadtak el, amely szerint a parlament Budapesten kívül is üléseshet.

Ez nyílt bevallása annak, hogy Budapest nem tartható és hogy a német-bérenc képviselőknek ideje menekülni „Budapesten kívülre.”

Kiűrik Budapestet

Ankara, nov. 22. — A Budapestről kiszivárgott hírek szerint a főváros közhivatalait és üzemeit áthelyezik Budapestről.

Zürich, nov. 22. — A „Die Tat” című svájci lap jelenti, hogy Budapestről és az ország még német kézen lévő városaiból a gyárak és üzemek felszerelését Németországba szállítják.

Mühlhausen felszabadult

Laprártakor jelentik, hogy a francia hadsereg felszabadította Mühlhausent, majd egy nap alatt 40 km-t haladva északi irányban, Colmar alá érkezett.

A Vörös Hadsereg 40.000 mázsa gabonát oszt az éhségtáborok lakosainak

A 4. Ukrán Front Gazdasági Irodája november 19-i keleteli a következő hirdetményt bocsátotta ki Kárpátukrajna lakosságához:

Hirdetmény

A német-magyar hódítók évek során át rabolták és pusztították Kárpátukrajna lakosságát. Különös kíméletlenséggel raboltak és pusztítottak visszavonulásuk napjaiban, tudva, hogy többé nem térnek vissza ebbe az országba, melyet a hős Vörös Hadsereg felszabadított. A hódító rablóhadjárát nyomán a városok és egyes hegyvidéki kerületek lakossága kenyér nélkül maradt.

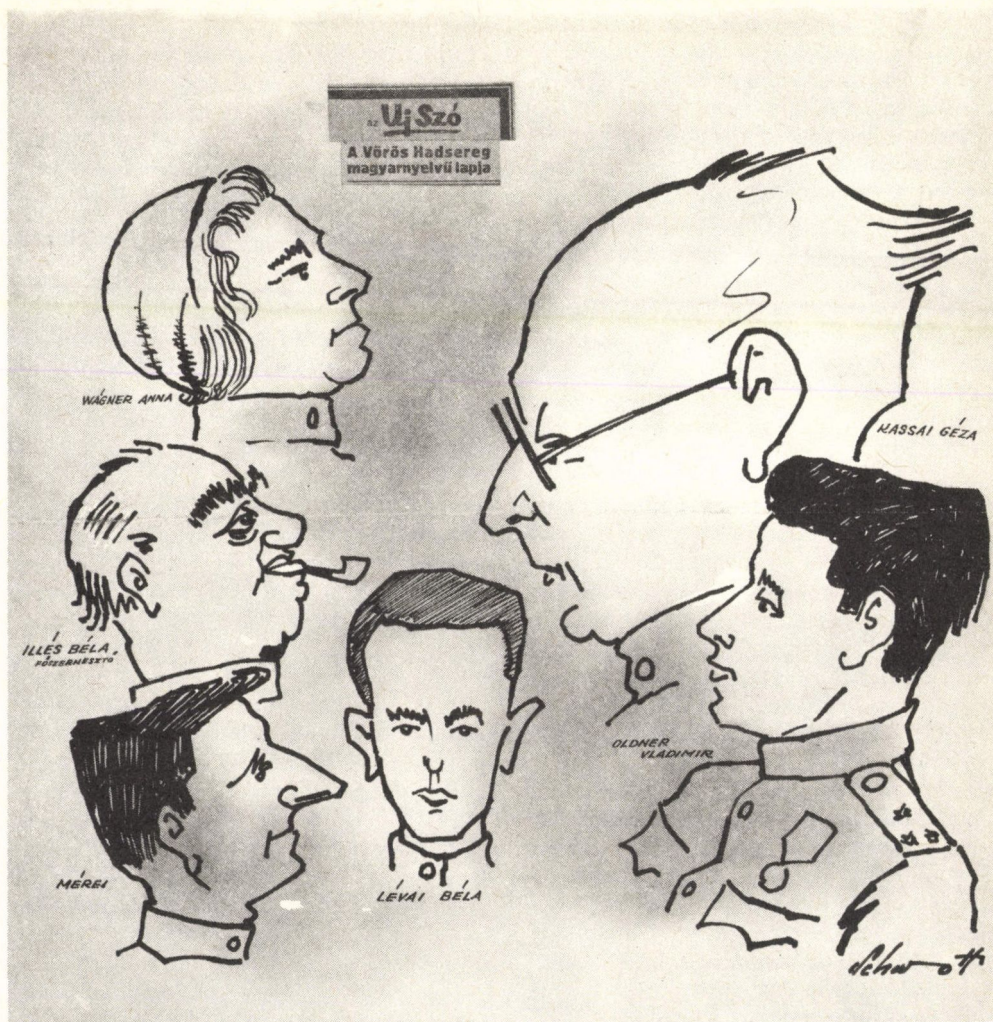
Sztálin marsallnak, a szovjet hadsereg legfelsőbb parancsnokának, a felszabadított területek lakosságának megsegítéséről szóló parancsa értelmében, a 4. ukrán front parancsnoksága elrendelte, hogy

saját készletéből 250.000 pud (40.000 mázsa) gabonát bocsát a kárpátukrajnai városok és hegyvidéki szükségelt szenvedő lakosai rendelkezésére.

Azoknak a kárpátukrajnai városoknak és járásoknak helyi Nemzeti Bizottságai, melyeknek lakosai sürgető kenyér-inségben vannak, forduljanak kérésükkel 1944. november 20. és 30. között a Front Gazdasági Irodájában (cím: Munkács, Körösvég-ucca 35.) Gorskov vezérőrnagyhoz.

1944. nov. 19.

A 4. Ukrán Front Gazdasági Irodája.

később nem szerettem a teoretizálást, inkább az újságcsináló mesterséget gyakoroltam, becsültem. A frontlap készítésekor csakugyan kipróbáltuk a mesterség minden ágát. Ha kellett, kézzel hajtottuk a nyomógépet, máskor meg lengyel nyomdabetűkből biciskával faragtunk magyar betűket.

— Néhány idősebb rádiós még emlékszik arra, hogy Lévai Béla először szovjet katonai egyenruhában lépett be a Magyar Rádió kapuján, hogy aztán — immáron civilben — „életfogytiglan” az intézmény, a magyar rádiózás és a rádiós újságírás elkötelezettje le-

gyen. Hogyan is történt? Tüstént ottragadt, vagy később tért vissza?

— Nem kedvelem a hangzatos jelzőket, harsány hűségnyilatkozatokat. Elmondom inkább a tényeket. 1945 január végén érkezünk Pestre. Itt akkor még csak a Szabadság című újság működött. A mi lapunk, immár Új Szó címmel, január végén, másodikként jelent meg. Először hetenként kétszer, azután háromszor, végül naponta. Az említett egyenruhás epizód is januárban történt. Van, aki mindmáig emlegeti, milyen riadalom támadt, amikor először megjelentem.

De csakhamar megtudták, hogy nemcsak magyar, hanem végső soron kolléga is vagyok. Rövidesen megkaptam az első rádiós felkérőt, máig őrzöm. Azután sorozatosan közöltem emlékezéseket, jegyzeteket. A doni visszavonulásról, a háborúról, békéről. Közben, természetesen, tovább dolgoztam az Új Szó szerkesztőségében, az említett magyarok és más hazai antifasiszták, továbbá szovjet újságírók társaságában. Számomra nemcsak az volt érdekes, hogy minden újságműfajban, bármely témával foglalkozhattam, hanem az is, hogy a szovjet hadsereg lapjának munkatársaként magyar újságíró vagyok, a magyarság számára és — hitem szerint — honfitársaim érdekében dolgozom. Őrnagyi státusban alkalmaztak, de nem volt rangjelzés az egyenruhámon. Sajátos feladatot kaptam: föl kellett mérnem az ostrom okozta károkat, valamint anyagot kellett gyűjtenem a párizsi békekonferenciára. De közben írtam akár filmkritikát is. Emlékszem, egyszer például a Rettenetes Iván című filmről (akkor még ilyen címmel játszották a Rettegett Ivánt). Illés elolvasta, majd kapásból diktálni kezdte írásom „módosított” — valójában teljesen átfogalmazott — változatát; történelmi áttekintést, filmhistoriái elhelyezést, esztétikai értékelést is adva. Megköszöntem, s kértem: hadd ne írjam alá, hiszen ez már nem az én cikkem. — Ívja csak alá nyugodtan — racsolta barátságosan. Évek múlva összetalálkoztam egy újságíró kolléganőmmel, akinek az említett epizód idején udvaroltam, s ő megjegyezte: — Tudod, mikor figyeltem fel rád? Amikor a Rettenetes Ivánról írt kritikádat olvastam. Illés Béla tehát még a hódítás tudományába is bevezetett. A koalíciós időkben parlamenti tudósító voltam. Asztalcsapkodás, szenvedélyes viták, nagy szóval élve: a hatalomért vívott harc történelmi pillanatainak tanúja lehettem. Gondolom, nem kell bővebben ecsetelnem, mit jelentett egy falusi polgárit végzett, kismemberek köréből érkezett fiatalembernek, hogy az országközi összecsapásokról tudósíthat, legtöbbször telefonon, egyenesen a nyomdának diktálva beszámolóját. Kitűnő szakmai iskola volt — hisz írhattam publicisztikát, tudósítást, glosszát, kis hírt, kroit, riportot —, és iskolája a felelősségnek, a gyors, szinte nyomda-

kész fogalmazásnak, próbája a szerkesztői készségnek, önkontrollnak.

— *Kényszerű és szerencsés élet- és szakmai előiskolák után, mint ismeretes, a Magyar Rádió belső munkatársa, majd évtizedeken át az intézmény hetilapjának főszerkesztője lett. Közben megismerte, kipróbálta a rádiózás minden műfaját. Hogyan alakult pályája?*

— 1948 tavaszán megszűnt az Új Szó, akkor kerültem át a Rádióba. Mint említettem: nem volt számomra ismeretlen e nagy műhely, hiszen az irodalmi osztály már addig is foglalkoztatott. Most azonban mégis úgy éreztem: beteljesült, amire mindaddig készültem. Kosztosdiák koromban a Főherceg Sándor (a mai Bródy Sándor) utcában laktam, s ahányszor elmentem a Rádió kapuja előtt, kíváncsian és vágyakozva vártam: hátha épp most tárul fel, s kijön rajta valamelyik híres ember. Egyszóval elérhetetlen paradicsomnak tudtam a kapun belüli világot. Közben azért tudatom mélyén ott motoszkált a gondolat: hátha egyszer mégis bejuthatok. Később a háborúban tábori rádiósként, a hadijelentéseket meg a győzelmi híreket hallgatva nemegyszer visszagondoltam erre . . . Ezek az emlékek is fölébredtek bennem, amikor 1948. május elsején a Magyar Rádió munkatársa lettem, és tüstént részt vehettem a felvonulás közvetítésében . . . Az ezt követő időszakban először az aktuális osztály (a mai politikai adások főszerkesztősége elődjének) szuperlektora, majd Vajna János osztályvezető egyik helyettese lettem. Egy évvel később Szirmai István, a Rádió akkori elnöke telefonon közölte velem, hogy Gyöngyösi Nándor utódaként (ez a kiváló újságíró korábban a Magyar Országos Tudósító elnevezésű távirati iroda belpolitikai szerkesztőségét vezette, s egy ideig főtítkára volt az újságírószövetségnek is; ekkor viszont valamiért oly gyorsan távoznia kellett, hogy még az íróasztalát sem üríthette ki) a Rádióújság főszerkesztője leszek. 1979 végén mentem nyugdíjba, vagyis három évtizedig szerkesztettem ezt a lapot. Közben belőlem hol ezt, hol azt akartak csinálni, sokféle kinevezési, áthelyezési ajánlatot kaptam. Mondták, hogy legyek a Néphadsereg című lap helyet-

tes főszerkesztője, a Televízió műsorigazgatója, és így tovább. Volt, hogy újságszerkesztői munkámmal párhuzamosan vezettem a rádiós műsorlebonylítási osztályt, máskor úgynevezett operatív vezetője voltam az irodalmi osztálynak, és egy ideig irányítottam a levelezési és tömegkapcsolati osztályt is. Végiglaktam és -dolgoztam a rádiós épülettömb mindegyik házát. Végül is mindig elhárítottam a különböző „csábító” lehetőségeket, és megtartottam magamnak a Rádióújságot. Hogy miért? Talán úgynevezett „okosságból”. Bárhogy alakult is az életünk, ez mindig szakma volt. Ha esett, ha szél fújt, a lapnak meg kellett jelennie. Mindenesetre volt hová visszavonulnom. Munkám kielégített — soha nem akartam más vagy „több” lenni, mint a Rádió- és Televízióújság főszerkesztője.

— *Ez sok is, kevés is. Azt jelentheti, hogy föladata újságírói ambícióit, és azt is, hogy ilyen törekvéseit lapszerkesztőként is érvényesíthette. Látványos mutatóvonalakra aligha adott módot e fórum, hiszen nyilvánvaló: az effajta újság akkor működik jól, ha szinte „észrevétlenül” informatív és pontos. Honnan hová tartott e lap — szerkesztésének idején? S a főszerkesztő megkapta-e munkájáért a méltó elismerést?*

— Kezdjük a végén: úgy tele vagyok aggatva kitüntetésekkel, mint egy karácsonyfa. Egyébként sem kedvelem a mellőzöttségükről nyilatkozó, hol ezért, hol azért panaszkodó, folytonosan sértődött embereket. Beszéljünk inkább az újságcsinálásról, a lapkészítés mesterségéről, és a műsorújság szerkesztéséről. Színes, olvasmányos, izgalmas műsorlapot szerettem volna szerkeszteni. Közönségújságot, családi lapot. Úgy szolgálva az olvasót, hogy közben az intézményt is képviseljük. S úgy képviselve az intézményt, hogy azért a néző, a hallgató érezze: az ő oldalán állunk. Elképzelésünkben sok mindent sikerült megvalósítanunk, a műsorújság tartalmában, külsejében sokat változott az idők során. Nem sikerült azonban elfogadtatnom néhány gondolatot. Azt ugyanis, hogy miután a „rádióíthettség”, s a televízió megjelenése, elterjedése megváltoztatta életünket, gyökeresen változtatni

kell az írott sajtó arculatán is. A Rádió és a Televízió lapja sem érheti be a korábbi elképzelésekkel, mely szerint a műsorújságnak nincs más dolga, mint a műsort „szolgálni”. Megítélésem szerint az ilyen lapban tükröződnie kell a rádió és a televízió megváltozott szerepének is. A rádió és a televízió az élet egészével foglalkozik, ezért sajtóorgánuma sem elégedhet meg ennél kevesebbrel. Nagy, színes családi lapról álmodoztam, amely a témák sokaságát ölelné fel . . . De térjünk még vissza a múlthoz. Esményem volt a „szobatiszta” szöveg. A pontos, világos fogalmazás, a stílári tisztaság. A rövidség, mert én is vallom: aki a két flekkben megírható ennél terjedelmesebben írja meg, az egyéb aljasságra is képes. Esményem volt a nyomdahiábákat, műveletlenségéből származó tévedéseket nem tűrő újság. A miénkéhez hasonló, tengernyi adatot, idegen nevet, kifejezést tartalmazó lap készítésekor a „selejtermelést” persze nem könnyű elkerülni. Fölkészült, munkaszerető, precíz kollégákkal dolgozhattam, így viszonylag keveset hibáztunk. Ideálom egyébként mindig is a bizonyos hivatalnokai, tanári szemléletet sem nélkülöző, sokoldalúan felkészült, kemény munkára fogható, „húzóképes” újságíró volt. A kis létszámú, jól megválogatott munkatársakból álló szerkesztőség. Gyakran mondogattam is: ha többen vagyunk, abból csak baj származik . . .

— *Akik ismerik, tudják, hogy mozgékony, szavakész, tájékozott, az újságírásban nélkülözhetetlen pletykákat is ismerő, társaságbeli ember. Vannak, akik egyszerűen életművésznek nevezik, hisz mindig megtalálta a módját annak, hogy jól érezze magát. Munkatársai azt is tapasztalták: noha csakugyan kedvelte a „húzóképes” embereket, bosszantották a dühödten, megsavanyodott képpel, stréber szürkeséggel robotoló munkatársak . . . Hadd áruljuk el azoknak, akik nem tudják: Lévai Béla mindmáig naponta bejár a Rádióba. Miféle „életszemlélet” készíti erre?*

— Nehéz az effélére felelni. Az igazat megvallva, idáig nem is gondoltam arra, hogy nekem „életszemléletem” volna. Egyszerűen: szenvedélyesen kíváncsi ember voltam és vagyok, s igyekeztem hasonló embe-

rekkel körülvetni magamat. Úgy hiszem, ezt az egész újságírást, újságcsinálást nem szabad misztifikálni. Gyönyörű foglalatosság ez, és remek játék. Egész életemben három szenvedélyem volt: a szerelem, a rádió és a sport. Klasszikus „igével” élve: mind-egyiket művelni kell, nem magyarázni. Csak-ugyan ma is naponta bejárok a Rádióba, pe-

dig nincs semmiféle hivatalos kötelezettségem. De hát eddig is így volt ez, egész életemben igyekeztem azt csinálni, amihez kedvem volt — most is ezt teszem. Rádiós voltam, ma is az vagyok. Nem restellem bevalani — ha ezért életművésznek mondanak is —: mindvégig jól éreztem magam. Most sincs okom panasza.

Huppán Béla

A számítógépes grafika és a sajtó

A tipográfiai tervezés különböző stílusirányzatai igen gyorsan fognak változni a technika rohamos fejlődése következtében. Új tervezési formák jönnek létre, a vizuális elemek — a fotók és az információt hordozó grafikák — nagyobb teret nyernek, és ennek megfelelően a tipográfiai korszak a vizuális korszakba megy át. A számítógéppel előállított információs grafikák az oldalak állandó elemeivé válnak a legtöbb újságban. Az egész oldalas képernyős tördelés és más technikai újdonságok a lapzárták időpontját kitolva lehetővé teszik az aktuálisabb lapkészítést, illetve több időt engednek a tartalmi és formai előkészítésre.

Az indianapolisi egyetem tipográfiai tan-
székének vezetője, *Rolf F. Rehe* pro-
fesszor, a Design Research International
igazgatója festette le így az újságtipográfia
és az újságdesign jövőjét, várható fejlődését.
E tendenciák azt tükrözik (és a külföldi
tapasztalatok is ezt bizonyítják), hogy a szá-
mitógépek — és így a számítógépes grafika
— jelentősége a grafikai, tipográfiai terve-
zésben, az információs grafikák készítésé-
ben, a hirdetések előállításában várhatóan
meg fog nőni.

A számítástechnikai iparban a számítógé-
pes grafika a leggyorsabban változó terület,
az utóbbi években a gazdaság számtalan
régiójában alkalmazták. A vizuális kommu-
nikáció időszakában egyre kevesebben tud-
ják nélkülözni a termelési, statisztikai és
egyéb adatok, a gazdasági és politikai össze-
függések megfelelő ábrázolását. A számító-
gépes grafika segít abban, hogy a kommu-
nikációs üzenet gyorsabban készüljön, köny-
nyebben megérthető, tárolható, visszakeres-
hető legyen. A digitális technika az alkalmaz-
zott grafikának is új, szabadabb teret ad a

tervezői ötletek megvalósítására. Egy számi-
tógép azonban csak a kapott információt
képes feldolgozni. A célokat a kezelő ember-
nek kell meghatározni, parancsaival irányí-
tania. Ahogy a hagyományos grafikában,
úgy itt is az ember adja az ötletet. A számi-
tógéppel készített grafika előállításának
négy fő munkafázisa a formaadás, a változ-
tatás, a tárolás és megjelenítés.

A számítógépes grafika elemi pontocskák
vagy vonalak által meghatározott képi ábrá-
zolás, a grafikai szoftverek segítségével defi-
niált, digitalizált adatok megjelenítése. Az
utóbbi években elterjedt interaktív grafikus
programok leegyszerűsítik az ábrázolási fo-
lyamatot, a kezelőnek nem kell programozá-
si ismeretekkel rendelkeznie, elegendő a
kreatív tudás. (Interaktív kommunikáció,
röviden ember—gép párbeszéd: váltakozva
a kezelő által meghatározott parancsok be-
juttatása a rendszerbe és az adatok feldolgo-
zása a számítógép által.)

Az információk, a parancsok, az adatok
közlése a számítógéppel a billentyűzeten át,
digitalizáló táblán keresztül, fényceruzával,

egérrel, joystickkel, szkennelrel vagy videokép útján történik. A korszerű programoknál rendszerint grafikus menü könnyíti a szoftverek használatát.

Az első megjelenítés, az ellenőrzés és a javítás a képernyőn folyik, ez általában a katódsugárcső elvén működik. (A hordozható készülékekhez használatos a lapos folyadékkristályos képernyő is.)

A tárolt adatok módosításával a grafikai objektum tetszőleges, pontosabban a program és a hardver által meghatározott formai, illetve színbeli módosítása lehetséges. Ugyancsak lehetőség van a perspektivikus, különböző nézőpontú ábrázolásra.

Az eredmény kiadására képernyő, nyomtató, plotter (elektronikusan vezérelt rajzgép), illetve fényképező berendezés szolgálhat.

A számítógépes grafika fejlődése az ötvenes évek elején kezdődött meg, és ez a fejlődés szorosan összefügg a számítógép-technológia mindenkori színvonalával. A fejlődés egyidejűleg hatott a számítógépes grafika három fő területére: a szimulációra, az ipari alkalmazásra (CAD/CAM) és a számítógépes művészetre. Ez a három terület volt a hasznélvezője a haditechnika és az űrhajózás által fejlődésre ösztönzött számítógépes technológiának, amelyet aztán a saját területükön is igyekeztek használhatóvá tenni, továbbfejleszteni és értékesíteni.

A számítógépes grafikai rendszerek első európai alkalmazója a kommunikációs tervezésben az amerikai McKinsey cég volt. 1981 februárjában kezdték Amszterdamban és Düsseldorfban egy „Geni 100B”-vel, amellyel üzleti grafikat állítottak elő. 1982 augusztusában jelentkezett a Creative Computer Service (CCS) Mannheimben az első Dicomed számítógéppel (D38). 1982 októberében alakult meg a stuttgarti Computer Grafik Design (CGD). Ezután egymást követték Angliában, az NSZK-ban, Svájcban és a skandináv országokban a számítógépes grafikai stúdiók, amelyek elsősorban a bemutató grafika területén tevékenykedtek. Anglia közben a második legnagyobb hardver-előállítótá vált az USA után. Az első stúdiók pionírjeje ezzel befejeződött.

A kezdeti technikai nehézségek, az amerikai üzleti taktikák, valamint a szervizszol-

gáltatások gondjai sok kis stúdiót hamar a padlóra küldtek. Csak 1985-ben kezdődött az újabb felvirágzási időszak. A piac fejlődése, a csökkenő hardver- és szoftverárak jobb körülményeket biztosítottak. Egyre nagyobb teljesítményű és kedvezőbb árú PC-k (personal computerek, azaz személyi számítógépek) jelennek meg, amelyekkel hasonló szolgáltatásokat lehet végezni, mint a nagy gépekkel. Így 1986-tól újabb stúdiók alakulnak, PC-szoftverekre alapozva, a vizuális kommunikáció szolgáltatásban. A rendszerek különböző lehetősége és az azokat kiszolgáló kreatív személyzet felkészültsége alapján a stúdiók három kategóriába oszthatók: 1. vállalati, üzemi bemutató grafikák előállítása; 2. üzleti grafikák és egyszerű illusztrációk a nyomtatás (sajtó) és audiovizuális bemutatók részére; 3. bonyolult, nagyon jó minőségű illusztrációk a nyomtatás céljára.

A legnagyobb számban az első és második csoportban tevékenykednek. A cégek célja, hogy legalább a második csoportba kerüljenek. A harmadik kategóriában nagyon kevesen vannak otthon, a jó és a drága szoftver- és hardver-konfigurációk még nem garanciák a megfelelő kreatív végtermékre. Ez a piacterület nagyon jól képzett grafikus operátorokat kíván, akik a bonyolultabb tervezést csak úgy tudják kellőképpen begyakorolni, hogy mind több és több egyszerű grafikát készítenek. A kezdetben egy-két napot igénybe vevő tervezés később — amikor a technikai fogások már rutinná váltak — szinte percek alatt megvalósítható. Amíg az egyszerűbb diagramok levilágítási ideje öt-tíz perc, addig a bonyolultabb grafikák tizenhatszoros levilágítása, a színenkénti több mint négyezer árnyalat elérése két óránál is tovább tarthat. A maszkolások, az egyes képrészek összeállítása, az összefüggések meglátása, az áttekintési készség, a legjobb szín- és formavariáció kiválasztása önmagában is művészet. Itt vannak, itt lehetnek a jó grafikus operátorok elemükben. Ezeknek az alkotásoknak az ára is jóval magasabb.

A számítógépes művészet és a kreativitás

Előljáróban két fontos fogalmat kell meghatározni: a számítógépes művészetet és a

kreativitást. A művészet általában egy ember tervezői munkáját jelenti, aki saját szellemi alkotását hozza létre a tervezői segédeszközök alkalmazásával. Kreativitáson pedig a születési hely és a környezet, a szellemi hagyományok által befolyásolt alkotói tevékenységet, ötletgazdagságot értjük, amellyel az egyén a tervezői, művészi feladatot önállóan meg tudja oldani.

Az ókorban a művészet és a tudomány szorosan összekapcsolódott. A művész a munkájában a legújabb technikát használta, amelyet maga is továbbfejlesztett. A számos művészeti irányzat, a harmóniára való törekvés gyakran a tudományos haladásra is hatással volt. Ma a modern művészt az elektronika, pontosabban a számítógépes technika szolgálhatja a mű előállításában. Ezt a művészeti irányzatot nevezhetjük számítógépes művészetnek. Az ide sorolható műveket leginkább automatikusan vezérelt készülékkel állítják elő, illetve jelenítik meg, lényegében mégsem az automatikán van a hangsúly esztétikai szempontból, hanem a koncepción, a művészi ötleten. A számítógépet az ötvenes évek eleje óta alkalmazzák a művészet különböző ágaiban: segítségével művészeti alkotás állítható elő, amelynek fő

megjelenési formáit a számítógépes zene, a számítógépes grafika és a számítógéppel készített film, illetve animáció jelentik.

Nagy számú számítógépes grafikai technika alakult ki, a jelentősebbek közé tartozik a számítógépes festészet, az elektronikus grafika, az alkalmazott számítógépes grafika, és a digitális képfeldolgozás és képmódosítás.

A számítógépes művészet egyesek szerint kiindulási pontja, mások szerint alapja az információs esztétikának, de mindenképpen esztétikumot hordoz.

Egyre több művész próbálja magát kifejezni az új ábrázolási forma segítségével. Az alkotók először az ötletet keresik. Ezt a folyamatot a számítógép nem tudja átvenni. Az ötlet és az elhatározás ugyanúgy a tervező feladata, mint a hagyományos technikák-nál, a látvány megvalósítása és megjelenítése jelenti a technikai különbséget.

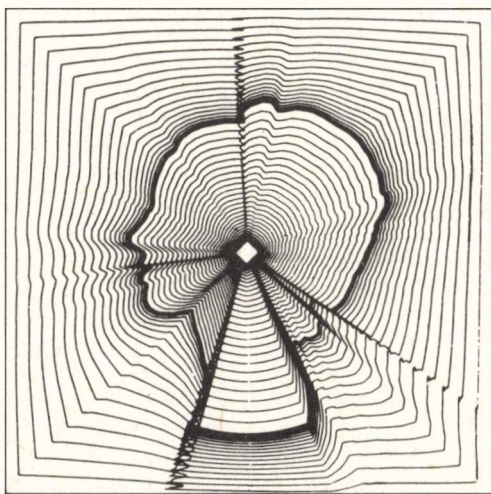
Egy olajfestmény, egy rézkarc, egy litográfia vagy egy szitanyomat előállításakor a művésznek mindig jártasnak kell lennie a megfelelő technikában, ismernie kell az eszközöket, a gépeket, amelyekkel az alkotás előállítható. A számítógépes művészetben sincs ez másképp. A tervezőnek a gép és a program által vezérelt formával kell kifejeznie magát. Az alkotó tevékenység lényegében a megfelelő koncepció kialakítása a meghatározott hardver- és szoftver-körülmények között. A számítógép a megvalósító szerepét veszi át.

A művész átadhatja a képalakítás befolyásolását a véletlengenerátornak, ami meglepő és érdekes formaváltozásokhoz vezethet. Az esztétikum ilyen jellegű megjelenését többen vitatják, hangsúlyozva, hogy ez már nem az alkotó saját szellemi terméke.

A számítógép teljesen új teret nyit meg a művészeknek. Egyszerűsíti és rövidíti a színezés hosszadalmas munkáját, a nagyítást, a kicsinyítést, a formák kialakítását és ismétlését. Ezek segítségével a művész gyorsabban és rugalmasabban reagálhat a változásokra és az újabb hatásokra.

A felhasználás szempontjából a következő fő területek alakultak ki:

- tudományos (röntgenfelvételek, műholdfelvételek képanalízisei),

Komura/Yamanaka: „Vissza a négyzethez” (1967)
Számítógépes grafika a művészetben

- technikai-kiképző (repülőgép, gépjármű stb. szimuláció),
- technikai-konstruktív (CAD, formatervezés, építészet, gépípar),
- üzemgazdasági (üzleti-grafika, bemutató-grafika)
- reklámpropaganda (hirdetések, diabemutatók, multivízió),
- művészi (számítógépes művészet, film, művészi illusztráció),
- oktatás (írásvetítő, diabemutatók),
- játék (videojáték)

A különböző technikák a vizuális kommunikáció területén különböző módon érvényesülnek. Alkalmazhatók a televíziónál, a filmnél, a videoprogramoknál és a sajtónál.

A számítógépes grafika alkalmazási lehetősége a nyomtatott sajtónál elsősorban az interaktív, elektronikus tipográfiai tervezésben, a *desktop publishing*nél[●], az információ grafika készítésében, a hirdetéstervezésben és a digitális képmódosításban jelentkeznek.

Általános tervezési lehetőségek

A grafikai adatfeldolgozó szoftverek által biztosított tervezési lehetőségek — a felbontásnak megfelelően — a kép vektorvonalainak, illetve mozaikfelületecskéinek feldolgozását, módosítását és „újrarajzolását” teszik lehetővé. A monitoron megjelenő menüből az operátor a következő alapelőlehetőségeket választhatja:

— *geometriai alapformák*: kör, ellipszis, háromszög, négyszög, sokszög, illetve az ezeknek megfelelő felületek és térbeli idomok, amelyek a kurzorral tetszőleges méretben meghatározhatók;

— *szabad formák, felületek*: grafikai digitalizáló tábla és szákkereszt (lupe), fényceruza, egér segítségével állíthatók elő;

— *vonalak*: a definiált pontokat kötik össze, illetve a meghatározott pontból sugarak húzhatók a kívánt vonaltípussal;

— *festés*: a választható különböző, illetve az egyedileg tervezett ecsetformával az ugyancsak választható vagy előállítható mintával, raszterrel történő felületalakítás, a kurzorral megjelölt és egyébként körülhatárolt képelemek feltöltése a kívánt mintával;

— *színek*: a grafikai rendszerek nagy erősségei, 16-tól 16 millió színig, illetve árnyalatig állítható elő a hardvertől és a szoftvertől függően, egyes drágább rendszereknél a fokozatmentes színátmenet is megoldható;

— *szórópisztoly-hatás*: színnel vagy a kiválasztott mintából;

— *méretváltoztatás*: az egész kép egy-egy részlete nagyítható, kicsinyíthető, horizontálisan vagy vertikálisan módosítható, torzítható;

— *zoom-nagyítás*: lehetőséget ad a képfelület képpontonkénti (pixel) javítására, illetve alakítására;

— *a betűk*: 5—26 típusban és több változatban állnak rendelkezésre a feliratozáshoz, szöveg megjelenítéshez, tetszőlegesen színezhetők, árnyékolhatók, módosíthatók vízszintes és függőleges irányban;

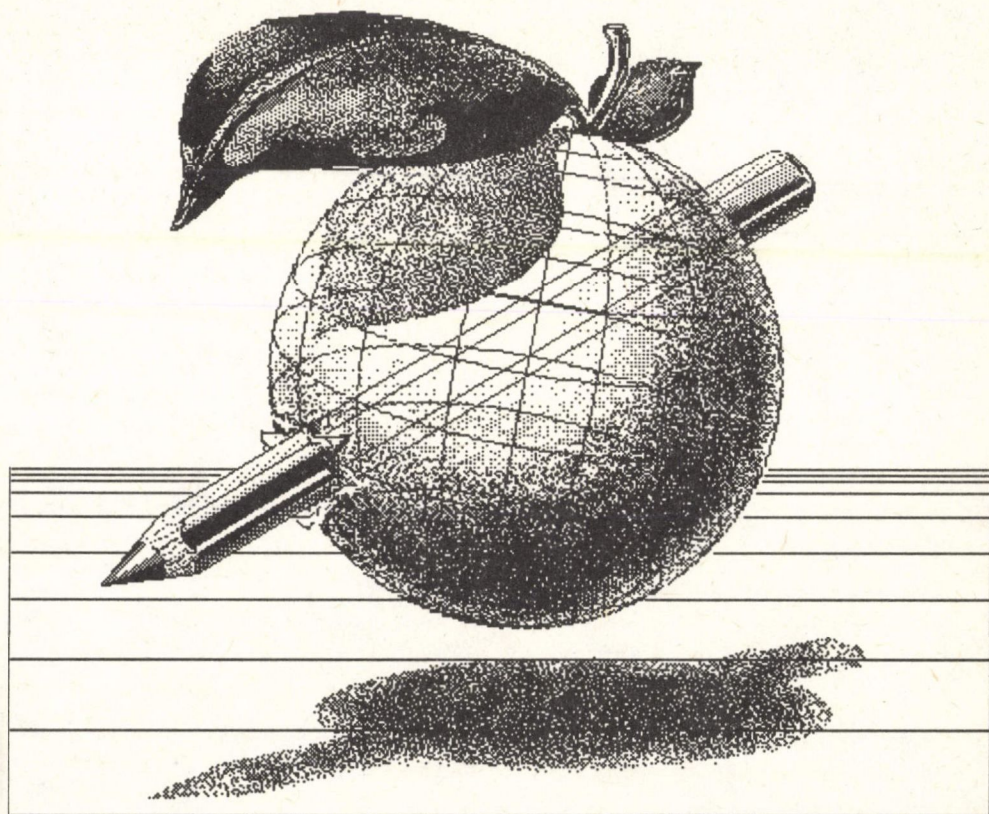
— *a háromdimenziós, térhatású ábrázolási mód*: már része az újabb programoknak, a képelemek, tárgyak, szövegek térbeli, perspektivikus ábrázolásához elegendő csak a nézőpontot meghatározni, a többit elvégzi a gép.

A számítógépes grafika előállításának, tervezésének a fázisai

1. Tervezés, vázlatkészítés

A kívánt grafika felépítése, felvázolása, a méretek, színek meghatározása, az ábrázolási mód eldöntése, koordinátpontok, ségédvonalak felépítése.

● *desktop publishing (DTP)* = kombinált szövegfeldolgozó, grafikai tervező és üzleti programok, amelyek személyi számítógép segítségével, szinte egy íróasztalnyi területen lehetővé teszik különféle nyomtatványok teljes nyomdai előkészítését. A képernyőn megtervezett dokumentumot, grafikát lézernyomtatóval lehet megjeleníteni vagy akár közvetlenül a nyomófoliára felvinni.

Ezt a pixelgrafikát Wolfgang Thielen készítette Apple-Macintosh számítógépen SuperPaint „festő-programmal”

2. Adatbeadás

Az adatinformációk közlése a számítógéppel a meghatározott parancsok segítségével a billentyűzettel, digitalizáló táblán keresztül, egérrel, videokamera vagy szkennel útján történik. Az egyes funkciók a menüből választhatók, majd gombnyomásra aktivizálhatók. A szöveg a billentyűzeten keresztül adható be a számítógépbe a megfelelő betűtípus meghatározása után.

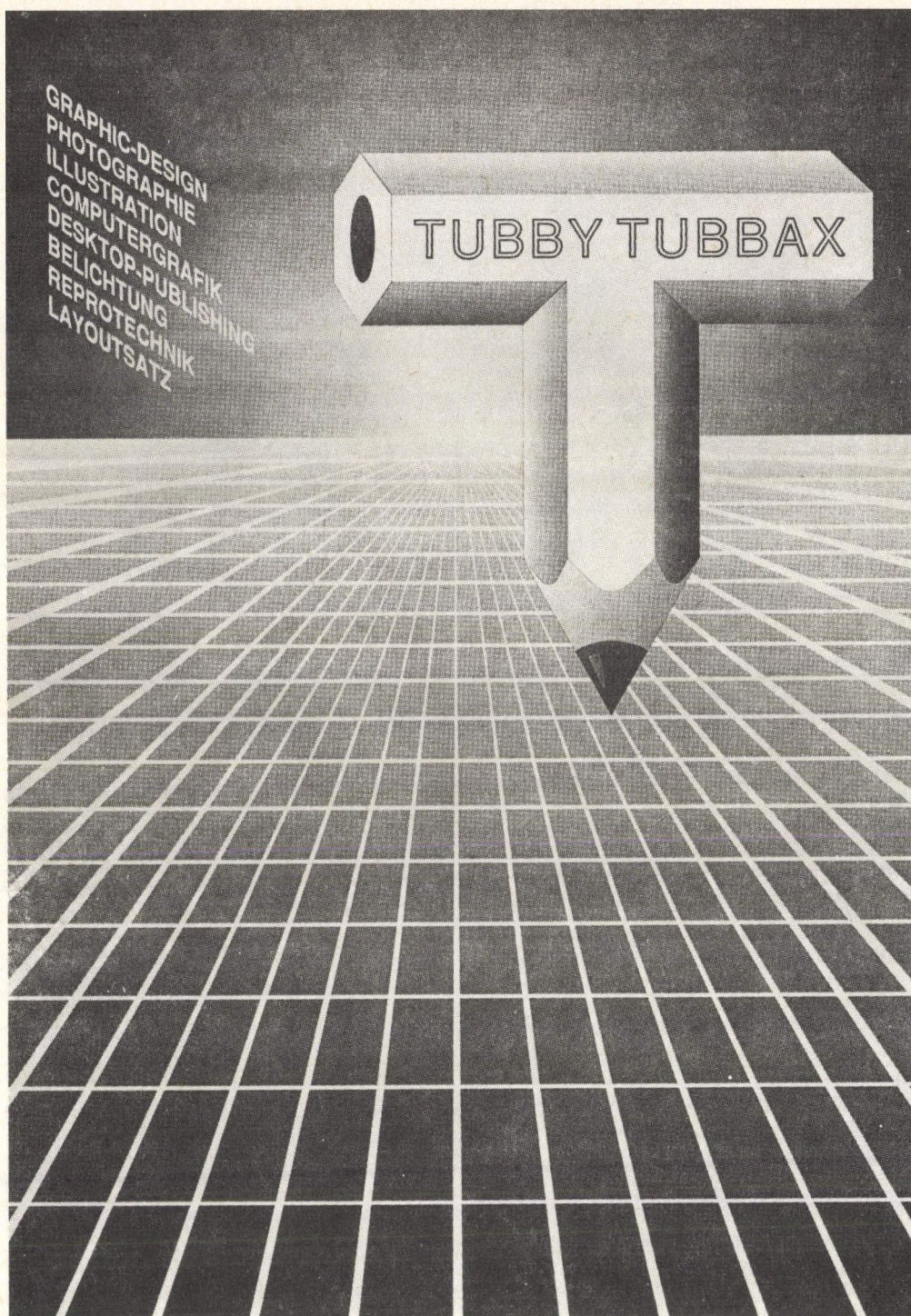
A legtöbb grafikai rendszernek saját belső archívuma, úgynevezett könyvtára van, amelyben nagy számú szimbólumot, kész grafikai alapotívumot, ábrát, emblémát tárol. Ezek bármikor behívhatók a grafikai

ábrába és ott tovább feldolgozhatók. A legfontosabb motívumok, amelyek előállítására sok időt és szellemi munkát követelne, eleve tartozékai a szoftvereknek. Ilyenek például a térképek, földgömbök, zászlók stb., és bár ezek általában egyszerűek, jó kiindulási alapok a további munkához.

Az elkészült számítógépes grafika digitális adatait a szoftver segítségével hajlékony mágneslemezen, nagy rendszereknél mágnesszalagon tárolják a levilágítás előtt.

3. Megjelenítés a felhasználás céljára

Minőségi szempontból a nyomdai felhasználásnál a nagy felbontási követelmény mi-

Egy NSZK-beli printshop számítógéppel készített hirdetése

Schatten
SIND IN
vielen
Variationen
möglich!

Modifikációs betűtervezési lehetőségek, árnyékolási variációk, a PostScript nyelv közvetítésével lézernyomtatón megjelenítve

att plotter (elektronikusan vezérelt rajzgép), mátrixnyomtató, képernyőfotózás hagyományos úton csak kivételes esetben jöhet számításba. Gyakorlatilag csak különleges, erre a célra kifejlesztett fényképező berendezés biztosítja a minden igényt kielégítő dia pozitív-felvételt a digitálisan tárolt grafikáról. Ezek a speciális felvételkészítő berendezések saját nagy felbontású monitorral rendelkeznek, amelyről kék, zöld és vörös szín-szűrők közbeiktatásával színes diafilmbre készül a kép. Ezeknek a készülékeknek különböző a felbontási teljesítményük.

Audiovizuális célokra elegendő a képernyőnkénti 4096 soros felbontás, a nyomtatáshoz azonban, ha éles képet akarunk kapni, kisebb képpontokra, mozaikfelületcskékre van szükség. A drágább (például Dicom) kamerák felbontása a 8000 vonalat is meghaladja. Az eredeti mérete 24 mm × 36 mm-es kisfilm, 70 mm-es dia, 4" × 5", 6 cm × 6 cm és 18 cm × 24 cm-es lehet. A kisfilmről történő képreprodukálás nyomdai

területen maximum A/4-es, méretig ad megfelelő élességet, a szöveg A/5-ös méreten felel nagyon hamar életlenné válik. Legáltalánosabb a 6—14 pont méretű betűk használata, a nagyobbakat célszerű fényzedéssel előállítani. A fejlesztő vállalatok azt a feladatot tűzték ki maguk elé, hogy olyan módszert dolgozzanak ki, amely lehetővé teszi a közbeeső reprodukciós fázisok kiküszöbölését, hogy a nyomtatás minél kevesebbet veszítsen a minőségéből az eredetihez képest. Tehát a cél az, hogy közvetlenül színre bontott, raszteres film, illetve nyomtató forma legyen előállítható (például a Dr. Ing. Hell GmbH Chromacom képfeldolgozó rendszere.) Az ilyen, a szkennerekbe történő közvetlen adatátadás jelenti a minőségi fejlődés jövőjét.

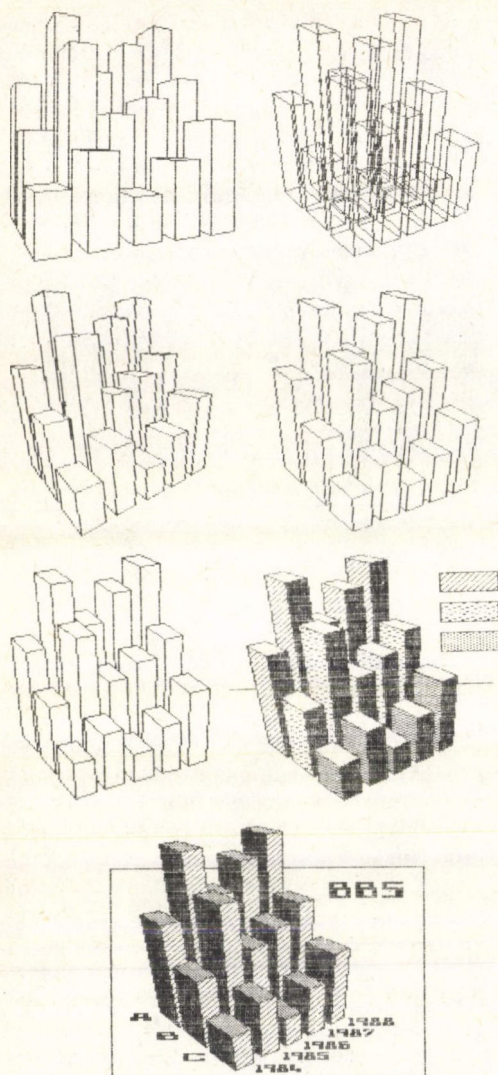
Az úgynevezett *desktop publishing* szoftverek, mind az Apple Macintosh, mind az IBM rendszereknél egyaránt tartalmaznak a tipográfiai tervezési lehetőségek mellett kimondottan grafikai részt is. Az ilyen szoftverek segítségével készített grafikák általában a szövegbe tördelten, komplexen jelennek meg, de önállóan is alkalmazhatók és értékesíthetők. Ezek nyomdai eredetként való felhasználását a lézernyomtatók biztosítják, melyek szintén különböző vonalfelbontással dolgoznak. A lézernyomtató az úgynevezett *PostScript*, vagy más oldalleíró kódokat „érti” csak meg, az átalakítást a szoftverek végzik el. Az egyre tökéletesebb lézernyomtatók mellett az igazán jó minőséget a nagy levilágító rendszerek adják (Linotronic 300, 500). Külföldön a felhasználókat az úgynevezett *printshop*-ok segítik, amelyekhez telefonmodemmel átalakítva a távbeszélő-hálózaton keresztül vagy egyszerűen postán, mágneslemezen lehet eljuttatni a digitális tervet, amit levilágítva még aznap visszaküldenek.

A számítógépes grafika, a kommunikációs tervezés új technikája

---

Az időigényes munkafázisokat, például a grafikák színezését, nagyítását, kicsinyítését, többszörözését és tükrözését régen a mesterek kiadták tanítványaiknak, és ezzel maguk időt nyertek a tervező munkára és az ötlet-

C 64-gyel készített és MPS 803 mátrixnyomtatón előállított háromdimenziós oszlopdia-gram. A kis felbontású grafika a nagy teljesí- ményű gépek munkafázisait modellezi.

keresésre. Ma, amikor a gyorsaság és az ár kényszerítő szerepet játszik a hagyományos grafikai tervező területen is, az egy vagy két tervezői megoldás különböző kivitelezése már nehezen fér bele az időbe, és anyagilag sem éri meg.

A számítógépes grafika segítségével a grafikus tervezőnek teljesen új lehetőségei vannak ötletei kivitelezésére. Az automatizálás a grafikai szoftverek segítségével leegyszerűsíti az időrabló munkafázisokat, és lehetőség van több tervezői alternatíva kipróbálására anélkül, hogy ezzel sok időt használna fel. Lehetőség van több színösszeállítás összehasonlítására és kiválasztására, ami szintén csak néhány másodpercet vesz igénybe. A hagyományos szórópisztolyos technika nagy felkészültséget igényel a színárnyalatok egymásba olvasztásához, illetve az átmenetek kialakításához. Ez a feladat egyszerű rutinyakorlat az új technikával. Az egyes képrészletek köztes tárolásával a grafikus mindig visszatérhet a kiindulási grafikához, és így rövid idő alatt vizuálisan tesztelheti az optimális tervezői megoldást. A reklámügynökségeknél a művészeti vezetők a jövőben nem három *layouttal* (vázlattal) fognak a megbízónál megjelenni, hanem legalább tíz különböző nyomdakész eredetit, kiviteli grafikát mutathatnak be. A megrendelői kívánságokat a reklámkampány minden szakaszában figyelembe lehet venni, és gyorsan végre lehet hajtani. Arra is van mód, hogy a megrendelő közvetlenül részt vegyen a tervezési folyamatban, és az operátoron keresztül érvényesíthesse elképzeléseit.

A látványosabb térhatású ábrázolási megoldások ma már olcsóbbak, mint a hagyományos technikával készülő kétdimenziós grafikák. A fokozatos színátmenetek használata hagyományos úton alig fizetődik ki, a számítógépes grafikánál mégis az egyik legjellegzetesebb módszerként kristályosodott ki. Mindenekelőtt a technikai ábrázolásoknál hangsúlyozza ez a módszer az objektum technikai karakterét. A színek fokozat nélküli átmenetét a külső szemlélő egyre jobban a számítógépes grafika meghatározó jellegének tarthatja, hasonlóan a horizontba futó, perspektivikusan ábrázolt, rácsszerű hálórendszerhez. Ez a raszterperspektíva

vagy horizontatmoszféra elterjedt és kedvelt stílus eszköz. A futurisztikus ábrázolási mód mindenekelőtt a fejlődésben érdekelt iparban (például a gyógyszeripar, az autópár), az elektronikai vállalatok reklámtevékenységében használatos. Az ábrázolt tárgyak többszörözése és tükröződése szintén megszokott eleme a számítógépes grafikának. A hagyományosan nagyon bonyolult és drágán előállítható ábrázolási módok a számítógéppel gyorsan és olcsón megvalósíthatók, ezáltal egy ismeretlen világ válik láthatóvá.

A bemutató grafika és az üzleti grafika

A grafikai bemutatás technikai, kereskedelmi fogás, amely például multivíziós bemutatóként vagy egy szónok előadásának vizuális támogatásaként jelenhet meg. Az adatok és a gazdasági összefüggések ilyen jellegű ábrázolását bemutatógrafikának, angol néven „*presentation graphics*”-nak nevezik, célja a nagyobb adat- és információmennyiség hatásosabb befogadtatása, megértetése vizuális eszközökkel. A megjelenítés szempontjából mindegy, hogy technikai, kereskedelmi vagy propaganda célú a felhasználás. Az autó- és repülőgépiparban felhasználják a tesztadatok elemzésére, melyeket a gyártmány tesztelését követően azonnal ki lehet értékelni, és így időt lehet megtakarítani.

Az audiovizuális kommunikációs tervezést magába foglaló bemutató grafika több az illusztratív művészi grafikai tervezésnél, mert olyan technikai segédeszközök támogatják, mint a diavetítés, az írásvetítő, a video, a trükkfilm. Az üzleti grafikával ellentétben, amely objektíven tükrözi az általa ábrázolt adatokat, a bemutató grafika többnyire szubjektíven tervezett, vagyis a kommunikációs cél érdekében, egyes fontosnak ítélt elemeket hangsúlyozottan emel ki.

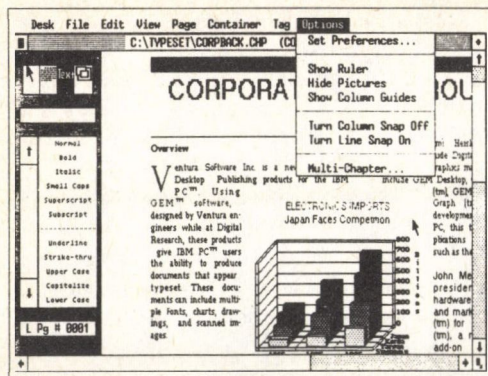
A grafikai adatfeldolgozás üzemgazdasági felhasználási területét az üzleti grafika (*business graphics*) jelenti, amely a bemutató grafika részterületeként is használatos. Az üzleti grafika célja az üzemgazdasági és statisztikai számadatok és összefüggések áttekinthető ábrázolása.

Régebben az a mondás járta, hogy egy kép többet mond, mint ezer szó. Ma ez úgy módosult, hogy „egy grafika többet mond, mint ezer szám”. Világszerte mintegy kétmillióra tehető az üzleti grafikák felhasználóinak száma. 1980-ban kb. négy millió kisfilm méretű számítógépes grafikát állítottak elő, 1983-ban már tizenhat millióra nőtt ez a szám.

A sajtóban történő felhasználás napjainkig szintén ugrásszerűen emelkedett. A különböző statisztikai ábrázolások, gazdasági, politikai adatok és összefüggések bemutatása, az unalmas, száraz adatok „fogaszthatóvá” tétele, jó tálalása csak megfelelő vizuális eszközökkel történhet, és erre kitűnő kiindulási alap a számítógéppel előállított bemutató, illetve üzleti grafika. Az ilyen jellegű információk grafikára az egyik legjobb példa az *USA Today* napilap, amely rendszeresen közöl színes, számítógéppel tervezett ábrákat.

Az üzleti grafika alapvető ábrázolási formái a vonaldiagram (*line charts*), az oszlopdiagram (*column charts, bar charts*) és a kördiagram (*pie charts*). Ezek a diagramformák az üzleti grafika első generációjához tartoznak. Alkalmazásuk nagyon széles körű. A személyi számítógépeknél is minden jobb grafikai programcsomag régóta tartalmazza őket. Újabb forma a térképdiaگرام (kartogram), amely térképpel kombinált adatábrázolás, az ábrázolt adatokat földrajzi elhelyezkedésük szerint geográfiai összefüggésükben mutatja be. A több regionális adattal rendelkező struktúra ábrázolásával új dimenziót nyújt az üzleti grafikában, és az archiválás digitális lehetőségei ebben is leegyszerűsítik a munkát.

A személyi számítógépek használata során is sok szoftver segíti, segítheti a tervezőket a grafika előállításában. A legelterjedtebb gépek hazánkban is az IBM, illetve a velük kompatibilis számítógépek, amelyek a program tárigényétől függően PC, XT, vagy AT típusokon futtatható és színes monitoron ellenőrizhető az eredmény. Az egyszerűbbek hajlékony mágneslemezzel behívhatók, mások merevlemez tárat és úgynevezett grafikus-kártya hardver-bővítést igényelnek.

Személyi számítógép monitorképe a kiadvány szövegébe tördelt információs grafikával. Az ablakokban megjelenő menü egyszerűsíti a program kezelését.

Digitális képfeldolgozás, képmódosítás és elektronikus layout

Egy teljesen újszerű amerikai grafikai számítógéprendszer, a *Lightspeed-System* működik az NSZK-ban az 1986-ban alapított hamburgi Graphitae Design Atelier GmbH-nál. Ez a videokamerával kombinált grafikai számítógép szokatlanul nagy segítséget ad a vele dolgozó grafikus tervezőnek ötletei valóra váltásához. A kamerával készített két- vagy háromdimenziós beállítás állóképe, illetve bármilyen videofilm kimerevített képe digitalizálva a számítógépbe kerül, majd ez tetszőlegesen módosítva, áttervezve, címmel, szöveggel együtt kezelve azonnal megjeleníthető a monitoron. A rendszer színes diapozitívet, vagy színes nyomtatóval papírképet ad ki az elkészült tervről. A gép előnye a gyorsaság, a nagy módosítási lehetőség, a szinte korlátlan számú mintegy 16,7 millió szín. Mindemellett hangsúlyozni kell, hogy elsősorban *layout* szinten dolgozik, tehát maga a végső minőség még nem éri el a nyomdai reprodukciót. Hasonló tervezési lehetőségeket kínál a *SILVER-Workstation* is, amelynek hat fő kreatív területe van: *layout* és montázs, címtervezés, animáció, videoeffektusok, képfeldolgozás (65 000 szín) és üzleti grafika. A menüvezérelt rendszerrel grafikus táblán keresztül lehet kom-

munikálni. Ez a technikai megoldás harmonikus egységet képez a video- és a komputergrafikában.

Az árnyaltos képek, fotók számítógépes feldolgozása, montírozása, retusálása, tehát nyomdai előkészítése sokak szerint tulajdonképpen nem tartozik a számítógépes grafika tárgykörébe, mert meglévő képekkel dolgozik. Mégis szót kell ejteni róla, mert a technikai haladás ezen a területen sem áll meg, és a számítógép itt is új lehetőségeket kínál. A modern szkennerek, amelyek a képerendetikből nyomdai színkivonatú filmeket készítenek számítógép-vezérléssel, egyre több módosítási lehetőséggel szolgálnak. Az ilyen korszerű szkennerek, mint például az NSZK-beli dr. Ing. Hell GmbH gyártmányai (Chomagraph-szkennerek rendszerek, DC 355, 360 és 380, CP 340, 341, 345 és 399) a csúcsmínőséget jelentik nemcsak Európában, de az egész világon. Ugyancsak a kieli Hell cégnek a termék a Chromacom lézergyáras levilágítással működő kép- és illusztráció-feldolgozó rendszer. Ez az új digitális Chromacom-rendszer — amely ötvözi a számítógépes grafika alapvető lehetőségeit a legmagasabb szintű képfeldolgozó technológiával — új szemléletmódot igényel a megrendelőtől, a tervezőtől és a kivitelező nyomdástól egyaránt. (Ilyen berendezés hazánkban is működik már a budapesti Révai Nyomdában.)

A számítógépes grafikában és az elektronikus tipográfiai tervezésben egyre jobban előtérbe kerül az a módszer, amelyet angol betűszóval *WYSIWYG*-nek (*What You See Is What You Get*) neveznek: „amit látsz (a képernyőn), azt kapod meg (eredetiként)”. Gyakorlatilag tehát már a képernyőn ki lehet alakítani a jövőendő nyomtatvány valóságos képét. Az interaktív, illetve a formátumvezérelt tördeléssel kombinált interaktív berendezések, mint például a Hell által kifejlesztett *PagiCom* és a *NewsPlan* rendszer már a távolabbi jövőt sejtetik.

Hazánkban addig is az olcsóbb és így valamivel jobban hozzáférhető *desktop publishing* ad kiváló lehetőséget arra, hogy az elektronikus nyomtatvány-előállítás, illetve tervezés elterjedhessen.

Szekeres Péter

Adatbankok,

vagy az értelmiség mint olcsó számítógép?

Ez év első felében igen sok kerekasztal-beszélgetést rendezett a Mikrovilág szerkesztősége az elektronikának, elsősorban a számítástechnikának a humán területeken történő felhasználásáról.¹ Ezekből választottuk ki azt a témát, amely a humán területeken dolgozókat mindennapi munkájukban és magánemberként, közvetlenül és közvetetten egyaránt érinti: a könyvtárak és a nagy adatállományok számítógépesítését. Különböző nagyságrendű, jellegű intézmények, sőt félig magánintézmények is sorakoznak az említett példák között, hiszen a lexikonszerkesztőtől a központi népességnyilvántartókig gyakran hasonló problémákkal találkozunk a legnagyobb intézmények és az egyedül dolgozó értelmiségi kutatók.

A könyvtárak számítógépesítéséről 1986-ban rendeztek konferenciát,² ennek anyagaiból és a résztvevőkkel készített újabb beszélgetésekből ismerkedhetünk meg a könyvtárak ilyen irányú gondjaival és terveivel.³

Az immár nálunk is megkezdődött személyiségvédelmi vitákkal⁴ nem kívánok foglalkozni, mert megítélésem szerint nálunk még a fő probléma inkább az, hogy „a személyiséget nem szolgálja ki” a gép.

Ungváry Rudolf, a hazai könyvtár-számítógépesítés egyik vezető szakembere szerint az Országos Széchényi Könyvtár átfogó, s lassanként (telefonvonalak!) országosan összekapcsolt hálózata még sokáig nem épülhet ki, mivel szinte lehetetlen a hatalmas intézményrendszer átszervezése s a rendkívüli információmenyiség retrospektív számítógépre vitele. Még az Egyesült Államokban sem sikerült a Library of Congress ilyen teljes körű számítógépesítése, hiszen e hatalmas intézményekben hosszú idő alatt túl sok

anyag gyülemllett fel.⁵ Még az is gondot okoz, hogy legalább az újabb beszerzések mind számítógépre kerüljenek. A jövőbe mutató országos hálózatnak emellett az is akadálya, hogy mind ez ideig nem sikerült kötelező és általános jelleggel bevezetni bizonyos szabályokat: sok a párhuzamos fejlesztés, feldolgozás. Az Országos Pedagógiai Könyvtár készen áll az országos pedagógiai információs rendszer teljes körű üzemeltetésére, mind technikailag, mind a szakembergárdával. Csupán a telefonhálózatra várnak. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban négy évvel ezelőtt kezdték építeni a szociológiai adatbázisok számítógépes verzióját. Jelenleg még nem megoldott a visszakeresés, s még egy ideig a kiépítés stádiumában lesznek. Ez azt jelenti, hogy itt is, mint más könyvtárakban, még hosszú évekig nem váltja ki a számítógép a hagyományos katalógusban történő megőrzést és visszakeresést. Ez önmagában sok funkcionál nem baj, azonban túlzottan szerteágazó, és nagy

adatállományok esetében az ETO rendszer nem nyújt annyit, mint a szabad szöveges számítógépes visszakeresés. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára 1980 óta mágnesszalagon adatokat dolgoz fel, és témafigyelést végez a megrendelők számára. A külföldről kapott információkat hetente dolgozzák fel. Az Országgyűlési Könyvtárnak is egyik fő gondja az, hogy a mikroszámítógépek elterjedése bizonyos programokat segít (nyomatási képeket előállító, nyilvántartó, címkereső, információ-visszakereső szoftvereken dolgoznak), számos nagyvolumenű szolgáltatás azonban inkább az országos hálózatban és egy nagy központi gépen lenne megoldható. Jelenleg a könyvtárakban is széles körben terjedő mikroszámítógépek inkább a kisebb szakkönyvtárak célfeladatainak felelnek meg, mint például a SZÁMALK könyvtárának saját belső online szolgáltatásai, miközben a közkönyvtárak és a nagy könyvtárak inkább a központi hálózathoz kapcsolódnának (ennek akadályairól később). Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár a legismertebb számítógépesített szolgáltatásokat nyújtó intézmény, amely 1982 óta rendszeresen üzemszerű online keresést kínál. Azóta három év alatt három szakember több, mint ezer szakirodalmi keresést végzett 450 órában. A leggyakrabban a DIALOG rendszert használják, amellyel a legtöbb amerikai adatbázis elérhető, és rövid a válaszidő. A második az európai DATA STAR, amely olcsó, mert közelebb van. Jelenleg még nem megoldott a szocialista országokkal való rendszeres kapcsolat.⁶ A Központi Statisztikai Hivatal könyvtárának anyagait 1977-ben kezdték számítógépre vinni. Jelenleg mintegy nyolcvanezer tételnél tartanak, így ez ma hazánkban az egyik legnagyobb számítógépesített bibliográfia. Dolgoznak az interaktív rendszer kiépítésén, s jelenleg maximum három nap alatt szállítják az akár sokezer oldalas annotált anyagokat. A keresés szabad szöveges, szelektív s részben retrospektív.

Az információs infrastruktúra rendszer kiépítéséhez megpróbálták összesíteni a nagy adatállományokat, így a könyvtári, már számítógépen lévő bibliográfiákat, nem sikerült azonban teljes körű felmérést végez-

ni. A hiányos adatok szerint általában tízezer nagyságrendűek az ilyen bibliográfiák, s a százezres tétel nagyságrendet csak a Budapesti Műszaki Egyetem könyvtárának (kb. 450 000), a Széchenyi Könyvtár nemzeti bibliográfiájának (+ ISDS), a SZÁMALK számítástechnikai, az ÉTK építésügyi szakirodalmának, a szabadalmi adattárnak és a Zenetudományi Intézet népzenei gyűjteményének a jelenlegi állománya haladhatja meg (kivéve az MTA Könyvtár külföldről beszerzett SCI indexét — 1,3 millió — s más, nemsokára kompaktlemezen bekerülő külföldi anyagokat). Már maga az a tény, hogy sem a legilletékesebb intézményeknek, sem nekem nem sikerült országos összesítő adatokat kapnunk, elgondolkodtató, mert eközben számos nagy nyugati adatbázisról pontos adataink vannak.

A Magyar Távirati Iroda adatbankja

Az MTI információszoigálató tevékenysége évről évre növekszik, mind volumenében, mind szélességében. Egyre bővül az információt igénylő szakintézmények köre is. A hírügynökség munkatársai egyre inkább elhagyják a hagyományos „lapcentrikus gondolkodást és szerkesztőségi gyakorlatot”, és átváltak az elektronikára. „A korszerű hír-, sajtó- és fotóügynökségi munkához megfelelő körülmények kellenek. Ennek eléréséhez . . . radikális változásra van szükség”.⁷ E radikális előrelépés része az elektronika fokozatos előretörése s az adatbank kiépítése is. „Az MTI-nél a számítógépes politikai adatbank adatbázisának a kiépítése 1986 harmadik negyedévében kezdődött — mondja dr. Szabó Iván, az adatbank igazgatója. — Természetesen az MTI-ben már ezt megelőzően is fejlett számítástechnikai megoldások sokaságával találkozhattunk, amelyek közül kiemelkedik az MTI ügyvezetett hírfeldolgozó alrendszere. Tulajdonképpen ez az alrendszer egyfajta alapját képezi az MTI összes többi adatállománya kialakításának, de önmagában is önálló adatbázist alkot. Eddig ez a rendszer nem tette lehetővé a hírek szöveges keresését. Elsődleges funkciója a hírek feldolgozása és továbbítása volt. A most folyó fejlesztés so-

rán alkalmassá válik az alrendszer arra is, hogy az arra jogosultak szabad szöveges kereséseket végezhesenek benne. Ezzel az adatbázis-fejlesztéssel párhuzamosan folyik az úgynevezett személyiségi alrendszer, valamint az esemény- és cikkbibliográfiai alrendszerek fejlesztése is. A személyiségi alrendszerben mintegy 25 ezer belföldi és 35 ezer külföldi politikai szempontból érdekes személyiség adatait dolgozzuk fel. Ezek az adatok személyiségi jogokat nem sértenek, ugyanakkor a hazai tájékoztatási és politikai információs munkában hallatlanul fontos segédanyagul, háttéranyagul szolgálnak.”

Az államigazgatási számítógépes rendszerek

A legnagyobb számítógépes adatállományokat foglalják magukba, melyek egy része régebbi és kumulatív, más része újabb keletű, számítógépesítésük körülbelül egy évtized alatt épült ki.⁸ E nyilvántartások jelentős részének számítógépes hátterét az Államigazgatási Számítógépes Szolgálat biztosítja.

Az *állami népességyilvántartás rendszere* az országban működő legnagyobb nyilvántartási rendszer. Az adattartalom fokozatos növelése mellett a jövőben fontos lesz a megyei és további területi bontás, a területi adatbázisokkal való kapcsolat. Az interaktív kapcsolat a teljes adatbázissal lehetetlen, de a származtatott adatbázisokból fokozatosan előtérbe kerülnek az online szolgáltatások is. Rendkívüli munkát igényel a megbízhatóság megőrzése és fokozása, a változásokra való gyors reakció.

Az Államigazgatási Számítógépes Szolgálat egyik fő felhasználója az Egészségügyi Minisztérium. A *komplex országos morbiditási vizsgálat* 1978 óta nyújt tájékoztatást a lakosság egészségi állapotáról, az orvosi-egészségügyi ellátásról, egyes betegségek alakulásáról. Ötvenezer lakost, egymillió kérdőívet, ötvenmillió alapadatot dolgoz fel. Az *országos gyermekegészségügyi információs rendszer* a születést közvetlenül megelőző időszaktól 18 éves korig vizsgálja a lakossági csoportokat. A „*Korányi*”-rendszer a szűrővizsgálatokat, a lakosság egészségi állapotát reprezentáló mutatókat je-

lenti. A *számítógépes országos besugárzás-tervezési hálózat* 1978-ban kezdődött. Célja a sugárterápiában a besugárzások tervezése. A *kórházi információs rendszer* kiépülőben van, jelenleg egy kórházra szorítkozik. A *társadalombiztosítási statisztikai információs rendszer* 1982-től igen részletesen, a szó legtágabb értelmében foglalkozik a nyugdíjasokkal. A *SZOT beutalóelosztási rendszer* 1981 óta az üdülőjegyek elosztását végzi. A *családi pótlék nyilvántartási és ütköztetési rendszer* azt ellenőrzi, hogy ugyanazon gyerekért nem vettek-e fel többen is családi pótlékot. Két és fél millió tételt kezel. Az *interaktív nyugdíj-megállapító rendszer* 1984-ben készült. Segíti a nyugdíj-megállapítást, és statisztikai adatokat nyújt. A *társadalmi beilleszkedési zavarok elemző rendszere* a KSH és az MTA kutatása, amely az alkoholizmussal, az öngyilkossággal, a nem organikus mentális zavarokkal, a bűnözéssel és gyerekkori szocializációs zavarokkal foglalkozik.

A következő öt rendszer közül az első már régebbi: az *ingatlannyilvántartási rendszer* hétmillió ingatlan néhány alapadatát tartalmazza. Ez is, és a további négy rendszer is a szó legszélesebb értelmében vett „természeti” környezetet méri fel. Az *agrokémiai információs és irányítási rendszer* a mezőgazdasági művelés alatt álló területek kémiai, ökológiai és agrófizikai adatait dolgozza fel és tárolja. Az *erdészeti és faipari információs és irányítási rendszer* hatéves, és az erdőrendezést szolgálja. A *földmérési és térképészeti adatbázisok* 1979 óta tárolják számítógépen az adatokat. Igen sokféle térképet (természeti és épített környezet stb.) állíthatnak elő sokféle méretarányban. Megkezdődött a *környezetvédelmi információs rendszer* fejlesztése is, amely a témakör igen sokféle szakterületét öleli fel.

A különféle anyagi és szellemi javakat néhány további jelentős információs rendszer tartja nyilván: az *országos számítógépes jogi információs rendszer*, a *számítógépes növényi génbankrendszer*, az *MTA országos műszernyilvántartási rendszere*, az *országos izotópnnyilvántartási és izotópforgalmazási rendszer*, a *nukleáris anyagok nyilvántartási rendszere* és a *magyar nyelv szókincsének elemzése*.

Jóllehet ezek a nagy adatbázisok méreteiben és társadalmi felhasználásukban különösen jelentősek, az alábbiakban elsősorban a kisebb információközpontok, illetve a könyvtárak képviselői s a közvetlen felhasználók szólalnak meg. Az általuk felvetett problémák közül sok általánosítható.

Igények és funkciók

Mivel a számítógépesítés bizonyos, anyagiakkal kevésbé ellátott szakterületeken egy-két évtizeddel elmaradt a vezető országok hasonló intézményeitől, igazságtalanok és egyoldalúak lennének, ha nem sorolnánk fel néhány olyan területet is, ahol még nem váltotta ki a számítógép az értelmiségi rabszolgamunkát, pusztán azért, mert a humán területek látszólag nem olyan „fontosak”, mint a pénzforgalom, a honvédelem vagy a nagy nyilvántartások. Ilyenek a „közhasznú információk”, a számítógépnek a közművelődésben és másutt igényelt lakossági szolgáltatásai, amikor a „megrendelő” nem központilag, hanem gyakori egyediségében, s ugyanakkor általában nem fizetőképes keresletként jelenik meg. A Művelődési Minisztérium 1987 áprilisában pályázatot hirdetett a közművelődési intézményekben kísérletképpen itt-ott már kialakult számítógépesített közhasznú információtárolási és -feldolgozási programokra.⁹ A Közművelődési Információs Intézet „a számítógép humanizálási programja” keretében dolgozik hasonló tervén.

Az élet sok területén nagy segítséget jelentene az adatbankok kiépülése, erre azonban nem került sor. Ilyen az ingatlanforgalom példája.¹⁰ Hazánkban ki tudja, hány millió ember ki tudja, hány száz millió órát töltött már el lakáscsere-, lakásvásárlás- és hasonló ügyekkel. Nálunk még ma is újsághirdetéssel és nem online számítógépes szolgáltatással folyik az a nagy volumenű, sokrétű és rugalmas információfeldolgozást igénylő mindennapos tevékenység. Túl azon, hogy sok család évekig mennyi pénzt, időt vesztesít így el, természetesen az esetleges újsághirdetések és újságvásárlások semmiképpen sem nyújthatják azt az információmennyiséget, változatosságot, áttekinthetőséget, a ke-

reslet és kínálat olyan összhangját, amelyet az online központosított szolgáltatások.

A társadalomtudományok területein is elmaradottabb az integráció (a nagy központi adatállományok kivételével), de e téren kiemelhető a nemrégien létrehozott *Társadalomtudományi Informatikai Társulás*. Eredetileg körülbelül tíz vezető intézmény kutatásait őrzi, integrálja, szolgáltatja, s ezenkívül nemzetközi csereszerződések alapján külföldi kutatásokat is beszerezhet. Tagja a Társadalomtudományi Adatbankok Nemzetközi Szervezetének. Jelenleg több, mint 130 jelentős hazai kutatást tárolnak. Feltehetően ez az intézmény lesz majd az egyik integrált kutatási, szakmai, publikációs és módszertani központ, a fontos másodelemzéseken túlmenően az egységes, integrált kutatások kezdeményezője, szervezője, illetve módszertani tanácsadója.¹¹

A nem számítógépesített nagyobb adatállományokat még felbecsülni is nehéz lenne. A *könyvtárak* mellett mindenféle katalógus, index, lista, nyilvántartás, lexikon (illetve a lexikonok készítéséhez szükséges adatállomány), gyűjtemény, repertórium, leltár, raktárkészlet, bibliográfia stb. igényelné a hagyományos manuális munka elektronikával történő kiváltását. Minél később kezdődik el a váltás, annál nehezebb a retrospektív munka.

Ha a hatvanas évektől próbálnánk összesíteni az információk megőrzésének, rendszerezésének és szelektív, retrospektív keresésének, szisztematikus feldolgozásának lehetőségeit, akkor azt látnánk, hogy nálunk a múlt egyes relikviáinak a megmentése drámai és olykor hatékony lobbyk formájában jelent meg, ezzel szemben a szemünk előtt múlttá váló „jelen” nem kevésbé fontos kommunikációi mintha a „gyors fogyasztás, kielégülés-kizsákmányolás” verzióját képviselnék. Még a filmek sem maradtak fenn, sőt a szemünk előtt pusztulnak.¹² Szűkebb területemen, a filmtudományban a magángyűjtemények és a magántulajdonban lévő cédu-lázott információk az elsődlegesek.¹³ Olyan fontos kulturális-szociológiai információkat, mint az ország moziforgalma, évente kiselejteznek, mert a számítógépes vagy papíron lévő információ nem olyan „látványos”, mint egy régi köcsög. Holott tartal-

ma — egy ország teljes moziforgalma mindenféle bontásban — sokféle másodelemzést kínál a jövő kutatójának. A *filmllexikon* elsősorban egy ember műve, és lakásán készül.¹⁴ A legnagyobb „film és társadalom” bibliográfiái gyűjtemény az én házamban porosodnak.¹⁵ A szakirodalom és a dokumentumok egy része néhány magángyűjtő otthonában halmozódik, hogy esetleg amikor felnő a gyerek, és kicsi lesz a lakás, kidobják az egészet. Fotók, nyomtatott termékek, filmek, video — ki tudja, mi minden rekedt kívül a nyilvános információs rendszeren.

Amikor arra utaltam, hogy a számítógépesítés értelmiségi munkát váltana ki, akkor az információkeresés rendszerére, módszereire és lehetőségeire is gondoltam. Ábel Péter, a *filmllexikon* főszerkesztője évtizedek óta éjjel-nappal, hétköznap és ünneppal, telefonon és személyesen a filmszakma és az újságírók információs „adatbankja”. Egyik kerekasztal-beszélgetésünkön elmondta, hogy egyre nehezebb intuitív módon akár azonosítani is a filmeket, hiszen más a cím, mielőtt behozzák, más a moziban, a televízióban, és sokféle változat létezik. Már régen nem képes szellemileg és fizikailag a lakását teljesen elfoglaló papírhalmazt kezelni. Hasonlóképpen nem győzi azoknak a listáknak a gépelését, amelyek, kis eltéréssel, különböző intézmények felkérésére készülnek. (A filmintézeti filmográfiák és egyéb listák is hagyományos módon készülnek.) Tipikus számítógépes adatrendező munkák ezek, amikor egy szakember helyettesíti a „sornyomatót” is. Nem csoda, hogy e területen évtizedekkel elmaradt a szakmai információs szolgáltatás, miközben az irányító intézmények rendszeresen teljesíthetetlen kérésekkel fordulnak hozzánk, hiszen átfogó, nagy adatbázisra épülő információt azonnal csak egy számítógép nyújthat.

A hazai és nemzetközi szakinformáció követése sem mennyiségileg, sem gyorsaságban nem lehetséges többé. Nemhogy polihisztorok nincsenek, de még a legszorgalmasabb szakbarbár sem képes már egy szűkebb tudományos terület szakirodalmát sem követni. Nagyon elmaradott a számítógépes szakinformáció keresése is. Csahók István, a KSH könyvtárának igazgatója elmondta,

hogy viszonylag kevés megrendelésük volt. Pedig egyetlen kutató vagy könyvtáros sem lenne képes néhány hónapi munkaidejében sem olyan szelektív és teljes körű szakirodalmi információszolgáltatásra, mint az ő adatbankjuk — jelenleg 130 külföldi adatbázissal állnak kapcsolatban, túl a saját, hazánkban legnagyobb számítógépesített bibliográfiájukon. Az Országos Műszaki Könyvtárban is meglepően csekély arányban szerepelnek a humán területek, sőt egyes kifejezetten információigényes ágazatok, valamint az egyetemek.¹⁶ A magyarázat nyilvánvaló: kevés a pénz. De valójában, mint sok szakemberrel folytatott kerekasztal-beszélgetéseink során kiderült, nem pusztán a pénzről van szó.

A lemaradás okai

„A lemaradásnak elsősorban anyagi okai vannak” — érveltek sokan, azonban csak abból indulhatunk ki, hogy ezen közvetlenül nem sokat változtathatunk. „Én úgy látom, hogy a könyvtáros szakma is elszalasztott néhány jelentőséget. A hetvenes években például lett volna pénzügyi alap a könyvtárak nagyarányú számítógépesítésére, de elutasították. Volt azután a KSH-nak is egy nagyvonalú ajánlata, de arról is lemondott a könyvtárügy... Amerikában a nagy, egyenként is sokmillió állománnyal rendelkező könyvtárak már régen felosztották a területet és a munkát. Az ilyen országos, sőt „világkönyvtári” koncepciókhoz nem párhuzamos fejlesztésekre van szükség, hanem egységes szoftverre, szabványokra, hogy a részek abszolút módon illeszkedjenek.” (Horváth Tibor)¹⁷

„Kezdeményeztünk néhány évvel ezelőtt egységes országos szakmai bázist, de azóta sem valósult meg: mindenki a saját bázisát építgeti, ez most divatos is, holott nálunk lehetőség lett volna arra, hogy a mostani inputnak a dupláját is bevigyük, s egy nagy bázis számítógépes rendszer épüljön ki.” (Csahók István)¹⁷

„Az általános környezet nem kedvez az előrelépésnek. Az érdekek és a struktúra megosztottsága a fejlesztés és az integráció ellen hat. Azután közismertek az anyagi

akadályok, korlátok, hiányok. Végül a szakmai ismeretek hiánya úgy jelentkezik, hogy egymástól elválasztva létezik a számítógépes szakismeret és a könyvtári szakismeret... Nincsenek országos rendező elvek, nincs kiforrott koncepció, s távol állunk az integrált rendszerektől.” (Telcs András)¹⁷

„Az olvasónak gyakran nem egy adott könyvtárban való tájékozódásra lenne szüksége, hanem az országban, a nemzetközi vizeken történő tájékozódásra, tehát arra, hogy bármelyik könyvtárba megy be, lehetősége legyen ott helyben arra, hogy megtudja, mit és hol érhet el, ha ott nincs meg. Ez ma nálunk vágyalom, hiszen a hazai műszaki infrastruktúra lehetetlenné teszi a megfelelő hálózati információs szerkezetek kiépítését, másrészt rendkívüli a lemaradás a külföldi mágnesszalagos tájékoztatási szolgáltatások átvételében: ezek a legjobb esetben is sórványosan és véletlenszerűen jutnak el néhány helyre. Még ott sem tartunk, hogy kiírnák az ajtó mellé: itt kaphatók a külföldi adatbázisokon tárolt információk. Ehelyett ezeket eldugott helyeken, agyonbürokratizált intézményi formákban, rugalmatlan kereskedelmi szolgáltatásban, mazzek utakon szerezhetjük be, s nagyon távol állunk még attól, hogy az olvasó egyáltalán tájékozódhatna róluk — ha már itt vannak az anyagok.” (Ungváry Rudolf)¹⁷

„Az elkülönített fejlesztések előbb-utóbb oda vezetnek, hogy nem lehet létrehozni a nemzeti rendszert; nem illeszkednek egymáshoz a részek. Ennek oka a központi irányítás gyengesége. A kompatibilitás csak úgy érhető el, ha ez a központból lefelé haladva valósul meg.” (Horváth Tibor)¹⁷

„Az eddigiek alapján a dolgok szomorúan festenek. A hatvanas évek eleje óta fokozatos lemaradást láthattunk: ennek jellegzetes tünete, hogy nem pusztán a műszaki-technikai területen maradunk le — ez ma már közismert —, hanem kulturális színvonalban is; az iskolaügy és a könyvtári számítógépesítés nagyon jó példái ennek. Éppen az iskola és a könyvtár közvetíti azokat az ismereteket, amelyek a tudományos-technikai információk hatékony felhasználásához szükségesek, s ily módon ezek lemaradása fékezi a műszaki-tudományos haladást. Elképzelhető olyan mélypont is, amikor a fon-

tos információt kizárólag külföldi adatbázisokról hívhatjuk csak le.” (Ungváry Rudolf)¹⁷

„A *Tanulmányok az információgazdaságról* című kötetben szerepel egy számomra döbbenetes összehasonlítás. Az online szolgáltatások mennyiségét vizsgálták a szerzők. Az Egyesült Államokban ez évi 1,3 milliárd dollár, a velünk összemérhető Finnországban évi 1,4 millió, nálunk mindössze évente 0,1 millió. Ugyanakkor mérhetetlen erőforrás-pazarlás folyik.” (Szabó Katalin)¹⁸

Az információ ára és értéke

„A legérdekesebb a régebbi népszámlálások adataival való összekapcsolás, összevetés lehetne, de sajnos a régebbi adatok nincsenek számítógépen. Olyan ez, mint a diófa ültetése: sok munka, hosszas várakozás, és a hasznát már csak az unoka fogja látni. Viszont porlad a papír, az írás elmosódik rajta, de hát erre már nincs kapacitásunk. Ahogyan az idő múlik, úgy kellene biztosítanunk a területi összehasonlítás lehetőségeit, hiszen a településeink változnak.” (Pálházy László)¹⁷

„Amikor nálunk a KSH könyvtárában ingyenes volt a szolgáltatás, akkor boldogboldogtalan használta; kilószámra vitték a sok papírt. Ezért másfél évvel ezelőtt bevezettük a szolgáltatások díjszabását. Tavaly kilencszáz kérdés érkezett, ennek egyharmada külső megrendelőktől. Egyes esetekben ez olyan mennyiségű, nagyrészt annotált bibliográfia, amelyet manuálisan szinte lehetetlen visszakeresni. Volt olyan, hogy egy kérdés több, mint nyolcezer tételt jelentett: ennyi annotált címet kapott a kutató leporcelló formájában.” (Csahók István)¹⁷

„Nálunk a TÁRKI-ban a fejlesztés stádiumában vagyunk, hiszen minden új. A bevételek a költségeknek csak igen kis töredékét alkotják. Olyan intézmény, amely a felhasználóink közül anyagilag is jelentősen hozzájárult bevételeinkhez, idáig egyetlen egy volt.” (Vándor Andrea)¹⁷

„A rentabilitás nálunk sajátos, mert a költség azonnal jelentkezik, a haszon viszont a felhasználónál jelenik meg a kutatásokban. Elképzelhető, hogy amire mi egy-milliót költünk, annak a haszna sok milli-

— de nem a KSH számára! A baj az, hogy pontosan azok a kutatóintézetek és egyetemek igényelnék leginkább a szolgáltatásainkat, amelyek a legszegényebbek. A másik gond a nálunk drágább konkurencia — a sok párhuzamos beruházás.” (Csehó István)¹⁷

„Az információimport népgazdasági szempontból a lehető leggazdaságosabb importtevékenység. Szolgáltatásaink ára sajnos nem alacsony, ha azt vesszük alapul, hogy nálunk egy kutató vagy mérnök milyen keveset keres, akkor esetleg valaki azt mondja, hogy a több tízezer forintos kiadás nem éri meg. De nem a kutató és mérnök fizetését kell alapul vennünk, hanem azt, hogy ugyanezen idő alatt ez a szakember vállalatánál mit produkál, továbbá az online szolgáltatások frissességét, gyorsaságát, s azt, hogy sokszor egy ipari kutató intézetben kevés pénzből, gyorsan kell fejleszteni.” (Válasz György)¹⁷

„Előbb-utóbb átértékeljük az információ árát. A Szovjetunióban éppen mostanában vetették ezt fel: egy vitacikk szerint az információt áruként kellene kezelni, a statisztikákat is a szolgáltatási hálózatba kellene besorolni, és minden adatot pénzért kellene adni. Igaz, hogy ez esetben az információ megszerzéséért is fizetnünk kell.” (Csehó István)¹⁷

„A könyvtár és általában az információs központok potenciális hatását a jövőre vonatkoztatva kellene felmérni. A preferált területek kapcsán manapság az illetékesek így vélekednek: tudjuk, hogy fontos az információ, de nem olyan fontos, mint mondjuk a gyártási alapanyag, s így nem is adnak erre igazán jelentős összegeket. Pedig az információnak nemcsak az ára, hanem az értéke is nő. Csak azért vagyok pesszimista, mert úgy látom, hogy nálunk csak az ára nő, de nem az értéke.” (Jacsó Péter)¹⁷

Fejlesztések

Az államigazgatási rendszerek összehangolt fejlesztésére a KSH kidolgozza a VII. ötéves tervre elsősorban a nagy adatállományok, alapnyilvántartások, illetve a hozzájuk kapcsolódó más rendszerek (tanácsigazgatási,

szakmai) fejlesztési terveit. Az Államigazgatási Informatikai Fejlesztési Társaság több országos központi szerv együttműködését és adatcseréjét szolgálja. Kiemelt cél az együttműködés, koordináció, a párhuzamosságok kiküszöbölése, a meglévő információ optimalis hasznosítása, valamennyi államigazgatási alapnyilvántartás feltárása, az adattartalmak, fehér foltok megállapítása, az átfedések leírása. A mikroelektronika segítségével a hálózatok helyi alkalmazását, a decentralizálást segítik, amely különösen érinti a különböző szintű tanácsokat. Az államigazgatásban a „hatalmi” megjelenést a „szolgáltató” jelleg váltja fel, egyszerűsödik az ügyintézés, áttekinthetőbb lesz az eljárások, szabályok halmaza. Az egész államigazgatási információs rendszer egy nagy rendszer, de már csak kezelhetősége miatt is részrendszerekre kell bontani, s deklarálni kell e részrendszerek egymás közötti kapcsolatát.

Az állampolgárok és az állam kapcsolata alapvetően a *tanácsok szintjén* realizálódik, de jelenleg itt még kevésbé elterjedt a számítástechnika alkalmazása, mert a fejlesztési körülmények nem kedveztek e szintnek. Itt indokolt a legjelentősebb fejlesztés. Jelenleg mintegy 250féle tanácsnyilvántartás létezik, ezért különösen fontos az ügyintézőorientált számítógépes rendszerek helyi fejlesztése. A rendszerek második generációja integrált adatbevitelt, nyilvántartást és keresést biztosít. A központi és területi rendszerek előbb-utóbb „össze fognak érni” a decentralizálás és a fejlesztés eredményeképpen. Ez különösen fontos a pénzügyi rendszerben, a KSH területi rendszereinél, a népességnylvántartásnál, a földmérési térképészeti és az ingatlannyilvántartási rendszereknél. A koordináció, az illeszkedés más rendszerekkel, a kölcsönös előnyök kiaknázása azonban ugyanígy vonatkozik a *szakmai rendszerekre* is.

A nagy központi rendszerek, *alapnyilvántartások* területein az adattartalom és a hitelesség növelésén túl a megyei és további szintű bontás, a szélesebb körű felhasználás a fő cél. A feladatok között szerepel a racionálisabb munkamegosztás, a párhuzamosságok kiküszöbölése, három nagy számítóközpont (Országos Tervhivatal, Pénzügyminisztéri-

um, KSH) összekapcsolása, a legfelsőbb vezetés szelektív hozzáférése, operatív tájékoztatási rendszer kiépítése. Az Államigazgatási Informatikai Fejlesztési Társaság tevékenységei bővülnek, új tagok lépnek be. A központi rendszereknél jelentős anyagi és műszaki beruházást igényel a géppark, amely részben elavult.

A Magyar Távirati Iroda ötéves fejlesztési programjában kiemelt szerepet játszik az informatikai-elektronikai fejlesztés, illetve a *központi információs sajtóadatbank* kiépítése. „Ez nem egyszerűen az MTI jelenlegi archívumának az elektronizálásából áll, hanem egy olyan rendszer létrehozásából, amely fokozatosan az évtized végéig három funkció ellátására lesz alkalmas: elektronikus úton kielégíti az MTI belső dokumentációs igényeit, ezt követően terminálok segítségével lehetővé teszi a *sajtó, a rádió és a televízió szerkesztőeségeinek az MTI adatbankjához való hozzájutást*, végül a nem a sajtó területén dolgozó politikai intézmények is kapcsolatba léphetnek a számítógépes dokumentációval. Mindezek érdekében az MTI-ben már jó ideje nagyarányú fejlesztési munka folyik, s már-már látszanak a központi sajtóadatbank tartalmi és technikai körvonalai.”¹⁹

Ami a *könyvtárakat* illeti, „az Akadémiai Könyvtárban a jövőben nagy lehetőséget nyújt a mágneslemez adatbázis. Előnyös és hosszú távú, sokszori felhasználást tekintve olcsó, igaz, egyszer jelentős dollárberuházást jelent, viszont többé nem kell online kapcsolat, adatbázis-belépési díj, nincs időkorlát, független, olcsó és rugalmas. Egyetlen ilyen mágneslemez jelenleg 15 órányi online keresésnek, közel 300 000 oldalnyi A4-es szövegnek felel meg. Szerintem a mágneslemezen történő információbeszerzés felel meg a legjobban a hazai viszonyoknak. Ami az országos fejlesztést jelenti, az nyilvánvaló, hogy a könyvtárak vezető szerepet játszanak az országos informatikai infrastruktúra fejlesztésében.” (Telcs András)¹⁷

„Nagyon lényeges a szakképzés megváltoztatása is. Ahhoz, hogy a magyar könyv-

tárügyben a számítástechnika hosszú távon szerepet játsszon, magát a könyvtárosképzést is alapvetően meg kell változtatni. Ma például nincs dokumentátorképzés, az ipari, tudományos intézmények modern értelemben vett könyvtárosaiknak, dokumentátorainak a képzése nem megoldott.” (Ungváry Rudolf)¹⁷

„A Szabó Ervin Könyvtárban első lépésként a szociológiai, zenei és Budapest-történeti adatbázisokat építjük ki. Lehetőség lesz a retrospektív keresésre, a szelektív információszolgáltatásra. A következő fejlesztés a kölcsönnyilvántartás számítógépesítése, majd a szerzeményezés, s csak utolsó lépésként a katalógus számítógépesítése. Nagy gépekre valószínűleg nem lesz szükségünk, inkább arra, hogy kis gépeket kössünk hálózatokba, illetve az olyan nagy adatbázisok, mint a nemzeti bibliográfia, ilyen hálózaton keresztül hozzáférhetőek legyenek.” (Gerő Péter)¹⁷

„A jövőben feltételezhetően a humán tudományokra is kiterjedő online szolgáltatásaink is lesznek. Jelenleg kísérleteket folytatunk a változó rekordhosszúságú könyvtári leírások gépi kezelésével. Mikrogepeinket hálózatba kívánjuk kapcsolni, többek között a Széchényi Könyvtár adatbázisával s külföldi adatbázisokkal is.” (Füredi Mihály)¹⁷

S végül Horváth Tibornak, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum főigazgató-helyettesének véleménye szerint „az ezredfordulóig általánosan elterjed nálunk is a géppel olvasható információcsere — ami a fejlettebb országokban a hatvanas években indult, s mi is megtehetjük volna a nagy lépést a hetvenes években, amikor részben szubjektív okokból sem léptünk. A mágneses adathordozók cseréje alapvetően megváltoztatja az intézmények belső munkáját, kiküszöböli a többszöri feldolgozást. Kétezerig feltehetően létrejönnek a nagy számítógépes hálózatok, és mindennapossá válik a külföldi adatbázisok használata. Ekkor talán megvalósul a K + F információs infrastruktúra program alapján az össznemzeti információs rendszer.”

Jegyzetek

1. A kerekasztal-beszélgetésekből igen lerövidített cikkek jelentek meg a Mikrovilág című lapban 1987 tavaszától.
2. A Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 1986. május/június/júliusi különszáma.
3. A nagy adatállományok, adatbankok köréből különösen Orendi Zsuzsa és Szabó Iván közvetlen tájékoztató és írott információs anyagokkal történő segítségét köszönjük meg.
4. Lásd erről például a Támadás a magánélet ellen című írásom a Rádió és Televízió Szemle 1978/3. számában.
5. Lásd erről többek között a Könyvtári Figyelő 1981-es különszámát, amely elsősorban az amerikai könyvtár-számítógépesítésről számol be.
6. Válas György: Online információkeresés az OMIKK-ban és a nagyvilágban: TMT 1983/3, valamint OMIKK: Online számítógépes szakirodalmi információkeresés.
7. Andai György interjúja Burján Sándorral Jelenről, jövőről az MTI vezérigazgatójával. Az MTI Tudósító 1987/1. számában.
8. Berhidi Gyula—Tankó József (szerk.): Államigazgatási Számítógépes Szolgálat Évkönyve 1985, Budapest, Statisztikai Kiadó Vállalat. És: a KSH Számítástechnika-alkalmazási Főosztály megbízásából: Maróti László—Széphalmi Géza—Tankó József: Az alapnyilvántartások fejlesztésének VII. ötéves tervi feladatai (munkaközi anyag) Budapest, kézirat, KSH 1986.
9. Schiffer János osztályvezető tájékoztatása és nyilatkozata, megjelent a Művelődési Közlöny 1987/4. számában.
10. Szabó Katalin, a Közgazdasági Szemle főszerkesztője elemezte ezt a példát az egyik kerekasztal-beszélgetés során. (Bár létezik OKISZ számítógépes lakáscsere!)
11. Vándor Andrea (TÁRKI) tájékoztatása kerekasztal-beszélgetésünk során, továbbá lásd TÁRKI Információk 1985-től (alkalmi kiadványok).
12. Nemeskürty István 1985-ben és 1986-ban több alkalommal szólt erről a televízióban. Továbbá lásd: Horváth Ágnes (Kereső) képes videotár című cikkét a Magyarország 1986. augusztus 3-i számában.
13. Különösen Abel Péter és Székelyi Péter kéziratai és gyűjteményei.
14. Abel Péter: Új film- és televíziólexikon. Jelenleg készül, a negyedik kötet 1992-ben jelenik meg.
15. Részleges összesítések elérhetők a Magyar Filmintézet, a Tömegkommunikációs Kutatóközpont és a Művelődéskutató Intézet könyvtáraiban.
16. Forrás: Válas György id. mű, 6. jegyzet.
17. Könyvtárosokkal rendezett kerekasztal-beszélgetések, melyekből egy rövid változat megjelent a Mikrovilág 1987/5. számában.
18. Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár és a Központi Statisztikai Hivatal kiadásában megjelent Tanulmányok az információgazdaságról című kötet vitáján hangzott el 1987. február 26-án. A vita ótórás anyagából egy cikk megjelent a Mikrovilág 1987/7. számában.
19. Interjú Szabó Ivánnal

A cikkhez nem idézve továbbá felhasználtam a következő dokumentumokat.

Pálos Tamás: Az MTI ötéves programja. Magyar Sajtó 1986/10.

A KSH megbízásából a SZÁMALK dokumentációs osztálya: A számítógépes hálózatokon folyó nemzetközi információáramlás problémái. Budapest, SZÁMALK, 1984.

K. D.: Hagyományörzés és megújulás az Akadémiai Könyvtárban.

Népszabadság, 1987. március 12.

Gerő Péter: Könyvtárgépesítés északi szomszédainknál. Könyvtári Figyelő, 1986/2.

Bobokné Bélányi Beáta: Néhány gondolat a kisszámítógépek könyvtári alkalmazásáról. Könyvtári Figyelő, 1986/5.

Tremkóné Meszlényi Mária: Számítógépes együttműködés és szülötte, a HEBIS. Könyvtári Figyelő, 1986/5.

Kornai András: Szótári adatbázis az akadémiai nagyszámítógépen. In: Műhelymunkák a nyelvészet és a társadalom köréből.

MTA Nyelvtudományi Intézete, 1986.

Nemeskürty István: Magyar Filmintézet. Filmvilág 1985/1. 4. o.

Vonalban maradni. Interjú Jacsó Péterrel az online szolgáltatásokról. Számítástechnika, 1987/7.

OMIKK: A KGST-tagországok nemzetközi tudományos és műszaki információs rendszere, 1983.

Szítás János: A távközlés várható fejlődése a világon és Magyarországon. Posta 1983. májusi különszáma.

Európai körkép

Rádiózás, televíziózás és új közlési eszközök 1986—87-ben

Az Európai Közönségkutatók Szervezete (Group of European Audience Researchers — GEAR) 1987-ben Budapesten tartotta soros ülését. Áttekintésünket — akárcsak az elmúlt években — a konferenciára készített országonkénti jelentések alapján állítottuk össze azokról a legfontosabb változásokról, amelyek tavaly óta történtek.

AUSZTRIA

1987. szeptember 28-ától új televíziós műsor-*struktúra* bevezetését tervezik. Az elgondolások szerint néhány korábban főműsoridőben sugárzott politikai műsor kezdési időpontját későbbre tolják. Délutánonként kívánságműsor jelentkezne, melyben a nézők egy számítógépes videodisc rendszerből kérhetnének műsorokat. A napi hírek kezdési időpontja korábbra — 19 órára — kerülne, és az első félórában „könnyebb fajsúlyú” híreket sugároznának. A késő esti hírek kezdési időpontját ismét 22 órára tennék, és utána még egy-egy játékfilm bemutatását tervezik, amelyek pontosan 22 óra 22 perc-kor kezdődnének. Főműsoridőben valamilyen több ismeretterjesztő műsor (mint például a Cousteau-sorozat) és népszerű tévéjáték bemutatását tűzték ki célul.

A harmadik tévécsatorna bevezetésével kapcsolatos tervvel ebben az évben sem jutottak közelebb a megvalósításhoz a kiadókkal folytatott tárgyalások sikertelensége miatt.

A hirdetésekben származó bevétel jelentős mértékben nőtt a vasárnapi tévéhirdetések bevezetése következtében.

Teddy Podgorski, az új főigazgató elhatározta, hogy havonta egyszer 15 perces műsorral jelentkezik, amely a televíziózás és a rádiózás aktuális kérdéseiről tájékoztatná a nézőket. Tervezik egy olyan, úgyszintén ha-

vi program műsorra tüzését is, amely a jelenlegi közszolgálati műsorszóró rendszerrel kapcsolatos attitűdöket pozitív irányban befolyásolná.

Ami a rádiózást illeti, ma már egyértelmű, hogy a specializált piaci igényeket három csatorna nem tudja teljes mértékben kielégíteni. Éppen ezért fontolóra vették a közepkorú és a középosztályhoz tartozó közönségrétegek keresletére építő negyedik csatorna életre hívását. Időközben felmerült néhány reform szükségessége a komoly zenei és kulturális orientációjú Österreich I. adón, amelynek évről évre csökken a közönsége. Az Olaszországból Ausztriába átcsorduló német nyelvű magánadók még mindig komoly versenyt jelentenek, de további közönségrétegeket már nem tudnak elhódítani.

A rádióműsorok helyi jellegének erősítése (a közönségnagyságot tekintve) egészen sikeresnek bizonyult.

Az egy évvel korábbihoz képest jelentősen — 11-ről 16 százalékra — növekedett a *kábelrendszerhez* csatlakozó háztartások aránya. Ez azt jelenti, hogy a Sat 1, az RTL +, a Sky Channel és a Super Channel műholdas adások mintegy 450 ezer osztrák háztartás számára hozzáférhetőek. A hagyományos rendszerű német nyelvű tévéadás az NSZK-ból a háztartások további 16 százalékához juthat el, azaz a nemzeti televízió az ott honok 32 százalékában kell konkurenciával szembenéznie. Az RTL + megjelenésével az ORF piaci részesedése 93 százalékra esett

vissza. A kábeltelevíziós háztartásokban ennél jóval alacsonyabb: csak 70 százalék.

A *képmagnó* a leggyorsabban terjedő új médium: ma már a háztartások 18 százalékában megtalálható (egy évvel korábban ez az arány még csak 11 százalék volt). A képmagnók elterjedését elősegíti 1987. április 1-jétől a készülékeket terhelő forgalmi adó csökkenése.

A háztartások 7 százaléka rendelkezett 1987-ben *teletext*-dekóderrel (ami az egy évvel korábbi helyzethez képest 3 százalékos növekedést jelent). A költségmegtakarító intézkedések megalapozása céljából felmérést terveznek a teletextes háztartások körében arról, hogy melyek a legszükségesebb és legnépszerűbb teletext-szolgáltatások (oldalak).

BELGIUM

A közelmúltban — Európában szinte utolsóként — életbe lépett a reklámtevékenységet engedélyező törvény. A közszolgálati műsorszóró szervezetek, a BRT és az RTBF a pénzt az államtól kapják, azaz költségvetésük nem közvetlenül az előfizetésekből származik, és így az a hirdetésekből befolyó összegektől is elkülönül. A nem kereskedelmi jellegű reklámtevékenység egyébként már régóta engedélyezett: ebbe a kategóriába tartoznak például a közérdekű bejelentések vagy a márkanév nélküli termékreklámok. A helyi tévéállomások is folytathatnak hirdetési tevékenységet, a reklámok azonban kizárólag helyi vonatkozásúak lehetnek.

Fizetőtévé flamand nyelvterületen működik: a Filmnet programját egyetlen kábeles rendszer a háztartásoknak mintegy 10 százalékához juttatja el. A francia nyelvterületen a franciaországi Canal Plus-hoz kapcsolódó fizetőtévé rendszerbe állítását tervezik, amelyet részben az előfizetési díjakból, részben az elektronikus vásárlásokból származó összegekből kívánnak finanszírozni.

A francia nyelvterület bizonyos részeiben számos műholdas csatorna (RAI, TV 5, Sky Channel és Super Channel) műsorkínálata hozzáférhető.

1986 decemberében végül is mintegy ötszáz *helyi rádió* kapott működési engedélyt — a többi kérelem ügyében egyelőre nem született döntés. A helyi rádiók hirdetési tevékenységét bizonyos feltételekhez kötik.

DÁNIA

1986-ot az áttörés évének szánták a dán tájékoztatáspolitikában: a Denmarks Radiótól független TV 2 bevezetése, a műholdas tévéprogramok kábeles terjesztése és a kísérleti közösségi rádióadók véglegesítése jelzi azoknak a változásoknak a kezdetét, amelyek hamarosan átrajzolják a dán tömegkommunikációs térképet. Nos, a döntések megszülettek, és 1987 a megvalósítás éve.

A TV 2 1988 októberében kezdi meg adását, de az új, független csatorna már most is konkurenciát jelent a Denmarks Radiónak. A parlament ugyanis 5 százalékkal csökkentette a DR 1988-as költségvetését, mivel a TV 2 a reklámtevékenységből származó bevételeken túl az előfizetési díjakból is részesedik majd. A TV 2 olyan közszolgálati csatorna, amely — Dániában első ízben — döntően hirdetési tevékenységből fedezi működési költségeit. Naponta két és fél órás nemzeti programmal és harmincperces regionális műsorral kell jelentkeznie mind a hat régió számára. Csak hírek és aktualitásokkal foglalkozó műsorok gyártására kell berendezkednie, a teljes kínálat kialakításában bármely külső forrásra támaszkodhat. A TV 2 vezetői máris panaszkodnak amiatt, hogy kevés pénz áll rendelkezésükre.

1986 a teleföntársaságok számára azt a tanulságot hozta, hogy a dánok nem nagyon szeretik, ha mások döntenek el helyettük, mit nézzenek a televízióban. A *kábeltársaságok* a műholdas adások vételére törekednek, és az általuk gyakorolt nyomás a politikai többséget a decentralizáció irányába mozdította. Így ma már a magánháztartások is felszerelhetik saját parabolaantennájukat, és a kábeltársaságok is könnyebben juthatnak engedélyhez. Vajon a műholdas adások körüli viták elcsitulnak-e akkor, amikor 1988-

ban a TV 2 „nemzeti” választékkal jelentkezik a képernyőn?

A *helyi televíziózással* kapcsolatos hagyományos és kábeles kísérletezés várhatóan 1987 októberében fejeződik be. A parlament éppen most vitatja azt a törvényjavaslatot, amely egy állandó, nem kereskedelmi jellegű rendszert karol fel. A problémák elsősorban anyagi jellegűek, de sok gondot okoz a frekvenciahiány is. További problémákat jelent, hogy Koppenhágában folytatja adását a Channel 2, amely helyi érdekltségű műsorokat, valamint a Filmnetből származó „szórt” játékfilmeket és sorozatokat sugároz. Eddig 70 ezer dekódert adott el (a potenciális háztartások 10 százalékának). A dekóder ára megközelítően 1800 dán korona, ami több, mint az előfizetési díj.

A helyi televízió mindazonáltal „szabad” kiegészítő része lesz a dán televíziózás rendszerének (nem szabályozzák például a műsoridő műsortípusok közötti megoszlását). Elsősorban a gazdag szakszervezetek készülődnek arra, hogy befektetéseikkel támogassák a helyi televíziózás ügyét.

A DR egy *negyedik rádiós csatorna* beindítását tervezi, amely komoly zenét és kisebbségeknek szóló műsorokat sugározna. A gazdasági nehézségek miatt azonban a vállalkozás sorsa egyelőre bizonytalan.

A DR keretében immár tíz éve sikeresen működő kilenc *regionális rádióval* szemben a jövőben erős versengést támasztanak a közösségi rádiók. 1986-ban megkezdték a közösségi rádiók engedélyeinek rendszeres kibocsátását — eddig mintegy 300 engedélyt adtak ki. A felmérések adatai szerint a dánok háromnegyede legalább egy közösségi rádiót szokott hallgatni.

A közösségi rádiókban a (nyílt) reklámtevékenység nem engedélyezett. Az adók átlagos költségvetése 600 ezer dán korona körül mozog, amely részben a hallgatóktól, részben az adó mögött álló szervezetektől származik.

FINNORSZÁG

1986. június 5-én a finn kormány jóváhagyta a *harmadik tévécsatorna* létesítésére vonatkozó javaslatot. A harmadik csatorna az

YLE (az állami műsorszóró társaság), az MTV (kereskedelmi adó) és a Nokia Oy (amely Finnország leghatalmasabb elektronikai vállalata és legnagyobb tévékészülégyára) közös vállalkozása. A részvények 50 százaléka az YLE, 35 százaléka az MTV és 15 százaléka a Nokia Oy kezében van. A működési engedély egyelőre 1989 végéig szól. A harmadik csatorna működését szabályozó főbb alapelvek a következők:

— a műsorszolgáltatást fokozatosan mindeki számára hozzáférhetővé kell tenni;

— a fizetőtévé-szolgáltatást főműsoridőn kívül kell végezni;

— indulásként a csatorna műsoridejének mintegy egyötödét kell finn műsorokkal megtölteni — néhány éven belül ezt az arányt növelni kell (a társaság saját műsorok gyártására mindazonáltal nem törekszik);

— a hazai műsorok vásárlására fordítandó pénzeszegek jelentős részét az YLE-től és az MTV-től független műsorgyártóknál kell elkölteni;

— a műsoridő egy részét olyan programokkal kell kitölteni, amelyek érthetők a svéd anyanyelvűek számára is;

— az YLE és a harmadik csatorna közötti egyezménybe bele kell foglalni, hogy az utóbbinak az YLE igazgatótanácsa által hozott döntéseket kell követnie műsorpolitikai kérdésekben;

— a reklámtevékenységgel kapcsolatos problémákat is egyezményben kell szabályozni.

A kormány kikötötte, hogy az előfizetési díjakból és az YLE állami dotációjából származó összegeket nem lehet felhasználni a harmadik csatorna működési költségeinek fedezésére.

A próbaüzem időszakában a műsoridőt napi egy játékfilm hosszúságúra tervezik.

Kezdetben a működési költségeket a reklámtevékenységből fedezik.

A *helyi rádiózással* kapcsolatos kísérlet 1987. június 30-áig tartott. 22 üzemeltető kapott működési engedélyt erre a kétéves kísérleti időszakra — közülük eddig 17 magánadó indult be. A jelentkezők száma több mint száz. A kísérletet csaknem kizárólag reklámtevékenységből finanszírozzák. A felmérések adatai szerint a reklám aránya

2, a zenéé mintegy 40, a híreké—aktualitásoké körülbelül 20 százalék.

Tízéves előkészület után a finn parlament 1987 januárjában végre elfogadta a *kábeltörvényt*, amely 1987 májusában lépett életbe. A törvény értelmében a műsorpolitika kidolgozásakor olyan általános alapelveket kell figyelembe venni, mint például a szólásszabadság, a nemzeti, a regionális és a helyi kultúra felkarolása, de el kell látni a helyi ügyekkel kapcsolatos információk továbbításának, a vélemények befolyásolásának, a nyílt vita és a jó ízlés támogatásának feladatát is.

A kábeltelvíziózás országszerte egyre terjed. A külföldi műholdas programokat továbbító kábeltársaságok száma 1987 januárjában már százra emelkedett. A Sky Channelt 264, a Music Boxot (1987. január 30-ától a Super Channelt) 252, a TV 5-öt 103, az USIA Worldnetet 29 és a Ghorizont 80 ezer háztartás nézi. A kábelhálózathoz kapcsolódó háztartások száma becslések szerint mintegy 277 ezer, ami az összes háztartások körülbelül 14 százaléka.

1986 őszén egy nagyszabású vizsgálatot végzett az oktatásügyi minisztérium által kinevezett videobizottság, amely feltárta a *videózás* helyzetét Finnországban, 4478 megkérdezett körében. A háztartások 23 százaléka rendelkezett a felmérés idején képmagnóval, ami mintegy 443 ezer finn háztartást jelent.

FRANCIAORSZÁG

Megalakult az amerikai szövetségi kommunikációs bizottsághoz hasonló testület, a CNCL, 13 tagját 1987 őszén nevezik ki.

A *TF 1* magántulajdonba kerül (jóllehet az állam továbbra is megmarad fő részvényesnek), az *A 2* és az *FR 3* adók továbbra is közszolgálati adók lesznek. Az 1986 elejétől üzemelő *ötödik és hatodik csatorna* engedélyét a kormány visszavonta — a CNCL új üzemeltetőket keres a *TF 1*, az *ötödik és a hatodik csatorna* számára.

1987 márciusából származó adatok sze-

rint a tévécsatornák piaci részesedése a következőképpen alakul:

TF 1	41,1%	C +	3,7%
A 2	35,8%	La 5	6,5%
FR 3	10,3%	M 6	0,8%
		Egyéb	1,8%

Jelentős szerephez jutottak a külföldi érdekeltségek a francia audiovizuális rendszerben (Maxwell a *TF 1*-ben, Berlusconi a *La 5*-ben és a *CLT* az *M 6*-ban).

Egyedül a *Canal Plus* sorsa megnyugtató: 1,8 millió előfizetője (az előfizetési díj évi 300 dollár) és a reklámtevékenységből származó busás összegek a *Canal Plus*-t a leggazdagabb francia csatornává tették: költségvetése 3,5 milliárd frank (a *TF 1* és az *A 2* „csak” 2,5 milliárddal gazdálkodhat).

A *kábelprogram* lelassult — valószínűleg csak néhány város tud továbblépni (Párizs, Rennes, Montpellier, Marseille . . .).

Az 1982—1984 közötti viharos évek után jelenleg a stabilizáció jellemzi a *rádiózás* helyzetét. Megkezdődött a kisebb magánadók nagyobb hálózatokba történő szerveződése (mint amilyen például az *NRJ*). 1987 márciusában a rádiók piaci részesedése a következőképpen alakult:

A Radio France csatornái	18,4%
Külső adók	
(Europe 1:11,7%, RTL: 27,4%;	
RMC: 7,1% . . .)	47,0%
Helyi rádiók	
(NRJ-hálózat: 8,7%)	30,0%
Egyéb	4,6%

HOLLANDIA

Több éves várakozás után a Parlament elfogadta az új tömegkommunikációs törvényt, amely várhatóan 1988 januárjától lép életbe. Ez a következő változásokkal jár:

— A Holland Rádió- és Tévéársaság kettéválik: az egyik szervezet kizárólag a műsorkészítés technikai eszközeit fogja egyesí-

teni, a nemzeti programok készítése a másik szervezet feladata lesz.

— A HTV eddigi költségvetését felosztják a jelenleg is működő nyolc magántársaság között, amelyek az így kapott költségvetésből a rádióműsorok esetében 100, a tévéműsorok esetében pedig 75 százalékot kötelesek a HTV felszereléséért felelős szervezetnél elkölteni.

— A holland piacokat célzó külföldi kereskedelmi tévétársaságoknak megtiltják, hogy holland felirattal lássák el műsoraikat.

— Törvényes lehetőséget teremtenek a helyi adások beindításához, és a műsorszórási szervezeteket kötelezik arra, hogy műsoraiknak legalább 5 százaléka oktatással, 20 százaléka kultúrával és 25 százaléka információkkal foglalkozzon.

Ezen túl az új törvény megnyitotta a kapukat a kereskedelmi műsorszórási előtt Hollandiában. Ezzel legalább két rádió- és tévétársaság fog áttérni kereskedelmi finanszírozásra. A társaságok nagy része aggódik a kialakuló versenyhelyzet kockázata miatt.

A másik legfontosabb változás, hogy 1988 áprilisában beindul a harmadik nemzeti tévécsatorna. Ettől az időponttól az első csatornát a három „ideologikus” szervezet: a szociáldemokrata VARA, a római katolikus KRO és a protestáns NCVR fogja irányítani. A második csatorna lesz a „semlegeseke”, a harmadik pedig a Holland Rádió- és Tévétársaságé, valamint a kis műsorszórási szervezeté. A harmadik csatorna megjelenése természetesen jelentős műsoridő-növekedéssel jár. A műsorkínálat színesítése is szerepel a célok között.

1987 januárjában indult be a kilencedik regionális adó, amely az ország középnyugati részét látja el adásokkal.

ÍRORSZÁG

1985 szeptemberében készült el a külső szakértők helyzetjelentése az RTE-ről (Radio Telefis Eireann), mely többek között változtatásokat javasol a felső vezetésben, és létszámcsoökkentést is ajánl. 1986 a szakértői elemzés javaslatainak alapján átszervezéssel

tekt: változtatásokat hajtottak végre a felső vezetés struktúrájában, és 1986 elejétől mintegy 150 embert bocsátottak el. 1988 végéig további 150 főtől készülnek megválni. Ezzel párhuzamosan a hazai gyártású tévéműsorok mennyiségének növelését tűzték ki célul.

A köztársaság második legnagyobb városában, Corkban 1986 novemberétől a következő műholdas tévéprogramokat kínálja a helyi kábeltársaság: Sky Channel, Children's Channel, World Net, Arts, Screensport, TV 5, Rai és Film Channel. Az RTE leányvállalataként működő dublini Cablelink 1987 január végétől biztosítja az előfizetőknek a Sky Channel és a Super Channel adásainak vételét. Május elsejétől bővítették a választékot a Children's Channel és a Sport Channel műsorkínálatával. Az új csatornák által támasztott versenyszituációkhoz való alkalmazkodás szükségessége kényszerítette ki azt a döntést, hogy a hazai gyártású műsorok arányát növelni kell az RTE kínálatában.

1986 elején az „Aertel” rendszerű *teletext*-szolgáltatással végzett kísérleteket az RTE. A tapasztalatok alapján beindul a próbaüzem, melyet a tervek szerint 1987 végére fejlesztenek teljes körű szolgáltatássá.

Az RTE megbízást kapott arra, hogy foglalkozzon egy hosszúhullámon üzemelő kereskedelmi adó beindításának feltételeivel, mely elsősorban a brit piacot célozná, jóllehet, a túlsordulás következtében elérné Európa északi és nyugati részét is.

JUGOSZLÁVIA

Jugoszláviában az elmúlt évet a korábban beindult változtatások jellemezték. A tömegkommunikáció fejlődésének fő iránya jelenleg a regionalitás és az egyes köztársaságok igényeinek megfelelő szerkezet kialakítása.

A belgrádi televízió reggeli adása, amelyet tavaly márciusban vezettek be, 90 perces programmal jelentkezik naponta. A műsornak már jelentős törzsközönsége is kialakult. Múlt ősszel indult Belgrádban a hétvé-

gi éjszakai adás, amely a késő éjszakai órákig (hajnali 2—3-ig) szórakoztatja a nézőket filmekkel és dramatikus műsorokkal.

Némileg átalakult a szombati tévéhíradó adása is. Műsorideje harmincról negyven percre növekedett, és a napi híreken túl áttekintést ad a hét legfontosabb eseményeiről is.

Beindultak a kábeltévé fejlesztésének munkálatai Belgrádban. Egyes lakótelepek már bekapcsolódtak a hálózatba, máshol még most építik ki.

Folytatja munkáját a műholdas televíziózás előkészítését végző munkacsoport, amely számos tudományág képviselőiből verbuválódott.

MAGYARORSZÁG

Az elmúlt beszámolási időszak óta nem történtek jelentős változások a tévézési, a rádióhallgatási és az újságolvasási szokásokban. Terjedőben vannak az új kommunikációs technikák: a kábeltévé, a video, a teletext. 1986. szeptember 1-jén életbe lépett az első átfogó sajtótörvény, mely leszűkített elnevezése ellenére a tömegkommunikáció egészét szabályozza.

Ami a *televíziózást* illeti: új köntösben, dinamikusabb stílussal jelentkezik az esti híradás, a tv-híradó. A harmincperces műsorban adásonként jelenleg egyetlen műsorvezető jut domináns szerephez a korábbi négy-öt helyett. Az új változatban sokkal több, de rövidebb híradás kerül képernyőre, ami pergőbbé teszi a műsort. A változtatások eredményeképpen a tv-híradó veszített formális hangvételéből.

1958 óta először felemelték a televízió előfizetési díját, amely jelenleg évi 960 forint.

A 200 oldalas szolgáltatással jelentkező *teletext* négy éve üzemel: 1986 végén mintegy százezer dekóder működött az országban.

1986-ban megközelítően 200 ezer háztartás csatlakozott a *kábelrendszerhez* (magyar viszonyok között ez tulajdonképpen jórészt a nagyközösségi antennarendszerekhez kapcsolódók táborát jelenti). Jelenleg 23 városban 25 stúdió működik, de a tervek szerint

a stúdiók száma növekedni fog. A *helyi* csatornák elsősorban helyi vonatkozású híreket és információkat sugároznak, de műsorra tűznek olyan általánosabb információkat is, amelyek az adott közösség érdeklődésére számot tarthatnak. Heti egyórás összeállítással jelentkezhetnek, amelyet ugyanazon a héten négyszer megismételnek.

A közelmúltban a gazdagréti kábeltévé filmszatornát indított azoknak a nézőknek, akik havonta előfizetnek erre a szolgáltatásra.

A kábeltévé dinamikus fejlődésének mindazonáltal gátat szabnak a gazdasági nehézségek: a finanszírozással kapcsolatos problémák megoldatlanok; a helyi stúdiók anyagi forrásai állandóan kiapadófélben vannak; a reklámtevékenységből származó bevételek nem fedezik a helyi stúdiók felmerülő költségeit.

1986 legfontosabb eseménye a *rádiózásban* az első kereskedelmi rádióadó: a *Radio Danubius* beindítása volt, 1986. július 1-jén. A nyári hónapokban jelentkezik CCIR rendszerben, német nyelven. Az első évben 7—18 óra között sugárzott elsősorban zenét és információs-szolgáltató műsorokat, sztereóban. 1987-ben a *Radio Danubius* már hosszabb műsoridővel jelentkezett: hallgatóit 6.30—21.00 között tájékoztatta és szórakoztatta. Műsoridejének megközelítően kétharmadát tölti ki a zene. Becslések szerint naponta átlagosan 30 ezer ember hallgatta a *Radio Danubius* adásait az elmúlt szezonban, naponta átlagosan 41 percig. Az adó a Magyar Rádióhoz tartozik, de anyagiilag független tőle. A tervek szerint arra törekednek, hogy valamennyi működési költséget a reklámtevékenységből fedezzék.

A Magyar Posta kísérleti nyilvános *adatbankrendszer* beindítását tervezi.

A Magyar Posta és az Eutelsat között a közelmúltban aláírt egyezmény *négy műholdas program* vételét teszi lehetővé néhány budapesti szállodában.

NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG

Az NSZK tömegkommunikációs rendszerének állapotára jelenleg leginkább a „zavart-

ság” a jellemző. Az elmúlt év óta nem történtek lényegi változások, már ami a terület konkrét kérdéseit illeti, ám a politika és a törvényhozás annál többet foglalkozott az új tömegkommunikációs eszközöknek a már meglévő törvényes keretei közé illesztésével. A SAT I és az RTL + beindításával „megkettződött” a műsorszórás rendszere, megőrizve a közszolgálati, állami rendszert, melyhez magántársaságok, vállalatok csatlakoztak. Ennek törvényesítése egyrészt megerősítette a közszolgálat elvének fontosságát, másrészt azonban némileg felmentette a magántársaságokat ezek alól a következmények alól, a pluralitás és a kiegyensúlyozottság eszméjének nevében. Ennek a fejleménynek nagy valószínűséggel az lesz a következménye, hogy a tömegkommunikáció magánvállalkozási piaca gyors növekedésnek indul, és verseny kezdődik az állami és a magánszektor között.

Bizonyos — eddig nyitott — kérdések is tisztázódtak. Így például felosztották a tervezett közvetlen műsorszóró műhold öt csatornáját: ezek szerint közülük kettőt az ARD és a ZDF — az állami társaságok — fognak üzemeltetni, a fennmaradó hármat pedig kereskedelmi társaságok működtethetik.

NAGY-BRITANNIA

Az elmúlt időszak legnagyobb jelentőségű tömegkommunikációt érintő eseménye a Peacock-bizottság jelentésének megszületése volt. Annak ellenére, hogy a bizottságra igyekeztek nyomást gyakorolni, a jelentés nem javasolja, hogy a BBC-t teljes egészében a hirdetésekre építsék pénzügyileg. A televízióban jelenleg kiadott egymillió fontos reklámköltséget ugyanis irreális lenne egyik napról a másikra megduplálni, hogy a BBC költségeit is fedezze, valamint a magas költséggel előállított műsortípusok is veszélybe kerülnének. Az előfizetési díj értékvesztésének elkerülésére az a kormány által is támogatott javaslat született, hogy évente emelkedjen a kiskereskedelmi árindex változásával párhuzamosan: a következő három évben, 1988-tól kezdődően eszerint emelkedik

az előfizetési díj. Hosszabb távon a bizottság úgy kívánja rendezni a kérdést, hogy az eddig mindenki által fogható tévéjelet szóróttal helyettesítsenek, és az ennek vételét alkalmas tévő készülékért (adapterért) kellene előfizetési díjat fizetni. E javaslat tanulmányozása még folyik.

Nagy-Britanniában a kábel változatlanul kevésbé elterjedt. A háztartásoknak csupán 6 százalékát éri el a kábelrendszerek.

Úgy tűnik, rendeződött a közvetlen műsorszóró műhold kérdése is: a British Satellite Broadcasting társaság kapta meg a jogot, hogy négy programot sugározzon három csatornán: egy aktuális—információs összeállítást, egy szórakoztató csatornát és egy napközben családi és gyermekműsorokat, esetenként pedig filmeket sugárzó csatornát terveznek 1990-es indulással.

A BBC külhoni szolgálata új rádióműsorral jelentkezik 1987 májusa óta. A 648 Khz-en sugárzó adó Északnyugat-Európát látja el, és valójában négy, már korábban is létező műsort kapcsol össze. Most német, angol és francia nyelven szolgáltat műsort a rádió, amely elsősorban Délkelet-Angliában, a Benelux államokban, Észak-Franciaországban és az NSZK északnyugati részén fogható.

NORVÉGIA

Norvégiában az évtized első felében működő konzervatív kormány alapvető változtatásokat hajtott végre az elektronikus tömegkommunikációs eszközök területén: bevezették a külföldi műholdas programokat, megtört a nemzeti műsorszóró monopólium, valamint napirendre került a reklámozás és a második tévécsatorna bevezetésének kérdése is. Az újra uralomra jutó munkáspárti kormány számára megoldatlan kérdés maradt a helyi magán-rádiótársaságok finanszírozása. Lehetséges megoldásként felmerült kereskedelmi társaságok alakítása, ami azonban számos ellenzőre talált azok körében, akik üzletet látnak a helyi műsorszórásban.

A műsor- és tömegkommunikáció-politika fejlődésének iránya egyértelműen a nyil-

vánosság szélesítése, a függetlenebbé válás. A műsorszórársaságok véleménye szerint a jelenlegi részletekbe menő szabályozás már-már akadályozza a hatékony munkát. A most kormányzó munkáspárt, folytatva elődei törekvéseit, igyekszik enyhíteni ezen. A második tévécsatorna beindításáért folytatott akció azonban az utóbbi időben lelassult. Ez idáig mintegy ötven javaslatot terjesztettek elő az új csatornával kapcsolatban, de eredmény eddig még nem született.

OLASZORSZÁG

Olaszországban változatlanul a törvénytervezet szintjén maradt a rádiózást és televíziózást szabályzó javaslat. Ennek következtében a magántársaságok működését az egyes bíróságok szabályozzák, ez pedig az egységes bírászkodás hiányában nem segíti elő a fejlődést. Ennek ellenére a magántársaságok működése a televíziózás egységesedése felé mutat, de elsősorban pénzügyi okokból, mivel a cégek többsége képtelen versenyképes műsorokkal megtölteni műsoridejét. Ennek következtében ez év elejéig lassan, de folyamatosan csökkent a független magán-tévéadók száma: 1987 márciusában 697 magántársaság működött, ebből 182 már valamilyen hálózat keretei között. Ezek a jelenségek megfelelnek a piac igényeinek, a normális alkalmazkodási folyamat kísérőjelenségei. A megnövekedett műsoridő eredményeként Olaszország nagy műsorfogyasztóvá, így jelentős műsorimportőrré is vált. Az állami és magántársaságok ebből a szempontból jelentősen eltérő stratégiákat követnek: a magántársaságok műsoraik túlnyomó részét (55–89 százalékát) importból, vásárlások útján fedezik, míg az állami cégek igyekeznek saját gyártású műsorokkal megtölteni adásidejüket. (Ezt részben magyarázza az is, hogy a magántársaságok számára a még érvényben lévő szabályozás nem teszi lehetővé élő műsorok sugárzását.) Az olasz műsorfogyasztás nagyságrendjének érzékeltetésére: csupán filmekből *naponta* 1600–1800 darabot vetítenek az olasz televíziós állomások. Az éves műsorimport költsége kb. 132

millió dollár. Az importált filmek mintegy 80 százaléka az Egyesült Államokból származik, kb. 14 százaléka a Közös Piac országából és csupán 4 százaléka más országokból.

A televíziós piac fejlődésének egyik fő tényezője a *reklámpiac* átalakulása. Az elmúlt tíz évben a tévében reklámozásra költött pénz harmincszorosára növekedett, és az éves reklámköltségeknek már a felét a tévében költik el. Ez az arány 10 évvel ezelőtt mindössze 15 százalék volt.

A műholdas televíziózásban már mindenki a közvetlen műsorszórársaságok megjelenésére várakozik. Olaszország előreláthatólag 1989-ben, az Olympus második csatornájával kapcsolódik be. A tervek szerint naponta 12 órát fog sugározni a műhold, és Olaszországon kívül francia és német nyelvetterületeket és más országok peremvidékeit (pl. Jugoszlávia) is beszórná. Biztosra vehető, hogy Olaszország első önálló közvetlen műsorszórársaság műholdja nem kezdi meg működését 1990 előtt.

A televízió műsorstruktúrájában bekövetkezett legfontosabb változás a *reggeli televízióadások* megindítása. Elsőként a RAI 1-es csatornáján indult meg a reggeli televízió, hétköznapokon reggel 7.20-tól délig. A műsor három fő részre tagolódik. Először híreket és élő riportokat, interjúkat sugároznak közérdeklődésre számot tartó személyekkel éppen aktuális témákról, évfordulókról, majd gyerekeknek és otthonülőeknek szóló szórakoztatás következik zenével kombinálva. A délelőtti órákban folytatásos műsort, sorozatok egy-egy epizódját tűzik műsorra. Ezután üzleti, gazdasági témák következnek. A „reggeli” televízió adását hétköznapi, közhasznú témák zárják.

Ez év márciusától a Berlusconi által fémjelzett 5. csatorna is beindította a reggeli televíziót, válaszul a RAI akciójára. Ez az összeállítás sokkal inkább szórakoztatáscentrikus, lényegesen kevesebb friss anyaggal. A nézőszám — úgy tűnik — megoszlik a két reggeli adás között, egyiknek sem sikerült kiütnie a másikat a nyeregből.

A *teletext* némileg fejlődött az elmúlt egy évben, de különösebben lényeges változások nem történtek. A tavaly még csak kísérletként jelzett feliratozás — a halláskárosultak

segítése érdekében — már rendszeressé vált, hetente tíz óra adásidőben. Ezt heti húsz órára kívánják növelni 1987 végéig. 1986 végén már 1 millió 300 ezer dekóderes készülék volt a lakosság tulajdonában.

Az egyik leggyorsabban fejlődő eszköz a *videotex*, amely jelenleg csupán 20 000 felhasználót jegyez, ám az évtized végéig kb. 350—400 ezer készüléktulajdonossal számolnak. A rendszerbe jelenleg 14 nagyváros csatlakozik, ezt 20 másik követi még idén és 95 a következő évben. A technikai fejlesztések egy új átviteli rendszer bevezetését célozzák, amelynek segítségével jelentősen javulni fog a grafikai megjelenítés minősége. Az adatbank jelenleg két központtal dolgozik, ezek számát ötre kívánják növelni. A rendszer számos alrendszerre tagolódik, amelyből gazdasági, pénzügyi, oktatási, szállítási, turisztikai, kulturális információk hívhatók le. Ezenkívül használható postázásra, közvetlen kapcsolatteremtésre más tulajdonosokkal, vásárlásra, bankügyletekre stb. A rendszer működését jelenleg 70 fő biztosítja, a tervbe vett fejlesztésekkel ezek száma 100 főre emelkedhet év végére.

Az adatbank használatáért magánszemélyeknek évente 50 000 lírát (jelenleg kb. 35 dollár) kell fizetniük. Az alkalmankénti hívások egy interurbán telefonhívás költségével egyenlőek csúcsidőben, előtte és utána a felszámolt díj ennél kevesebb.

SPANYOLORSZÁG

Több éves halasztgatás után a minisztertanács végre elfogadta azt a törvénytervezetet, amely a televíziós magántársaságok működését szabályozza. Eszerint legfeljebb három magántársaság kezdhetné meg működését a következő három évben. A működés feltételei számos ponton korlátozottak. Így például a tulajdonosok száma nem lehet kevesebb négynél, a napi- és hetilapok tulajdonosai pedig legfeljebb 15 százalékkal részesedhetnek egy-egy tévétársaságban. A 10 éves jogositvánnyal megbízandó társaságok hetente legalább 32 órát, naponta legalább 14 órát kötelesek műsort sugározni. A bemu-

tandó filmeknek legalább a felét Közös Piac országaiból kell beszerezniük. A reklámozásra fordítható időt óránként 10 percben, illetve a heti összműsoridőt legfeljebb 10 százalékában korlátozták. Az összes bemutatandó műsor legalább 40 százalékának hazai gyártmányúnak kell lennie.

A Spanyolországban működő autonóm kormányoknak joguk van saját, regionális csatornákat kiépíteniük. Jelenleg már három tartományban: Galíciában, Katalóniában és Baszkföldön működik ilyen, a közeljövőben pedig Valenciában tervezik beindítását. A jelenlegi elképzelések szerint további autonóm csatornát kap Madrid és Andalusia is. Ezenfelül a második nemzeti csatorna műsorstruktúrájának változása miatt több műsoridő jut a regionális adásokra.

Az új tömegkommunikációs eszközök lassan terjednek. Elsősorban a műholdas televíziózás iránt nőtt meg az érdeklődés, különösen nagy jelentőségű sportesemények idején. Várhatóan nagy hatással lesz a televíziózásra az 1992-es barcelonai olimpia is.

SVÁJC

Folytatódnak a parlamenti viták a tömegkommunikációt átfogóan szabályozó törvénytervezetről Svájcban. Ennek végső kidolgozása nem várható 1990 előtt. Az addig tartó átmeneti időszakban igyekeznek rugalmasan kezelni a szabályozási kérdéseket meghatározott időre szóló jogositványok kiadásával, hogy az elektronikus tömegkommunikációban mutatkozó gyors változásokkal a törvényhozás lassúsága ellenére lépést tudjanak tartani.

A televízió fejlődésében a legfontosabb tényező továbbra is a *magántársaságok* kérdése. Az utóbbi időben kibocsátott engedélyek már nemcsak a sűrűn lakott övezeteket szándékoznak ellátni műsorokkal, hanem a vidékiesebb, ritkábban lakott területeket is, mint a „belső-svájci regionális televízió” vagy az „oberwallisi regionális tévé”. Ezek az adók együtt kívánnak működni a nemzeti tévétársasággal.

Érdekes próbálkozásnak ígérkezik a züri-

chi Blackbox társaság által kezdeményezett „Üzleti tévécsatorna”. A tervek szerint műholdon keresztül egész Európát ellátná tőzsdei és egyéb gazdasági információkkal, reggelente egy órában. A működés feltétele azonban a svájci kormány engedélye.

A műholdas televíziózásban nincs robbanásszerű változás: úgy tűnik, Svájc saját fejlődési útjára lépett. Az elmúlt évben az egyes műholdas csatornákat 300 ezer és egymillió háztartás közötti nézőszám jellemezte Svájcban. A műholdas programok kábelrendszerbe táplálásáról a helyi hatóságok döntenek. Jelenleg még nem egészen eldöntött kérdés, hogy a költségeket ki és milyen arányban fedezze, hogyan tegyék függővé a keresleti viszonyoktól.

1987 televíziós technikai újdonsága Svájcban, hogy bevezették a kétcsatornás hangtechnikát, amely lehetővé teszi a sztereó hangközvetítést. Ennél azonban sokkal fontosabb, hogy ezáltal megoldható egy-egy adás *kétnyelvű szövegalámondása* is, amely a soknyelvű országban már eddig is komoly problémákat okozott például a sportközvetítéseknél.

A rádiózásban a harmadik nemzeti rádióműsor beindítása a legfontosabb kérdés, a döntés azonban még várat magára. A kormány hozzájárult, hogy Olasz-Svájcban beindítsák a harmadik rádióműsort, bizonyos össz-svájci (kulturális, nemzeti, politikai) érdekek szem előtt tartásával. A korábban tapasztalt tendenciát, mely szerint a helyi keretek között működő „harmadik progra-

mok” fiatal közönsége átpártol a külföldi adókhoz, sikerült megállítani, és ma már jobban kielégítik ezeknek a rétegeknek az igényeit is. A helyi rádiózásban két tendencia bontakozik ki: a sűrűn lakott területeken működő adók konszolidálódnak, a kis hallgatótáborral rendelkező adók viszont súlyos anyagi problémákkal küzdenek. A kísérleti időszak elején megmutatkozott idealista elképzeléseket felváltották a nagyon is realista pénzügyi megfontolások.

A *teletext* jelenleg a háztartások kb. 15 százalékában jelenik meg. A téli világbajnokság idején a svájci teletext először jelentkezett 24 órás adással.

A *videotex* állandó szolgáltatásai 1987. január 1. óta működnek. Egyelőre nincs kiterjedt közönsége, inkább speciális rétegek, csoportok érdeklődnek iránta. 1987 májusa óta működik az első videotex magánvállalkozás is, amely a francia Minitel rendszert használja. A társaság a Suissetell, a La Suisse napilap kiadóinak tulajdona. Az állami adatbankkal nem kívánnak versenyezni, inkább kiegészítő szolgáltatásokat szeretnének nyújtani a francia rendszerhez hasonlóan információk, küldemények továbbításával, játéklehetőséggel stb. A rendszer már jelenleg is összeköttetésben áll egy francia adatbankkal és az állami adatbankhoz is hozzá szándékoznak kapcsolódni.

Összeállította:
Hoffmann Márta és Lendvay Judit

Tamás Pál

Értelmiségi szerepátrendeződés és politikai értékvtáltás az Egyesült Államokban

Az amerikai kultúrában hagyományosan alacsony volt az értelmiség státusa. A társadalmi és technikai fejlődés azonban felértékelte az értelmiség egyes csoportjait és egyes értelmiségi szerepeket, elsősorban az ipari társadalmakban előtérbe kerülő szakértő szerepét.

A polgári társadalmak értelmiségének ideológiáiban, funkcionális szerepfelfogásaiban, intellektuális önértékelésében mind a legújabb társadalmi fejlődés különböző fázisaiban, mind pedig az eltérő nemzeti kulturális miliók szerint igen nagyok a különbségek. Vannak társadalmak, amelyekben — bár másként és másként — akár az államapparátus szakértő részeként, akár valamilyen intellektuális elit tagjaként az értelmiség státusa hagyományosan magas (gondoljunk csak a különböző történelmileg kondicionált, de számos elemben mégis oly kontinuos német vagy francia értelmiségi szerepkészletre). Léteznek, kissé leegyszerűsítve, más regionális modellek is — legalább a XIX. század közepe óta például Kelet-Európában —, amelyek ugyan magas státust és hivatalos presztízst nem adtak az értelmiségnek, hogy azt így tömegeiben társadalmi szerepvállalásra ösztönözzék, de az elmaradottság feltételrendszerében e réteg önállóan, állami „megrendelés” nélkül, sőt gyakran annak ellenére épített ki messianisztikus cselekvési etikát és ideológiát.

A tanulmány anyagát az ACCS American Studies Program ösztöndíjával, az MIT Science Technology and Society Program-nál gyűjtöttem. (Cambridge Mass.)

S végül léteznek — elsősorban az angol-szász kultúrkörben — olyan értelmiségi szerepmodellek is, amelyek ugyan a fejlődés hosszabb szakaszán át depolitizáltak vagy legalábbis alulpolitizáltak voltak, s amelyek alapértékei között a külső s belső megfigyelők minden nemzetközi rendszertani kísérletben ezt a professzionális szerepekre való hivatkozással pozitív értéként meghirdetett társadalmi sterilitást is fel szokták sorolni. E modellek ugyanakkor a társadalmi modernizáció legújabb fázisában — igen sajátosságos forogatókönyvek szerint — politikával telítődni, közéletibbé válni látszanak. S míg az értelmiségi szerepvállalás hagyományos régióiban a rétegen belül, persze többségben helyi tényezők eredőjeként, valamelyest visszafogattabbá vált, addig az angolszász térségben magának a szerepnek a kulturálisan meghatározott alapmodellje látszik átalakulni, társadalmasodni.

Az amerikai kultúrában hagyományosan alacsony volt az értelmiség státusa. Egyfajta populizmus, a hosszú ideig kivételesen erősen ható üzleti etika és a nem intellektuális tömegtájékoztatói eszközöktől való eredendő elszigeteltség miatt az amerikai értelmiség valóban nem nevezhette magát a társadalmi reprezentációk legitim alkotójának (mint ahogy azt például a francia értelmiség

magáról tartotta és tarthatta is). Írásomban azt kívánom bemutatni, hogy a társadalmi és technikai fejlődés hogyan értékeli fel az értelmiség egyes csoportjait s vele egyes sajátos szerepeket, mindenekelőtt a szakértői tanácsadó szerepét, amely valószínűleg az ipari társadalmak értelmiségi kulcsfunkciója.

Átrétegződés

Az amerikai értelmiség és legfőbb intézményei, így a felsőoktatás társadalomtörténetében is a polgárháború jelentette az áttörést. A háborút követően egyre nyilvánvalóbbá vált a régi *college* rendszer meghaladásának szükségessége. Ekkor válik széjjel — képzési filozófiájában és az egyetempolitikában —, az értelmiségi réteg lényeges belső tagozódását is maga után vonva, a magán és az állami felsőoktatás rendszere is. A reform szükségességét talán mindkét intézménytípusnál egyformán érezték, a válaszok azonban különbözők voltak. Mindkét táborban fel akarták használni az Óvilág tudományának eredményeit, mindkét táborra hatással volt a német egyetemi tanár mint produktív tudós szerepmoddelle, s mindkét helyen úgy gondolták, a szakmai képzés bevezetésével lényegesen kiszélesíthetik a szolgáltatásaikra igényt tartó bekelezhető csoportot. A hagyományos *college* termelte úriemberre már a polgárháború előtt is csökkent az igény, s most már az egyetemi vezetők számára is (legalábbis a fogékonyabbak számára) nyilvánvalóvá vált, hogy a képzési modellt is valahogy az ipari forradalom szélesedő hatásaihoz kell kötniük, ha egyáltalán meg akarnak maradni. Az új ipari vezetők általában nem voltak éppen entellektüelek. Voltak, akik a tudományt mint olyant „bundának” tartották. Voltak, akik inkább vallási jótékonykodással és az árvákkal foglalkoztak, bár nem voltak kimondottan értelmiségellenesek, ha éppen nem üzleti pénzköltésről volt szó. Volt persze kivétel is. John D. Rockefeller és egy kiváló egyetemsszervező, W. Harper sajtóságos kapcsolatából született meg az USA első sikeres kutatóegyeteme, a chicagói. A vállalkozó családok második generációja azonban már a *college*-okat

járta. Nostalgiajának adományok formájában való megcsapolása alapját képezte az igen ambiciózus kutatói programokat hirdető magánegyetemek egész sora megerősödésének (Princetontól Stanfordig).

Mindezzel együtt az 1865—1929 közötti időszakot aligha tarthatjuk az intellektualizmus éveinek. Az ország domináns kulturális értékrendje egyfajta pragmatikus üzleti filozófia körül kristályosodott ki. Azokat a diákokat, akik tulajdonképpen néhány kellemes év agyonütésének szándékával érkeztek az egyetemre, hogy azután majd átvegyék a papa cipőgyárát vagy szénbányáját, aligha lehetett könnyen rávenni a tudományok alaposabb elsajátítására, esetleg valamilyen egyetemi karrierre. S miután az egyetemek egy része a tandíjából élt, és a nehéz vizsgák a csak jelentősebb fáradtsággal teljesíthető kurzusok pedig elijeszthették volna a „fizetővendégeket”, sok helyütt igyekeztek nem túlterhelni a hallgatókat. Még olyan kiváló tudományos eredményeket felmutató intézményekben is, mint a Harvard Egyetem, a két világháború közötti években a hallgatók egy egyáltalán nem elhanyagolható része úgy gondolta, hogy számára a leghasznosabb, hogy a hallgatótársai között jövődő üzletfeleit, tanácsadóit, ügyvédjeit meglelje. Az egész életre szóló kapcsolatháló megszervezésének programja mellett e fiatalok számára a tulajdonképpeni kurzusok csak mellékes szerepet játszottak. Kuzanekben az években azonban kiteljesedett az állami egyetemek rendszere. Az 1962-es *Morrill Act* (Morrill-törvény) megnyitotta a lehetőséget — ezekben az évtizedekben még csak elsősorban munkában hasznosítható ismereteket adva — a képzés bázisának kiszélesítésére, ezzel az értelmiségi szakmák növekedését is beindítva. Az első világháború éveire — az ország északkeleti részeit, vagyis Új-Angliát és még néhány régebbi alapítású államot kivéve — mindenütt az állami felsőoktatás vált meghatározóvá. Számos értelmiségtörténeti munka elemzi, miért nem sikerült épp az amerikai értékek hagyományos szülőföldjének számító területen a nagy állami egyetemek kiépítése. Egy elfogadhatónak tűnő interpretáció, David Riesmané szerint ebben a régióban az értelmiségre ható társadalmi és gazdasági erők

a többi térségnél is megosztottabbak voltak. Egyfelől Új-Anglia protestáns felső osztálya elégedett volt eddigi képzőhelyeivel, s nemigen értette, miért kellene azok helyére állami intézményeket rakni. Másrészt a legnépesebb, a társadalmi létra alsóbb fokain álló bevándorlórétég, az írek katolikus papjaik befolyása alatt voltak. Ezek pedig az olcsó nyilvános iskolákat az elkárhozás eszközeinek tartották. Tehát a potenciális rászorulókról sem jelentkezett erősebb nyomás az állami egyetemek létesítésére. Végül is országos szinten 1910 és 1950 között évente 1 százalékkal csökkent a magánegyetemek hallgatóinak aránya az egész felsőoktatáson belül; 1964-ben még mindig 36 százalékot tett ki, és 1980-ban is 20 százalék körül volt.

Elemzésünk szempontjából a felsőoktatás számos funkciója közül (a szakmunkaerőkiképzéstől a kutatók munkahelyeinek biztosításáig) a társadalmi szűrő szerepe a leglényegesebb. Ezek az intézmények biztosítják manapság, ki is kerülhet a felső-középosztályba (most hadd tekintsünk el attól, hogy ezt a fogalmat részletesen szembesítsük a marxista társadalmi rétegződési terminológiákkal). S miután nyilvánvalóan többen kívántak ezen a küszöbön átkerülni, mint ahányat az adott társadalmi rendszer az adott időben fogadni tudott vagy akart (hogy a már bent lévők rétegambícióiról az utánpótlásnál ne is beszéljünk), a keletkező feszültségek levezetése meghatározott tech-

nikákat kívánt, még akkor is, ha a szűrő felülete egyre nőtt, s így egyre többen tudtak átkerülni rajta. Az 1897—1906 között született férfiak közül a legmagasabb iskolai végzettségű egyhatodba még nemcsak a diplomások kerültek be, hanem azok is, akik ugyan nem fejezték be tanulmányaikat, de egy ideig azért látogatták a *college*-ot. Sőt az érettségizettek egy része is. Az 1927—39 között születettek (férfiak) zöme az ötvenes években már szerez valamilyen diplomát. Ugyanakkor az is látszik, hogy azok 39,4 százaléka, akik a legmagasabb iskolai végzettségű egyhatodba kerültek, az apa iskolai végzettségét tekintve is a legjobb pozíciójú egyhatodba számított.

Az 1. táblázat közel egy évszázad adatait mutatja be az értelmiség létszámgyarapodását. A táblázat mintha valamilyen egyenletes növekedést sugallna. A valóságos folyamatban a polgárháború és az első világháború között viszonylag stabil a szint. A nagy újrást az első világháború utáni tizenkettedik évben látjuk, majd ismét egy mérsékelt emelkedési periódus következik. A második világháborút követő évtizedekben a szellemi munkák tömegfoglalkozássá váltak, a diplomások száma az amerikai társadalomban megsokszorozódott. Az 1950-es 4,1 millióról 1979-re 17,9 millióra nőtt az USA nemzetgazdaságában alkalmazott felsőfokú végzettségűek száma (a 25—64 éves korcsoportokon belüli arányuk 1950-ben 7, 60-ban 9,1, 70-ben 12,1 és 1979-ben 18,2 százalék).

1. táblázat

Születési év	A középiskolát és <i>college</i> -ot végzettek aránya (Az 1855—1944 között születettek, százalékban)			
	középiskolai képzés		felsőoktatás	
	népszámlálás	USOE felvétel	népszámlálás	USOE felvétel
1860—1864	11,5	2,5	2,3	—
1870—1874	14,2	3,5	2,9	—
1880—1884	17,1	6,4	3,4	—
1890—1894	20,7	8,8	4,1	—
1900—1904	28,5	16,8	6,1	—
1910—1914	40,6	29,0	7,4	—
1920—1924	54,7	50,8	9,5	—
1930—1934	60,5	59,0	11,0	14,1
1940—1944	—	65,1	—	20,0

Forrás: Ch. Jencks—D. Riesman: *The Academic Revolution*. N. Y. 1968. p. 77.

A diplomával rendelkezőknek mintegy 70 százaléka „értelmiségi” munkakörökben is dolgozik. Túlnyomó többségük alkalmazott „bérmunkás”. 1950—1970 között a diplomások — egyébként a hagyományosan, a múlt században még értelmiségi foglalkozásokon belül is igen elterjedt vállalkozói modellek ellenére is igen magas — alkalmazotti aránya tovább emelkedett; 86,8 százalékról 91,8 százalékra. Ezzel egyébként meghaladta az egész polgári munkaerőn belül bérvizsnyban élők átlagát is (1971-ben 90,4 százalékot).

A felsőoktatás hallgatólétszámának 1880—1960 közötti növekedését jellemzi, hogy míg a felsőoktatás „primer” célcsoportja, a 18—24 évesek aránya évi 1 százalékkal nőtt, vagyis 69 évenként duplázódott meg, addig a felsőoktatásba ténylegesen beiskolázottak száma évente (bár mint látjuk, korántsem egyenletes mértékben) átlagosan 4,4 százalékkal gyarapodott (16 év alatt kétszeresződött meg). S a hallgatólétszámon belül csak csekély a más korcsoportok, a nem 18—24 év közöttiek súlya. Az utolsó években azonban szembeűnik ennek az aránypárnak a változása. Míg a hatvanas-hetvenes években, a felsőoktatás tömegméretűvé válásának korszakában a jellemzett *college*-képes 18—24 év közötti korcsoport éves átlagban 4,2 százalékkal, a beiskolázás pedig 8 százalékkal nőtt, addig a hetvenes évek második felétől lelassul a beiskolázásra váró korosztály növekedése (megközelítőleg 1,7 százalékra). Ennek eredményeként, miután a felsőoktatás beiskolázási kapacitásai nem esnek vissza, sőt számos szakaszon tovább nőnek, a nyolcvanas évek közepére — a rendszer egészében (ami számos helyen, például elit egyetemeken persze akár fordított reláció, tehát férőhelyhiányt sem zár ki) meglehetősen nagyméretű túlkínálat jelentkezik. Egyes szakokon (például a társadalomtudományokban (például az általános alapozóképzést adó úgynevezett *Liberal Art College*-okban) ez akkora lesz, hogy oktatói létszámstopokhoz, sőt perspektivikusan talán elbocsátásokhoz, gyengébb intézmények szintjén pedig akár szervezeti felszámolásokhoz is vezethet.

Az értelmiségi létszámokat, ha nem is olyan mértékben, ahogy ezt sokhelyűtt

külföldön, például nálunk is hiszik, befolyásolja a bevándorlók értelmiségi csoportjainak létszáma. Az értelmiségi munkaerőpiac viszonylagos konjunktúrája idején: 1949—1974 között az országba 228 400 kutató, mérnök és orvos vándorolt be. A hetvenes évek elején még a mérnökök és kutatók 10 százaléka, a tudományok fokozattal rendelkezők mintegy 13—15 százaléka, az NAS, a nemzeti tudományos akadémia tagjainak 25 százaléka és az amerikai fizikai és kémiai Nobel-díjasok 40 százaléka volt bevándorló (vagyis külföldi születési helyet adott meg a különböző statisztikai adatfelvételeknél). A nagy tömegű képzés és a tudományos eliten belül a háború előtt érkezett nagyon magas képzettségű és hamarosan kiváló szervezeti pozíciókhoz jutó korcsoportok természetes fogyása ezeket az arányokat valamelyest csökkentette.

A jelenlegi felsőoktatási felvételeknél az általános képzés iránti érdeklődés csökkenését és a szakmai diplomákat, anyagilag kedvező pályakezdet biztosító fakultások iránti érdeklődés növekedését szokta a szakirodalom mintegy standard formulaként ismételtetni. Ez abszolút számokban feltétlenül igaz, s a kisebb *Liberal Arts* iskolák pénzügyi nehézségeikben is érezhetően valós mozgás. De érdemes egy másik tendenciát is jelezni, a tehetségek ettől eltérő irányú mozgását: a felvételi kiválasztás alapjának tesztek szerint ugyanis a legtehetségesebbek például a nagy jövedelmet aligha kínáló társadalomtudományi szakokra mennek. Persze itt kisebb létszámról és gyakran elit egyetemekről van szó. De akkor is lényegesnek tűnik, hogy még gazdaságilag viszonylag kevésbé kedvező időszakban is társadalmi szerepvállalással is összefüggő szakmák vonzanak egy igen tehetséges kisebbséget.

Sok dolgozattól eltérően, ha nem ignoráljuk is a továbbtanulással összefüggő anyagi áldozatvállalás nagyságát, nem tartjuk azt olyan mértékben egyéni beruházásnak, mint teszik azt nem ritkán az amerikai egyetemi rendszert vizsgáló kelet-európai elemzések (lásd a 2. táblázatot).

A jelentős létszámöbűlésekkel együtt korántsem kiegyenlített a kép a férfi-női, illetve fekete—fehér hallgatók megoszlásának viszonylatában (3. táblázat). A technikai vál-

2. táblázat

Felsőoktatási tanulmányok pénzügyi forrásai, egy év	
A) <i>Kormánytámogatás</i>	dollár
<i>állami</i>	
intézményi támogatás	3 000
szövetségi	
munkanélküliségi ösztöndíj	2 500
grant (egyszeri támogatás)	1 000
egyetemi kölcsön	1 000
adókedvezmény	1 000
összes szövetségi támogatás	5 500
összes kormánytámogatás	8 500
B) <i>Családi/egyéni költségek</i>	
kölcsön	1 000
munka	2 000
magántámogatás, direkt	1 500
redukált fogyasztás	2 000
összes egyéni költség	6 500
A + B	15 000
Forrás: S. Dresch: College Enrollment. IN: Proceedings, 1983.	

3. táblázat

Felsőoktatási beiskolázási arányok						
	fehér	fekete	összesen	férfi	nő	összesen
1971/72	26,4	18,4	25,5	31,2	20,6	25,5
1978/79	25,9	20,0	25,1	26,8	23,8	26,2
átlag alatti jövedelmű családokból						
1971/72	16,0	16,1	16,0	19,8	12,4	16,1
1978/79	15,3	17,1	15,7	17,9	15,2	16,4
átlag feletti jövedelmű családokból						
1971/72	35,1	25,2	34,4	40,5	29,6	24,9
1978/79	34,9	29,8	34,6	37,9	38,1	38,0
Forrás: W. Lee Hansen: Impact of Student Financial Aid on Access. Proceedings. The Academy of Political Science. NY. 1983. p. 92.						

tozások, bár nagymértékben felértékelik a tudományos és technikai ismereteket a társadalomban, automatikusan mégsem járnak a mérnökök és természettudósok iránti kereslet növekedésével (4. táblázat). Ez az állítás egyébként a csúcstechnikák fejlesztőszemélyzetét, mindenekelelt az informatika és az elektronika szakemberszükségletét leszámítva a legfőbb műszaki területre részleteiben is igaz (5. táblázat). Ennek következté-

ben az iskolai végzettség függvényében a jövedelmek differenciálódása stabilizálódott, sőt talán valamit csökkent is (6—7. táblázat).

Politizáltság

Bár az amerikai értelmiség is szűkebb szakmai csoportokból nagy létszámú réteggé alakulva láthatóan erősebb társadalmi töltést kapott, a kívánatos modell meghatáro-

4. táblázat

Mérnökök és természeti tudósok „keresleti indexe” (1961 = 100%)			
Év	Százalék	Év	Százalék
1970	60	1977	115
1971	43	1978	139
1972	63	1979	144
1973	97	1980	138
1974	101	1981	125*
1975	68	1982	88**
1976	88		

* októberi adatok
 ** vállalati, intézményi álláshirdetések alapján (lapokból)

Forrás: Science indicators 1980. Washington, 1981. p. 324 és Manpower comments 1983. Vol. 20. No. 2. p. 1.

5. táblázat

A szakemberszükséglet előrejelzései			1983—1984
szakmai csoport	igényszint		
számítógép-mérnök	magas	a jelenlegi alkalmazási szint 10—15 százaléka	
számítógép-szakember	magas		
elektronikai mérnök	magas		
egyéb villamosmérnök	magas		
elektrotechnikus	magas		
rendszerlemező	mérsékelt	a jelenlegi alkalmazási szint 5—9 százaléka	
szervezőmérnök	mérsékelt		
programozó	mérsékelt		
gépésztechnikus	mérsékelt		
vegyésmérnök	alacsony	a jelenlegi alkalmazási szint 5 százaléknál kevesebb	
épitómérnök	alacsony		
gépésmérnök	alacsony		
vegyéslaboráns	alacsony		
műszaki rajzoló	alacsony		

Forrás: NSzF 1985. p. 22.

6. táblázat

Jövedelemkülönbségek* az iskolai végzettség függvényében						
1981. évi jövedelem (átlag-) nyolc osztályt végzett = 100 százalék						
foglalkoztatott	iskolai végzettség (évek)					
	8	9—11	12	13—15	16	17 és több
férfi	100	105,3	128,1	140,3	164,1	189,2
nő	100	103,3	126,8	147,5	167,9	207,2

* Egész évben folyamatosan foglalkoztatottak

Forrás: Manpower comments 1982. Vol. 19. No. 7. p. 15.

7. táblázat

Éves egyetemi oktatói fizetések (1977—1985)						
szak	professor		szak	új docens (aspiráns)		százalékos változás
	1984/85 átlagbér	1976/77 átlagbér		1984/85 átlagbér	1976/77 átlagbér	
jog	58 077	30 951	88	36 860	20 297	82
számítástechnika	48 000	27 149	77	33 104	16 701	98
üzlet	47 424	25 800	84	32 887	15 526	112
műszaki	47 341	25 209	88	31 978	15 939	101
fizika	45 032	25 183	79	25 070	15 030	67
matematika	43 787	25 762	70	24 816	14 296	74
társadalomtudomány	43 351	24 831	75	24 738	14 050	76
biológia	42 827	23 841	80	22 377	14 017	60
irodalom	41 162	23 440	76	22 164	14 283	55
pedagógia	38 431	22 928	68	21 237	13 321	59

Forrás: W. Lee Hansen: Salary Differences across Disciplines. Academy July — August. 1985. p. 7.

zó képe nem társadalmi erejével, sőt potenciális befolyásával szinkronban változott.

Az első jelentősebb társadalmi mozgalom, amelyben a keleti part intellektuális elitje is tevékeny szerepet vállalt, államigazgatási reformokat szorgalmazott, a közszolgálat társadalmi megítélését kísérte meg valamennyire föltornászni, még a múlt század utolsó harmadában. Ezek a „gentleman reformerek” részben Gladstone 1870-es angliai reformjainak hatására, részben pedig a német katedra-szocialisták társadalmi programjától inspirálva, az állami tisztségek politikai kinevezési rendszerét egyfajta versenyvizsga-szisztémával akarták felcserélni. Ily módon, gondolták, valóban a legfelkészültebb szakemberek kerülhetnének az adminisztratív kulcspozíciókba. A szakértelem fontosságának e korai felismerése lényeges későbbi tendenciáknak lett, ha nem is szervesen kapcsolódó, de feltétlenül érdekes hivatkozási alapul szolgáló előfutára.

Különbönb bizonyos értelemben e mozgalom már akkor sikeresnek tudhatta magát, mert az 1983-ban a Kongresszusban elfogadott Pandleton-törvény közigazgatási reformjában végül is e koncepció számos eleme helyt kaphatott. Így legalábbis a rendelkezésre álló nem túl bő adatforrások szerint a XIX. század utolsó évtizedeiben valóban megszorodtak a felkészült közhivatalnokok (s történt ez annak ellenére, hogy a posztok társadalmi presztízse a továbbiakban sem volt túl magas). Különbönb a „gentleman reformerek” alap gondolata, mely szerint a társadalmi feszültségek megoldásának kulcsa a művelt elit bekapcsolódása lesz az állam irányításába, azóta is az egész XX. századi amerikai értelmiségtörténetben felfeleledő koncepció. Számos értelmiségi vesz részt, elsősorban a radikális programokkal, a korszak populista mozgalmában is. S már századunk első éveiben különösen szembe tűnik a városi középrétegek általános politikai aktivizálódása. Ennek a hullámnak „legmagasabb taréja” talán 1912-ben a Progresszív Párt megalakítása. A következő években e párt — a helyi hatalom birtokában — egy sor államban az állami beavatkozás olyan erős pozícióit építette ki, melyek országos szinten csak két évtized múlva. Roosevelttel *New Deal*-jével voltak összevet-

hetőek. Különbönb a központi hatalom és az értelmiségi elit látványos szövetségének évei voltak Theodore Roosevelttel és Woodrow Wilson elnökségének periódusai. Az előbbi környezetébe, legszűkebb tanácsadói, barátai közé tartozott például Butler, a Columbia Egyetem professzora; Bishop, az *Outlook* szerkesztője; vagy Ebbot, egy lapkiadó. (A Fehér Ház zeneestjein megjelenő kulturális elit sem előbb, sem utóbb nem látogatta ilyen gyakorisággal és kedvvel az ország vezető politikusaiknak összejöveteleit, talán csak Kennedy évei hasonlíthatóak ebből a szempontból Theodore Roosevelttéihez.) A kiépült kapcsolatok azonban végül is nem intézményesedtek, és az ország a modern világba egymástól mereven elkülönülő politikai és szellemi elitel lépett.

A húszas éveket meghatározó konzervatívizmus és politikai pragmatizmus nem sok lehetőséggel kecsgettette a kor liberális-radikális értelmiségeit. Az adott helyzetben ezek nem sokat vártak a szövetségi kormánytól, és nem is igen foglalkoztak országos politikával. A társadalom építését, a viszonyok javítását a magánkezdeményezéstől, mecenatúrától várták. Írásaikban továbbra is az angol közigazgatást tartották példának; ez utóbbiban a klasszikus műveltség még mindig jobb ajánlólevél volt hivatalok betöltéséhez, mint a szűk szakképzés (aminek becsülete lassan azért már az amerikai igazgatási gyakorlatban is lett valamicske erre az időre).

A harmincas évekre megszületik egy helyi ügyeknél messzebbre tekintő, a kor nemzetközi konfliktusaira reagáló egyetemi diákmozgalom. Baloldali értelmiségiek aktivizálódnak a szakszervezetekben is. Bár az értelmiségi átlag Roosevelttel *New Deal*-jét ugyanúgy megosztva, polarizáltan fogadta, mint az ország jó része, az intellektuális elit, úgy tűnik, meglehetősen rokonszenvezett a meghirdetett programmal (legalábbis ez tűnik ki például a *New Republic* postájából az 1936-os választások előestéjén). Ettől az időtől kezdve vannak már rendezett és folyamatos közvélemény-kutatási és választói viselkedés vizsgálati eredményeink. Ezek szerint — például az 1936-os választásoknál — Roper adatai alapján a magánvállalati menedzserek majdnem ugyanolyan arányban támogatták

Roosevelt ellenfelét, Landont, mint az üzletemberek. 1940-ben az elnökválasztásoknál — ez már Gallup-adat — a szabadfoglalkozású értelmiségiek ismét az üzletemberekhez hasonló megoszlásban szavaztak. Egyébként ezekben az években a városi értelmiség a demokrata párttal rokonszenvez. Egy 1947-es felvétel szerint (kilencezer diplomás viselkedése az 1944-es elnökválasztásoknál) a kutatók, a tanárok és az alkotó értelmiség többsége a demokratákat (Roosevelt pártját) támogatta. Azóta számos vizsgálat foglalkozott az értelmiség vagy annak egyes csoportjai politikai beállítódásával. Ezek értelmezhetőségét azonban behatárolja, hogy általában egyfajta konzervativizmus—liberalizmus tengely mentén mozognak — csak viszonylag kevés átmeneti fokozattal.

Ladd és Lipset egyik nagy, immár klasszikus vizsgálatában a hatvanas—hetvenes évek fordulóján — egyetemi oktatói mintán — kimutatja, hogy a politikai nézetek iránya és a megkérdézettek származása, szüleinek társadalmi helyzete között nincs szorosabb összefüggés. Például míg számos felvétel adatai szerint a kis üzletemberek hagyományosan nem szimpatizálnak a szakszervezetekkel, az ebben a társadalmi miliőben felnőtt egyetemi oktatók ugyanolyan mértékben támogatták az egyetemi kollektív szerződéseket és sztrájkokat, mint munkáscsaládokból származó kollégáik. Az értékválasztást, úgy látszik, ebben a közegben erősebben meghatározza a politikai szocializáció folyamata, mint az esetleges rétegződéshez kötött politikai szubkultúrák. Egyébként ez nem jelenti a környezeti faktorok kikapcsolhatóságát, mert egyes etnikai csoportokhoz tartozók (feketék, zsidók) hagyományosan liberális vagy a mért mintaátlagokhoz képest liberálisabb beállítottságúak.

A diákevek alatt szerzett politikai töltés is gyakran egy életre meghatározóvá válik. Ugyancsak a Ladd—Lipset-vizsgálat egyetemi oktatói közül azok, akik saját bevallásuk szerint baloldali értékekkel hagyták el az egyetemet, 37 százalékban aktuálisan is „baloldalinak” tartották magukat. Ugyanakkor a volt konzervatív diákok közül csak 1 százalék vallotta magát a megkérdézés időpontjában is „baloldalinak”.

A konzervativizmus—liberalizmus vagy a

baloldaliság és a társadalmi radikalizmus „konjunktuurája—dekonjunktuurája” a különböző diákkorosztályokban közismerten s nem csak az USA-ban (bár ott talán ez élesebben jelentkezik) nagymértékben változik. Így az értelmiségi politikai mozgalmak támogatóinak s talán még jobban mindenkori aktivistáinak korösszetételében esetenként nagymérvű diszkontinuitás is jelentkezik. Ez még mindig jól látható ebben a közegben a harmincas évek második felében formálódott baloldali vagy radikális csoportok „túlélési rátájában” vagy a hatvanas évek diákmozgalmaiban politikával „beoltott” korcsoportokból kikerültek viselkedésében. A legkülönbélebb vizsgálatok, személyes tapasztalatok is tanúsítják, hogy például az egyetemi oktatók között milyen vízvonalasztót jelent még a nyolcvanas évek elejénközepén is, hogy társadalomfelfogásuk, világmépük a nagy diáklázadás idején avagy azt megelőzően, illetve követően formálódott, alakult ki. Az egyetemek, a kutatás világában ez a harmincas éveik végén, negyvenes éveik elején járó, zömmel társadalomkutató csoport a mostanába egyébként meglehetősen meggritkult radikális megmozdulások „bázisa”.

A fiatal korban szerzett politikai orientáció egyébként, úgy látszik, nagypolitikai döntéseknél is meglehetősen erősen hat. Az 1968-as elnökválasztás idejéből ismerjük például a kis baloldali csoportosulásokra és radikális független jelöltekre szavazók politikai múltját is. Eszerint ezek támogatói között 15 százalékban szerepeltek a volt radikális diákok és 1 százalékban a volt konzervatívok.

Egyébként míg mindenütt, ahol csak választási viselkedés-szociológia van, jelzik a nőknek a férfiakétól eltérő politikai választásait (s ezek az adatok jól ismertek az USA-ból is), az értelmiségi csoportokon belül ezek a különbségek nemigen tűnnek fel. Úgy látszik, bár megint csak életkorspecifikusan talán, a feminizmus a legerősebb túlélő a hatvanas évek radikális mozgalmából, s jelenléte egyszerűen kikerülhetetlen ma a campusokon, de egészében paradox módon ez nem jelent nemek szerinti politikai elkülönülést. Egyfelől ugyanis a női társadalmi szerepek sajátos voltát fel- és elismerő politikai felfo-

gás meglehetősen elterjedt (bár ismét korspecifikus talán, főként a diákmozgalmakkal valaha érzelmileg azonosulók körében). Ugyanakkor az értelmiségi szervezeti és előmeneteli szerepek még mindig zömmel férfiszerepek (abban az értelemben is, hogy néhány szakmai eliten belül a férfítöbbség megingathatatlan, s abban is, hogy ezek a szerepek kialakulásuk idején oly mértékben, kimondatlanul s magától értetődően férfira, annak biológiai életgörbéjére, teljesítménymodelljére voltak szabva, hogy ez valamilyen természetesen beépült az általános szakmai viselkedési modellekbe is). A szakmai előmenetel típusát, a viselkedés kívánatos irányait ily módon — bármilyen töltésű feminizmussal, sőt akár annak ellenére is — olyan mértékben még mindig a férfiak határozzák meg, hogy máshol és más társadalmi rétegben magától értetődő férfi-nő különbségek a politikai választásokban itt egyszerűen nem léteznek, a nők véleménye a férfiakéhoz hasonul.

Meglehetősen keményen jelentkezik — a radikalizmus már említett zárványait leszámítva — a konzervativizmus életkorfüggősége (adott pillanatban mérve a különböző csoportokat, az idősebbek konzervatívabban). A vizsgálatoknak ezt a megállapítását aligha fogadja bárki is forradalmi felfedezésként. Itt legfeljebb annyi a viszonylagos újdonság, hogy úgy tűnik, „házi”, szervezeten belüli kérdésekben, ahol a személyi érdekviszonyok is jobbak színezik az általános értékválasztásokat, az idősebb korcsoportokhoz tartozók még a saját országos kérdésekben megfogalmazott konzervatív álláspontjukhoz képest is nagyobb mértékben bizonyultak hagyománykedvelőnek.

Makrokérdésekben korfüggőnek tűnik a problémapercepció is. Vagyis mást tartanak (tarthatnak) „kérdésnek” az egyes korosztályok. Például egy, a hetvenes évekből származó nagyobb felmérés szerint, amely már a radikális hullám végére esett, de amelynek hatásai még erősen a levegőben voltak, az amerikai értelmiségi elit a megoldandó kérdések prioritáslistáján a nemzetközi ügyeket és a faji kérdést egyformán az első helyre helyezte. Azok, akik még a második világháború előtt estek át a politikai szocializáció alapszakaszán, a nemzetközi kérdéseket

egyértelműen az első helyre sorolták. Az elit viszonylag fiatalabb része, amely számára politikai érése idején a fekete polgárjogi mozgalom ébredése volt a meghatározó élmény, egyértelműen a faji kérdést s a megoldáshoz szükséges gazdasági és társadalmi reformokat emelte ki. Az egyetemek s általában a kutatói elit liberalizmusa egyébként — legalábbis a legújabb időkig — meglehetősen töretlen volt. Nagyobb váltások idején — a közvélemény-kutatások tanúsága szerint — ezek az értelmiségi csoportok szilárdabb hívei a reformoknak, mint a társadalom valamennyi többi rétege, csoportja. Így volt ez tulajdonképpen már a roosevelti *New Deal* idején is. Például egy 1937-es chicagói nagyobb felvétel szerint míg azt a mérnökök, orvosok és jogászok 15 százaléka támogatta, addig az új program híveinek vallotta magát az egyetemek társadalomtudományi oktatóinak 84 és a természettudományokkal foglalkozó kutatóinak 65 százaléka (a mintában szereplő munkások 56 százaléka volt a roosevelti program oldalán). A kutatói értelmiségben belüli szakmai vagy „céh” szerinti különbségek különben azóta is szembeötlőek.

Míg annak idején a diákmegmozdulásokat a társadalomtudományi karok oktatóinak kétharmada rokonszenvvel kísérte, addig a többi oktató lelkesedése csak mérsékeltebb volt (kétötöd a természettudományi karokon és egyötöd az agráriusoknál). Egyébként hagyományosan még az egymáshoz közeli, szakmai rendszertani szempontból összekapcsolódó s gyakran azonos kutató-oktatószervezetben dolgozó csoportok között is éles különbségek vannak a politikai beállítódásban.

A szociológusok, pszichológusok és néprajzosok (kultúrantropológusok) hagyományosan balra állnak a közgazdászokhoz és politológusokhoz képest. A fizikusok általában nagyobb arányban támogatják a liberális képviselőket és megmozdulásokat, mint a vegyészek. Részben a hagyományokból következően, részben pedig az illető szakmarész társadalmi töltésének függvényében gyakran még egy adott diszciplina művelői között is vannak szignifikáns politikai különbségek. A pszichológiában például a „balszárnyon” találjuk a szociálpszicholó-

gusokat, a centrumban a klinikusokat. S hozzájuk képest konzervatívabbak vagy jobbra állnak a kísérleti pszichológiát művelők.

Persze egy adott diszciplína politikai világgépe, radikalizálódottságának mértéke, átpolitizáltsági foka — különösen a társadalomtudományoknál — a szakmaválasztásnál, kutatási területhez csatlakozásnál is sok esetben meghatározó lehet. A közjót szolgálni kívánó fiatal liberálisok gyakrabban választanak „puha” társadalomtudományi szakokat, míg ha talán nem is konzervatívabb, de fogalmazzunk így, kevésbé idealista társaik inkább a jogi, a műszaki és az üzleti élet kiszolgálására szakosodó területeket részesítik előnyben.

A kutatás, az egyetem világának különböző szegmensei általában nem egyenlő mértékben integrálódtak a gazdasági életbe. A vizsgálatok tanulságai szerint minél erősebben épül be egy adott szervezettípus vagy szak ebbe a kapcsolathálóba, annál konzervatívabb politikai nézeteket vallanak az ott foglalkoztatott értelmiségi csoportok is — nyilvánvalóan az összes felsorolt faktor által színezve.

Így elképzelhető, hogy a vegyészeknek a fizikusokéhoz képest erőteljesebben jelentkező politikai konzervativizmusa összefügg azzal, hogy erősebben érdekelték a gyakorlat, a gazdaság világában. Általában a kémikusok nagyobb arányban helyezkednek el (akár tudományos fokozattal is) nagyvállalati laboratóriumokban, mint a fizikusok. S úgy tűnik, egyetemi vagy intézeti kutatásait is nagyobb arányban hajlandó az ipar támogatni, mint a fizikusokét (munkáik gyakran gyorsabban megtérülő hasznot ígérnek a fizikusokéhoz képest).

Elég jól magyarázható a társadalomtudományi szakok politikai töltésmegoszlása is. Míg a közigazdász és a politikus számára egyfajta természetességgel kínálkoznak, ha felismeréseit cselekvési programokhoz akarja kapcsolni, a gazdasági és a politikai elit körüli tanácsadói posztok, s ezek zömmel ha nem is érdekazonosságot, de egyfajta bizalmat s egymást nem kizáró értékeket tételeznek fel, addig a szociológusok számára, az egész hatalmi struktúra szempontjából marginális posztokat leszámítva, általában nem

nyílnak ilyen lehetőségek az amerikai politikai döntéshozatal rendszerében. S a kutatók gyakran magukat a kutatókat is életközelpbe hozzák olyan társadalmi feszültségekkel, háttérbe szorított csoportokkal, amelyek általában kiesnek az értelmiség személyes tapasztalati mezejéből. Radikalizálódásuk ily módon szinte kikerülhetetlen (persze nem ritka egyes időszakokban a fordított irányú összefüggés sem: elméleti, makrotársadalmi stúdiumokban radikalizálódott kutatók keresnek világképüknek adekvát vizsgálati terepeket, és így jutnak el a feszültségóciók empirikus megtapasztalásáig). Társadalmi radikalizálódásuk mértéke szerint a legtöbb amerikai vizsgálatban — s ezt mutatják saját tapasztalataim is — a szociológusok kiugróan élesebben reagálnak, mint a többi szak képviselői. Ez a társadalmi töltés egyébként a szakma minden hierarchikus szintjén megmutatkozik a hasonló helyzetben lévő többi értelmiségi csoporthoz képest (a diákmozgalomtól az értelmiségi elitig).

Végül az utolsó, de a felsoroltakhoz képest egyáltalán nem elhanyagolható tényező a politikai magatartás motiválásában, árnyalásában az adott szervezeti környezet. Már az ötvenes évek óta vizsgálatok sora mutatta ki, hogy minél magasabb az adott egyetem tudományos szintje és szakmai elismerésének mértéke, annál erősebb ott a tolerancia a nem standard gondolkodással szemben, beleértve a társadalmi programok nem hagyományos vagy nem többségi megoldási sémákat előtérbe helyező változatait. Lehet persze itt valamilyen rövidre zárt kauzalitást is elővezetni. A régi híres egyetemek már olyan mértékben függetlenek környezetüktől, vagy legalábbis olyan keveset kell kliensként kérniük a gazdasági-politikai elitől, hogy megengedhetik maguknak a szellemi függetlenség nem szakmai megnyilvánulásainak nemcsak megtűrését, hanem támogatását is. Én azonban hajlamos lennék a másik irányú kapcsolat fontosságának hangsúlyozására. Jelentős tudományt nem kritikus aggyal valószínűleg nem lehet csinálni. Persze a szakmai kreativitás előfeltételeként jelentkező kritikai attitűdnek (ami önmagában még nem jelent alkotókészséget) nem kell okvetlenül minden esetben társadalomátalakítási programokba csatlakoznia

(sőt, nem is kell feltétlenül kilépnie a szűkebb szakmai szférából). De mindenesetre nehezen képzelhető el, hogy azokban a szellemi műhelyekben, amelyekben az új születik, mesterségesen el lehet különíteni az eddigi összefüggések meghaladásához szükséges tudományos világképi radikalizmust a társadalmitól. Ennek a mikrokörnyezeti hatásnak az értékét az amerikai körülmények között sem kell lebecsülni. Ismét egy példa. Az orvostársadalom politikai kérdésekben is az amerikai értelmiség talán legkonzervatívabb csoportja. Ugyanakkor az orvosok előadói az összes többi orvosi csoporttól eltérően, inkább a liberális társadalmi programok hívei. A kérdés szakkutatói szerint „leszakadásuknak” egyértelműen az egyetemi környezet az oka. Az orvosok hagyományos az elitegyetemeken található (az orvoselőadók kétharmada legalábbis itt összpontosul).

Egyébként akár egyéni, akár csoportszinten a szakmai teljesítmény elismerése olyan végzettséget teremt, amelyben nemcsak liberális, hanem akár radikális politikai nézeteket is, akár külső társadalmi ellenszélben is, könnyebben elő lehet vezetni. A legkülönbözőbb rendelkezésre álló adatok szerint a sikeresebb, nagyobb teljesítményű kutatók erősebben hajlottak a létező viszonyok általánosabb kritikájára (vagy legalábbis ebbeli nézeteik nyílt vállalására), mint a tudomány közlegényei. S a rétegzett értelmiségen belül is az elit általában liberálisabb a többi csoportnál. Már a Ladd—Lipset-vizsgálat is jelzi, hogy a vezető professzorok liberálisabbak társaiknál. Ettől persze még gyakran ellenségesek lehetnek a radikális megoldási módok közhíveivel szemben — akár egyetemi vagy tudománypolitikai kérdésekben, akár szélesebb társadalmi változások észlelésénél.

Tanácsadói kultúra

Az amerikai értelmiségpolitika talán — legalábbis tanulmányunk szempontjából — legérdekesebb mozzanata a tudományos szakértői szerepek erősen intézményesített rendszerének viszonylag korai kialakítása a politikai életben belül. Ennek technikai megoldásai, tudománypolitikai fogásai külön

tanulmányok tárgyát képezik. Mivel e kérdéseket nehezen lehetne e cikk szerkezetéhez illeszteni, a továbbiakban elsősorban az új szélesebb értelmiségi ideológiákhoz kapcsolódó motívumait hangsúlyoznám inkább; különös tekintettel a neokonzervativizmus egyes olyan motívumaira, amelyek a tanácsadói kultúra egyfajta programnyilatkozataiként is értelmezhetőek.

Már az angolszász konzervativizmus (egyik) őse, Edmund Burke 1790-ben keserű szavakat használt a francia forradalom rebellis értelmiségének jellemzésére. „Írástudó cselszövők, intrikáló filozófusok, politikai teológusok és teologizáló politikusok” — így Burke — az okai a kavarodásnak. A konzervatív entellektüelkritika így már vagy kétszáz éves. Ez a megközelítés azonban nem tartja magát értelmiségellenesnek vagy antiintellektuálisnak. Éppen ellenkezőleg, úgy véli, az értelmet, a rációt védi a rátapadt, az azt kompromittáló „élszöködőtől”. És a kritika nem kívül hangzik el, hanem az értelmiség egy részének reflexiójaként jelentkezik — Tocqueville-től Raymond Aronig. A kritika központi eleme az értelmiség „ügymond” túlzott vagy megalapozatlan társadalmi szerepvállalása, s az ennek eredményeként jelentkező (?) társadalmi zavarok. Az entellektüel vagy szélesebben az értelmiségi „sterilitásból”, a gyakorlat ügyeitől, a politikai hatalomtól való távolságtartástól kiinduló kritika különböző irányokban mozog. Támadhatja az elitizmust vagy a hozzá nem értést a konkrét helyzetekben. Tarthatja az entellektüelt az álmodozó tudós alakja mögé bűjt intrikusnak, a szegények ügyeinek képviselőtét a maga számára kisajátító demagógnak stb. Ennek az értelmiségi szerepkritikának voltak kisebb-nagyobb népszerűségi szakaszai, társadalomformáló vagy akár értelmiségformáló erővé azonban sohasem sikerült válnia. Tulajdonképpen még e századi képviselői is magányos, bár esetenként jól látható figurák voltak — Arontól Lassellig. Ugyanakkor az amerikai értelmiségi ideológiákban a hatvanas évek közepétől kezdve, előszörban a később neokonzervatívoknak vezetett áramlatokhoz kapcsolódóan jelentkezik egy sajátos vonal, amely ezt a sporadikus kritikát rendszerbe szedi, sőt, egyfajta ellen-társá-

dalmi programot is meghirdet vele kapcsolatban. A radikális értelmiségi és az új szakértői társadalmi szerepvállalás közötti különbséget már D. Bell megfogalmazza *Az ideológia alkonyában*: „A tudás embere rendelkezik az ismeretek egy lehatárolt mezejének ellenőrzésével, egyfajta hagyománnyal, és keresi helyét ebben, egy mozaikot hozzáadva a múlt felhalmozott, leellenőrzött tudásához. A tudás emberét ebben a szerepben saját „énje” kevéssé foglalkoztatja. Az intellektuál saját tapasztalatával, saját individuális észleléseivel, saját előnyeivel és hátrányaival kezdi, s a világot ezen az érzékenységen keresztül ítéli meg.” Minden távolságtartásunk mellett ettől az irányzattól egyébként nem vitatható el, hogy komoly kísérletet tett, illetve tesz az értelmiségi viselkedésmódok mélyebb megértésére, az értelmiségi szerepdeklarációk mögötti cselekedeteknek, s azok környezeti és társadalmi meghatározottságának a bemérésére. Az intellektuális csatározásokkal együtt végül is érdekes, s ha nem is elfogadandó, de esetenként feltétlenül megszívlelendő értelmiségpolitikai gondolkodás hámozható ki sok neokonzervatív írásból. Bár a központi vád, az értelmiség, úgymond, leszakadása vagy legalábbis leszakadási hajlama saját társadalmi mindenkori értékeiről, nagyon absztrakt, s ha valamilyen általános szinten talán esetenként, adott értelmiségi csoportok vonatkozásában értelmezhető is, tulajdonképpen nem okvetlenül elmarasztalásra méltó, hiszen társadalmi változási programok megfogalmazásához valószínűleg elkerülhetetlen előfeltételnek is számíthat (ilyen általánosításokkal — bár igen eltérő formákban — találkozhatunk az irányzat két reprezentánsánál, Moynihannál és Lionel Trillingnél is).

A neokonzervatív értelmiségkritika ugyanakkor nem mindenféle társadalmi szerepet utasít el. Elképzeli, elismer, sőt talán esetenként gyakorol is (Moynihan, Huntington és N. Glazer feltétlenül és gyakran, Bell ritkábban) egyetlen „megengedhető” funkciót, a szakértőt. Sőt előfutárát. A XIX. század első restaurációjának francia társadalmi gondolkodóit, s közöttük is Cote-ot vezeti elő. Azokat, akik a francia forradalmat előkészítő filozófusok hatását rombolásnak, „negatív” akciónak tartva, egy

funkcionális alkalmazott társadalomtudomány, egy „pozitív” megközelítés lehetőségeit mérlegelték egyfajta társadalmi mérnökként.

A program meglehetősen modellérvénnyel jelentkezik, például Moynihan írásai-nya és tevékenységében. Egyik legfontosabb írása, egy konzervatív reformer ars poeticája a *Public Interestben*, az egész irányzat egyik központi lapjában megjelenő tanulmánya: *A reform professzionalizmus*. Moynihan szerint új társadalom van az USA-ban kialakulóban, a „társadalmi ésszerűség és stabilitás” világa. Kialakulásában kulcs szerepe van a speciális reformoknak. Ezeket először is az jellemzi, hogy a múlttól eltérően, amikor is a reformok kezdeményezői külső ágensek, a munkásmozgalom, az értelmiségiek, az elnyomottak vagy elégedetlenek mozgalmi voltak, most maga a kormány, a köz választott képviselői teszik meg az első lépéseket, bontják ki a reform zászlaját. Ezek a tisztségviselők, s tanácsadók felkészült értelmiségiek, speciális ismeretekkel rendelkeznek, szakértők. Az így kialakuló reformprogramok másik ismérve, hogy „lényegében elvont információkra épülnek”, vagyis jövedelemstatisztikákat, munkaerőpiaci elemzéseket, népességi előrejelzéseket stb. használnak, vagy másként „nyilvános, a köz számára is elérhető adatokat dolgoznak fel, de sajátos, egyéni értékek szerint”. A változásokat egy reformelmit kialakulása kíséri. Ez, ismét Moynihan szavaival, a középosztály professzionalizálódásából következik. A felsőoktatás a középosztályt átalakította szakértelmiségiek rétegévé, amelyet „így az ítélezési készség függetlensége, elvont ismeretekkel való felszereltsége és a külső kritikával szembeni immunitás jellemez”. Az eredeti technokratikus vízióból a későbbi Moynihan-írásokban már nem sok maradt, de a modell ismétlődik. S előkerül egy másik gondolat, a társadalomtudósok szerepvállalási kötelezettsége, nem egyszerűen társadalmi részterületek szakértőiként, hanem egyfajta konfliktusmegoldó, belső összecementező készség letéteményeseiként is.

Anélkül, hogy részletesen kitérnénk a neokonzervatív tudomány és progresszióelfogás lényegesebb kérdéseire, s az újabban

ismét felélenkülő radikális elmélet ellenmegoldási módjainak áttekintésére, már a bemutatott anyag alapján is konstatálhatjuk, a fejlett ipari társadalmak legkevésbé értelmiségközpontú változatában, az amerikai-ban is lényeges elemeiben előrehaladt az értelmiség társadalmi és politikai szerepválla-

lása. Az értelmiség közéleti kulcsszerepekhez jutása — persze vitatható, mekkora szélességben és mélységben — kikerülhetetlen elemévé válik a legkülönbébb társadalmi berendezkedésű államoknak. Erről tanúskodnak az itt bemutatott rétegpolitikai trendek és elméleti viták is.

Irodalomjegyzék

- Bell, D.: *The Reforming of General Education: The Columbia College Experience in Its National Setting*. New York, Columbia University Press, 1960.
- Berelson, R.: *Graduate Education in the United States*. New York, McGraw-Hill, 1960.
- Balckburn, R. T.—Havighurst, R. J.: *Career patterns of US male academic social scientists*. Higher Education, Amsterdam 1979. Vol. 8. No. 5. 553—372.
- Bowen, H. R.: *Investment in Learning: the Individual and Social Value of American Higher Education*. San Francisco, 1978.
- Brint, S.: „New-Class” and Cumulative Trend Explanations of the Liberal Political Attitudes of Professionals. American Journal of Sociology. Vol. 90. No. 1. July 1984 30—72.
- Calvert, M. A.: *The Mechanical Engineer in America 1830—1910*. Baltimore, 1967.
- Caplow, Th.—McGee, R.: *The Academic Marketplace*. New York, Basic Books 1959.
- Chomski, N.: *American Power and the New Mandarins*. N. Y., 1969
- Clark, P. P.: *Literary Culture in France and the United States*. American Journal of Sociology, 1979. Vol. 84. 1057—1076.
- Could, J. M.: *The Technical Elite* N. Y. 1966.
- COLE S. Continuity and Institutionalization in Science. A Case Study of Faikire. In. A. Oberschall (ed.) *The Establishment of Empirical Sociology*. New York, Harper Row. 1972. 73—129.
- Golden, W. T. (ed.): *Science Advise to the President*. N. Y. Pergamon Press, 1980. 256. p. (Technology in Society, Vol. 2. No. 1/2. 82.
- Gilbert, G. N.: *Competition, differentiation and careers in science*. Social science information 1977. 1. 103—120.
- Hofstadter, R.: *Anti-Intellectualism in American Life*. New York, Knopf, 1963.
- Karabel, J.: *Status-Group Struggle, Organizational Interests and the Limits of Institutional Autonomy: The Transformation of Harvard, Yale and Princeton, 1918—1940*. Theory and Society. Vol. 13. No. 1. Jan 1984. 1—41 pp.
- Kadushin, Ch.: *American Intellectual Elite*. Boston, Toronto, 1974.
- Kerr, K.: *The Uses of the University*. N. Y., 1963.
- Kistiakowsky, G. B.: *A scientist at the White House. The private diary of President Eisenhower's special assistant for science and technology*. Cambridge, Mass HUP, 1976. 748 p.
- Ladd, E. C.—Lipset, S. M.: *Professors, Unions and American Higher Education*. Berkeley, 1973.
- Ladd, E. C.—Lipset, S. M.: *The Divided Academy*. N. Y., 1965.
- Lazarsfeld, P.—Thielens, W.: *The Academic Mind*. 1958.
- Lipset, S. M.: *Rebellion in University*. Boston, 1972.
- Noble, D. F.: *America by Design*. N. Y., 1977.
- Parsons, T.—Platt, G.: *The American University*. Cambridge, Mass. Harvard University Press, 1975.
- Riesman, D.: *Notes on Meritocracy*. Daedalus. June 1967. 897—908. pp.
- Skocpol, T.—Ikenberry, J.: *The Political Formation of the American Welfare State in Historical and Comparative Perspective*. Comparative Social Research 1983. Vol. 6. 87—151.
- Smith, Ch.: *The New Middle Class Revisited*. Sociology, Vol. 17. no. 4. Nov. 1983. 574—584.
- Storr, R. J.: *Harper's University: The Beginnings — A History of the University of Chicago*. Chicago, University of Chicago Press, 1966.
- Storr, R. J.: *The Beginnings of Graduate Education in America*. Chicago, University of Chicago Press, 1953.
- Veysey, R. L.: *The Emergence of the American University*. Chicago, University of Chicago Press, 1965.
- Williams, G.: *The Academic Labour Market: Economic and Social Aspects of a Profession.*, N. Y., 1974.
- Young, Michael: *The Rise of the Meritocracy 1870—2033*. New York, Random House 1959.

Ritter Aladár

A pesti riporterkirály

Emlékezés Falus Ferencre és hetilapjára

A magyar sajtó huszadik századbeli történetének egyik feltárássra, elemzésre és értékelésre váró része a riportlapok csoportja. Ezzel az újságtípussal foglalkozunk most, miközben Falus Ferenc, az egykori riporterkirály munkásságát és hetilapját mutatjuk be.

Az ifjú hírvadász

Még nincs tizennyolc éves Falus Ferenc, amikor már a *Miskolci Napló* szerkesztőségében dolgozik. Fehér Ödön, a szerkesztője azt tartja, hogy „költő és író is mocorog ebben a kölyökben”. Pár hónap múlva az esküdtszék előtt, a vádlottak padján ül a fiú. Az ózdi segédjegyző rágalmazásért perelte be.

Hamarosan Pestre kerül, az *Új Hírek* bulvárlap redakciójába. Itt őrgrof Marinzi altábornaggyal gyűlik meg a baja. Ugyanis megírja, hogy az őrgrof úr felesége libákat szállít a hadügyminisztériumnak.

Kitör az első világháború. Az újságíró két évig teljesített frontszolgálatot, rokkant katonatisztként szerelt le. Szemét is megtámadta a malária, s attól kezdve monoklit viselt. A jó tollú hírlapírót a *Világ*, a merész hangú radikális polgári napilap szerződtette. Purjesz Lajos, a kor kiváló szerkesztője lesz a tanítómestere. „Megtanított arra, hogy a szavaknak súlya, értéke, szíve és becsülete van”.

1918. A lánchídi tüntetés napján Falus mellett lőttek le egy férfit. Lélekszakadva futott az Astoria szállodába, Károlyi Mihálynak jelentette, hogy mi történt a Lánchídon.

A Tanácsköztársaság idején a *Munka* című nyomatos és a *Fáklya* című lap mun-

Falus Ferenc

katársa. „Újságíró voltam. Ott álltam Kun Béla mellett, amikor díszszemlét tartott az Andrássy úton.” Sok tanácskozássra, tö-

meggyülésre kísérte el a könyvatos tudósítója a tanácskormány vezetőjét, a nagyszerű szónokot.

A leleplező újságíró

Az újságírás legveszedelmesebb évében, 1921-ben került Falus Ferenc *Az Est* szerkesztőségébe. Ostenburg, Prónay és társai, Horthy pribékjei, a különítményes bandák garázdálkodnak még mindig. A szerkesztőségekbe gumibottal, revolverrel járnak „helyreigazítani”. „Akkor — a fehérterror kezdetén — a toll tisztaságához, a becsülethez, az írás merészségéhez nemcsak ész és stílus, de bátorság, sőt vakmerőség is kellett.” Ezt vállalta a fiatal riportert.

Egon Erwin Kisch, a száguldó riportert tartják a nyomozó, leleplező hírlapírók mesterének. A magyar újságírók sorában is szép számmal találunk a politikai, társadalmi és gazdasági élet visszásságát leleplező, kinyomozó bátor kollégákat. Kéri Pál, Fényes László, Tarján Vilmos, Lázár Miklós és még számos más purifikáló újságíró nevét sorolhatnánk fel. Falus is hozzájuk tartozott. Kinyomozta, megírta azokat az ügyeket, amelyeket el akartak hallgatni, el akartak titkolni.

— Miklós Andor, *Az Est* főszerkesztője helyet adott lapjában minden közérdekű leleplezésnek — emlékezett később vissza Falus. — Sok hibája és megalkuvása mellett mégis megfelelő helyet érdemel hírlapírásunk történetében, főleg a világszínvonalú bulvárlap megteremtéséért. Ő arra tanított, hogy az újságíró nem közvádoló, nem gyanúsítgató, hanem az események becsületes krónikása.

A „kémnő” és az ex-miniszter

Sok vihart kavartak az (f. f.), az F. F., a (falus) és a Falus Ferenc aláírású cikkek. 1921-ben jelent meg az „Ivánkovics György né szomorú regénye Nagykanizsán és halála Budapesten” című riportja. Mi történt? Névtelen feljelentés érkezett Ivánkovicsné ellen. Azzal vádolták, hogy kém, aki Bukarestből érkezett, és hadititkokat árult el. Rövid nyomozás után a katonai ügyészség elej-

tette a vádat. A fiatalasszonyt a toloncházba szállították. Az ártatlan nőt heteken át tartották bezárva. Ivánkovicsné végső elkeseredésében öngyilkos lett. Az udvaron talált meszet feloldotta, és apró üvegcserpeket rakott abba. Szörnyű szenvedések után halt meg néhány nap múlva. A riportert azzal vádolja meg a hatóságok, hogy halálba hajszolták a fiatalasszonyt. Ki a felelős? — tette fel a kérdést. A belügyminiszter azzal válaszolt, hogy betiltotta *Az Est* utcai árusítását, mert „a cikk alkalmas arra, hogy a joghatóságokról hamis képet adjon”.

Ugyancsak nagy feltűnést keltett (f. f.) egy másik riportja. Dr. Benárd Ágoston volt népjóléti miniszter a Munkásbiztosító rendelőjének vezető főorvosa lett. Eleje került a beteg Husák János vasesztergályos. Bokaizületi tuberkolózisból keletkezett tályog kinozta. A beteg kezében az aznapi *Az Est* volt. A kegyelmes főorvos különös gyógymodot talált ki. Elkérte *Az Est*et, és vatta helyett abba csavarta Husák lábát, majd begipszelte. A beteg nagy fájdalomról panaszkodott, mégis csak két hét múlva vették le a gipszkötést. Azonnal többől amputálni kellett a vasesztergályos bokáját. *Az Est*ben megjelent az orvosi rémtörténet, amelyet Falus nyomozott ki. Az ex-miniszter rágalmazás címén beperelte a hírlapírót. A bíróság nem látta kellőképpen bizonyítottnak a cikkben foglaltakat, és három hónapi börtönbüntetéssel sújtotta Falus Ferencet, aki később le is ülte a büntetést. Persze, a börtönben is sok riportja született.

Feltűnést keltett az a cikke, amely az 1921. évi pénzlebélyegzés során elkövetett csalásokat leplezte le. Egy vállalat 665 hamis lebélyegzésű ezrest akart beváltani, amelyet állítólag Eckhardt Tibor miniszteri osztálytanácsostól kapott, Eckhardtjával, aki a szegedi ellenforradalmár kormány egykori sajtófőnöke volt, még sokszor találkozunk.

Nem örvendtek a szabad királyválasztók és arisztokraták annak a riportnak, amely szerint Albrecht főherceg udvartartása részére háromezrész lakajöltözéket rendelt. Egy-egy ilyen livrő egymillió-hatszáz ezer, a díszöltöny pedig négy millió koronába került.

Bombamerénylet a Dohány utcában

„Olyan, mintha filléres rémregény volna, és nem átélt történelem” — így kezdi Falus egyik leghíresebb riportjának elmondását. 1922. április 3-án este, a Dohány utca 76. számú házban levő Erzsébetvárosi Demokrata Körben politikai találkozó előtt bomba robbant a díszteremben. Nyolcan azonnal meghaltak, huszonöten súlyosan megsebesültek.

Klebsberg Kunó gróf, a kormány részéről, és Marinovits Jenő főkapitány siettek a helyszínre. Együtt érkeztek az újságírókkal. Pokoli kép tárult eléjük. Összeomlott falak, betört ablakok, tört bútorok. A teremben vértócsák között szétromcsolt testű halottak, sebesültek. Kiderült, hogy egy időzített pokolgép robbant fel azon a helyen, ahol az ellenzéki politikusoknak, köztük Vázsonyi Vilmos volt igazságügyminiszternek kellett volna helyet foglalniuk. Erélyes nyomozás indult. A világsajtó is napirenden tartotta a bombamerényletet. Sok előállítás történt. A vizsgálat nem hozott eredményt. Mindenki sejtette, hogy valószínűleg az Ébredő Magyarok Egyesületének tagjai közül kerülhetek ki a rémtett elkövetői.

Húsz hónap múlt el a pokolgépes merénylet után, amikor Falus Ferenc a tettesek nyomára vezethette a rendőrséget. A riportter 1923 novemberében a Sörszanatórium büfé előtt kis csoportra lett figyelmes. Éhségtől összeesett férfi hevert az aszfalton. Az újságíró ennivalót vásárolt a fiatalembernek. Később, mert nem volt lakása, felvitte Az Est szerkesztőségbe szobájába. Itt töltötte az ismeretlen az éjszakát. A riportert másnap néhány korona készpénzt adott pártfoglaltjának, aki Kiss Ferenc néven mutatkozott be. Pár nappal később jelentkezett a fiatalember:

— Most én leszek az ön szolgálatára. Tudja, hogy kit mentett meg az éhhaláltól? Én a bombamerénylet egyik tettese vagyok. Mindent megbántam.

„Nem akartam hinni Kiss szavainak. Ilyen véletlenek nincsenek. Mégis egyre erősödött bennem az az érzés, hogy nyomon vagyok” — jegyezte fel később Falus.

— Tudja, szerkesztő úr, én félek tőlük . . .

Engem is meg akarnak ölni, mint Kasnyikot, aki a bombát a nagyteremben elhelyezte. Azért dobták a Dunába, hogy ne árulhasssa el a bandát.

Kiss Ferenc a merénylet tervezésétől a bomba elhelyezéséig minden részletet elmondott. Ezután elkísérte Az Est riportert az Üllői út és József körút sarkán levő Valéria kávéházba, és megmutatta, hogy hol ülnek a bombamerénylet elkövetői.

— Nem mondaná el mindezt a rendőrségen? Biztos enyhítő körülménynek tekintené a vallomását.

A fiatalember húzódozott, Falus konfliktusba ültette, és a főkapitányságra hajtattott. Nem sokkal később Hetényi Imre főkapitány-helyettes szobájában voltak.

— Itt hozom — mondta az újságíró — az erzsébetvárosi merénylet egyik tettesét, ő majd elmondja, hogy kik voltak a többiek.

Hetényi meglepődött. A detektívek még aznap este elfogták a gyilkos társaságot a Valéria kávéházban. Óriási szenzációt keltett, hogy a riporterkirály vezette nyomra a rendőrséget. Nyolc tettest tartóztattak le, közülük Márffy Józsefet, a büntett kitervelőjét, az Ébredő Magyarok ferencvárosi irodájának vezetőjét, és Marosi Károly illatszerbolti alkalmazottat.

Tutankhamon sírboltjában

Sok száz történetet lehetne elmondani a riporterkirályról. Külföldi kalandozásainak egyik állomása nemsokára Egyiptom lett. 1922-ben világszenzációvá vált az a hír, hogy Carter angol régész kutatócsoportjával Egyiptomban, a Királyok völgyében feltárta Tutankhamon fáraó 3200 éves sírját. Az akkori magyar sajtó anyagi helyzetére jellemző, hogy külföldi újságokból vették át ezt a híryagot.

Két évvel később Az Est főszerkesztője Kairóba küldte Falus Ferencet. Két feladatot kapott. Adjon helyzetképet a világ egyik legnagyobb szabadságmozgalmáról, amelynek során a mohamedánok Egyiptomban le akarják rázni magukról az angol uralmat. A másik: írjon riportorozatot a Tutankhamon sírja körül támadt bonyodalmakról. Ugyanis Mr. Carter megtiltotta, hogy mások is bejussanak a fáraó szarkofágjához.

Erre a hatóságok megakadályozták, hogy a tudós folytathassa munkáját. A riporterkirály megtalálta az utat, és igazolványt szerzett, amely szerint engedélyezik Tutankhamon sírkamrájába történő belépését. Az újságíró sok időt tölthetett a nagy szenzáció színhelyén. Az Est folytatásokban közölte Falus riportsorozatát.

Az új riportlap

Falus Ferenc 1926 vége felé elbúcsúzott sok sikere színhelyétől, Az Est szerkesztőségétől. Bejelentette, hogy *Heti Újság* címen riportlapot ad ki.

Mi a riportlap? A riportlap a bulvár hírlap hetilap változata. Ugyancsak a szenzációk tárháza. Szerkesztése nagyon nehéz, mert csak még meg nem jelent, friss, érdekes anyagot kellett adnia. Ez bizony nagy feladat akkor, amikor huszontkét napilapnál vagy kétszáz riportert vadászik a politikai, társadalmi, gazdasági és más szenzációkra.

Bethlen István miniszterelnökségének hatodik évében Falus Ferenc is beállt a riportlapok főszerkesztői közé. Már az első hónapokban népszerű lett a lapja, mert számos eredeti értesülést közölt. A riporterkirály két hírlapírórt vett lapjához. Az egyik Bercezi Vilmos, aki dr. Willy Bern néven lett nemzetközileg ismert újságíró, és a második világháború idején De Gaulle tábornok sajtófőnöke. A másik, e történet írója, aki az indulástól a betiltásig, tizenkét éven át lehetett a *Heti Újság* munkatársa.

Ma már hihetetlenül hangzik, hogy annakidején két-három nap volt a riportlap nyomdai átfutási ideje. A lapzárta napján délben még hat-nyolc friss anyagot szedtek ki, és este már az utcán árusították az újságot.

Szép Ernő így vélekedett barátjáról és lapjáról:

— Falus Feri azért csinálja a *Heti Újságot*, mert több függetlenség kellett neki, hogy a szegények, megbántottak és üldözöttek segítségére siethessen. Azért, hogy a hatalmasoknak is megmondja véleményét. Azért is, hogy a gazságokat leleplezze. *Heti lapocskája* nem revolverez, nem gázol mások becsületébe, és még nem érték soha föl-

lentésen. Mégis mindig érdekes, izgalmas a lapja.

A riportlap széles olvasóréteg ízlését, kívánságait szolgálja. A közönség merész hangot, szenzációkat vár. Az új lap a korszakot tükrözi. Tárnyilagos. Elismeri mindazt, ami a haladást szolgálja és követésre méltó. Elítéli a politikai, társadalmi és gazdasági vizs-zásságokat. A fasizmus előretörésével mind erőteljesebben támadja a jobboldali pártokat és vezéreiket. A lap több számának elkobzása, az utcai árusítás jogának megvonása, a főszerkesztő bebörtönzése, végül a *Heti Újság* betiltása mutatja, hogy a rendszer mindvégig üldözte, majd elnémította a purifikáló hírlapíró és újságját.

Színházkirály, mozicézár, bankvezér

Az első évfolyam karácsonyi számából megismerhetjük az akkori szenzációkat és azt, hogy mi érdekelte a közönséget. Íme néhány a sok közül: Ben Blumenthal, amerikai színházkirály — aki százhuszezer dollárért vásárolta meg a Vigszínházat — Budapestre érkezett. A vállalkozás veszteséges, el akarják adni a nagymúltú Vigszínházat . . . Horváth Elek, a mozicenzúra ura betiltotta Deési Alfréd író—színész—rendező Bécsben készült filmjét. Az indok: a *Simon fia* című pergőkép alkalmas arra, hogy a zsidókat kedvező színben tüntesse fel.

A sajtó frontjáról: Láthatáron a kormány-sajtótröszt alakulása! Egyesül a *Buda-pesti Hírlap* és a *8 Órai Újság*. A BH-hoz szerződik Herczeg Ferenc és Zilahy Lajos is. Gazdasági történet: A Leszámitoló bank vezére, báró Madarassy-Beck Marcel szerint túlzottak a pénztízetet személyi kiadásai. Egy igazgatót nyugdíjaznak, és elbocsátják azokat a tisztviselőket, akik még nincsenek tíz éve a bank szolgálatában . . . A profi fociklubok menedzserei — tudjuk meg — évente két-három milliárd hasznot vágnak zsebre. Ez nemsokára évi kétszázezer pengőnek felel meg. Az amatőr egyesületeknek eközben felkopik az álluk . . . Krausz Simon, a legendás hírű bankvezér, a Hungária Klubban több mint egymilliárd koronát nyert hazárdjátékokban. Ez az összeg pár nap múlva, amikor a koronát a pengő váltja fel, 76 ezer pengőt ér. Hamarosan nóta lesz

arról is, hogy havi kétszáz pengő fixszel az ember könnyen viccel.

A jó cím — a siker titka

A riportújság szerkesztése lényegesen különbözik a többiekétől. A címodalonn úgynevezett slágereket közöl a tartalomából. A címadás mindig szenzációt sejtet. A nagyfokozatú betűkből szedett címsorokra fel kell figyelni. E lap típusoknál döntő szerepe van a cím szövegének. A *Heti Újság* vezet e téren. Az alábbi címkaleidoszkóp a lap sokféle témáját és a negyven-ötven év előtti jellegzetes eseményeket is tükrözi:

Beszélgetés VI. György pesti nagynénjével — Pakayné Rhédey Erzsébet grófnővel, aki kora miatt nem vesz részt a koronázáson . . . Eltűnt a Vág utcai szegényházból Stuart Pooder herceg, Vilmos császár és sok más előkelőség nyomorgó öreg rokona . . . Kövér Ibrahim György, aki tizenöt év előtt merényletet követett el a képviselőházban Rakovszky István házelnök ellen, politikai lap szerkesztője lett.

Grófnő vagy álgrófnő — a főcím, és a hosszú alcím mondja el a sztorit: Rejtélyes Karátsonyi kontessz, aki Londonban a kaportalai maharadszához tartozik, de itthon mágnás körökben nem ismerik. „Karátsonyi kontessz nincs” — mondják kategorikusan a budai gróf palotájában . . . Szekfü Gyula, a Pázmány egyetem világhírű történelemprofesszora vezetésével új szellemi front alakul a germán befolyás ellen . . . Beszélgetés egy pappal, aki imát mond az újságírókról. Szabó Imre református esperes úgy véli, sokszor igazságtalanul támadják a hírlapírókat.

A leghosszabb cím Abdul Kadír török herceg budapesti tündökléséről, bukásáról és egyik felesége kalandjairól szól. Íme a főcím: Kulisszatitkok Persiánról, Madside hercegnőről, reklámötleteiről és leleplező könyvéről. Az alcím: Mi mindent árul el a hercegnő családjáról, önmagáról és életéről. Tegyük hozzá: szokatlanul terjedelmes, tizenhárom oldalas ez a riport . . . Korkép és tragikomédia a Csabai Ékes Lajosról szóló cikk: A világhírű grafikusművész elmondja, miért bukott meg a címfestő mestervizs-

gán . . . Szinyei-Merse Pál Őszi színek című festménye körül vita támadt. Eredeti, másolat vagy hamisítvány a Szépművészeti Múzeumban őrzött mű? A riport címe: Gyanúsítás, vád a rendőrség előtt egy Szinyei-Merse Pál kép miatt . . . A Tabán lebontása során felszámolják a régi vízivárosi temetőt. A lap arról számol be, hogy „Megtalálták Budán Robespierre menyasszonyának sírját, aki a forradalmár lefejezése után menekült Budapestre”.

A Tótágas és egyebek

Néhány cikk az első évek krónikájáról. „A parlament izzik. Az izgalmat Mészöly Gedeon szegedi egyetemi tanár Tótágas című színdarabja okozta.” Nagyatádi Szabó István kispap vezér emlékét sérti és az Esküdt-panamát pellengérezzi ki a darab. A Tótágast a Rózsavölgyi és társa cég adta ki, amely a sajtófőnök családjának vállalkozása. Hamar rájön majd arra a főszerkesztő, hogy nem tanácsos a miniszterelnökségi sajtóosztály vezetőjével kikezdeni.

Chamberlain és Lewin, akik átrepülték az óceánt, Pestre is ellátogatnak. A Ferihegyi repülőtéren a két amerikai fogadtatásán F. F. is részt vett. Megírta, hogy a hivatalos kormányfogadáson minden valódi hírlapíróra harminc álhírlapíró jutott. A *Heti Újság* gyakran foglalkozott a zsaroló álhírlapírók és az önmaguk kinevezte szerkesztők üzelmeivel. Ezekről minden tisztességes újságíró elhatárolta magát.

Nem mindennapi sajtópert tárgyal a bíróság. Falus Ferenc a vádlott. A főmagánvádló Kmetty Károly, a Horthy-banditák egyike. Róla írta meg a lap, hogy a fehérterror idején hetven gyilkosságot követett el. Becsületsértés címén indított pert a főszerkesztő ellen Kmetty. Előadta: „Csak az igaz, hogy 16 gyilkosságért, rablásért, fosztogatásért és csalásért ítélték el két és fél évre.”

— Kmetty úr — mondta a vádlott. — Ön rajtam keresi a becsületét? Nem fogja megtalálni!

A *Heti Újság* mindenre felfigyel. Észreveszi, hogy a húszas évek egyik sajtókülönlegessége, az Aller képes családi lap nem jelent meg. Dániában találták ki ezt a műfajt.

Ugyanezt a lapot tizenhat nyelven adták ki. Az Aller kitalált őserdő-históriákat, a tenger alatti halászat trükkjeit, kémhistóriákat, ostoba novellákat és más történetkéket közölt, igen sok képpel díszítve. A közönség érdeklődése azonban hamar lelohadt, ezért Aller úr a fiát küldte Pestre. A képeslap magyarországi veszteségei, beleértve az Aller fiú pesti dorbézolásait is, húszmilliárd koronára rúgtak. Ez mintegy húszmillió pengőnek felelt meg. A fiatalembert apja hazarendelte, és beszüntette a lap ráfizetéses magyar kiadását.

Egy másik riport az újságírók nehéz anyagi helyzetére világít rá. Az Est 1927-ben, a nagy leépítések esztendejében, elbocsátott huszonhárom hírlapírót. A kenyér nélkül maradt újságírók *Esti Újság* címen déli lapot indítottak, amely nem nyerte meg a közönség tetszését. Ekkor négyoldalas újságot adtak ki, négyfilléres áron, miközben a többi újság tíz fillérbe került. Ez is hiábavaló próbálkozásnak bizonyult: Az Esti Újság megszűnt.

Az irodalom berkeiből: Szép Ernőt mint finomtollú író, halkszavú költőt ismerjük. A riportlaptól kiderül, hogy erotikus regényt is írt. Bécsben, 1920-ban adták ki a *Szegény grófnővel álmodom* című könyvét, amelyet Budapesten is árusítottak. Két év múlva ébredtek fel az erkölcs magyar védelmezői. Az ügyészség elrendelte a regény elkobzását. Indoklás: a regény tartalma szeméremsertő. A detektívek azonban hiába járták a könyvesboltokat, a pikáns regény már az utolsó szálig elfogyott. Szép Ernő ellen nem indíthattak eljárást, mert a „bűncselekmény két év alatt elavult”.

A leendő uralkodó — albérletben

A világsajtó heteken át tárgyalta 1928-ban, hogy I. Zogu, egy különös életregény hőse került Albánia trónjára.

A riporterkirály a Casino de Paris-ban konyakozott, amikor Keleti Adolf, az egykori tulajdonos telepedett le asztalához. „Szerkesztő úr, nagy szenzációt írhat meg — mondja. — Itt a levél! Az albán király, aki valamikor a lokálom törzsvendége volt, és akinek útiköltséget adtam kölcsön, meghívott Tiranába.”

A Heti Újság következő számának címlapján ez olvasható: I. Zogu élete, szerelme és adósságai Budapesten. A riport szerint az első világháború után, télvíz idején sárga felöltőben érkezett egy leszerelt katonatiszt a fővárosba. Előbb az Európa Szállóban, majd albérletben lakott. Gyakran járt a Casino de Paris-ban. Szerelmes lett Tóth Etel táncosnőbe. Egyszer vendégei érkeztek, akiket a lokálba hívott meg. Az albán pénzügyminiszter és más előkelők voltak látogatói. Hazahívták. . . Amit a cikk elmondott, csak pesti beszámoló. Hiányzik belőle tíz év története, amely alatt Ahmed Zoguból belügyminiszter, köztársasági elnök, majd király lett.

A belügyminiszter azzal az indokkal, hogy Magyarországgal barátságos viszonyban álló ország államfőjét sérti a riport, elkobozta a lapot, majd betiltotta utcai terjesztését.

Egészítsük ki azzal a történetet, hogy I. Zogu király szerelmes lett Apponyi Geraldina grófnőbe. A fényes esküvőre sok pesti újságírózt hívtak meg — de Falust nem.

Kossuth-kegyelet és üzlet

Kossuth-zarándoklatot hirdettek a szabadságharc vezére New Yorkban felállított szobrának leleplezési ünnepeit alkalmából 1928-ban. Ötszázharmincan indultak útnak a White Star Line amerikai hajótársaság Olimpia gőzösén. Az utazást fejtelenség, kényelmetlenség és rossz ellátás jellemezte. Kiderült, hogy a zárandokokat harmadosztályon, a fedélközben, az éjjel-nappal zúgó gépek között szállásolták el.

Egy-egy utas 200 dollárt fizetett, így több mint százezer dollár bevételhez jutott a hajótársaság. Üzleti szokás: aki ilyen üzletet hoz, tíz százalék jutalékot kap. Így a kegyelet ügynökei tízezer dollárt vágtak zsebre. „A közvélemény követeli, hogy induljon vizsgálat és eljárás!” Nem hivatalos kormánynyilatkozat ugyan elhangzott, azután nem történt semmi.

Az öngyilkos újságíró hetven fillérje

A fővárosban 9376 író, újságíró és művész él. Hozzátehetjük: több száz hírlapírónak

nincs állása, az írók, festők és más művészek nagy része nyomorog. Egy példa a sok közül:

Cholnoky László újságíró, a líraian hangulatos elbeszélések művésze. 1929-ben anyagi gondjai miatt a halálba menekült. A *Heti Újság* drámai cikkben búcsúztatta. „Mélyen Tisztelt Nyilvánosság! Az eljövendő hónapok méhében ott él elviselhetetlenül néhány nagyon tehetséges író, költő, számos festő nyomora. Tizenöt-husz nevet tudnék felsorolni, hogy kik következhettek Cholnoky után.”

Két évvel később a riportlap „Cholnoky 70 filléré” cikkében folytatja a komor történetet. A rendőrség befejezte a nyomozást, és az özvegynek átadták azt a hetven fillért, amelyet férje zsebében találtak. Cholnoky utolsó levelében azt kívánta, hogy a hetven fillért „csatolják a Baumgarten-alaphoz”. Az özvegy postára tette a — hagyatékot. A Baumgarten-díj kezelésébe visszaküldte a hetven fillért, mert Cholnoky Lászlónak „ebben a gesztusában gúnyt és célzatosságot lát”. Sokáig ingáztak a fillérek az alapítvány és az özvegy között.

Ez is irodalmi ügy: Falus megtámadja Pekár Gyulát, a szélsőségesen reakciós író, aki a Tanácsköztársaság idején az ellenforradalmi szervezkedés egyik vezére volt. A kegyelmes úr *Lola Montijo* címen novellát írt a Budapesti Hirlapban. A riporterkirály elítéli az író, mert a történet kitalált nevű szereplőire könnyű ráismerni. Így például Kere-motoff (Krausz) Pálnak nevezi Kéri Pál híres újságírót, akit a Tisza-gyilkosság perében halálra ítélték, s cserefogolyként került Moszkvába. „A novellát — írja a lap — a magyar irodalmi világ felháborodással fogadta.”

Egy „felakasztandó” riportja

A riportlap majdnem minden számában foglalkozik a jobboldali és a nyilas pártok ügyeivel. Sok leleplezést közöl vezéreikről. A főszerkesztő politikai állásfoglalásai miatt egyre több figyelmeztetést kap a miniszterelnökség sajtóosztályától. „Sok a közvéleményt izgató cikk.” Valóban, a lap számos közlése országos felháborodást vált ki, mert

minden haladó ember úgy tartja, hogy a kormány nem tesz erőteljes intézkedéseket a felforgatók ellen.

1937. Parragi György újságíró, neves publicista röpiratát részletesen ismerteti a *Heti Újság*. Olyan térképek készültek Németországban — közli —, amelyek a Harmadik Birodalom leendő határait mutatják. A Rábánál, a Balatonnál húzódnak a határvonalak, amelyek a Dunántúl bekebelezését jelentik. Ezután az ellenzéki napisajtó is többször foglalkozik a térképbotrányal.

Még nagyobb visszhangja támad a „Kik gyártják a kivégzési listákat?” című riportnak. Horváth Béla katolikus költő, antifasiszta újságíró a szerző.

Hazánkban — írja — legalább tizenöt nyilas párt tülekedik. Rajtuk kívül számos vezér tolakodik — a hatalomért. A Nemzeti Szocialista Párt, az Egyesült Szocialista Párt, a Nemzeti Front, a Kaszás Keresztpárt, a Nemzeti Akaral Pártja és a Kékkeresztesek Pártja a legismertebb. Pártvezérek: gróf Festetich Sándor, gróf Pálffy Fidél, Meskó Zoltán, Balogh István, Vitéz Endre László, Márton Béla, Meccsér András, Rajniss Ferenc újságíró és Szálasi Ferenc nyugalmazott őrnagy.

A különböző elnevezésű nyilas pártok sok fenyegető hangú röpiratot adtak ki. Ellenzéki politikusok, haladó értelmiségiek, szociáldemokraták és főleg újságírók gyakran kaptak fenyegető leveleket. Listák forogtak közkezen, hogy kikkel számolnak le a nyilasok — ha uralomra kerülnek. Létezett a kivégzésre kiszemelték névsora is.

Elmentem a gyűlésükre — írja Horváth —, mert látni akartam, mifélék ezek, akik már a kivégzési gyorslistát gyártják. Néhány hete én is kaptam értesítést, hogy a felakasztandók listáján vagyok.

A gyűlésen Szálasi Ferenc vezér így kezdte: „A nemzeti szocialista mozgalom célja a hatalom átvétele!” Azután a népközösség és az állam viszonyairól zagyvált. Látom, hogy ez az ember megátalkodott. Csakugyan felakasztatna minket. Szinte jóslat a riport befejező mondata: „Vigyázzunk! Mert a nép nyomorára hivatkozva forradalmat hirdetnek, és lázításuk, még ki tudja, micsoda károkat okoz szegény hazánknak.” Ilyen értelemben ír Simándi Béla újságíró is: „A nyila-

sok orkánja nemcsak a gazdagok palotáit, hanem a falvakat, apró tanyáinkat is romokba dönti.”

Sztálin receptje

Napjainkban is kevés értesülésünk van a sztálini személyi kultusz idején történt törvénytelenések sorozatáról, köztük a magyar kommunisták elleni bűnperekről. A harmincas évek magyar sajtója külföldi hírügynökségek jelentései alapján gyakran számol be a sztálini koncepciók perekről. A *Heti Újság* 1937 júliusában a külföldi sajtó híradásaira hivatkozva arról számol be, hogy Moszkvából eltűnt Kun Béla, valószínűleg letartóztatták. A *New York Times* moszkvai tudósítása szerint ez a hír megfelel a valóságnak. A *Sarló és Kalapács* folyóirat szerkesztői közül eltűnt Kun Béla neve. Felelős szerkesztőként Krajcsi Ferenc szerepel. Ezt az információt háromhasábos, nagybetűs cím alatt közli a riportlap.

Kun Béla özvegyének emlékirataiból ismerjük a részleteket. Megtudjuk, hogy Sztálin hogyan áltatta, vezette félre, esetleg nyugtatta meg azokat, akiket el akart pusztítani. Ez az eset egy a sok közül: 1937 június vége felé Sztálin felhívta Kun Bélát.

— A külföldi lapok — mondta vidám hangon Sztálin — megint azt írják, hogy Moszkvában letartóztatták. Kérem, fogadjon ebben az ügyben egy francia újságíró.

Kun Béla eleget tett a kérésnek, a francia lap közölte a cáfolatot. Két nappal később, 29-én letartóztatták Kun Bélát. Sztálin eszerint a vidám hangú telefonbeszélgetésekor nyilván már parancsot adott Kun Béla letartóztatására.

Magyar Lajos halálhíre

Dramai az a beszámoló, amelyet a *Heti Újság* 1937. november 21-ei számában találunk. Göndör Ferenc New Yorkban megjelenő, *Az Ember* című lapjában Magyar Lajos egykori pesti hírlapíró bűncsújtató cikk jelent meg. Ennek alapján íródott a riportlap részletes és napjainkban is meglepő cikke. Eddig úgy tudtuk, hogy 1940 a forradalmár hírlapíró halálának időpontja. Az *Ember* azt írja, hogy Magyar 1937 őszén mint

száműzött „a Szolovjetszky sziget börtönében” fejezte be életét.

Több adat mutat arra, hogy ez a közlés megfelel a valóságnak. A *Népszava* ugyancsak 1937-ben adott hírt Magyar Lajos haláláról. Akkor nem adtak hitelt a pársoros jelentésnek, amely belga forrásból származott. Az *Ember* szerint Magyar halálhírért több amerikai lap, köztük két magyar lap is megerősíti.

A „Magyar Lajos tragédiája” főcímű cikk részletesen ismerteti a forradalmár újságíró pályafutását. A *Világ* szerkesztőségében kezdte az újságírást. Az 1918-as forradalom idején a Nemzeti Tanács tagja. A Tanácsköztársaság 133 napja alatt a sajtó irányításában vállalt szerepet. A Horthy-bíróság előtt Magyar meggyőződéses kommunistának vallotta magát. Izgatás bűntette miatt tízevi fegyházra ítélték. Cserefogyolyként került Moszkvába, ahol a *Pravda*, majd más lapok munkatársa. Kínában sajtóattasé lett, majd továbbra is fontos beosztásokban dolgozott. Szovjet-Oroszországban — írja a lap — Kun Béla és Magyar Lajos csinálták a legnagyobb karriert. A sztálini nagy tisztogatás idején, 1934-ben mint trockistát letartóztatták, és nyolc évre ítélték, börtönbe került és ott halt meg.

Nagyon meglepő Göndör Ferenc cikke befejezésének első mondata: „Minden jel szerint hamarosan követi őt a börtönhalálban vezére, Kun Béla is.” Ez a szomorú jóslat valósággá vált. Mint említettük, 1937-ben tartóztatták le Kun Bélát, aki 1939-ben, börtönben fejezte be életét.

Elnémítják a Heti Újságot

1938. március 5.: Darányi miniszterelnök Győrben meghirdeti az egymilliárd aranypengős fegyverkezési programot. Március 12.: A német csapatok bevonulnak Ausztriába. Május 14.: Megalakul Imrédy Béla kormánya. Május 29.: A parlament megszavazza az első zsidótörvényt. Szeptember 10.: Anglia, Franciaország és Olaszország a müncheni találkozóra készül. „Félő — írja a külföldi sajtó —, hogy Hitler szabad kezét kap Európa térképének újrarajzolására.”

Ebben a politikai és világpolitikai légkörben született az a cikk, amely a *Heti Újság*

MINIETI ÚJSÁG

SZERKESZTI: FALUS FERENC

f. f.

Az én uccám

Ember! A háborút akarod?

Az okos, a fölényes a művelt, a világos fejű, a józan ítélletű és messzire látó politikai bölcsnek, napról-napra lélekesebben állítják, hogy nem lesz háború. Hangos moszarak csak, amik az orrunk előtt durrognak ljesztő, vagy inkább csak vakító petárdák, amelyek annál véresebben sísteregnek, szélesebb füstjük és görögütjük mögött tárva e kapu, amelyen a békés megegyezész mondatai bemásírozhatnak.

Adja Isten, hogy a bölcsnek ne tévedjenek és a géptegycérső, amelyet derűs okulásra kapanyélnék néznek, tényleg kapanyélnék is bizonyuljon, — bár a régi cigányviccből tudunk olyan kapanyérlő is, amelyik, ha a Magasságos akarja, — elsül.

Egy világ izgalma és idegléza árad az újságok vezércikkeiből. A politikuskok bezésidei hol ostorcapásként, hol arcútelésként csettannak. Manikűrözletlen kezek csárdást hírláznak idegszétáinkon és keserű mondatok, mint kancsukák, ólmos bojttal csapkodnak a homlokunkon.

Es mégis higylünk, reménykedő, bizakodó, tiszta, az égre felmerengő hittel abban, hogy a csattogó mondat ra-

kédák mögött nem a háború, a béke készül.

Csak a békében reménykedjlünk egyedül.

Nem a gyávák, a meghúnyászkodók, a megriadtak reszketésével, de az emberifajok vérontásának borzalmaitól utálkozó férfiak nemes, emelkedett, tiszta hitével.

Ne higyljétek azoknak, akik a háborút megváltásnak prédikálják. Hazug és ostoba predikátorok ezek, akik vagy nem látták, vagy elfelejtették egy háború borzalmait.

Az öldöklés, a pusztítás, a gáz, a bomba, a kenyérjegy, az özvegyi fátyol, anyák könynye, gyermekek zülése, a kucoriháncsból sodort cigaretta, a széntelen tél, a poshadó ivóvíz, az örgönző tifusz, a csonka emberonrcs, a tömegtemető, a sárbaulladt szekerek roncsai, árkok mélylén temetetlen lovak kaddaverel, elszórt véres katonaspájk, törött puskák, csonkigégett falak, elpörkölt gyümölcsták, batyukkal vándorló, vénszorgó menekültek, piszkos, zsúfolt vagónok, rekvirált petróleum lámpák, eltűzelt kerítések, letaposott vetések, városrészeket átitató jodoformszag, elsötétetett uccák, elzúllott hadiözvegyek,

KIL ÉVFOLYAM 37. SZ. 1928. SZEPTEMBER 18.

Előfizetési díj: 20 pengő.

1928. SZEPTEMBER 18.

1928. SZEPTEMBER 18.

1928. SZEPTEMBER 18.

1928. SZEPTEMBER 18.

kolduló apátján, hazétlen kőkők, pezsgóbe tobzódo halálfelelmek, rongyos hadifoglyok, béna hősök, kifent untauglichok, felidült családok, filléres hadisegegyek, rabló katonaszörkevények, halálrafitélt bujdosók, az éjszaka csöndjében pántlikátlan vonuló menetszadok, összeomló frontok, zavaros hőferek, kiakasztott vesztéséglísták, — reszketve bontott hivatalos iratok, elérteklenedett, egy életen át kuporgatott bankbetétek, irlygeit feimentettek, gyűlölt hadigazdagok, kapzsi kofák, árpaakávék, utált melassz cukrok, gyűlölt félbarna újságpapírok, suttogott rémflérek, bakancs-csalók és zsufolt tébolydák... emlékezzetek: ez volt a háború!

Ez volt a háború! Erre emlékezzetek mindig, ne a váltó moratóriumra, a házbérmfizetésre és egyéb ilyen primitív gondeltőlásokra.

A háború nem veszi le a gondot a vállatokról. Tragédiádat ezerszeresen megnövell. Perceidet pokollá, éjjelidet álmattánná, jövődet reménytelenné súlyosbítja.

Hogy eltörpül mellette egy zsidótörvény, állatlanság, vagy valami társadalmi bi-

— hogy Széchenyi György gróf halála alkalmából a kötetkező sörögön érkezett a gróf fővegyéhez Királyné és én mélyen megrendőse halljuk népe és királyá bator, há harcosának elhalálozását. Imádkozunk lelküdvéért. Önnek legmétegebb részétünket kifejeze OTTO.

Pszt!

En is csak hallottam — hogy látvani Perlusz Gyula festőművész, balatoni nyaralása alatt festett képeiből nagysikerű kiállítást rendezett Tapolcán, mielőtt nyaralását befejezte volna.

Pszt!

En is csak hallottam — hogy a „Residenca” (penzió)nak erotikus vendégei vannak: egy maharadsza és 16 főnyi személyzet, akik hosszabb időt töltenek Magyarországon.

Pszt!

En is csak hallottam — hogy a Balatoni Fürdőgyesület neu-régióban lezajlott Eötvös gyűlésén elnökké dr. Damjanovits Lajos miniszteri tanácsost választotta egyhangulag.

zonytalanság apró kis bosszúsága, túsúrása, gyógyító nyaralvája.

Ostoba és komisz emberek, akik a háború rémségét áhítják, hogy átmeneti gondjaitól szabaduljanak.

Az igaz ember irtózik a háborútól.

Az igaz ember a békében reménykedik.

Es bármilyen idegesítő is az újságok szóharca, akármilyen kattogó is a politikuskok mennydörgése, bármily borús is körötte a szeptemberi ég-bolt, az igaz ember a minde-nyeket megváltó békében biz- zék, emelkedett, törtetlen, tiszta, egy jobb jövő hitébe vetett reményével.

A szeptemberi borús ég még enyne napfényre derülhet, a háziúr mégis csak adhat haladékokat, a végrehajtó se viszi el csak a bútorát, az ovatolt váltóért.

Es életet, a félkarodat nem kell odaadni az úzsorásnak.

A háború a váltóddal nem törődik, — a vakságodat, a véreidet, a lelkeidet, az élele- det követeli.

Ember, okos ember, sze- gény ember, megkínzott ember: ugye, nem a háborút akarod!

első oldalán, az 1938. szeptember 18-i számában jelent meg. „Ember! A háborút akarod?” — a drámai hangú írás címe. Az első világháború szörnyűségeit idézi ez a publicisztika. A sorok között láttatja a vésszesen közelgő új, még borzalmasabb világégest. „Ne higgyetek azoknak, akik a háborút megváltásnak prédikálják. Hazug és ostoba prédikátorok ezek, akik nem látták, vagy elfelejtették egy háború borzalmait” — olvashatjuk a többi között.

Az ügyészség a megjelenés napján elkoztolta a lap még fellelhető példányait. Széll József belügyminiszter másnap betiltotta a Heti Újság megjelenését és terjesztését. „A közlemény az ország védelmi érdekeit veszélyeztette” — közli a miniszteri határozat.

Így némitották el Falus Ferenc riportlapját. Az ex-főszerkesztő elhatározta, hogy elhagyja Magyarországot, és Párizsban keres szerencsét.

A párizsi napló

A francia főváros nem várja tárt karokkal az oda menekülteket. A vékonypénzű pesti szerkesztő nem kap munkavállalási engedélyt. Feketén kezd dolgozni a Párisi Hírlapnál, majd átveszi annak szerkesztését. Az újság leginkább a franciául nem tudó magyarok segítője. Közli az idegenekkel kapcsolatos tudnivalókat, rendelkezéseket. Beszámol a magyar egyesületek híreiről, a legfontosabb hazai és külföldi eseményekről. A párisi újság élesen bírálja a magyar kormányt, elítéli, mert behódol Hitlernek. A belügyminisztérium megvonja a párisi hetilap magyarországi terjesztési jogát. Falus Párizs náci megszállásáig szerkeszti a hetilapot.

Az akkor 43 éves pesti újságíró nem is sejti, hogy ezzel befejeződött újságírói pályafutása.

Párizsba érkezése után naplót kezd írni. Az 1939 májusától 1943-ig terjedő feljegyzései írói hagyatékának tekinthetők. Közel hatszáz gépelt oldal.

„Hitleri Kíméletlenség! Politikai Embervadászat! Társadalmi zűrzavar! Nektek köszönhetem, hogy meneküljek és meg se álljak Párizsig” — olvashatjuk a bevezetőben.

1939. május 31.: A franciák? Reszketnek

egy háború gondolatától. Ostoba otthon az a politikus, aki bármilyen francia segítségben bíz. Sorsunk, elmerülésünk a német tengerben — az ő szemükben természetes.

1939 június: Ez a Párizs, amit én látok, pokoli szegénység mellett pokoli gazdagság, polgári jólét mellett az ideológiai és politikai zavarokból erősen átszótt város... Nem szeretik az idegent, a menekülteket, mert egyre több van belőlünk.

Szeptember 1.: Hitler megtámadta Lengyelországot. Általános mozgósítás. Hajnalban légiriadó. Dél előtt az akadémikusok zöld frakkban, kezükben gázálarccal mennek ülésre.

Szeptember 24.: Igazoltatás a lakásokban és utcákban. Azt az idegent, aki nem jelentkezik katonának, kiutasítják.

Párisi Hírlap

1940 február: Német, francia csetepaték a fronton. „a Maginot-vonal áttörhetetlen” — írják a francia lapok. A nyugati hadszíntéren Németország májusban megindította a támadásokat. Egymás után érkeznek a hadijelentések. A náci bevonultak Dániába, Hollandiába: lerohanták Belgiumot, Hollandiát, Luxemburgot.

A francia rádió és sajtó nem manipulálja a híreket, szépités nélkül közli a rideg, megdöbbentő tényeket.

Hadi napló Párizsról az alcíme a feljegyzések 1940. május 21-étől kezdett részének.

Tizenhat tábornokot felmentettek. A front Párizshoz közeledik. A halogatás politikája véres és tragikus áldozatokat követel, és az ellenségnek jóvátehető előnyöket ad... Párizst több mint másfél millió ember hagyja el. Egyre több a légitámadás. A rikkancs üvölti: „Paris Soir! ezer bombát dobtak a németek Párizsra, negyvenöt halott, kétszáz sebesült.”

Falus Városi János álneven tudósítja néhány hónapig az Újságot. Egyik riportja a Párizs elleni nagy légitámadásról íródott.

... Franciaország összeomlott katonailag.

Június 13.: Állítólag Párizs kapujánál állnak este fél tíz óta a németek — mondják

egymásnak az emberek. Újság nincs. A rádió néma.

Június 14.: Ma reggel vonultak be a nácik. A Concorde, a Madelaine felé nézek: rohamsisakos, fegyvert előre tartó motorke-rek-párosok, majd tankok, páncélcsovik vonulnak a bulváron . . . A Diadalívról levették a francia nemzeti lobogót, és a horogkeresztes zászlót tűzték ki . . . Az emberek zokogva állnak az utcákon. Mi lesz?

Június 15.: Kezdődik a rendcsinálás — náci módra. Őrizetbevételek, letartóztatások. A német katonák tele vannak hadi márkával, előzőnlik, kifosztják az üzleteket, áruházakat.

A megszállt Párizsban csak a nácik diktálta sajtó és rádió hírei léteznek, a rémhíreken kívül. Az angol vagy más külföldi rádiót éppen úgy, mint az ellenállás üzeneteit zavarják, nem lehet fogni. Ezzel magyarázható a naplóíró néhány tévedése.

Július: Erősödik a náci terror, de erősödik az ellenállási mozgalom. A lapokban is kis hírek jelzik a partizánok működését. De Gaulle tábornok felé tekint a nemzet becsületese része. Londonban megalakította a Francia Nemzeti Ellenállás Bizottságát.

Szeptember 30.: A megszállás negyedik hónapjában vagyunk. Göbbels, a német propaganda vezére a várost járja. Abetz, Hitler párizsi királya kíséri. A sánta ördög kifogásolja, hogy nem jó a német propaganda. Kevés a rádió németeket népszerűsítő híradása. A francia lapok unalmasak.

Október 2.: A zsidó újév napján Hitler nevében kihirdetik és életbe léptetik a zsidótörvényt. Sok a rémhír, sok a letartóztatás. Sok eltűnt kivégzéséről beszélnek. Nincs élelmiszer, ruha, cipő.

1941 február: Híre terjed, hogy a Gestapo ügynökei tizenötezer besúgót akarnak beszervezni, havi kétezer frankos fizetéssel . . . Egyre gyakrabban virít a falakon: Heil Churchill! Halál Lavalra! Éljen De Gaulle!

Párizsi pokol (f. f. feljegyzései) címmel folytatódik 1940. szeptember 22-étől a napló.

Október 13.: Gyakran van botrány a mozikban, amikor a híradót vetítik. A francia nemzetet sértő politikai események felháborítják a nézőket. Amikor Ribbentropp, Ciano, majd Mussolini és Hitler találkozásáról

pereg a film, fűtyülnek. Amíg a rendőrök megérkeznek, nem tudják, hogy kik tüntettek a németek ellen.

1941. április 17.: Ez az utolsó párizsi feljegyzés. E szerint újból rengeteg embert deportálnak Németországba.

Hosszú küzdelem után Falus Ferenc, bár a belügyminiszter több kérelmét elutasította, a segítő szándékú párizsi követség és konzulátus jóvoltából útlevelet kap. „Mi vár Budapesten?” — kérdezi önmagától a hírlapíró.

A budapesti napló

Budapest. Anno 1942. Folytatódik a Párizsban kezdett napló. 1942. február 13-ától hazai élményeit írja az ex-főszerkesztő. Az első ilyen lapon írt sorait röviden ismertetjük: „ . . . Régi levelezésem szerint Imrédy Béla miniszterelnök papája a régi Heinrich vaske-rek-dő cég egyik tulajdonosa volt. Ő adott utasítást arra, hogy fizessék be Brünnsben a zsidó hitközségnek Imrédy nagyanja sírjának ápolási költségeit. Becker Baby, a cég jelenlegi főnökének felesége a brünni zsidó szentegylet nyugtáit átadta Sigray Antalnak. A gróf pedig továbbította Horthy kormányzónak” — írja Falus. (Annak idején hitelesnek tartották a történetet.)

Nehéz a pesti naplóból idézni. A szerző a külföldi rádiókból és néha az agyoncenzúrázottan érkező külföldi napilapokból próbált tájékozódni. A pesti hírek között nagyon sok a rémhír.

1942. február 20.: Jólértesültek a szolgálaton kívüli hírlapírók. Az Otthon Körben jóval előbb tudták, hogy a gyomorfekélye miatt a Siesta szanatóriumban fekvő Bárdossy miniszterelnök megbukott. Utóda Kállay Miklós, Bethlen híve lesz. Nemsokára valóban lemond Bárdossy és betegségére hivatkozik.

1942. március 13.: Kállay bemutatkozik a parlamentben. „A zsidótörvényt — ígérte — következetesen végrehajtom, ugyanakkor kijelentem, hogy küzdeni és tiltakozni fogok az egyéni akciók ellen.”

A napló utolsó bejegyzései:

1943. január: A második magyar hadsereg

pusztulása a Donnál... Február: Hitler hadserege kapitulált Sztálingrádnál.

A napilapok, amelyek fölött a cenzúra uralkodik, úgy látszik, fontosnak találják, hogy részletesen közöljék a múlt évi vadászati eredményeket. Egymillió nyúl, tizenháromezer-hétszáz őz került puszkavégre. Az orosz front sebesültjeiről és „elejtett” áldozatairól — így szól az utolsó mondat —, nem kapunk ilyen részletes kimutatást.

1944. március 17-én súlyos betegség miatt megbénult a riporterkirály, többé nem vehette kezébe a tollat.

A harcos, meg nem alkuvó ellenzéki újságíró-szerkesztő rengeteg cikke, riportja ma már értékes dokumentum. Írói hagyatéka, köztük a naplója, az idén került a Magyar Tudományos Akadémia kéziratgyűjteményébe.

A festő

Stefanovits Péter rajza

Tar Károly

Keresünk és találunk barátokat

Az Ifjűmunkás 1922. január elsején indult Kolozsváron. A KISZ erdélyi és bánáti szervezetének lapja volt, nevét feltehetően az 1902-ben Budapesten megjelenő, hasonló című laptól és a század elején egyre terebélyesedő ifjűmunkás-mozgalomtól kapta. Első fűszerkesztője a Kommunistaák Romániai Pártjának alapító tagja. Tizenegy hónap után betiltják, de más és más név alatt újra és újra megjelenik, szerkesztik Bukarestben és Marosvásárhelyen is. A felszabadulás utáni újraindulásait jelzi, hogy napjainkban a negyedik sorozatban jelenik meg Bukarestben a romániai KISZ KB lapjaként. A jelenleg megjelenő romániai magyar lapok közül a legrégibb, sokáig a legszókimondóbb és a legolvasottabb lap volt, tudatosan vállalt nevelő jellege mellett olvasmányos irodalmi-művészeti melléklete a fiatal erdélyi magyar költők és írók indulásának helye.

Amikor 1948. március 11-én az *Ifjűmunkás* harmadik sorozatának első száma megjelent, a KISZ KB akkori fűtitkára a lapot indító vezércikkben (1948/1) arra biztatott: legyűnk az ország „egész magyar ifjűságának lapja”. Nagy, felelősségteljes feladat, még ma is ezzel birkózunk, hiszen a munkásfiatalokon kívül a falun élőkhez éppen úgy szólunk kell, mint az értelmiségiekhez, az olvasóinak nagy részét képező tanulókhoz és diákokhoz. Mikor melyik kategóriát részesítsük előnyben? Kicentizzük mindenikűnknek azt az oldalt, azt a sarkot, ahová a csak nekik szóló írásokat helyezzük? Részesítsük előnyben a munkásfiatalokat, vagy az előfizetők többségének írjűnk? Ilyen és hasonló kérdésekkel nézhetett szembe már a lap megjelenésekor a szerkesztő, de nem sokat teketóriázhatott: az *Ifjűmunkás* célja, újjászűletésének értelme és rendeltetése, akárcsak az illegalitás éveiben: a *szolgálat* volt. A felszabadulás utáni években a

társadalom átalakítását, a demokratikus államhatalmat, a munkásosztály törekvéseit szolgálta a párt vezetésével, a KISZ KB közvetlen irányításával. Amikor a felszabadulás után lapunk négy, majd nyolc oldalon megjelent, az ország éppen választásra készűlt. Testvér lapunkkal, a *Tanarul Muncitorral* egyűtt a demokratikus front jelöltjeit népszerűsítettűk, buzdítottűnk az összefogásra, kezdűdű új világűnk építésére; jelűnk a sugaras Nap volt: Vajnovszky Kázmérnak az első lapszám negyedik oldalán megjelent *Két március* (1948/1) című írása bizonyítja, hogy szolgálatűnk hazafiás neveléssel párosűlt, hagyományaink szellemében.

Lapozzűk a harminc évűl ezelűtti újságot. „Az országos jelentűségű munkatelepeken új iramban folyik az építés, a munka.” (1948/5). A két belső oldalon átfűtű szalagcím alatt fiatalos hangvételű alcímet olvashatűnk: „Ha akarjűtok látni, hogyan dolgoznak az ifjak, hogyan szűletik az új embertű-

pus, menjetek Bumbesti-Liverzen-re!” Aztán a lap akkori rovatcímei: *Vidékről jelentik, Újjáépítünk, Tanuló ifjúság, Dalolj velünk, Katonáink életéből, Hogyan olvassunk?, Ismerjük meg gazdag országunkat* stb. Maig követhetően: minden írás indítója a szolgálat, a nevelő szándék. Hogy az ország fiatalságát, nemzetiségi és más különbségek nélkül összefogásra buzdítsa a párt zászlaja alatt indított országátalakító küzdelemre. Ézért íródott minden vezércikk, jegyzet, ankét, riport és sorozat. És ezért született meg és alakult ki az évek során néhány olyan sajátos hangú, fiatalosan vidám hangulatú rendezvényünk, versenyünk és vetélkedőnk — minden olyan célirányos közösségi összefogás, amelyet a lap szervezett —, hogy az állandóan gazdagodó problémákhoz képest anyagi lehetőségeink csökkenő tendenciáját valamiképpen ellensúlyozni tudjuk, és megfeleljünk a politikai nevelésben élénk tűzött feladatoknak. Rendezvényeink az időközben némiképpen zsugorodó lap hangos, az olvasóval együtt szerkesztett oldalai.

Az *Ifjűmunkást* kezdetének kezdetén a tagsági díjjal együtt fizette ki a KISZ-tag. Az is előfordult, hogy a lapnak tagságikönyvértéke volt: akinek adták, abban megbíztak. Aki kapta, annak hovatartozását is meghatározta a lap. Nemcsak a munkásfiatalok, de a hatóságok előtt is. Ézért vigyáztak rá, minden betűjének különleges értéke volt. A felszabadulás utáni években sem volt ez másként, és ma sem mondhatunk le egyetlen szavunkról sem: ha kevésnek tűnik az, ami nyomtatásban megjelent, megtoldjuk rendezvényeinken, vitáinkon, az olvasókkal való találkozásainkon kimondott szavainkkal. Szokás, hogy valamirevaló lap rendezvényeket szervez, szerkesztői időnként találkozónak az olvasókkal, kikérik véleményüket a lapban megjelentekről, az újság külalakjáról és mindazon kérdésekről, amelyekért a lap síkraszáll.

Fehér hajú öreg szakik ma is büszkén mondják-mesélik, vallják: „Ifjűmunkás voltam! . . .” A megnevezés politikai kifejezés-ként élt a köztudatban, és szervezett, kommunista fiatalet jelentett. Újságcímként már a század elején feltűnik. Amikor az 1922-ben alakult és illegálisba kényszerített lap újraindul 1948-ban, a szerkesztők elfelejtik meg-

említeni a folytonosságát, de az *Ifjűmunkás* már nevéből adódóan is, mindenben követi az első sorozatot, a hagyományt, és a címében szereplő kifejezéshez kapcsolódó forradalmi erőt, tettekrekésztséget, küzdeni akarást sugározza.

Érdekvédelem

„*Gondoltok-e arra, hogy ti a nap 24 órájából 14-et piszkos, bűzös levegőjű gyárakban robotoltok, állati módon éltek . . . Hajnaltól késő estig robotolsz? Harcolj velünk együtt a 8 órás munkanapért . . .*” Így biztatott az *Ifjűmunkás* 1922-ben. És nevelt, tanított a fiatalok jogainak védelmére. „Ifjűmunkások, dörgöljétek mesteretek orra alá ezt a törvényparagrafust!” — ajánlja a lap, azt a törvénycikkelyt ismertetve, amely előírta, hogy az iparostanoncokat csak a szakmához tartozó munkára szabad felhasználni. Az ilyenfajta, nehezen kiharcolt jogoknak újra meg újra érvényt kellett szerezni. 1948 novemberében egy inas felpozozásáról olvashatunk riportot. Később másféle jogaink védelmére kell a lap.

Az *Ifjűmunkás segített* vagy a *Cikkeink nyomán* és más hasonló rovatokon kívül a lap érdekvédelmi erőfeszítései közé sorolom Blénesi Ernőnek (1949/22) az első kollektív gazdaságokról írt elemzéseit, és a húsz évvel később közölt *Elekes Ferenc*-riportot, amely elfektetett találmányról szól, s amely nemcsak hogy a hasonló ügyek végigjárására teremtett példát, hanem olvasóinkat állásfoglalásra buzdította mindenféle gondatlansággal szemben. Érdekeink védelmében végzett munkánkat ismeri el a vezércikkíró, aki a párt központi bizottságának tagjaként, a lap második sorozatának 100. számában a következőket írja: „*A KISZ és az illegális ifjűsági sajtó nagyszerű hagyományait követi a lap, amikor következetes hirdetője a román ifjűság és az együttélő nemzetiségek ifjai testvériségének. A lap hozzájárult a magyar ajkú ifjűság kommunista neveléséhez, és eleven, meggyőző hangon mutatott rá, hogy hazánk ifjűségének nemzetiségre való tekintet nélkül egy a célja, egy a törekvése: a szocializmus felépítése.*”

Ifjűsági lapunk átlagban tíz-tizenöt év alatt nevel fel egy generációt. (Más kérdés,

hogy az Ifjúmunkásnak vannak már ötven, és zömmel húsz-harminc éve hű olvasói is.) A negyedik sorozat indításakor tett ígéreteit a hetvenes évek elején váltotta be minőségileg is figyelemkeltően a lap, amely szerkesztőivel együtt olvasóit is felnevelte úgy is, hogy érdekeinek sokoldalú védelmébe fogott; bátran fiatalos hangvétele mellett egyre inkább politikusabbá vált, és a szocialista építésnek a fiatalokkal szemben támasztott igényeire irányította a figyelmet.

Az érdekvédelemből és a lap tömegkapcsolatainak megnövekedett igényéből születtek a fogadónapok.

Fogadónapok, fogadóórák

Ha elfogadjuk azt a megállapítást, hogy az újságírói munka céljai között szerepelnie kell a segítségnyújtásnak, a bajok orvoslásának, a nehézségek és akadályok elhárításának, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy az élet legkülönbözőbb területein van mit tennünk, számitanunk reánk. Számos életbevágóan fontos kérdéssel találkozunk, furcsa történeteket bíznak reánk, de apró ügyeket is, más-kor pedig egyszerű eligazítással, két hasonló körülmény összevetésével is segíthetünk. Bizonyos kérdések a lapban tárgyalhatóságnál gyorsabb elintézését követelnek. Fiatalokról lévén szó, életütemükhöz kell igazodnunk: válaszukunk sokáig nem késhet. Ezért vezettük be néhány szerkesztőnk előre meghirdetett megjelenését egy-egy gyárban, munkatelepen vagy iskolában, klubban, falun és városban. Ezek a találkozók formai szempontból is gondot okoztak nekünk. Az addig megszokott olvasó-szerkesztő találkozók úgy zajlottak le, hogy a szerkesztők kiültek az elnöki asztalhoz, beszéltek egy-egy aktuális kérdéstről, méltatták saját lapjukat, és előfizetésekre szólították fel a megjelenteket. A hallgatóság közül a megbízott vagy meg- rögzített felszólalók dicsérték vagy elmarasztalták a lapot, és további segítségét kérték a közügyek intézésében. Mi lemondunk a kényelmes gyűlésformáról. A szokásos bemutatók után kis csoportokra oszolva kezdeményeztünk beszélgetést. Ha erre mód volt, elkerültük az elnöki asztalt, beültünk a fiatalok közé, és beszámoltunk nekik a

környéken vagy a munkahelyükön tett riportútjainkról, „felfedezéseinkről”, segítségüket, véleményüket kértük ahhoz, hogy valóságos képet alkothassunk, hogy igazat írjunk. Ehhez kapcsolódva nem volt nehéz őszinte véleménynyilvánításra bírunk barátainkat a lappal, munkánkkal kapcsolatban. Közben kérdések és kérések fogalmazódtak meg. Ezeket a találkozók után rendszereztük, és kivizsgálás céljából elosztottuk egymás között. Igyekeztünk a fiatalok szempontjából legégetőbb kérdésekre választ keresni. Ha szükség volt rá, több oldalról elemeztük a tényeket. Az okokat kerestük, amelyek pozitívan vagy negatívan befolyásolták a fiatalok életét az illető helységben vagy környezetben. Bizonyos kérdések felvetéséhez a KISZ-szervezet segítségét kértük, s nem mulasztottuk el tájékoztatni a pártszerveket. Ha szükség volt rá, a megyei pártbizottság büroáig, a KISZ Központi Bizottságáig jutottunk az ügyeket tisztázó, segítségkérő utunkon. Fogadónapjaink nyomán íródott anyagaink ezért általában alaposak voltak, s ezért visszhangra találtak olvasóink körében. A fogadónapok néhány napos kiszállást jelentettek, közös munkát, alkalmat a tüzetes munkára és egymás munkájának elbírálására. 1976 nyaráig 34 fogadónapot tartottunk. És jó néhány fogadóórát, amelyeket tudósítaink tömegkapcsolatainak élénkítésére vezítettünk be, kevés sikerrel, mert több megyét átfogó munkájuk közben nem tudtak elég időt szakítani arra, hogy ezeket a találkozókot rendszeressé és az olvasók szempontjából is szükségessé tegyék. Pedig fogadónapjainkon tapasztaltuk, hogy fiatal olvasóink igénylik olykor a négy-szemközi beszélgetéseket, „titkaikat” így szívesebben megosztják velünk. Érdekvédelmünk egyik szélsőséges esete jut eszembe idevágó példaként. Brassóban egy kislány Molnár Erzsébettel kívánt beszélni. Kolléganőnk körül mindenütt népes lánygyűrű alakult. Akárhová is mentünk, ő volt a lányok tanácsadója. A brassói kislány elmesélte neki, hogy rokonai lebeszéltek a továbbtanulásról. Azzal ijesztgették, hogy tizenhét éves korára amúgy is elmebajos lesz. A lány néhány hét múlva töltötte volna be a tizenhetet, szülei haláluk előtt többek között neurózisban is szenvedtek. Kolléganőnk gyor-

san átlátta, hogy itt semmiféle szokásos nyugtatással, vigasztalással eredményre nem jut. Két napig járta a kislánnyal az orvosokat, komisszió döntött: a lány makkegészséges. A téma az utcán hever — szoktuk mondani, de ezt a történetet és más hasonlókat nem ott találtuk, hanem a biza-lom légkörében, amelyet fogadónapjaink hangulata termelt.

Szatmáron többek között a diáklap megszületését segítették. Enyeden a leendő tanítókkal és óvónőkkel értettünk szót, Székelykeresztúron egy öltre való tudományos dolgozathoz válogathattunk: *Példamutató dolgozatok* felcímmel fél évig tárcában közöltük a legjobbkat, másokat is serkentve a nép- és helyrajzi munkára. Sepsiszentgyörgyön klubot szerveztünk, Besztercén a liceumi végzősök elhelyezkedését vizsgáltuk és segítettek, Déván a magyar nemzetiségű ifjak közművelődését biztattuk, Baróton a bányászgondokkal foglalkoztunk, Széken a továbbtanulást serkentettük. Módszerünk-ből talán a Zilahon gyűjtött kérdések adnak a leginkább ízelítőt. Mint általában, fogadónapjainkat itt sem szerveztük, inkább csak meghirdettük (1971/12): akinek mondanivalója, kérdése van, jöjjön! Tucatnyi barát-ra leltünk azok közül, akik egy délután problémáikkal bekopogtak a municipiumi KISZ-bizottsághoz. Ha tehetjük, leginkább a KISZ-bizottságok közelében tartottuk találkozóinkat, ezzel is rászoktatva a fiatalokat, hogy ügyes-bajos dolgaikkal forduljanak szervezetükhöz, ott minden kérdésükre választ kell hogy találjanak, és segítséget a megoldásra. A Zilahon gyűjtött kérdések közül a következő tizet választottuk ki: Milyenek a fiatalok elhelyezkedési lehetőségei? Mennyit ér egy szakmunkás? Milyen távlati vannak az anyanyelvi oktatásnak? Hogyan könnyíthetnénk a „második műszakon”? Mit jelent az, hogy szilágysági valuta? Mikor lesz klub, színházi élet és jó mozi? Miért nem jött Varga Vilmos Zilabra? Miért járnak a zilahi fiatalok falura bálozni? Kié a Zilahy Kiss Károly Irodalmi Kör? Hogyan ápolják Ady emlékét? (1971/14—15). Zilahon akkoriban felygorsult az iparosítás, kezdték építeni az új központot, egyszerre rengeteg új munkaerőt — csaknem mind fiatal-t — vonzott a város. Felborult az itteni

élet régi egyensúlya, az új még nem alakult ki; a fiataloknak ezt meg kellett magyarázni, és azt is tudatosítani kellett, hogy mindent, ami új, legyen az városkép vagy szellemi élet, maguknak kell kialakítaniuk; igényeikkel tehát ne fukarkodjanak. Bizony, furcsán néztek ránk, amikor ezeket a kérdéseket a hivatalos szerveknél: néptanácsnál, a közművelődés irányítóinál meghordoztuk, az élet apró kérdései dolgozóknak és vezetőknek egyaránt fontosnak kell, hogy legyenek.

Fogadónapjaink alkalmával tapasztaltuk, hogy a fiatalok művelődési igénye hátráltalan, szórakozásuk pedig egyoldalú, szegényes. Tőlünk is többet vártak, mint egyszerű beszélgetést vagy vitát. Így került fogadónapi műsorunkba lapismertető előadás vagy interjú, vers és dal, amit hivatásos színészek meg műkedvelők adtak elő. De volt, amikor szindarabot vittünk; a Stúdió—51 egyik csoportját, máskor bált rendeztünk vagy magnót hallgattunk. Mindezt persze anyagi eszközök nélkül, barátaink segítségével. Nem volt újdonság a tartalmas szórakozásra nevelés nálunk, gyakorlati formáját elődeink kipróbálták, és országos visszhangzó sikerre vitték a lap által rendezett matiné első sorozatán, amelyet *Matekovics János* kezdeményezett és vezetett. Ezeknek a rendezvényeknek a sikerét viszont beárnyékolta a nyomukban keletkezett anyagi zűrzavar, a túlszervezés és a grandomania következtében súlyosbodó kockázat, amely szervezetlenséghez vezetett. Ahhoz, hogy matinéink második sorozatát megindíthassuk, le kellett számolnunk mindezekkel a hibákkal. Erre is jók voltak a fogadónapok: megtanítottak a józan tervezésre, „addig nyújtózkodtunk, ameddig a takarónk ért”; megszoktuk a szerénységet, az anyagiakban is.

Matinék

Akár a többi romániai magyar lap, az *Ifjúmunkás* is megfelelt a Gaál Gábor-i meghatározásnak: az adottságok és a lehetőségek tömegében megharcoltuk harcunkat a „napokkal azonos lapért, munkatársakkal, megszokásokkal, ellenállásokkal” küzdöttünk, és munkánk tanulságaira igyekeztünk építeni a jövőt. A hetvenes évek második felében

a párt által meghirdetett kulturális forradalom új szakaszt nyitott tömegkapcsolatainkban is. Az aradi fogadónap nem is eléggé szabályos, de kerek előadásá alakult, választunk a fiatalok igényeire: a vers és a folk, a szép szó, a mondanivalós szöveg, a népi ihletésű, előadásában is egyszerű zene tért hódított, s tartalmas, az értelemhez szóló szórakozás volt. Temesvári barátainkkal, aradi jelentkezőkkel ebből mutattunk izelítőt. A matinék második sorozatának elkezéséhez döntő segítséget a KISZ Központi Bizottságától kaptunk. Abban, hogy megtartottuk a hét-nyolc évvel korábbi rendezvényeink elnevezését, nemcsak hagyománytisztelőnk nyert kifejezést, hanem az igény is, hogy akkori sikereinket folytatni akarjuk. Mindazt, ami akkor bevált, megpróbáljuk most és a jövőben továbbjavítani, a mai idők igényeire alakítani. Legfőbb célunk a színvonalasság. Ennek érdekében tartózkodnunk kell mindentől, ami kirívó, harsány, vásári és erőltetett. De serkentjük azt, ami közvetlen, kötetlen, az észhez és az értelemhez egyaránt szól.

Hogy matinéink lényegét megértsük, térjünk vissza az első sorozat indulásának körülményeire, amely ugyancsak politikai tettnek minősül, hiszen a pártnak és a KISZ-nek abból az igényéből fakadt, hogy az ország fiatal energiáit méginkább az önművelésre, az általános műveltség elsajátítására ösztönözzük. Ez az igény — nem árt ismételni — következetesen végigvonul a lap egész történetén, tematikáján. S hogy ez tudatos igényünké vált, ahhoz nem egy biztató szót kaptunk. „A fiatalság lelkében — minden fiatalságéban — szépséges, nemes, de sokszor alakatlan ideálok szunnyadnak, melyek megfelelő alkalom adtán feltámadnak vagy elsorvadnak — meghalnak. Ezeket az ideálokat kell életre támasztani, formába öltetni. S meg kell mutatni a lehetőségeket, melyeken és melyek által ezek az ideálok olyan élő és építő erőkké, energiákká és célokká lehessenek, melyekre érdemes legyen nemcsak vágyakozni, törekedni, de megszervezésükért, megvalósításukért dolgozni, fáradni, áldozni és harcolni is.” (1957/3) 1957-ben, a negyedik sorozat beindulásakor kelt sorok ezek. Arra figyelmeztetnek, hogy minden korosztály, melyet a lap nevel, a „maga kö-

zösségének, társadalmának, népének minőségét” fogja jelenteni a maga előbb-utóbb elkövetkező idejében. „Mi miért ne tanítanánk meg a fiataljainkat kommunista illemlre, a jellemcsiszoló irodalom és művészet szeretetére? Műveljék és neveljék, s hagyják neveltetni magukat sokoldalúan. De a nevelést ne tévezzük össze a határozatok megvitatásával, mert a nevelésnek az csak elenyésző része.” Nagy Istvánnak a szerkesztőséghez intézett leveléből idéztem. A teljesség kedvéért egy megsárgult fotókópiáról másolom ide a fél évszázaddal ezelőtti egyik lapszámunkból: „... Minden ifjúnak kötelessége tanulni, alaposan elsajátítani azt a szakmát, amelyet foglalkozásának választott. Tudnia kell, hogyan bánjon a szerszámmal, és azt is, miért kell úgy bánnia vele. Mert csak az lehet jó szakmunkás, aki nem csupán fogaskerék abban a hosszú folyamatban, amelyet tanulásnak neveznek, de gondolkodó ember is, aki szükség esetén, mint képzett szakember, bele tud majd szólni a termelés irányításába!” (1957/2) Ma is érvényes gondolatok. Változatai, a műveltségszerzésre való biztatás, ennek jó példái, módszerei, buktatói végig a máig és — nem frázisként írom — a jövőbe vezetnek az *Ifjúnak* oldalain. Értő szerkesztők munkálkodtak azon, hogy a fenti jó tanácsoknak híveket, érvényt szerezzenek. Ma kissé naivnak ható címeket idézek: *Mit olvassunk?*, *Hogyan olvassunk?*, *Hogyan tanulhatunk legtöbbet olvasmányainkból?*, *Hunyadi Pista agya kezd működni*, *Fejlesszük szakmai tudásunkat*, *Nagy Pali könyveket visz a nyaralóhelyre*, *Használjuk ki szabad időnket*, *A jó előadás — rövid*, *Betűt tanulnak*, *Tanuljunk szervezettebben*, *A toll nem ír magától*, *Ki a modern?* stb. Ahogy telnek az évek, a nevelés módja egyre differenciáltabb, elmélyültebb a lapban, és mindegyre túlcsap a lap keretein. Egy sem művi dolog, egy sem megrendezett, hanem valós visszhangot, figyelmet keltett az olvasók között. Innen a túlcapások, ezért „nem fért” a lapba egyik-másik sikerrel felvetett kérdés. Idéztem már a romantikavitát: tartalmas közművelődést igénylő vetülete felszínre vetette az elunatkozott falusi vásárnapokat. A szerkesztőség tettben választott. 1966. szeptember 11-én művelődési vásárnapot szervezett Csibakáposztásszent-

miklóson. Az erről szóló beszámoló címéül joggal írhatták: *Ez a vasárnap más volt, mint a többi . . .* (1966/38) Vállalták a kockázatot, mert még vasárnap délelőtt is „nem lehet megcsinálni . . . nem kérem, el kell halasztani” hangvételű támogatást kaptak a szervezők a helyiektől. Aztán mégis sikerült. A fiatal házások eljöttek a névre szóló meghívókra, megnézték a vitaindítónak szánt Kinek van igazga? (1966/38) című jelenetet, és a közönség is begyűlt, sőt elvitatkozott a fiatal házások életkezdő nehézségein. Tanács, következtetés volt elég, és szórakozás is, mert volt kerékpárverseny, cölöpmászás, lepényevés és tánc. Utána még sokáig gyűrűzött a lapban a párválasztással kapcsolatosan az életkezdés nehézségeit tisztázó vita. Az odafigyeléssel nem volt baj, mert a lapból, akár a színpadról, a szerkesztő nem is csupán az általánosságot kifejező megnevezéssel: az olvasóhoz szolt, hanem Jancsihoz, Zsuzsához, Palihoz, Emmához, Ilonához, Attilához. . .

A következő év elején, 1967. március 26-án Marosvásárhelyen debütál a matiné. Témája a szerelem és a család. „Több olvasónk javaslatára, kérésére, szerkesztőségünk beindítja Ifjúmunkás-matiné sorozatát. Minden Ifjúmunkás-matiné más és más témakört ölel fel az emberi magatartás, az emberi viszonylatok kimeríthetetlenül gazdag tárházából; beszélni fogunk a barátságáról, az igazságszeretetről, a becsületről, a szenvedélyről, az egyén és a közösség viszonyáról stb. Minden ilyen rendezvény szeretne valami frisset, eredetit nyújtani, s ugyanakkor megpróbálja továbbadni mindazokat a jó tapasztalatokat, melyekkel országjárás közben találkoztunk a KISZ-szervezetek háza táján. A rendezvényekről természetesen beszámolunk a lapban is, s így az olvasók az ország más és más vidékein is tudomást szerezhetnek próbálkozásainkról, eredményeinkről.” Tehát: előtérben az erkölcsi nevelés. Éppen az, ami nélkül nincs tudatos előrehaladás a munka, a tanulás, a többet akarás terén.

A második matinén a szenvedélyről, a következőn az őszinteségről, később az egyéniségről volt szó. A matinékat több írásban is beharangozták a lapban, a fellépő személyiségek — tudományos szakemberek, költők, írók, színészek stb. — fényképét

hozta a lap. A matinéről nemcsak beszámolót közöltünk, hanem az ott elhangzott vitaindítót, eljátszott jelenetet, hozzászólást, versenyt, irodalmi alkotásokat is közreadtuk. Mi volt műsoron? Sepsiszentgyörgyön például műveltségi verseny hazánk fővárosáról; aki tud az nyer; hogy viselkedjünk?; szenvedélyem a könnyűzene; szolísták vetelkedője; kerekasztal-értekezlet a szenvedélyről; az IM-67 hangos változata; hobbi-kiállítás. A meghívottak között volt Balogh Edgár, Gáll Ernő, Bodor Pál, Lászlóffy Aladár, Tóth Sándor, Veress Dániel. Meglepetések: Matekovics János interjúi magnóról, miközben az interjúalany portréját vászonra vetítették. A felszabadulás utáni romániai magyar irodalom témájára készített keresztretjévényverseny győzteseinek nyilvános jutalmazása.

Egy-egy matiné négy-öt órát is tartott, volt, amikor maratonjellege volt, és ritmusa sem sikerült mindig fiatalosra. Erényei közül talán a legjelentősebb az, hogy újat hozott. Sokan vannak még, akik szép emlékként őrzik a matiné jól sikerült, fiatalosan szellemes műsorfüzeteit.

A matiné témátára kimeríthetetlennek látszott, újdonságaival érdeklődést keltett, és mindenütt, ahol megrendezésre került, népes közönséget vonzott. Nem ezeken múlt, hogy sikersorozatának hirtelen vége szakadt.

Szülőföld, munka, testvériség

1976 nyarán indítottuk újra útra (1976/30), egy csikszeredai sokat markoló, keveset fogó próbálkozással, amely még egyszer bizonyította, hogy járhatatlan útra tévedtünk. A következő matiné, amely Maros megyei egyhetes turnénk után Vásárhelyen is sikert hozott, egyetlen témára épült fel: a szülőföldről szoltunk.

Klasszikus és mai költők verseit vittük színpadra Illyés Kinga, Vlad Radescu, Györffy András és Réty Árpád tolmácsolásában. A két tömbben bemutatott verseket az Illyés Gyula által megfogalmazott költői szerénység és gyakorlati élet szellemében bocsátottuk közönségünk elé. Ezért éppen csak megemlítettük, a „házigazda” bejelentésére bízunk a költők nevét. Petőfi, Arany,

Eminescu, Cosbuc, Kányádi Sándor, Magyarai Lajos, Mandics György és még nagyon sok költő sorai jól megfértek együtt a szolgálatban: a szülőföld iránti érzéseinkben gazdagítottak. Néhány gondolat főszerkesztőnk hangos vezércikkéből:

„Minden embernek van szülőföldje, mint ahogy van anyja, aki a világra hozta, és van szíve, amely az élethez szükséges vért pumpálja belé megállás nélkül... A szülőföld kicsinyített világ, amelyben minden a helyén van, és megvan a maga pontos haszna, értelme... A szülőföld azért van, hogy emberekhez méltón talpra álljunk rajta, és ne tudjon leseperni róla semmilyen erő. Lábunkat szilárdan megvetve, jöhetnek a legbarbárabb viharok, a legalattomosabb szél- vagy földlökések, mi kitartunk ezen a helyen, melyet az élet mért ki nekünk, hogy egyenrangú fiaiként, testvérként férjünk meg egymás mellett rajta...” (1977/14)

Ezekre a gondolatokra építettük fel az előadást. Ezért volt találó műsorra tűznünk Krystyna Milobsdzka: *A haza* című játékát, melyet a kolozsvári bábszínház mimesei adtak elő mindenütt nagy sikerrel. Ehhez a témához kapcsolódtak eredeti népzeneből vagy népmeséből ihletett folk előadásával fiatal énekesaink. A műsorban fellépő fiatal költők verseiből dalok születtek. Elsőként Cseke Gábor írt szöveget (Mondom, hogy ország), Nagy László marosvásárhelyi színművész szerzett hozzá zenét. Így jött létre az a dal, amely előadásunk mottójává vált. Később a sepsiszentgyörgyi matinén Veress Gerzson *Homo faber* című verséből fiatalos, ritmusos induló készült. A munkáról szóló második előadás-sorozat címe *Homo faber* volt, a régi matinék elindítóját, a Sepsiszentgyörgyön élő Matekovics Jánost kértük fel címadásra. Ez a műsorunk is megért jó néhány előadást.

Előadásainkat csaknem annyian látták, ahány előfizetőnk van: közel harmincezen. Harmadik műsorunk témája a testvériség. Főpróbánk az az előadás volt, amit testvér-lapunkkal, a *Scinteia Tineretului*-jal szerveztünk Sepsiszentgyörgyön. Előadásainkon eddig több mint kétszáz fiatal hivatásos és műkedvelő színművész, folkénekes, bábszínház, mimes, táncos, zenész lépett fel, ismert és kezdő író, költő, szerkesztő olvasott

fel. Ötvenedik előadásunkra készített műsorfüzetünkben felsoroltuk őket. Az elmondott és elénekelt vers mellé matinéink műsorának harmadik állandó pontjaként beiktattuk a játékot, amelyet Molnár H. Lajos pszichológus kollégánk tett ismertté és kedvelté mindenütt, ahol megfordultunk. *Homo faber* című műsorunkban helyet kapott a nyelvi játék és a pantomim is. Néhány percig dolgoztatjuk a közönséget, s a nyertest, mint általában a játékok végén — megjutalmazzuk. A játékok alkalmával ötszáznál több lány és fiú lépett színpadra, és válaszaikkal kitűnően szórakoztatták a közönséget.

Hargita megyei turnénk alkalmával a lapban előre meghirdetett *Ki mit tud?*-versenyt kezdeményeztünk. A zsűri által kiválogatott legjobb műkedvelők színpadra léptek. A közönség stopperórával mért tapsa döntötte el, ki volt közülük a nyertes, akit (csoporthoz tartozókat) turnénk következő állomására magunkkal vittünk. Továbbfejlesztve ezt az ötletet a közben már másodízben is kibontakozó *Megéneklünk*, Románia-fesztivál támogatására szorgalmazzuk baráti köreink alakítását. Szerke az országban tapasztaltuk, hogy matinénk serkenti az alkotó kedvet. Témáink, amelyeket egy csoportba fogva Szülőföld, munka, testvériség címmel a lap irodalmi mellékletét is gazdagító versenykét is meghirdettünk — nemcsak nézőket, hanem tenni akaró, véleményt mondó, alkotni vágyó fiatalokat toboroznak. Irodalmi versenyünkre több száz vers érkezett, többet belőlük bemutattunk matinéinkon. Ugyancsak matinénk nyilvánossága előtt díjaztuk fordítói versenyünket. A fordítókat, valamint azt a fiatal román költőt, akinek a versét eredetiben is közöltük, meghívtuk matinénkra.

Matinéink általában háromórás előadása- it eddig is spontánul alakult baráti körök erőfeszítései éltették. Ilyés Kingával kezdve a legjobb fiatal színészeinket nyertük meg a matiné ügyének, európai mértékkel mérhetőket a bábmozgatásban, a pantomimban, legjobbainkat (a Harmat-együttest, a Bodzafa együttest, a Folk Group-5-öt, a Táltos RT-t) a népi és folkmuzsikában. Költőink közül a leginkább mához szólókat, a legfiatalosabbakat: Kenéz Ferencet, Magyarai Lajost, Szöcs Gézát, Mandics Györgyöt, hogy

csak néhányukat említsem. És minden matiné-n több első verses, induló költőt, akiknek a támogatása mindig is lapunk hagyományaihoz tartozott. Olykor népes, máskor csak tucatnyi fiatal alkotja a matiné-n szereplő közönséget, amely azáltal válik közösséggé, hogy fiatalos nekibuzdulással alakítja ki az előadást, engedményeket mondanivalónk ellenében nem tesz, a turnézás sokszor elkerülhetetlen és kellemetlen meglepetéseit állja, megküzd a sikerért. Nem volt még két egyforma előadásunk. Nem vagyunk színház, minden szereplőnk dolgozik valahol; néhány órára, napra kérhetjük ki őket, műsorunkat minden előadás előtt kell egészzé alakítanunk.

Amikor a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola elsőéveseit szerepeltettük, játékkal vidám keretet adtak matinéknak. Nem véletlen, hogy éppen ez a sokféle szempontból rendkívül fiatalosra sikerült műsor, amelynek az Itt és mit címet adtuk — problematikájával, Lászlóffy Aladár és Dan Culcer, valamint Gálfalvi György és az *Igaz Szó* körül csoportosuló fiatal írók jelentkezésével, színpadi interjúk és vallomások beiktatásával — közelítette meg leginkább mindazt, amit a közönséggel való minden találkozásunktól elvárunk: a ma felelősségteljes, őszinte és nyílt vizsgálatának serkentését. Ezt szolgálta akkor és azután is Varró János író, *Szerelmes történelem* című rovatunk szerzője, aki történelmi visszapillantásaival matinénk színpadán is sikert aratott.

Medgyesi, enyedi, felvinci és kolozsvári matinéinkat, valamint berettyószéplaki fogadónapunkat a kolozsvári Ifjúmunkás Zsebszínházra építettük. Ennek a színháznak ott-hont a vasutasklub adott. Csaknem fél évig, minden szombat délután más és más előadással jelentkezett a színház. A legtöbbször versösszeállításokkal és matinéinkon megszokott mozgásból, mikromimikából, kevés szóból összeálló jelenetekkel. A korszerű színház eszközeit kereső igényből és kísérletező kedvből olyan sajátos jelenetek születtek, mint a *Munka, A szobafestő*, az egész estét betöltő *Drága föld* (Erkölcsei improvizációk) című előadás. E jelenetek szerzője Dusa Ödön, az Ifjúmunkás Zsebszínház művészeti vezetője. Segítségével sikerült pél-

dát mutatnunk arra, hogy miként képzeljük el *Baráti Köreink* műhelymunkáját. Annak ellenére, hogy Zsebszínházunk abban az időszakban alakult, amikor a kultúrától is anyagi hasznot követelő feltételek honosodtak meg a klubban, nagy kitartással, eszköztelenül is nem az olcsó szórakoztatást, hanem a tartalmas, a mára figyelő gondolatébresztő előadások sorát sikerült megvalósítanunk.

Együtt

A lap alakulásától kezdve a szerkesztők kimondott és örökösén ismételt igénye: az olvasó tekintse magáénak ezt a hetilapot, szerkesszük, írjuk együtt. Ez nem szokványos udvariassági gesztus, hanem reális, meg gondolt igény. Alapja a lenini elvárás a kommunista sajtóval szemben. Ha végiglapozzuk a régi lapszámokat, azt látjuk, hogy tele vannak levelezők, külső munkatársak, a KISZ aktivistáinak írásaival. Lapunknak hivatásos újságírója első főszerkesztőnkön kívül alig volt. A második sorozat indulásakor kinevezett fiatalok közül később többen neves újságírókká váltak, de többnyire maguknak kellett rájönniük a mesterség alapvető tudnivalóira, egymástól tanulva, másokat is tanítva. Így az önkéntes levelezőknek nagy becsületük volt a lapnál. Állandó rovatuk volt, rendszeresen választ kaphattak az írással kapcsolatos kérdéseikre is. Míg az *Ifjúmunkás* első sorozatában a levelezők kizsákmányolásáról, az inasok sanyargatásáról közvetítettek fontos híreket, 1948-tól kezdődően az újjáépítés, a közösségi munka, a kulturális élet eredményei-hírei áramlottak segítségükkel a szerkesztőségbe. Persze nem spontánul, nem maguktól, hanem a lap irányításával. Felhívás jelent meg, és rovatok indultak (*Vidéken, Rövid kulturhírek* stb.), és állandósult a *Válaszolunk levelezőinknek* című rovat, amely hagyományos módszer volt a külső munkatársak, a lap aktív barátainak nevelésében. Nem ment könnyen. A féléves mérleg alkalmával még kellett a biztatás. „Nem tudunk írni, nem tanítottak ilyesmire” — panaszkodik egy ifjúmunkás. A szerkesztőség önvallomással buzdítja: „Szerkesztőségeinkben sem volt mindenki kész újságíró”. (1948/29) Felvetődik az első

levelezői tanfolyam megszervezése. A szorgalmas levelezők fényképes igazolványt kapnak, elsőként Magyar György Nagyváradról. Közben a *Revista Elevilor* című lappal együtt irodalmi pályázat indul. A bírálóbizottságban Nagy István, Eugen Jelebeanu, Fazekas János és az akkori főszerkesztő, Majtényi Erik is jelen volt.

A levelezők nemcsak tájékoztattak, de követeltek is: elemezték a lapot. 1949-ben egy marosvásárhelyi diák, *Gálfalvi Zsolt* így ír: „Fontos részét képezi a lapnak a jobb tanulásra való buzdítás. Több színesebb, riportszerű írást várnék, amelyek munkánkat konkrétan mutatják be, mert ezeken keresztül válik a lap érdekessé, nevelőbbé, munkánk igazi visszatükrözőjévé. Az ehhez hasonló vélemények, kritikai megjegyzések értelték tetté az olvasókkal való találkozó gondolatát, amelyre első alkalommal Székelyudvarhelyen került sor, és ahol Majtényi Erik kifejtette, mit vár a szerkesztőség az olvasóktól. Negyvenketten válaszoltak és fordították meg a kérdést, az olvasó elvárásait felsorolva a lappal szemben. (1949/3) A második találkozó Csíkszeredában volt: az olvasók új rovatokat, több irodalmat, több tudományos tájékoztatást kértek. Váradon — feljegyezte a krónikás — a lapértekezlet után az olvasók énekelve hagyták el a termet. Ebből is következtethetünk az akkori találkozók fiatalos légkörére. „Ha írsz a lapnak, még inkább magadénak érzed azt”. A következtetést Blénesi Ernő vonja le a háromszéki találkozó sorozat után. Beindul a *Tanulók írják* című rovat. Később a *Beszélgetések az Ifjúmunkásról* sorozat tesz jó szolgálatot abban, hogy valóban közös művünk legyen minden lapszám. Csaknem minden hozzánk forduló fiatal verset is ír. Ezért volt szükség *A toll nem ír magától* című rovatra. Irányítása hiánypótló volt; az ifjú verselőknek nem volt hova fordulniuk bírálat, ösztönzés végett.

Ezelőtt húsz évvel zajlott az első levelezői pályázat: munkás- és parasztfiatalok havonként legalább egy levéllel benevezhettek. Barátaink indítványára indult az első *Ifjúmunkás-expedíció* is. A Likas-tetőn barlangot találtak és mérték fel. A lap részletesen beszámol a tudományos értékű vállalkozás eredményeiről. Külső munkatársaink segít-

ségével beindult a hazafias nevelés népszerű formájaként a *Turistakalauz*. Egy évtized múlva ennek folytatásaként a csaknem két évig élő *Váraink* című rovatunk. A *Természetbarátokörök segítségére* rovat is külső igényre jött létre. Mostani diákoldalaink, amelyeket egy-egy ismertebb iskola tanulói szerkesztenek, sem voltak előzmény nélkül. A levelezők nemegyszer témás oldallal jelentkeztek lapunkban. A hatvanas években még nagyobb elvárásokkal irányítjuk őket: „Nem azzal a céllal szólunk ezúttal levelezőinkhez, hogy szakember-, újságírószinten megírt leveleket küldjenek ezután a pályázatra. Szívesen javítjuk, csiszolgatjuk leveleik stílusát. De azt szeretnők, hogy írásaik sokatmondóak, értékesek legyenek, s hogy ezáltal is szorosabbra fűzzük a szerkesztőség és az olvasók kapcsolatát”. (1949/50) Ekkor már a legjobb írások szerzői közt hetenként 100 lejt tudtunk kisorsolni.

A szerkesztőség egyre nagyobb hangsúlyt fektetett arra, hogy ismerje az olvasók igényeit. 1965-ben indul az első felmérés, amit több más is követ. Az első kérdéssorozat még nem tudományos igényű. A következő öt kérdésre kellett válaszolnia az olvasónak: 1. Melyek azok az írások, amelyekre visszaemlékszik? 2. Soroljon fel néhány olyan anyagot (esetleg cikksorozatot), amely életének alakulásában, mindennapi munkájában vagy közösségi tevékenységében segítségére volt! Említse meg azokat is, amelyek nem elégitették ki igényeit! 3. Mit olvas el legszívesebben lapunkból, kinek az írásait kedveli? 4. Véleménye szerint hogyan lehetne hasznosabbá, érdekesebbé tenni a lapot? 5. Miről vagy kiről szeretne még, vagy többet olvasni? (1966/43) A felmérés tanulságaképpen szókimondóbbá, lényegretörőbbé válik a lap. Érdekes, hogy volt munkatársaink: Vajnovszky Kázmér, Majtényi Erik, Blénesi Ernő és mások mindannyiszor újra jelentkeznek írásaikkal a lapban, ha van a fiatalokat érdeklő, bátor hangú mondanivalójuk. Ebben az időben kezdődött az, ami lapunknak mindenkori erőssége: minden száma tele van vitával, anyagaink folyamatos dialógust jelentenek a szerkesztőség és az olvasó, az ország különböző részein élő fiatalok között. Ennek közvetlen formája a nyílt kérdés: Mi a véleményed? Például: 1. Milyen

lehetőséget nyújt a művelődésre, a szórakozásra falutok kultúrotthona? 2. Véleményed szerint hogyan lehetne változatosabb, valamennyi fiatal érdeklő tevékenységet biztosítani?

Ebben az időszakban alakult levelezői rovatunk: a Fejér László szerkesztette *Párbeszéd az olvasóval* és a *Kedves Ifjúmunkás*, amelyet Müller Ferenctől egy évtizede D. Harasztosi Éva vett át, akinek távoztával Hadházi Zsuzsára hárult az olvasókkal való levelezés nem könnyű feladata. Levelezői versenyünk megsokasodtak, a beküldött írások stílusa változatos, a helyesírás sem okoz akkora gondot, mint évtizedekkel ezelőtt. Marad a tematikai irányítás és a beküldött írások gondolatgazdagságának növelése. Ezen mérjük le levelezőink (inkább használjuk a munkatárs kifejezést, ami számbelileg és minőségileg is találébb) segítségét. Ezt erősítendő szerveztünk nyári levelezői tábort Sárhegyen, ahol a Lázárkastélyt restauráló délelőtti munka után, délutánonként az újságírás műfaji és gyakorlati tapasztalatairól tartottunk előadás-sorozatot: az első magyar nyelvű „újságíróiskolát” hazánkban, amelyre legjobb fiatal munkatársainkat gyűjtöttünk egybe. De neveltük a fiatalokat olyan szempontból is, hogy aktív olvasókká váljanak; munkatársainká, akik nemcsak a terjesztésben, de a lapról alkotott közös véleményük megfogalmazásában is segítségünkre vannak. Munkatársunk mindenki, aki közölhető írást küld nekünk, de az is, aki bíráló levelet, okos észrevételt, tanácsot juttat el hozzánk. Egyszóval mindazok, akik nem kívülállóként olvassák az *Ifjúmunkást*.

Tíz évvel ezelőtti felmérésünk egyik következtetése, hogy „több olvasóval, több olvasó által” tegyük hasznosabbá, érdekesebbé a lapot. Ehhez kell tartanunk magunkat a jövőben is. Még akkor is, ha az olvasótábor növeléséhez a terjedelmet is növelnünk illenék. Egy percig sem gondoltunk arra, hogy az „Ifjúmunkást desztillált vízzé: pusztán magazinná kifőzzük”. (1968/41) A dolgok úgy alakultak, hogy a többségükben tanuló olvasóink ma már tudatosan és nyilvánítottan munkásnak készülnek, így aztán lapunk egykor vitatott címét nem kell megváltoztatnunk, nyilván mindenkihez

szólunk: az ifjúmunkás-sorba lépőkhöz. És megfelelhetünk annak a kérésnek, hogy a 14—20 éves korosztály mindennapi égető kérdéseit érdemben tárgyaljuk. Az elvárt „sokoldalúan fiatalos” lap kialakítását céloztuk azzal is, hogy az év végi — év eleji felmérések, az IFI-tesztek után *Szerkesszünk együtt* rovatunkat huzamosabb ideig állandósítottuk, általa egy-egy sorozatra, problémára, összeállításra, riportra, vitára, a lap grafikájára, rendezvényére irányítottuk a figyelmet, és a beérkezett válaszokat hasznosítottuk; helyet találtunk a lapban arra is, hogy szerkesztői munkánkat vitára bocsássuk.

Gondolkodni tanítottuk a lapról, kritikus szemmel nézni barátjukat is: az *ifjúmunkást*. Ezt pedig tettük és tesszük annak tudatában, hogy elemző továbblépésre, az új kidolgozására és érvényre juttatására biztassunk minden fiatalat.

Szórakozva

1971 elején az akkor IFI-tesztre beküldött több mint félezer válaszból kitűnik, hogy „még nem vagy valódi ifjúsági lap!”. (1971/10) Rovataink versenyében így alakult a sorrend: *Illemsmírgli*, *Film*, *Kedves Ifjúmunkás*, *Diákszemmel*, *Beszélgetések az ifjúságról* (Vitaindító sorozat, amely a *Korunk* fiatalokról szóló száma kapcsán megpróbálta felmérni az ifjúsági teendőket), *Sarokban* (kommentált bűnügyi hírek), *Mindenkit érdekel*, *Keresztretjévény* . . . A válaszadók 73 százaléka több humort követelt, több képet és természetesen keresztretjévenyt.

Szórakoztatva dolgoztatni az olvasót — vitathatatlanul minden ifjúsági lap szívügye. Saját hagyományaink is igen gazdagnak mondhatók ezen a téren. Fejtőró rovatunk a második sorozat csaknem minden számában megtalálható. Később is legalább akkora helyet foglal el a lapban, mint amekkorát a közművelődést vizsgáló és serkentő írások. A második sorozat 44-es számában tiszta-kaszos fejtőróverseny indult. 1957-ben rejtvenypályázatunk múltismeretet, műszaki tudományokban, irodalomban, művészetben és sportban való jártasságot kért számon a versenyzőktől, ezekben a kérdésekben való búvárkodásra készítette őket. Ugyanakkor művészettörténeti kalauz, filmrovat és az il-

lemet ismertető sorozat indul. Az ateista nevelést pedig a Máté kontra Lukács (1960/19, 20, 21, 22, 23.) sorozat ösztönzi. Mindezekre szükség volt a rejtvények megfejtésénél is, ha úgy vesszük, az általános műveltséget szorgalmazó anyagok visszakérdezése helyének is felfoghatjuk ezeket a versenyeket.

A legnagyobb — és nemcsak méreteinél, de tematikájánál fogva is grandiózus — műveltségi versenyre 1966-ban került sor. „Minden forduló tizenkét kérdést foglal magába az irodalom, a mitológia, a képzőművészet, a zene, a színház, a film, a technika, a fizika, a kémia, a matematika, a földrajz, a történelem, a sport és a testkultúra, valamint más diszciplínák területéről. Az összeített verseny nyertesei között magnetofont és más értékes díjakat sorsoltunk ki. (1966/3) Nem volt egyszerű műveltségi verseny. Indításában a KISZ Központi Bizottságának az általános műveltség gyarapítását illető iránymutatása munkált. A beharangozóra levelek tömege érkezett: várjuk, szeretjük, csatlakozunk jelszóval osztályok, iskolák, KISZ-szervezetek jelentkeztek. A versenyt Matekovics János készítette. Egy évig tartott és ötszáznál több nyertese volt. 634 tanuló, 266 ismeretlen foglalkozású, 49 munkás, 32 tanügyi dolgozó, 47 egyéb értelmiségi, 20 egyetemi hallgató, 22 szakiskolás, 8 télesztág és két KISZ-aktivista küzdötte végig.

„Sikerült-e megtalálni azt a formát, amely munkára serkenti a tanárt és diákját, a téészenben dolgozó fiatal és a gyár fiatal mérnökét, a tisztviselőt?” — teszi fel a kérdést a szerkesztő, és így folytatja: „Mert csak úgy van értelme a dolognak, hiszen a szerzett tudás fitogtatására akartunk alkalmat teremteni. És úgy rémlik, hogy a verseny ezt a célját elérte. . . Ha újabb versenyt indítunk, igyekszünk majd figyelembe venni a bíráló megjegyzéseket, olvasóink észrevételeit.” (1967/1)

Mozogjunk

Abban, hogy úgy alakult: sportoldalunk az utolsó (az elsőhöz hasonlóan könnyen hozzáférhető), nemcsak a véletlen, hanem az is közreműködött, hogy a fiatalokat minden

időben érdekelte a sport. Ifjúsági lap jó sportrovat nélkül betegszoba-hangulatot árasztana; a mozgás, az ép testben ép lélek elve, az egészséges fiatalság nevelésének pártpolitikája tette nálunk nemcsak rangos-sá, anyagaiban érdekessé és újszerűvé ezt a rovatot, hanem kapcsolataiban is, tehát azokat a sportrendezvényeket is, amelyeket az *Ifjúmunkás* szervezett, vagy amelyekben részt vállalt.

Már az 1922-es *Ifjúmunkás* is támogatta a testedzést. A túrázó segítségére háromnegyed oldalnyi rajzos írásban tanítja olvasóit a táborozás tudományára, gyakorlati tanácsait ma is hasznosíthatjuk. A második sorozat 10. számában és utána máskor is az első oldalon „találtuk” az olyan sporteseményeket, mint testvérnapunk, a *Tinarul Muncitor* által szervezett száz kilométeres, Breaza—Bucuresti között lebonyolított gyaloglóváltót, amelyről helyszíni tudósítónk azt is följegyezte, hogy akkori főszerkesztőnk, Sebestyén György mindkét lap nevében üdvözölte a verseny résztvevőit. A politikai és szervezeti egységért kiírt Ifjúsági Egység Kupa versenyeiről ugyancsak az első oldalon olvashattunk beszámolót. A második sorozatban az első ankét sporttémájú volt: véleményeket közölt az említett kupaversenyről. A *Hogyan írnak és olvasnak a sakk nyelvén*, később pedig a *Beszéljünk a sakk nyelvén* rovat akkoriban úttörő jellegű volt nálunk, a munkássport kialakulását szolgálta. Ebben az időben indul első sportrendezvényünk, az Ifjúmunkás Kupa. A döntőben addig ismeretlen sportparádét ígér a rendezőség. A szemtanúk szerint valóban nagyméretű és elkápráztató volt.

1956 elején a 3. számban újra első oldalt érdemel a kezdeményezés: „Az Ifjúmunkás szerkesztősége jégkorongcsoporthoz felledítése érdekében a további merész fiatalítás serkentésére az idej bajnokságtól kezdődően minden évben kupát nyújt át a legfiatalabb A osztályú csapat leggólképesebb játékosának.” Ezt az ötletet továbbvitte a szerkesztő, és az *Ifjúmunkás* nyári kupáját a legfiatalabb atlétabajnoknak ajánlja. Később a durva játék ellenzéki ségében annak a jégkorongcsapatnak ajánlottunk kupát, amelynek a játékosai a legkevesebb percet töltik a büntetőpadon. 1965-ben a Scintea kerékpáros

verseny első tíz befutója közül a legfiatalabb versenyzőt illette a serleg. Leginkább persze a labdarúgás foglalkoztatta akkor is az olvasóinkat, 1966-ban az *Ifjűmunkás világbajnoki tippversenyét* Sikó Zoltán nyárádszerdai olvasónk nyerte. A labdarúgás mindig is vitatható kérdéseinek tisztázására körkérdesben keresett választ Kincses József, az akkori sportszerkesztő. Amikor Bodor Gy. Tamás veszi át az oldal szerkesztését, és a lap egészéhez méltóan merészen kérdez: *Miért hiányzanak röplabdázóink az olimpiáról?* (1968/39), aktivizálja az olvasót, az őszi labdarúgó-bajnokság kezdetétől meghirdeti a tippversenyt.

Sportoldalunknak a romániai magyar újságírásban különleges feladat jutott. Az ifjúság sportnevelésében a ráháruló feladatok mellett helyettesíteni kell a magyar nyelvű sportlapot, vagyis meg kellett találnia azt a napilapoktól elütő, a hirtelen beszámolókon túli, elemző és feltáró, elgondolkasztató riporteri hangot, amelyen a sporteseményeket, és nem csak azokat, megfelelő komolysággal és nyomatékkal tárgyalni tudja. Erre valóban lehetőség nyílt a lap heti egy oldalán. Bodor Gy. Tamás érdeme, hogy e fenti elvárások mellett kialakította írásainak sportosan fiatalos hangját-nyelvezetét. Szókimondásával, kritikai viszonyulásával a magyarul olvasó sportkedvelők szöszlőjává lett és maradt, olyan olvasókat toborozva, akik főleg a sportrovatért vásárolják a lapot. Az elmúlt évtizedben nemcsak kiemelkedő focistáinknak adott teret (*A labda mellől, Pettyek és foltok, A pálya közepéről, Csillagvizsgáló, Karszamos bajnokok*), hanem rendre bemutatta a minden időben fontos testedzést (*A láb mindig kéznél van* — sorozat —, *Szeretted-e a tornaórád?* — vita), helyet adott László Ferencnek (sportújság-

írásunk doyenjének), aki cikksorozatában sporthagyományainkra emlékeztetve számon kéri, hogy miként sáfarkodtunk velük (*Letűnt idők nyomában I—XVI*). Az *ITIsarokban* turisztikai útirányokat ajánlott olvasónknak, *Tűrázz velünk* című, többször megismételt pályázatunkkal nemcsak hazánk szépséges tájainak megismerésére serkentett, hanem a látottak megírására is. A *Teniszezzünk Tiriackal* és több, a testépítést tanító sorozatunk sikerét a beérkezett levelekből, e sportok fejlődéséből is lemérhettük. Sikerült minden időszakban olyant kezdeményeznünk, ami érdeklődést keltett. Legutóbb a *KISZ-tollaslabdakupa* versenyének kezdeményezésével ráérezünk egy új sportág lehetőségeire. A KISZ KB felkarolta kezdeményezésünket, és így az egész országot átfogó érdeklődést keltettünk a tollaslabda iránt.

Sakkrejtvény-versenyeink, a tájfutás ismertetése és megszerettetése érdekében végzett népszerűsítő munkánk, a *Daciada* — hazai sportmozgalmunk legnagyobb rendezvénye — méltatása mind azt bizonyítja, hogy a sokat ígérő tömegsport elkötelezettjei vagyunk, arra törekszünk, hogy minden fiatal megtalálja a neki megfelelő sportágat és kedvére sportoljon.

Az újságíró kétszeresen közelít az olvasóhoz. Először, amikor kiválasztja közülük a riportalanyt, másodsor pedig amikor tapasztalatait, véleményét írásban közli. Ami ezen kívül történik — azt gondolhatnánk — csak ráadás. Valójában szükség: szolgálat. A mi esetünkben akkor volna tökéletes, ha állandóan olvasóink körében tartózkodnánk. Ekkor szolgálatunkat egyszerűen barátságunk nevezhetnénk, amit a közös cél, a lapszámokat kipróbált együttműködés példételne meg és tenne tartóssá.

ABSTRACT: The Transsylvanian paper *Ifjűmunkás* (The Young Worker) started on January 1st in 1922 in Kolozsvár. It was issued by the Transsylvanian young communists' organization, and was probably named after a similarly entitled paper published in Budapest and after the ever growing movement of young workers in the early years of the century. Its first editor-in-chief was one of the founding members of the Romanian Communist Party. After 11 months it is banned, however, it appears again and again under different titles. Restarted various times after the second world war, the paper is published at present in the 4th series, as the organ of the Central Committee of the Romanian Young Communist League. *Ifjűmunkás* is the oldest Hungarian-language paper published in Romania. For many years it has been the boldest and most popular newspaper. Apart from its consciously educative profile, it also offers a chance in its literary supplement for young Transsylvanian poets and writers of Hungarian origin.

Posta, postások

A Magyar Rádió évek óta futó, népszerű, telefonos élőműsora a „Hívja a 33-83-78-as telefonszámot”. A Kossuth adón 1987. szeptember 14-én elhangzott hetvenöt perces műsornak két meghívottja volt: a Magyar Posta elnöke, Tóth Illés és elnökhelyettese, dr. Oláh László. László György szerkesztő és Wisinger István műsorvezető ezúttal kétezer-ötszáz kérdésből válogatta ki azokat, amelyekre a meghívottak válaszoltak. Az alábbi szöveg az adás tömörített és szerkesztett változata. A kérdező nevét és telefonszámát csak az értelemszerűen szükséges esetekben közöljük.

Wisinger István:

Jó estét kívánok, kedves hallgatóink. A műsor címében megfogalmazott felszólítás határozott visszhangját ezúton is szeretném megköszönni, mert hallgatóinktól elképesztő mennyiségű kérdés érkezett. Ezt különösebben nem is kell megokolni, hiszen mai műsorunk témája: a posta. Az önök nevében is üdvözlöm a posta két vezetőjét, Tóth Illést, a Magyar Posta elnökét és dr. Oláh Lászlót, a Magyar Posta elnökhelyettesét. Gondolom, önök sem lepődtek meg azon, hogy ennyi kérdés érkezett hozzánk.

Tóth Illés:

Azt kell mondanom, hogy nem lepődtünk meg, hiszen mindig is nagy számok között dolgozunk. Hogy rögtön példát is mondjak, körülbelül hárommillió lakossal naponta személyesen találkozik a posta. Körülbelül hétmilliónak szolgáltató úgy, hogy nem találkozik közvetlenül vele. Tehát jólesik az az érdeklődés, amelyet ma itt ez a kérdésekkel telerakott asztal jelez.

Wisinger István:

Először azt szeretném megkérdezni: hogyan lesz valakiből a posta első számú vezetője?

Tóth Illés:

Az én életpályám szinte teljes egészében az ország sorsához kötődött. Azt hiszem, nem

egyéni, inkább tipikus. Sok ezren végigjártuk azt a pályát, amely nekem is sorsom lett. Néhány állomása: 1945-ben betanított munkás voltam a Siemens, az Egyesült Villamosforgó Gépgyárban. Közben járom a technikumot, elvégzem a Kandó Kálmánt, és technikus lettem. 1950: a párt keres a termelésben jártas műszakiakat, segíteni a pártmunkát. Pártalkalmazott lettem. 1957: egy nagy lehetőség, ösztöndíjjal menjek egyetemre tanulni. Elmentem, nappali tagozaton, együtt a fiatalokkal.

Wisinger István:

Mennyi idős volt ekkor?

Tóth Illés:

Harminckett éves. 1962: első munkahelyemen mérnök voltam az Orionban. Majd igazgatóhelyettese, főmérnöke, végül műszaki igazgatója lettem a vállalatnak. 1970: hívnak a postához. Nem akarok menni.

Wisinger István:

Miért?

Tóth Illés:

Muszáj segíteni, mondják. És mivel én egyetlenegynek engedelmessé válni végig, ha morogva is sokszor, mint ahogy akkor is morogva (ez a párt), ezért most a postánál dolgozom. 1980: vezérigazgató. 1983: a Ma-

gyar Posta Elnöke. Ha összegzem tehát életutamat, szakmám villamosmérnök, politikai képzettségem pártfőiskola. S hogy vannak-e ennek az életútnak tanulságai? Aprók, nem nagyok, s talán nem is érdemes ezt mástól mérni, mint 1980-tól, amikor a Magyar Posta első számú dolgozója lettem, és ha most valaki azt kérdezné, hogy azóta van-e eredmény, remélem, van. Nem fogom felsorolni.

Wisinger István:

Azt hiszem, hogy ebből a műsorból is ki fog derülni. Dr. Oláh Lászlórol tudom, hogy jogi doktor. De kérem, hogy többet is meséljen magáról.

Dr. Oláh László:

Ötvennégyben végeztem középiskolai tanulmányaimat Szombathelyen. Akkor jelentkeztem a francia szakra, ez sajnos nem sikerült, mert annak idején a francia nyelv iránt ugyan nagy volt az érdeklődés, de a keret nagyon kicsi, így nem sikerült bejutnom az egyetemre. Ugyanakkor jelentkeztem a jogi egyetemre, ahova sikerrel felvételt nyertem, de egyidejűleg a soproni postaigazgatóság révén jelentkeztem a postára is, mivel a soproni postaigazgatóság nyelvet ismerő fiatalembereket keresett. Így, a Magyar Postával tanulmányi szerződést kötve, tanultam, és 1961—62-ben végeztem el jogi tanulmányaimat. A posta jóvoltából sikerült kimennem egy évre Párizsba egy ENSZ-tanfolyamra, amelynek során tanulmányokat folytattam nemzetközi postaügyi kérdésekben, és megismerkedtem a francia posta egész működésével. Hazajövet a Magyar Posta nemzetközi területén dolgoztam, különböző szakterületeken, segédelőadói, előadói, főelőadói, csoportvezetői beosztásban. Ezzel egyidejűleg arra törekedtem, hogy a nyelvismeretemet tökéletesítsem, és tanuljam a nyelveket, hisz a nemzetközi posta területére kíváncsi voltam, és úgy véltem, hogy ezen a területen tudom magam hasznosítani. 1974—75-ben sikerült az Egyetemes Posta Unióba kikerülnöm, ahol majdnem hét évig dolgoztam a nemzetközi jogi főosztály helyettes vezetőjeként, és ott olyan ismereteket szereztem, amelyeket hazajövet tudtam hasznosítani a Magyar Posta érdekében. A nemzetközi

szolgálat vezetője voltam négy és fél évig, majd amikor a Magyar Postát átszervezték, igazgatási blokkot hoztak létre, és a posta vezetése felkért arra, hogy vállaljam el ezt a munkát. Örömmel tettem ennek eleget, és először igazgatási igazgatói minőségben, majd amikor rendeződött a posta jogi státusza, 1986 márciusában elnökhelyettesi beosztást kaptam.

Wisinger István:

A személyre szóló információk után kérek egy rövid arcképvázlatot a Magyar Postáról.

Tóth Illés:

Talán néhány számot: hetvenezren dolgozunk a postánál, négyezer telephelyen. Ez a négyezer akkor érthető, ha a kedves hallgató elfogadja, hogy egy postahivatalt most telepnek neveznek. Létszám alapján a magyar vállalatok között a posta a második helyen van. Huszonnégymilliárd a szolgáltatási terünk ebben az évben, és ez az összeg körülbelül a tizedik helyen van a magyar vállalatok rangsorában. Hogy a Magyar Postáról még néhány pillanatképet bemutassak, hadd mondjam el, hogy a szolgáltatás végzéséhez, a szolgáltató eszközök fenntartásához körülbelül százezerféle alkatrészt használunk, és ezt nyolcszáz helyen tároljuk. S hadd mondjam még el, hogy a szolgáltatás közben 4500 gépkocsit és 2000 motorkerékpárt üzemeltetünk.

Wisinger István:

Van-e gyerekük, és szeretnék-e, hogy egyszer a Magyar Posta államtitkára, elnöke vagy elnökhelyettese legyenek?

Tóth Illés:

Van gyerekem, szerencsére már választott szakmát. A választ nem szeretném elkerülni, barátainknak sem ajánlom ma a postai munkát.

Wisinger István:

Miért?

Tóth Illés:

Gondjai miatt. Kell még néhány év ahhoz, hogy a családtagjaimat is megbízzam ezzel.

Wisinger István:

Oláh elvtárs?

Dr. Oláh László:

Van, igen, de egy postás elég a családban, mert nagyon sok esetben azzal vádolnak, hogy csak a postának élek.

Wisinger István:

Köszönöm szépen, ennyit tehát bemutatkozásul. Azt hiszem, az önök számára nem meglepő, hogy a hozzánk érkezett kérdések zöme — több mint háromnegyede — a magyarországi telefonhellyel foglalkozik. Tehát úgy érzem, hogy ideje mindenképpen belevágnunk a telefonokkal kapcsolatos kérdésekbe, és azt hiszem, az sem újdonság, ha azt mondom, hogy általában a magyar lakosság rendkívül elégedetlen minden olyan dologgal, ami a telefonhálózat működésével kapcsolatos. A kérdések ezt tükrözik. Az önök véleménye szerint is ez a helyzet?

Tóth Illés:

Igen, ez a sűrűje a kérdéseknek és a Magyar Posta gondjainak. Hadd ismeressem tehát néhány átfogó alapinformációt a telefonról. Az országban 2100 főközpont van, 13 ezer vállalatoknál, közületeknél lévő alközpontban másfél millió telefon. A másfélmillió telefont, ahhoz, hogy beelássunk, és a kedves hallgatónak segítsünk, egy kicsit rámuljunk szét, rakjuk szét úgy, hogy képet kapjunk róla. Talán az első kérdés az lehetne, hogy területileg hogy oszlik meg a másfél millió telefon. Nos, 49 százaléka Budapesten, 51 százaléka vidéken van. Ebből a készülékek 34 százaléka van lakásban, 64 százalékát vállalatok, üzemek használják, és két százaléka az utcán a mindenki telefonja. Nagyon izgalmas kérdés, hogy mikor használják ezt a másfél millió készüléket. Nos, 95 százalékát 24 órán keresztül, 5 százalékát rövidebb időben. De itt azt a kérdést kell még feltennünk, hogy az öt százalékos telefon körülbelül 1800 magyar falut jelent, ahol körülbelül kétmillió ember él. Milyen ennek a falunak a telefonja? Olyan, hogy a falu postahivatalából két szál drót elindul a központ felé, ahol éjjel-nappal van szolgálat. Amíg nyitva van a hivatal, addig a kisaszszony dugdossa a telefonokat. Mi történik

akkor, amikor hazamegy? Akkor erre a két szál drótra rákapcsolja az emberorvost, az állatorvost, ha van, a tanácsügyeletet, egy, az utcán álló, úgynevezett segélykérő telefont, tehát a két szál dróton négy-öt telefon van. És ez még viszonylag jó falu telefonja. Miért? Milyen, amelyik még ilyen sincs? Ilyenkor a két szál vezeték nem egy faluba megy, hanem megy tovább még egybe, egészen négyig, ahol megismétlődik ez a helyzet. És így végül is a hivatal bezárása után tizenöt-tizenhat telefon van két szál vezetékben. Most pedig nézzük meg, hogy száz lakosra hány telefon jut az országban! Nos, az országos átlag 13. Budapesten 36, vidéken hét. Ha a vidéket tovább bontom megyeszékhelyekre, akkor 22, ha az öt nagyvárost nézem, akkor 22, ha a többi várost nézem, akkor száz lakásból 11-ben, és ha a falut, akkor száz lakásból 1,4-ben van telefon.

Wisinger István:

Mennyi az európai átlag?

Tóth Illés:

Ez a másfél millió telefon nálunk kerek számban tizenötös sűrűséget jelent. Az európai átlag jelenleg harminckettes.

Wisinger István:

Tehát több mint a duplája.

Tóth Illés:

Több mint a duplája a magyar valóságnak. És ha most azt kérdezzük, hogy evvel a sűrűséggel, ezzel a tizenötös sűrűséggel körülbelül hol vagyunk Európában, akkor azt kell mondani, hogy körülbelül két baráti országgal, két tőkés országgal . . . körülbelül öten-hatan vagyunk Európa végén.

Wisinger István:

Lapozgattam abban a statisztikában, amit önöktől kaptam, és számomra az volt a meglepő, hogy olyan országok, amelyek valamikor jóval alattunk voltak, és nem nevezhetők nálunk sokkal fejlettebbeknek — mondok egy példát nyugatról: Görögország, s mondok egy szocialista példát: Bulgária; mindkettő lényegesen lejjeből indult —, ma már lényegesen fölöttünk vannak. Hogy lehet ez?

Tóth Illés:

Egy évvel ezelőtt számoltunk be a parlamentnek a munkánkról, és akkor az ország nyilvánossága előtt fogalmaztuk meg, hogy mi az oka a mi rossz telefonhelyzetünknek. És talán ma sem tudnék jobbat mondani. Azt, hogy gazdaságpolitikánk későn ismerte fel az infrastruktúra — benne a telefon — jelentőségét. Hogy az ország előtt húsz-harminc éve mindig volt valami nagy cél, amelyik elvitte a pénzt a telefonfejlesztéstől. Ez a helyzet most kezd megfordulni, és most kezd egy új szemlélet kialakulni.

Wisinger István:

Persze az a nagy gond, hogy nemcsak, hogy kevés a telefon, hanem rosszul is működik.

Tóth Illés:

Mielőtt erre reagálnék, még engedje meg, hogy egy kérdést megválaszoljak. Ez pedig az, hogy tulajdonképpen mennyi telefon hiányzik ma az országban. Nagyon könnyen lehet erre válaszolni, mert segít nekünk a Nemzetközi Távközlési Unió, amely minden évben bekéri a 160 tagországtól az egy főre eső nemzeti jövedelem és a telefonsűrűség adatait. Így az egy főre jutó nemzeti jövedelmünk alapján ránk körülbelül huszonegy-huszonkettes sűrűség jutna. Ha kiszámoljuk, ez a huszonkettes sűrűség a tizenöthöz mérve körülbelül nyolcszáz ezer telefon. És ha még hozzáteszem, hogy a magyar telefonok egy része elavult, akkor talán azt lehetne mondani, hogy 1,7 millió telefon hiányzik. Ez bizony a mai árak alapján körülbelül 110 milliárd forintba kerülne az országnak. Ami pedig a rosszul működő telefonokat illeti, azt kell mondanom, hogy a telefon fejlesztésének van drágább meg olcsóbb módszere. Ez utóbbit mi úgy hívjuk, hogy koncentrátor. Tehát egy kihelyezett kis központon ötven előfizető van, és ezt az ötven előfizetőt tíz fővonal kapcsolja össze az anyaközponttal, ami azt jelenti, hogy nagyon nagy a forgalmi torlódás, és nehezen kapni vonalat.

Wisinger István:

Ön említette azt is, hogy hány telefonkészülék hiányzik. Mikor éri utol magát a posta telefonügyben?

Tóth Illés:

A posta is rendelkezik egy hosszú távú tervvel, amely felrajzolja a telefon jövőjét. Nos, ez a jövő azt mutatja, hogy ha ezt finanszírozni tudjuk, négyszáz ezer új telefont csinálunk. Ha minden a terveink szerint alakul, akkor a mai tizenötös sűrűség huszonháromra nőne a következő öt évben, azután harmincháromra kétezerre. Mi úgy gondoljuk, hogy ez már részben enyhítené telefongondjainkat. Tehát körülbelül kétezerre, majd a kétezer utáni tervvel éri majd utol magát az ország telefonügyben.

Wisinger István:

Igaz-e, hogy külföldről van ajánlata a postának, hogy rendbehozzák a magyar telefonhálózatot, de ezt nem fogadták el?

Tóth Illés:

Nem, nem. Ez nem igaz. Van külföldön ajánlatunk, de azt el is fogadtuk. Ilyen volt a világbanki ajánlat is. A Világbank egy hetvenmillió dolláros kölcsönrel részt vesz a magyar telefon fejlesztésében.

Wisinger István:

Ez a hetvenmillió mit jelent? Azt jelenti, hogy több telefon lesz, vagy azt jelenti, hogy a működő telefonok jobban fognak működni?

Tóth Illés:

Ez a hetvenmillió dollár tulajdonképpen a hetedik ötéves terv végrehajtását teszi lehetővé. Megmondanám, hogy miért. Magyarországon telefont építeni a következő arányokkal lehet: a magyar ipar ki tudja szolgáltatni körülbelül hetvenöt százalékban azt, ami szükséges a telefonhoz. Huszonöt százalékát határon túlról kell behozni. Még hozzá olyan bontásban, hogy körülbelül öt százalék a barátiban megvehető, és húsz százalék tőkés. Ha összeszámolom ezt a húsz százalékot, akkor körülbelül kijön kilencvenmillió dollár. Tehát ehhez a programhoz a hetedik ötéves tervben kilencvenmillió dollárt kell elkölteni, hogy megvegyük a fejlesztéshez szükséges, itthon nem kapható és baráti országokban nem kapható eszközöket. A Világbank ebből a kilencvenből ad hetvenet. De ez miért feltétele ennek a programnak? Mert a magyar gazdaságnak kellett volna

mind a kilencvenet most kitermelnie. Az iparnak és a mezőgazdaságnak. És az ismert nehézségek miatt a Világbank egy stabilabb, egy végrehajtható, megfoghatóbb programot ad, és megalapozza a hetedik ötéves tervnek ezt a szándékát és fejlesztését.

Wisinger István:

Ez gazdaságilag elég világos, de a kérdés még mindig nem tisztázott számomra mint hallgatónak vagy mint állampolgárnak. A meglévő jobban fog működni, vagy pedig több telefonunk lesz?

Tóth Illés:

Mind a kettő. A magyar telefont nem lehet másképp megközelíteni. Ebből a 400—420 ezer telefonból 150 ezer csere van, a többi új bekapcsolás. És erre azért van szükség, mert nemcsak az a gond, hogy kevés a telefon, hanem az is, hogy elávelt és forgalommal túlterhelt. A magyar telefon 42 százaléka rotary. A rotary nyolcvan-kilencven éves szellemi termék. Olyan telefonközpont, amelyet Európában szinte már nem használnak. Ennek a rekonstrukciója elengedhetetlen ahhoz, hogy a meglévőn is telefonálni tudjunk. Nagyon érdekes kérdés, hogy mit jelent az, hogy forgalommal túlterhelt. Hogy lehet egy ország telefonját túlterhelni? Többféleképpen. Ilyen például a beszélőkédv. 1970-ben egy lakásból 34 beszélgetés volt havonta. Ma 125. Egy vállalati telefonról akkor 380 beszélgetés ment, ma 860. Tehát annak a központnak, amelyet abban az időben építettünk, a forgalmi adatai ilyenek voltak. Egy központot lehet aztán a forgalomhoz igazítani egy darabig fejlesztéssel. De egy határon túl már nem lehet. Új központokat kell felépítenünk, és rekonstrukciót kell végrehajtanunk.

Wisinger István:

Nagyon türelmesen hallgattam az eddigi beszélgetést. De a hallgató nem ennyire türelmes. Az egyik kérdező így fogalmaz. „Nagyon érdekes volt a telefonokról szóló előadás, de az embereket az érdekli, hogy miért ilyen rossz a telefonhelyzet. Mikor lesz jobb, és ki felel azért, hogy idáig züllött az 1945 előtti jó telefonhálózat. Egy másik hallgatónk azt modja, hogy a posta miatt, tehát a rossz

telefonhálózat miatt évente tízmilliárd veszteséget okoznak a népgazdaságnak. Szintén egy másik hallgató ezt kérdezi: felelősségre vonták-e azt, aki nem ismerte fel az infrastruktúra jelentőségét, ahogy ön mondta. És ha felismerték, akkor mi az, amit tesznek is? Az utóbbira már részben tetszett válaszolni. De még egy gondolatot hadd fűzzek ehhez a két kérdéshez. A magyarországi telefonhelyzetnek (vagy az ezzel kapcsolatos problémáknak) két része van. Az egyik része gazdasági vonatkozású, és ez jőzen ésszel jól belátható és meg is magyarázható. Az egyik barátom úgy fogalmazott, hogy csak azt ne hagyj, hogy holnap este neked megmagyarázzák, hogy miért rossz a telefon. A másik része indulati. Tessék szíves lenni egy picit a dolog indulati részére is kitérni. Az emberek ugyanis sokkal türelmetlenebbek, mint amilyen én voltam most az elmúlt húsz percben.

Tóth Illés:

Megértem őket. De úgy gondolom, hogy még néhány évig nekünk ezzel a telefonnal kell együttelnünk. Az új program viszont a kormány szándéka alapján új pályára vezérli a magyar telefont. 400—420 ezer telefont akarunk csinálni a hetedik ötéves tervben. Az előtte lévő középtávú terv keretében 210 ezret tudtunk csak csinálni, tehát körülbelül kétszer kevesebbet. A kormány szándéka alapján a magyar telefon új pályán fut, és a hozzá szükséges óriási pénzeszközökkel a kormány szándékában áll a telefonprogramot támogatni. Ez a jövő. Addig azonban együtt kell élnünk ezzel, ami ma van.

Wisinger István:

Véleménye szerint ki a felelős a lemaradásért?

Tóth Illés:

Azt hiszem, személyi felelős nincs, inkább egy koncepció, talán az a helytelen koncepció, amellyel a vas és acél országát építettük. A telefon óriási pénzt igényelt volna. És a korábbi tervekben nem találtuk meg ezeket a forrásokat.

Wisinger István:

Most másról: a vállalatok, üzletek munkaidő után nem dolgoznak, ott vannak a kihasználá-

latlan telefonok, nem lehetne ezeket egy időre átadni, átkapcsolni magánszemélyeknek?

Tóth Illés:

Az úgynevezett „éjszakai telefon” nagyon érdekes kérdés, és ha már megkaptam, járjuk végig ezt a lehetőséget. Ahogy jöttem ide, láttam egy hentesüzletet a Bródy Sándor utca elején, amelyik, gondolom, ötkor bezár, és ott marad a készülék. Hogyan használjuk ezt fel éjszaka? Valahol itt kéne találni éjszákára valakit, akinek nincs telefonja, és a központból kijövő madzagot felhasználni, éjszákára átkapcsolni. Az első kérdés: ki kapcsolja át? Talán meg lehetne kérni a hentesüzlet dolgozóját, hogy amikor elmegy, akkor kapcsolja át. Hát ez, mondjuk, meg van oldva. Tegyük fel, hogy nem felejtí el. A következő gond, hogy ugyanaz a telefonszáma van a hentesüzletnek és az éjszakai telefonhasználatnak. Tekintsünk el attól, hogy a hívók nem felejtik el, hogy csak ötig lehet a hentesüzletet hívni és utána pedig csak — mondjuk — Kovács nénit. De a következő probléma az, hogy ugyanaz a számláló számlálja mind a két telefont. És így tovább, és így tovább. Korábban már az egyik baráti ország körülbelül nyolcezer ilyen éjszakai telefont csinált, de ezeket most szereli le.

Wisinger István:

Szeretném lezárni a telefonról szóló első blokkunkat egy különös kérdéssel. A beküldő tudomása szerint egy országos csúcsról van szó. Dr. Oszkó Tibor azt állítja, hogy

ő 1952. április 28-án adta be első telefonkérvényét, és a mai napig nem kapta meg a telefonját, tehát a magyar csúcsot ő tartja a meg-nem-kapott telefon kategóriában, harmincöt esztendővel. Valóban ez a legrégebbi telefonkérvény?

Tóth Illés:

Remélem, hogy az övé a legrégebbi, bár nem vagyok meggyőződve. Dr. Oszkó Tibor a XVIII. kerületben lakik, és mivel a kérdést ismertem, jelentést kértem a műszaki helyzettől. Szörnyű. Ott, ahol ő vár, még huszonketten várnak: tanár, HM-alkalmazott, sorolhatnám tovább, és jelenleg a tervek szerint egyetlen lehetőségem sincs. Mégis azt szeretném mondani, hogy megpróbáljuk, te-

hát én most a posta vezetése nevében azt ígérem, hogy megpróbáljuk megoldani.

Wisinger István:

Min múlik ezt?

Tóth Illés:

Valahonnan messziről oda kell húzni két szál vezetékét. Nem tudom még, honnan.

Wisinger István:

Tessék mondani, hány olyan ember van, aki most irigységgel hallgatja odahaza, hogy Tóth Illés, a posta elnöke, ígéretet tett, hogy dr. Oszkó Tibor telefonkérelmét megpróbálja teljesíteni. Hányan fekszenek le azzal, hogy ez nekem is járna?

Tóth Illés:

Körülbelül 480 ezren. Ennyi várakozót tartunk nyilván.

Wisinger István:

Hogy lehet egyszerre elviselni 480 ezer ember gondját?

Tóth Illés:

Nehezen. Kérem, amikor fogadónapot tartok, olyan emberi sorsok vonulnak fel előttem, amelyek jó két-három napra hangulatilag teljesen hatnak rám. Valódi emberi sorsok. És csak azt lehet mondani, hogy elindultunk, hogy már teljesen más az ütem, a szándék, és ez ígér jövőbeli változást.

Wisinger István:

És valami reményt önnök is, ezek szerint, látom.

Tóth Illés:

Igen.

Wisinger István:

A következő néhány percben a hagyományos postai szolgáltatásokkal kapcsolatos kérdésekre szeretnénk választ kapni. Egyébként dicséret is jött: Szeretném megdicsérni az ébresztőt és a tudakozószolgálatot, mondja Adler Gyula Budapestről. Majd egy panasz a XIII. kerület Gyöngyösi út 55.-ből, ahol a kétemeletes lakóházban a postahivatal helyére több mint fél éve hírlapelosztót létesí-

tettek. Minden reggel két óra harminctől tizenöt autó érkezik és indul. Ajtócsapkodás, tülkölés, verekedés, kiabálás. A dobált újságkötegek zuhannak. Panaszt tettek a 62-es postánál és a tanácsnál. Intézkedés nem történt.

Dr. Oláh László:

Ismerjük ezt a kérdést. Az illetékes hivatalvezető figyelmét felhívtuk arra, hogy ezt a munkát sokkal csendesebben végezzék el, és az illetékes postaszerv olyan utasítást adott ki, hogy a jövőben úgy szervezzék meg a munkát, hogy a lakók nyugalma ne zavarják. Az ügyet a továbbiakban is figyelemmel kísérjük, és amennyire lehetséges, ezt a zajt ki fogjuk küszöbölni vagy minimálisra csökkentjük.

Wisinger István:

Önöknél nincs belső szabályzat arra vonatkozóan, hogy ezt eleve így csinálják? Hiszen nem lehet elkerülni, hogy a posta éjszaka is dolgozzon.

Dr. Oláh László:

De van, mert itt olyan szolgáltatásról van szó, hogy a reggeli hírlapkézbesítés előkészítése céljából gyülekeznek az úgynevezett négyórás hírlapkézbesítők, hogy ott a küldeményeiket átvegyék. És az valóban ajtócsapkodással jár. Szíves elnézést kérek ezért, mi próbáljuk ezt a zajt minimálisra csökkenteni.

Wisinger István:

Ha már szóba került a hírlapkézbesítés, gondolom az sem jelent újdonságot önöknek, hogy ezzel igencsak elégedetlen továbbra is a magyar lakosság. Azt kell, hogy mondjam, hogy naponta érik apróbb vagy nagyobb atrocitások. Lehet-e ezen egyáltalán változtatni? Nem akarom most felsorolni az összes problémát, attól kezdve, hogy nem érkeznek meg időben a lapok. Például a mi házunkban előfordult, hogy a lapokat — valószínűleg a szabadságolás ideje alatt — az ideiglenes kihordó egyszerűen odacsapta a lépcsőre azzal, hogy harminckilenc lakás lakói válogasság ki maguknak. Ilyen rémtörténeteket, gondolom, sokan tudnának mondani. Én nem akarom felidézni a problémákat, hanem azt szeretném

kérdezni összefoglalásként, hogy nincs-e erre valamifajta jobb módszer, vagy mondjuk nem lehetne-e ezt például gmk-ban megoldani, hogy előbbre lépünk.

Dr. Oláh László:

1952 óta foglalkozunk lapterjesztéssel a Népgazdasági Tanács határozata alapján. Ezzel kapcsolatosan szükséges megjegyezni azt, hogy általában — a szocialista országok kivételével — egyetlen ország sem foglalkozik postai hírlapterjesztéssel. A hírlapok a megjelenés napján a címzettek levélszekrényébe kerülnek. A hírlapküldemények száma időközben, a gazdasági élet változásával egyidejűleg rohamosan emelkedett és odáig jutottunk, hogy ma a Magyar Posta négymillió-háromszázezer hírlapot kézbesít. Ez óriási mennyiség. Most a hírlapok kézbesítésével elsődlegesen olyan kézbesítők foglalkoznak, akik nem teljes munkaidőben alkalmazottai a postának, és valóban el kell ismernünk, hogy ez a szolgáltatás nem hibamentes.

Wisinger István:

Nagyon tapintatosan tetszik fogalmazni.

Dr. Oláh László:

Hogy miért nem létesít a posta vgmk-kat, vagy egyéb lehetőségeket miért nem kutat föl? Erre vonatkozó utalás az elnöki beszámolóban az Országgyűlésen is elhangzott, és azóta a Magyar Posta nagyon alaposan foglalkozik azzal a gondolattal, hogy milyen feltételek mellett lehetne a hírlapok kézbesítését megbízhatóbbá tenni. Valóban, mi ezt a szolgáltatást nem kívánjuk a jövőben kizárólagos joggal gyakorolni, s mind a feladatot, mind a kötelezettséget tovább vinni.

Wisinger István:

Magyarul: a monopolhelyzetről lemondanak majd.

Dr. Oláh László:

Arra gondoltunk, hogy a hírlapszolgálatba beengedünk olyan magánvállalkozásokat, olyan közösségeket, amelyek meghatározott keretek, feltételek mellett egy-egy adott területen esetleg kísérleti jelleggel foglalkoznának a hírlapszolgálatl.

Wisinger István:
Mikortól?

Dr. Oláh László:

Erre vonatkozóan vannak már elképzelések, illetőleg a gyakorlatban ilyenek működnek is. Úgy tudom, hogy Rákospalotán működik egy ilyen, és Miskolcon is kísérleti jelleggel foglalkoznak már vgmk keretén belül a hírlapok kézbesítésével.

Tóth Illés:

Én csak annyit tennék hozzá, hogy 167 gmk dolgozik a postán, több hírlappal. A monopohellyel kapcsolatban azt szeretném jelezni, hogy a magyar sajtóért négyen dolgoznak: a szerkesztőségek, a kiadók, a nyomdák és a posta. Ez a négy szervezet most jelentésben tárja fel a további utat, és benne szerepel annak a vizsgálata is, hogy lehet-e jobb szervezetet csinálni. És ez a jelentés ebben az évben az illő fórumokat megjárja, s ezek fogják eldönteni, hogy merre menjen a magyar sajtóterjesztés.

Wisinger István:
Terveznek-e postai díjszabásemelést?

Dr. Oláh László:

Igen. Szeretnék nagyon röviden válaszolni arra, hogy miért. Először, mert nálunk is felment a benzin, az olaj, a villany ára. És ahogy visszaemlékszünk rá, bizony 4500 gépkocsi és 2000 motorkerékpár kell ennek a szolgáltatásnak az ellátásához. Azonban nem ez a fő motívum, hanem az, hogy idáig úgy volt, hogy a telefon például a bevételeiből finanszírozta a költségeit, befizette az államnak az adót, és ami maradt, abból fejlesztett, és a dolgozói érdekeltségét finanszírozta. Most ehhez hozzá jön két elem. Az egyik, hogy a Magyar Postának ehhez a hetedik ötéves tervéhez van 12 milliárd visszterhes adóssága. Tehát úgy tudunk mi 400—420 ezer telefont csinálni, hogy felvettünk 12 milliárd hitelt, ennek az éves részét vissza kell vezetni. A másik pedig az, hogy a nyolcadik ötéves tervben nagyobb sajtóforrással kell rendelkezniünk. Ezt a tarifarendezésekkel lehet megtenni. Hozzá szeretném tenni, hogy ez még csak terv. Kérdés, hogy kapunk-e rá engedélyt vagy sem.

Wisinger István:

Ez a tarifaemelés egyben azt is jelentené, hogy esetleg a szolgáltatás jobb lenne? Van egy kedves kollégám, aki humoráról ismert, úgy hívják, hogy Rockenbauer Pál, és a lélkemre kötötte a következő kérdés feltételét:

Egyforintos bélyeggel általában két nap alatt megérkezett egy közönséges levél valamikor. Ma ugyanez négy forintba kerül, és a levél utazása eltart a duplájáig. Vagyis, ez azt jelenti, esetleg, hogy ha tovább emelik a díjszabást, egyre lassúbb lesz a posta?

Dr. Oláh László:

Természetesen nem díjszabás kérdése ez. De feltétlenül figyelembe kell venni azt is, hogy amikor a Magyar Posta kiigazítja, javítja, vagy éppen emeli a hagyományos postai vagy távközlési szolgáltatások díjait, akkor ezt feltétlenül annak alapján teszi, hogy figyelembe veszi a nemzetközi szabályozást is. Tehát hogyha a posta és távközlés nemzetközi szervezetei felemelik egy-egy szolgáltatás díját a nemzetközi forgalomban, akkor a Magyar Postának is, és minden ország postájának kötelessége, hogy az adott feltételek mellett revízió alá vegye postai és távközlési tarifáit. Előfordult már velem is, hogy egy levél a feladást követő második, harmadik vagy negyedik napon érkezett meg hozzám.

Wisinger István:
Ilyenkor a postát szidja?

Dr. Oláh László:

Az okát keresem, hogy az az összeköttes rend, az a járatí rend, az a továbbítási rend, amelyet a vasút közreműködésével, vagy a közúton kialakított a Magyar Posta, megfelelő-e a korszerű minőségi szolgáltatásnak, amelyet mi elképzeltünk. A posta vezetése nagyon gyakran elemzi és ellenőrzi az ügynevezett átfutási időket. Nagyon sok érdekes adatot kapunk, és ahol azt tapasztaljuk, hogy egy-egy területen — mondjuk éppen Budapesten — az ügynevezett átfutási idő a feladástól a kézbesítésig hosszabb vagy nem csökken, akkor ennek az okát nagyon alaposan megvizsgáljuk. Ezt jelenleg is csináljuk, és minden olyan lehetőséget, olyan

módszert felhasználunk, amelynek révén valamilyen formában le tudjuk csökkenteni a küldemények átfutási idejét.

Tóth Illés:

Szükségszerű dolog, hogy másképp gondolkozzon a posta vezetése és a postás. Miért? Mert ahhoz a programhoz, amelyről itt már beszéltünk: az egész posta közgazdasági kondíciójának a javításához az szükséges, hogy évente két százalékkal nőjön a hagyományos postaszolgáltatás mennyisége, és évente mintegy hat százalékkal növekedjen a telefonforgalom. Nekünk ezt a szolgáltatást el kell végeznünk ahhoz, hogy gazdaságilag meg tudjuk őrizni a célokat, hogy a programot végre lehessen hajtani. Ehhez természetesen változó üzletpolitikára van szüksége a Magyar Postának. Ennek a változó üzletpolitikának a fő jelszava, hogy a meglévő szolgáltatásoknak, tehát a meglevőknek (amelyekkel keressük a pénzt, amiből a kedves postás munkatársainknak kijön a bérük, és amivel megjön a fejlesztéshez szükséges forrás) a hibáit fel kell számolni.

Wisinger István:

Önök hogy ítélik meg az ablaknál dolgozó emberek munkáját? A kérdezők ugyanis elég kritikusak. Például ez is:

„A postahivatal: szolgáltató. A kézbesítés, a pénzfelvétel: szolgáltatás. Sok helyen úgy viselkednek, mintha bűnözőkkel állnának szemben, akik annyira elvetemültek, hogy levelet akarnak feladni, és sietnek.”

Más: „A nagybudapesti postahivatalokban, például a Krisztina körúton, a Nyugati pályaudvaron előfordul, hogy négy-öt pénzbefizetési ablak közül egy működik csúcsideőben, miközben hátul a dolgozók beszélgetnek.”

Számomra az a meghökkentő, hogy amikor átépítették például a Krisztinát, a renoválás nem azt eredményezte, hogy megérezzem: ide várják az embereket, Olyan oszlopok vannak ott, amelyek akadályozzák a forgalmat, és egy csomó ablak soha nincs nyitva. Tehát, hogy úgy mondjam, a lakosság és a posta kapcsolatában van egy metakommunikatív, másodlagos jel is, ez azt mutatja, hogy a posta nem különösebben örül, hogy olyan sokan nyüzsgünk ott.

Dr. Oláh László:

Ezeket, amiket elmondott, én is tapasztaltam a gyakorlatban. Előfordulnak olyan esetek, hogy az ablaknál ülő postás tisztviselők nem azzal a magatartáskultúrával szolgálják ki az ügyfeleket, mint ahogy tenniük kellene. Amikor tudomásunkra jutnak ilyen esetek, eléggé keményen és nagyon határozottan eljárunk az ilyen dolgozókkal szemben. De engedje meg, hogy megemlítssem, a Magyar Posta már évek óta nagyon sokat tesz a magatartáskultúra továbbfejlesztése érdekében. Több ezer postás dolgozó vett részt továbbképzéseken. Ezek keretében arra oktattuk a postásokat: hogyan kell az ügyfelekkel bánni, hogyan kell fogadni a kérdéseiket, hogyan kell viselkedni. Bevallom őszintén, hogy én a gyakorlatban is meg akartam erről győződni. Nagyon sok esetben inkognitóban kimegyek egy-egy hivatalhoz, és megfigyelem, hogy amikor mint ügyféllel találkozom velem, milyen a kiszolgálás. És ezért azt kell mondanom, hogy a postás dolgozók, különösen a csúcsideőben, a nagy forgalmi időben nagyon lelkiismeretesen, nagyon nagy hozzáértéssel, odaadással dolgoznak. Ha egy-egy ügyfél rossz hangnemet üt meg, akkor esetleg a postás dolgozó sem reagál megfelelőképpen.

Wisinger István:

Ne haragudjon, én nem ezt vitatom. Én inkább azt kérdezem, hogy nem lehetne-e inkább a csukott ablakokat kinyitni?

Dr. Oláh László:

De igen. Amikor csúcscsúsforgalmi idő van, a hivatalvezetőnek a kötelessége úgy megszerveznie az ablakok nyitva tartását, hogy az a zökkenőmentes, gyors kiszolgálást elősegítse.

Tóth Illés:

Kaptam én egy kérdést, amely talán ide vág. A kérdés így szól: „Mit tenne ön, mint a posta elnöke, ha kedve szerinti feltételeket teremthetne meg, mit csinálna még a postán?” Nos, nem pénzt kérnék, nem technikát, hanem arra kérném a közel hetvenezer postást, hogy lázadjon fel néhány száz postás kollégájával szemben. Mert az a meggyőződésem — és ezt Oláh kolléga is elmondta

—, hogy a magyar postások döntő többsége becsületos, tisztességesen dolgozik, de van néhány száz, akik erre a munkára nem alkalmasak. Egyszerűen képtelenek más embert szolgálni. Azt kérném tehát a többségtől, hogy lázadjon fel, és szorítsa ki a szervezetből ezt a néhány százat.

Wisinger István:

Most én a többséget hadd védjem meg. Tessék mondani, ez a többség elég jól meg van fizetve ahhoz, hogy joga legyen föllázadni?

Dr. Oláh László:

Nincs, nincs. Mert maga a posta sincs megfizetve.

Tóth Illés:

Ha most a kérdésre nagyon röviden válaszolok, akkor azt kellene mondanom, hogy — nem a mi adatunk szerint — ma körülbelül a szocialista szektorban dolgozókhöz képest körülbelül kilenc százalék bérlamaradásuk van a postásoknak. Ezen változtatni kell. De ehhez megint szolgáltatni kell. Az ön kedves, humoros barátja azt kérdezte, hogy mi van előbb: a szolgáltatás, aztán a tarifa; vagy tarifát emelünk, és aztán szolgáltatunk? Nos, az a helyzet, hogy ez a néhány száz munkatársam, akit hiába kérünk, hibát hibára halmoz, és nemcsak a postát, hanem a többséget is lejárátja.

Wisinger István:

Önnek megvannak a lehetőségei, eszközei, hogy szükség esetén ettől a néhány száztól megszabaduljon?

Tóth Illés:

Én azt hiszem, ma már . . .

Wisinger István:

Van olyan helyzetben a posta?

Tóth Illés:

Igen, a munkaerőhelyzetünk az elmondottak dacára bizonyos területeken kezd javulni. A népgazdaságban a munkaerőpiac javul . . . a hivatali munkában, a kézbesítői munkában például már nem küszködünk létszámihiánnyal. Tehát pont azon a területen, ahol ezeket az apróságokat meg lehetne

oldani. Azt hiszem, eljön annak az ideje, hogy neki lehetne fogni.

Dr. Oláh László:

Igen, ezzel kapcsolatban még engedjék meg, hogy megjegyezzem: mi évekkel ezelőtt szerveztünk különböző tanfolyamokat. Ezek szakmai, úgynevezett mosolytanfolyamok voltak, de ezeknek a tanfolyamoknak az anyaga öt-tíz évvel ezelőtti magatartásra, nemzetközi tapasztalatra épült.

Wisinger István:

Mibe kerül egy ilyen mosolytanfolyam?

Dr. Oláh László:

A posta ezeket hivatalból rendezi, óradíjakat fizetünk, és bizony eléggé sok pénzbe kerülnek.

Wisinger István:

Ha én ülnék az ön székében, én ezt a pénzt béremelésre fordítanám. Az embereket felesleges megtanítani mosolyogni ott, ahol nem az a dolguk.

Dr. Oláh László:

Igen, de itt elsősorban nemcsak mosolygásról van szó, hanem arról, hogy hogyan kell az ügyfeleket kulturáltan kiszolgálni. Most mi ezeket a tanfolyamokat tovább akarjuk fejleszteni, és nem elsősorban azért akarjuk továbbfejleszteni, hogy szebben mosolyogjanak, hanem hogy hogyan adjanak pontos felvilágosítást udvariasan, szakmai nyelven, a szakmai szabályoknak megfelelően.

Wisinger István:

Milyen kártérítést fizet a posta egy elveszett ajánlott levélért, ha viszonylag kicsi az anyagi, de nagy az erkölcsi kár?

Dr. Oláh László:

Az ilyen küldeményekért kétszáz forintot fizet a posta. Ez egy átalányösszeg, kialakításánál a belföldi tarifákat és a nemzetközi szabványokat is figyelembe vettük.

Wisinger István:

Akkor is, ha abban milliókat érő gondolat van?

Dr. Oláh László:

Ha milliókat érő *gondolat*? Jó, hogy ezt hoztátette. Mert ha milliókat érő valami más is van benne, akkor nem az ajánlott levél küldeményfaj alkalmas erre, hanem az értéklevél.

Wisinger István:

Itt egy érdekes kérdés, nemcsak a tényei, hanem a stílusa miatt is:

„Lupa-szigeten ma nincs egyetlen működő telefon sem. 1934 és 83 között volt nyilvános állomás, de öt éve egy teherautó megrongálta az oszlopot, a vezetékét a törött oszlopra rakták vissza; így, ha magas volt a vízállás, a hajók rendszeresen leszakították. Most már senki nem törődik vele. Nyolcvan család maradt telefon nélkül, pedig az ügy jóindulattal a korábbi állapotba hozható. Itt sem a pénzhány, sem a vonalhiány, sem pedig valamilyen magasabb kollektív érdek nem jelenthet akadályt, mi csak azt kérjük, hogy állítsák helyre az 1934-es állapotot.”

Tóth Illés:

Válaszom: Lupa-szigeten két telefon volt, és mind a kettőt elvágta, de egy már újra működik. Május harmadikán, ez évben, egy hajóhorgony elvágta a kábelt, amelyik a szigetre bevezetett. Ekkor a honvédség segítségével a posta ideiglenesen felállított két oszlopot, és azon feszítette ki a kábelt, de belógott, ezt is elszakította egy uszály. Ezért végül a honvédségtől rádiótelefont kértünk kölcsön, ez már működik; a másodikat pedig most fogjuk felszerelni. Tehát mind a két telefonkapcsolat a szigettel helyreáll.

Wisinger István:

„A telefonkérvényben van egy olyan rubrika, hogy elnöki tanácsi kitüntetés van-e? Miért van ez? Másnak is lehet szüksége telefonra.”

Egyébként a kérdezőnek a Minisztertanács által adományozott kitüntetés van, tehát olyan valaki kérdez, aki beírhatja, hogy van, de kérdezi, miért van erre egyáltalán szükség.

Dr. Oláh László:

Mert előnyben részesül az, akinek a munkáját magas kormány szinten elismerték. És ez nem csak a telefontal van így. Az egyetemi felvételeknél, a lakásügyeknél, tehát minde-

nütt preferálják azokat a dolgozókat, akiknek kormányzati elismerés kíséri a munkáját. En emberileg is meg vagyok erről győződve, hogy ez helyes.

Wisinger István:

A 783-517-es telefonszámról (Ady Endre utca 76.) a számlával kapcsolatos reklamációról kérdeznek.

Hogyan bizonyíthatja az előfizető a postának az igazát, mert hogy a posta hogyan bizonyítja azt az előfizetővel szemben, azt nagyjából tudjuk.

Tóth Illés:

Egyrészt azt kell mondanom, hogy van hibás számla, amiben túlszámlázás van. Mi történik akkor, ha panasz van? (Panaszt emelni egyébként az illetékes telefonközpontnál lehet.) A posta előveszi az előfizető előző hat hónapi átlagforgalmát, és megnézi, mit volt bejelentve műszaki hibának. Ha olyat talál, ami túlszámlázást okozhat, akkor jóváírja. Ha nem talál olyan műszaki hibát, tovább vizsgál. Megvizsgálja a számlálót, az áramköröket és így tovább, és előállhat olyan helyzet, hogy nem talált indokot. Ekkor jön a bizalmatlanság. Mi azt mondjuk a posta dolgozóinak, hogy ha bármilyen indokot találnak, írják jóvá. Ez a jelen. A jövő? Új technika fog bejönni a telefonközpontba, ez majd tud részletes számlákat készíteni, ha az előfizető ezt kéri. Tehát a havi forgalmát részletezi: mikor kit hívott, hány percig beszélt. Ez helyre fogja állítani a bizalmat.

Wisinger István:

Általában milyen a posta viszonya a sajtóval, a nyilvánossággal?

Tóth Illés:

Úgy ítélem meg, hogy javuló. Országgyűlési beszámolóink elkészítéséhez a sajtó számos képviselője tanácsokat adott, részt vett a munkában, és végigkísérte ennek az anyagnak a teljes kibontakozását, vitáját. Én úgy gondolom, hogy ma a sajtó észrevételeivel — hivatalosan, vagy barátilag — nagyon sok segítséget ad a munkánkhoz.

Még mindig nem elég

Vélemények a kibontakozási programról

Az emberek többsége jelentőseknek és reálisaknak tartotta a Központi Bizottság júliusi ülésén elhatározott változtatásokat, de úgy látta, hogy ezek nem elegendők az ország gazdasági helyzetének lényeges javulásához.●

A KB-üléstről majdnem minden budapesti hallott (92 százalék), de a tanácskozást csak egyharmaduk sorolta az előző hét legfontosabb eseményei közé. Ebben az is szerepet játszhatott, hogy az emberek figyelmét jó részt még a korábbi események — főként a személyi változások — kötötték le. (Ezeket például 20 százalékuk említette). A kérdezettek nagy többségét (82 százalékát) valamilyen mértékben mégis foglalkoztatták a KB-ülésen történtek, ezek 46 százalékuknál személyes beszélgetések témájává is váltak.

A budapestiek 57 százaléka úgy gondolta, hogy a KB-ülés összehívását a súlyos gazdasági helyzet indokolta, de csak 14 százalékuk mondta azt, hogy az ülés célja a gazdasági-társadalmi kibontakozás programjának az elfogadása volt.

A fentieknek nem mond ellent az, hogy rákérdezésre az emberek többsége (70 százaléka) tudott a programról: ezen belül 22 százalékuk — állítása szerint — teljes egészében ismerte annak tartalmát, 48 százalékuk pedig részlegesen. Azok, akik a sajtóból (is) tájékozódtak a Központi Bizottság üléséről, sokkal nagyobb arányban ismerték a dokumentum tartalmát, mint azok, akik csak a televíziót nézték.

A KB állásfoglalását ismerők majd kétharmada úgy vélekedett, hogy az a valóságosnak megfelelően értékelte az ország hely-

zetét; 21 százalék úgy látta, hogy a ténylegesnél jobbnak, 11 százalékuk pedig úgy, hogy a ténylegesnél rosszabbnak tüntette fel az állapotokat. A kialakult gazdasági helyzetért a kormányt, a pártot és a vállalati vezetőket hibáztatták a legtöbben (46, 39, illetve 34 százalék).

Az iskolai végzettség emelkedésével egyaránt nőtt azoknak az embereknek az aránya, akik túl optimistának tartották a helyzetelemzést, és azoké, akik a felső vezetést tették felelőssé a kialakult gazdasági helyzetért.

A budapestiek háromnegyede nagyoknak, alapvetőeknek minősítette a programban megjelölt változásokat; és csak 15 százalékuk nem tartotta ezeket jelentőseknek.

A válaszadók között azok voltak többségben (arányuk közel kétharmadot tett ki), akik bíztak a kibontakozási program megvalósulásában; a kételkedők aránya 24 százalék volt. Az azonban figyelemre méltó, hogy a kételkedők határozottabban fogalmazták meg álláspontjukat, mint a bizakodók.

Bár a megkérdezettek többsége jelentősnek és reálisnak tartotta a programot, a benne foglalt változásokat csak 36 százalékuk látta elegendőnek az ország gazdasági helyzetének lényeges javulásához; 51 százalékuk kevesellte őket. A szkeptikusan véle-

● A felmérés 1987. július 6-án készült a főváros lakosságát megközelítően reprezentáló 384 telefonelőfizető körében.

kedők között az átlagosnál nagyobb arányban szerepeltek a 40 éven aluliak és az iskolázottabbak.

A budapestiek döntő többsége úgy tudta, hogy a határozat az életszínvonal csökkenését helyezi kilátásba (77 százalék), és újabb áremeléseket irányoz elő (76 százalék). Meglehetősen sokan értelmezték úgy az állásfoglalást, hogy munkanélküliséggel is számolni kell (58 százalék). Megoszlottak a vélemények abban a kérdésben, hogy a program a piaci gazdálkodást vagy a központi irányítást kívánja-e erősíteni; a válaszadók 44 százaléka az előbbi törekvést olvasta ki a dokumentumból, 22 százalékuk az utóbbit, 20 százalékuk pedig mindkettőt.

Az állásfoglalást ismerők fele látott valamilyen különbséget a mostani és a korábbi párthatározatok között. 28 százalékuk vélekedett úgy, hogy ez a program határozottabb és nyíltabb; körükben az átlagosnál többen voltak a párttagok.

Meghaladta az egyharmadot azok aránya, akik hiányoltak valamit a programból. A legtöbben (14 százalék) azzal indokolták a hiányérzetüket, hogy a célkitűzések túl általánosak. A válaszadók 8 százaléka a felelősség megállapítását, a vezetőkkel és a vezetéssel kapcsolatos kritikai állásfoglalást hiányolta a dokumentumból, 7 százalékuk pedig azt kifogásolta, hogy nem tárgyalta kielégítően a nyugdíjasok helyzetét, illetve más szociális problémákat.

Az emberek várakozásait jelzi az, hogy a kibontakozási program ismeretében hány „szűk esztendővel” számoltak a továbbiakban. Közele — két éven belüli — javulásra nagyon kevesen gondoltak (5 százalék). A budapestiek fele még három-hat nehéz évre számított, 45 százalékuk pedig ennél is többre.

Csató Gábor — Farkas Katalin

➔ **ABSTRACT:** According to a telephone poll, the majority of people considered the changes promoted at the July session of the Central Committee of the HSWP to be significant and really necessary, but they thought these were not sufficient for a considerable improvement of the economic situation of the country.

Ezeket már semmi sem ellensúlyozza

Vélemények az áremelésekről

Az 1987 júliusában bejelentett érintkezéseket az áprilisiaknál is rosszabbnak fogadták az emberek. A legsúlyosabban a háztartási energiahordozók drágulása érintette őket.●

A vizsgálat időpontjában főleg az előző napon bejelentett áremelések kötötték le a budapestiek figyelmét. Ezeket 74 százalék említette az embereket leginkább foglalkoztató kérdésként, s további 8 százalékuk is megjelölési gondokra utal. Az érintkezések

minden más kérdést háttérbe szorítottak az emberek fejében: így az adóreformot 12 százalékuk említette a közvéleményt legjobban foglalkoztató kérdésként, a kibontakozási programot pedig 4 százalékuk.

Az áremelésekről gyakorlatilag mindenki

● A felmérés a főváros lakosságát megközelítően reprezentáló 390 telefonelőfizető körében készült.

tudomást szerzett. A budapestiek mintegy fele, 48 százaléka a tömegtájékoztatási eszközökből értesült róluk először, a másik fele pedig személyes információcsatornákon keresztül.

A lakosság nagy része tájékozott volt az érintett termékek köréről. Arra a kérdésre válaszolva, hogy minek emelték az árát, az emberek 95 százaléka említette meg a pékárut, 86 százaléka a háztartási energiahordozókat, 71 százaléka a benzint és 59 százaléka a dohányárut.

Ezúttal is voltak olyan termékek, amelyeknek az előzetes híresztelésekkel szemben nem emelkedett az ára. (A kérdezettek 53 százaléka hallott ilyenekről.) Sokan említették a cukrot; ennek drágulására a válaszolók 38 százaléka számított. Más áruféleségekről (például az autóról, a tejtermékekről, a húsról) csak kis mértékben terjedtek el ilyen hírek.

A budapestieket a háztartási energiahordozók árának az emelése érintette a legkedvezőtlenebbül: 57 százaléka ezt minősítette a legsúlyosabbnak a saját, illetve a családja szempontjából. Az emberek 18 százaléka a liszt és a kenyérféleségek drágulása okozta a legnagyobb problémát. Jóval kevesebben értékelték így a benzin és a dohányárak drágulását (9, illetve 3 százalék).

A kérdezettek 29 százaléka azt mondta, hogy az áremelések között nem volt olyan, amely ne érintette volna érzékenyen őt és családját. Elenyésző kisebbségük nyilatkozott úgy, hogy a háztartási energiahordozók drágulása nem érinti érzékenyen (7 százalék); ezek az arányok a kenyérféléknél 14, a benzinnél 17, a dohányáraknál pedig 34 százalékot tettek ki. Az életkor növekedésével nőtt a háztartási energiahordozók, és csökkent a benzin drágulására érzékenyen reagálók aránya.

A budapestiek kétharmada tudott olyan intézkedésekről, amelyek az áremelések hatását próbálták ellensúlyozni, de ezek többsége, 69 százaléka úgy látta, hogy a kompenzációnak alig vagy egyáltalán nincsenek arányban a plusz kiadásokkal.

Arra a kérdésre, hogy miért most került sor az intézkedésre, a megkérdezettek 30 százaléka semmit nem tudott válaszolni. A legtöbben a rossz (romló) gazdasági helyzettel magyarázták az áremeléseket (57 százalék), és azt is elég sokan hangzották, hogy a gazdaságpolitika, illetve a vezetők hibái miatt került sor az intézkedésre (20 százalék).

Ez az intézkedés a korábbiakhoz képest is rendkívül kedvezőtlen fogadtatásra talált: az emberek 45 százaléka kisebb áremelésre számított, 21 százaléka pedig teljesen váratlanul érte az intézkedés. Áprilisban ezek aránya csak 26, illetve 12 százalék volt.

A budapestiek 54 százaléka úgy vélekedett, hogy az emberek többsége felháborodással fogadta az áremeléseket. 17 százaléka elkeseredettséget, tehetetlenséget, kényszerű belenyugvást tapasztalt, és csak 11 százaléka látta úgy, hogy az emberek általában megértéssel fogadták az árváltozásokat. Azok, akiket váratlanul ért az áremelés, gyakrabban beszéltek felháborodott fogadtatásról (73 százaléka), mint azok, akik számítottak rá (48 százaléka).

Az áprilisi áremelésekhez képest 43-ról 54 százalékra nőtt azoknak a budapestieknek az aránya, akik úgy látták, hogy az intézkedések nagy vagy szinte elviselhetetlen megterhelést okoznak nekik, és 12-ről 3 százalékra szűkült azoknak a köre, akik úgy gondolták, hogy ez az esemény lényegében nem változtat az életükön. Azok a kérdezettek, akiknek nagy vagy elviselhetetlen megterhelést jelentett az áremelés, gyakrabban beszéltek az emberek felháborodásáról (62 százaléka), mint azok, akiknek kisebb megterhelést jelentett (44 százalék).

Akárcsak a tavaszi áremelések után, a budapestiek most is úgy vélekedtek, hogy ez az intézkedés a családok közel felére (100 családból 45-re) ró szinte elviselhetetlen anyagi terhet. 21-ről 30 százalékra nőtt azoknak az aránya, akik úgy látták, hogy ezek az emberek semmit sem tehetnek helyzetük javítására, és továbbra is 20 százalékot tett ki azoké, akik nem tudták, hogy mit

tehetnének. A korábbinál kevesebben láttak megoldást a pluszmunka-vállalásban (tavasszal 36, nyáron 28 százalék) és a további lemondásban, a takarékosabb életvitelben (28, illetve 19 százalék).

A közeljövőt illetően is pesszimistább lett

a hangulat. Az áprilisi 65-ről 75 százalékra nőtt azoknak a budapestieknek az aránya, akik azt gondolták, hogy a közeljövőben még várhatóak jelentős központi ártéztékedések.

Csató Gábor — Virágh Eszter

➔ **ABSTRACT:** The population reacted to the price rises announced in July 1987 with more discontent than to those introduced in April. They were most affected by the rising costs of household energy sources.

Egyre szűkösebben

A gazdasági közhangulat alakulásáról

1987 tavaszán az emberek minden addiginál kedvezőtlenebbül ítélték meg az ország gazdasági helyzetét és személyes anyagi helyzetüket. ●

A megkérdezettek úgy látták, hogy 1986 teléről 1987 tavaszára tovább romlott az ország gazdasági helyzete; az ezt összesítő mutató értéke -12,5-ről -16,5-re csökkent. (1986 tavaszán még +17 volt.) Tovább emelkedett azoknak az embereknek az aránya, akik egyértelműen rossznak tartották a gazdasági helyzetet: 1986 telén az emberek 36 százaléka tekintette nagyoknak a gazdasági nehézségeket, 1987 tavaszán pedig 43 százalékuk. Ugyanakkor a lakosság jelentős része még mindig nem volt tisztában a problémák nagyságával és tartósságával.

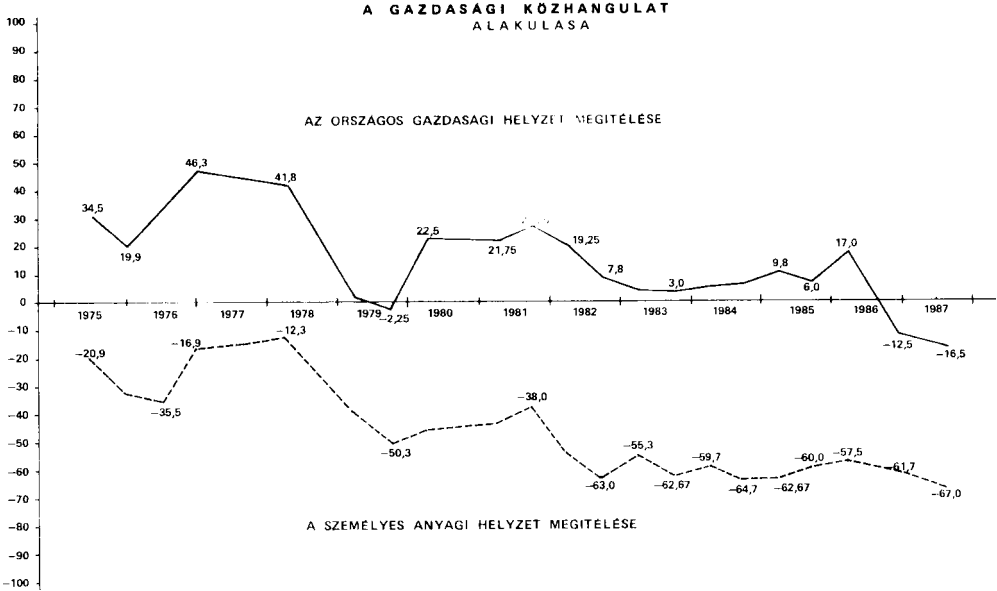
A személyes anyagi helyzet értékelése évek óta nagyon negatív, és 1987 tavaszán az emberek arról számoltak be, hogy tovább romlott a helyzetük. Az ezt összesítő mutató értéke -61,7-ről -67,0-re süllyedt. ●●

1986 teléhez képest néhány százalékkal többen mondták azt, hogy nőttek a mindennapi beszerzési, vásárlási nehézségek (44, illetve 47 százalék); azt, hogy az idén a keresetek emelkedése nem fedezi az árakét (85, illetve 89 százalék) és azt, hogy az elmúlt évben csökkent a reáljövödelmük (71, illetve 75 százalék).

Az inflációs évek tapasztalatainak sokasodásával egyre jobban növekszik azoknak az aránya, akik úgy gondolják, hogy az árak emelkedése kizárja az életszínvonal emelkedését. 1986 telén az emberek közel kétharmada vélekedett így, 1987 tavaszáig pedig már majdnem a háromnegyedük. Az 1986-os áremelkedéseket a megkérdezetteknek csak mintegy egyötöde érzékelte a hivatalos statisztika által kimutatott mértékűnek, a

- A felmérés a felnőtt lakosságot reprezentáló 1000 fős mintán készült.
- A mutatók értéke azt jelzi, hogy az országos helyzettel kapcsolatos (a gazdasági nehézségek nagyságára, tartósságára, az életszínvonal alakulására és a gazdasági fejlődés ütemére vonatkozó), valamint a személyes helyzettel kapcsolatos (a vásárlóerő alakulására, a bevásárlási nehézségekre, az árak és a bérek viszonyára vonatkozó) kérdéseknél milyen a pozitív és a negatív vélemények különbsége. A plusz (+) előjel a pozitív, a mínusz (—) előjel a negatív vélemények túlsúlyát jelzi. Az indexek értéke +100 és -100 között mozoghat.

többség nagyobbaknak vélte őket, így például 23 százalékuk 9–10 százalékosra becsülte az inflációt. A lakosság fele arra számított, hogy az 1987-es áremelkedések még nagyobbak lesznek.

1986 teléről 1987 tavaszára 49-ről 55 százalékra emelkedett azoknak az embereknek

az aránya, akik arról számoltak be, hogy nagyon szűkös körülmények között élnek, mert az utolsó fillérig be kell osztaniuk a pénzüket, vagy beosztással sem tudnak kijönni.

Pataki Judit

➔ ABSTRACT: The findings of a survey taken on a sample of 1000 individuals representing the adult population show that in the spring of 1987, people formed a worse-than-ever judgement on the economic situation of the country and on their personal financial situation.

A körülmények hatalma

Az anyagi helyzetet meghatározó tényezőkről

Az emberek egyre kevésbé gondolják azt, hogy életszínvonaluk alakulása tőlük függ. •

1987 tavaszán a közvélemény eléggé megoszott abban a kérdésben, hogy az emberek anyagi helyzetéért alapvetően mi, illetve ki tehető felelőssé. A megkérdezettek 48 százaléka úgy gondolta, hogy életszínvonaluk alakulása tőlük függ; 35 százalékuk viszont úgy látta, hogy egyértelműen azokon a körülményeken múlik, amelyekről nem tehet. 13 százalékuk úgy vélekedett, hogy anyagi helyzetüket kizárólag a véletlen, a szerencse határozza meg.

A válaszok megoszlását az iskolai végzettség befolyásolta a legjobban. A nyolc osztálynál kevesebbet végzetek többsége elsősorban magukat az embereket tette felelőssé a helyzetükért. Az iskolázottság emelkedésével számottevően csökkent azoknak az aránya, akik az embereket vagy a véletlent, és növekedett azoké, akik a körülményeket okolták. Az egyetemet végzetek többsége már az utóbbi álláspontot foglalta el. A nők inkább a körülmények és a véletlen hatalmát hangsúlyozták, a férfiak pedig az embereket. A budapestiek elsősorban a külső körülményektől tették függővé az életszínvonal alakulását, míg a községekben élők maguktól az emberektől.

Hét évvel ezelőtt, 1980-ban ugyanerre a kérdésre a mostanitól jelentősen eltérő válaszokat adtak az emberek. Akkor az aktív népesség 65 százaléka azon a véleményen volt, hogy életszínvonalának alakulását mindenki maga befolyásolhatja a legjobban, és csak 17 százalékuk tette felelőssé a külső adottságokat. Ez a véleményváltozás, vagyis a körülmények jelentőségének több mint

kétszeresére emelkedése egyértelműen az országos és személyes gazdasági helyzet romlásával hozható összefüggésbe.

Amikor az emberek saját szavaikkal fogalmazták meg, mi mindentől függ az, hogy mire viszik anyagilag, sokféle okot soroltak fel. Ezek közül kiemelkedtek a munkavégzéssel kapcsolatos személyes tulajdonságok, képességek, mint például a szorgalom, a munkaszeretet, a tehetség, az aktivitás (59 százalék). Ezután a képzettség, a végzettség, a foglalkozás, a beosztás következett (34 százalék), majd a munka és a kereseti körülmények (26 százalék), a takarékoság, a beosztani tudás (25 százalék), a véletlen, a szerencse (szintén 25 százalék) és a szülőktől, a családtól kapott támogatás (21 százalék). Ennél kevesebben, de még így is elég sokan tapasztalták úgy, hogy az összeköttetések, a protekcióktól, az ügyeskedéstől is függ az emberek anyagi jóléte (15 százalék).

A munkavégzéssel kapcsolatos személyes adottságokat az idősebbek említették a leg-többször. A fővárosiak és az iskolázottabbak jóval gyakrabban utaltak a protekcióra. A takarékoskodás fontosságát a falusiak emelték ki a leginkább.

1980-ban ugyanerre a kérdésre válaszolva még jóval kevesebb okot mondtak az emberek. Ez a változás nagy valószínűséggel azért következett be, mert napjainkban sokkal jobban foglalkoztatja a lakosságot az anyagi helyzet bármely vonatkozása, mint évekkel ezelőtt. Ugyanakkor a legjelentősebbnek tekintett okok sem egyeztek meg teljesen a két vizsgálat során. Mind 1980-ban, mind pedig

• A felmérés a felnőtt lakosságot reprezentáló 1000 fős mintán készült.

1987-ben a munkával összefüggő tulajdonságokat sorolták fel a legtöbben. 1980-ban ezután a takarékossgot, a beosztani tudást említették a leggyakrabban az emberek.

1987-ben viszont — mint már szó esett róla — jóval ritkábban utaltak erre a tényezőre.

Pataki Judit

➔ **ABSTRACT:** According to a recent poll carried out among the adult population, Hungarian people think less and less that they can influence their living standard.

Az elhelyezkedési nehézségektől a munkanélküliségig

Közvélemény-kutatás a foglalkoztatási problémákról

A munkaerőpiacon bekövetkezett változások nyomot hagytak a közvéleményben, s még több embert foglalkoztatnak a jövőben várható nozágások. ●

Míg 1984 őszén a megkérdezetteknek csak a kisebbik része, 42 százaléká mondta azt, hogy vannak elhelyezkedési nehézségekkel küszködő emberek, 1987 tavaszán már a többségük — 54 százalékuk — válaszolt így. A válaszok egyaránt mutatják az érintettség és a tájékozottság, a látókör hatását. A pályakezdő fiatalok az átlagnál jóval nagyobb arányban számoltak be elhelyezkedési problémákról. Az ide kapcsolódó további válaszok elsősorban a magasabb végzettségű fiatalok gondjaira utaltak. Részben az érintettség, részben az átfogóbb tapasztalatok tükröződtek abban, hogy az iskolázottsággal emelkedett az elhelyezkedési nehézségekről tudó válaszolók aránya (amely a diplomásoknál 67 százalékot ért el). A foglalkozás és a lakóhely szerinti különbségek az egyes rétegek területenként eltérő munkaerő piaci helyzetét jelzik: az értelmiségiek közül a fővárosiak, a fizikai dolgozók közül a vidékiek szóltak gyakrabban elhelyezkedési nehézségekről.

A személyes érintettség még közvetlenebbül fejeződik ki abban, hogy 1986 végén a községieknek már kevesebb mint az egyharmada látta úgy, hogy adott esetben könnyen el tudna helyezkedni (a fővárosiak 48 százalékkal szemben), és ugyanilyen nagy volt a nők észlelt hátránya a férfiakkal szemben. Mind a szellemi, mind a fizikai dolgozók között a szakképzetlen munkavállalók találtak a legszűkösebbnek a munkahelykinálatot. (A jövőbeli strukturális átrendeződések is ezeket a rétegeket érintik majd a legjobban.)

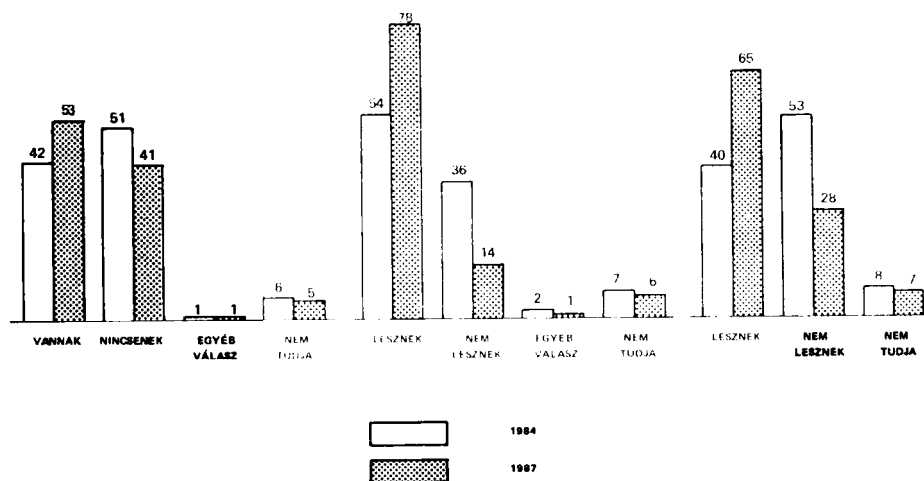
1986 ősze és 1987 tavasza közt tovább emelkedett és 78 százalékot ért el azoknak a kérdezetteknek az aránya, akik azt gondolták, hogy a következő években lesznek elhelyezkedési nehézségekkel küszködő emberek. A nagymértékű, több mint 10 százalékos emelkedés azzal az éles fordulattal mutat párhuzamot, amely az országot sújtó gazdasági nehézségek nagyságának és tartósságának a megítélésében következett be

● A felmérés a felnőtt lakosságot reprezentáló 1000 fős mintán készült.

VANNAK-E MAGYARORSZAGON OLYAN EMBEREK, AKIKNEK ELHELYEZKEDÉSI NEHÉZSÉGEIK VANNAK?

A KÖVETKEZŐ ÉVEKBEN LESZNEK-E OLYAN EMBEREK, AKIKNEK ELHELYEZKEDÉSI NEHÉZSÉGEIK LESZNEK?

A KÖVETKEZŐ ÉVEKBEN LESZNEK-E OLYAN EMBEREK, AKIK RÖVIDEBB-HOSSZABB IDEIG MUNKANÉLKÜLIEK LESZNEK?

a közvéleményben. Ha bizonyos eltérésekkel is, de már nincs olyan társadalmi csoport, amelyben a jövőbeli foglalkoztatási problémák felismerése ne vált volna általánossá.

A probléma tudatosulása a korábbinál erőteljesebben kapcsolódik a munkanélküliség fogalmához. 1984-ben a jövőbeli elhelyezkedési nehézségekkel számolóknak jelentős része még nem gondolt munkanélküliségre. Ma már a vélemények erősen összefüggenek egymással. Az 1984-es 40 százalékról 1987-re 65 százalékra nőtt azoknak a válaszolóknak az aránya, akik arra számítottak, hogy a következő évben lesznek olyan emberek, akik rövidebb-hosszabb ideig munkanélküliek lesznek.

A korábbi vizsgálatok során a munkanélküliséggel kapcsolatos ideológiai tisztázatlanság abban is megnyilvánult, hogy ezt a fogalmat az emberek nem szívesen alkalmazták a különböző konkrét szituációkra. A tartózkodás csökken, és ez bizonyára összefügg azzal, hogy lassanként átalakul a problémakör nyilvános kezelése. Ezzel

együtt még az elbocsátása miatt munkát kereső dolgozót is csak a megkérdezettek 54 százaléka minősítette munkanélkülinek (a vállalatmegszüntetés miatt állást keresőt 49, a végzettségének megfelelő munkát nem találó pályakezdőt 45, az elhelyezkedni akaró háziasszonyt pedig 31 százalékuk). Az ideológiai érzékenység fennmaradására utal, hogy a párttagok az esetek többségében kevésbé hajlottak a munkanélküliség fogalmához kapcsolódó értelmezésre, mint ahogyan az általános iskolázottsági szintjük indokolta volna. (Az egyes kérdésekben a diplomások 20–30 százalékkal nagyobb arányban adtak ilyen típusú választ, mint a legalacsonyabb végzettségűek.)

A munkanélküliségről alkotott kép átalakulását azok a változások jelzik a legjobban, amelyek az állatalanság magyarázatában következtek be. 1984-ben a megkérdezettek — ha egyáltalán elképzelhetőnek tartották a jövőbeli munkanélküliséget — főleg egyéni okokra (deviáns magatartásra, munkakerülésre stb.) vezették ezt vissza — szemben az

elhelyezkedési nehézségekkel, amelyeket már akkor is elsősorban a megfelelő helybeli munkaalkalmak hiányának, a pályakezdők gondjainak tulajdonítottak. Azóta mindkét jelenség magyarázatában nagyobb szerephez jutottak a társadalmi tényezők. A meglévő elhelyezkedési nehézségek egyik legtipikusabb okává a „túlképzéssel” összefüggő gondok, a képzettségnek megfelelő munkaalkalmak hiánya lépett elő. A jövőbeli munkanélküliség okai közt némileg háttérbe szorultak, 50-ről 44 százalékra csökkentek a deviáns viselkedésformák, s ugrásszerűen emelkedtek az elbocsátások és a vállalatmegszüntetések (7-ről 29, illetve 8-ról 20 százalékra). A társadalmi magyarázatok továbbra is az iskolázottabb csoportokon belül gyakoribbak.

A fenti eredmények értelmezésében nem mellékes, hogy a foglalkoztatási problémák hol foglalnak helyet a közvélemény érdeklődését kiváltó témák rangsorában. A legutóbbi adatok 1986 őszéről valók. Akkor az elhelyezkedési nehézségek mind a kérdezettek közvetlenül érintő, mind az általánosabb aggodalmat kiváltó problémák esetében a rangsor végén foglaltak helyet (7, illetve 13 megadott téma közt). A fentiekben ismertetett véleményváltozások azt valószínűsítik, hogy a foglalkoztatási problémák előbbre kerültek a rangsorban. Az azonban nem valószínű, hogy máris az elejére rukkoltak volna.

Tardos Róbert

➔ **ABSTRACT:** The findings of a recent opinion poll show that the changes taking place in the labour force market produced a considerable effect on public opinion and even more people are concerned about the transformations to be expected in the future.

A jelenlegi korhatár megfelelő

Vélemények a nyugdíjreformról

A budapestiek megfelelőnek tartják a jelenlegi korhatárt. •

A Központi Bizottság üléséről tájékozott budapestiek a tanácskozás napirendi pontjai közül a nyugdíjrendszer módosítását említették a leggyakrabban (77 százalék). Ez a kérdés az üléstől függetlenül is foglalkoztatta a fővárosiakat, hiszen 70 százalékuk már korábban is hallott arról, hogy ezen a területen változások várhatók.

Bár a Központi Bizottság üléséről kiadott közlemény nem tartalmazott konkrétumokat, azok közül, akik hallottak a nyugdíjrendszer módosításáról, szinte mindenki tudni vélte, hogy fel fogják emelni a nyugdíjkorhatárt, és meghosszabbítják a nyugdíj jogosultsághoz szükséges munkaviszony idejét (90 százalék). Ez már csak azért is figyelmet

• A felmérés az MSZMP KB 1987. áprilisi ülése után készült a főváros lakosságát megközelítően reprezentáló 400 telefonelőfizető körében.

érdemel, mert a megkérdezettek 73 százaléka úgy vélte, hogy a jelenlegi korhatár mind a nőknél, mind a férfiaknál megfelelő, és a többiek egyenlően oszlottak meg azok között, akik magasnak és azok között, akik alacsonynak tartották.

További konkrétumként a megkérdezettek 12 százaléka említette a nyugdíjalap kiszámításának megváltozását, és 3 százalékuk a nyugdíj maximálását.

A nyugdíjrendszer megváltoztatásának

okairól szólva az emberek 37 százaléka mondta azt, hogy a nyugdíjból nem lehet megélni. 18 százalékuk említette meg azt, hogy a nyugdíjak között igazságtalan különbségek vannak. 10 százaléknál kevesebben utaltak a munkaerőhiányra, a továbbdolgozó nyugdíjasok nagy számára, a nyugdíjak értékvesztésére és arra, hogy az állam nem tudja fizetni a sok nyugdíjat.

Sz. M. — T. J.

➔ **ABSTRACT:** After the 1987 April session of the Hungarian Socialist Workers' Party a survey was taken among 400 telephone owners approximately representing the population of Budapest. According to the data obtained, the ideas concerning the modification of pension regulations would not be supported by the population.

Jut is, marad is?

Két közvélemény-kutatás az adóreformról

Az adórendszer megváltoztatására vonatkozó elképzelések már tavasszal is komoly aggodalmakat váltottak ki a közvéleményből, és a későbbiekben csak fokozódott a nyugtalanság. •

Az első felmérés idején még az volt a domináns vélemény, hogy az adóreform szociális indíttatású. A második felmérés idejére az a vélekedés került előtérbe, hogy az intézkedésre az államháztartás helyzete ad okot. Míg május elején a megkérdezettek 66 százaléka gondolta azt, hogy az adózási rendszer megváltoztatása elsősorban az igazságos, arányos köztelherviselés megvalósítását, az indokolatlan jövedelemkülönbségek csökkenését szolgálja, június közepén már csak 33 százalékuk vélekedett így. Ugyanakkor 33-ról 55 százalékra nőtt azoknak az embereknek az aránya, akik úgy látták, hogy az intézkedés a költségvetés bevételeinek növelését szolgálja.

A megkérdezettek mindkét alkalommal úgy vélekedtek, hogy az új adórendszer a rosszabb körülmények között élő embereket érinti majd súlyosabban. Mintegy negyedrésük azt gondolta, hogy nagy, vagy elviselhetetlen terhet fog okozni a fix fizetésből élőknek, a kis keresetűeknek és a nyugdíjasoknak. A nagy jövedelműekről viszont sokan azt feltételezték, hogy az adó nem okoz majd nekik gondot. Az így vélekedők aránya a két felmérés között még nőtt is: 44-ről 57 százalékra emelkedett.

Az emberek egyre jobban tartották a személyi jövedelemadó bevezetésétől. A kedvezőbb helyzetben levő budapesti telefonelőfizetők relatív többsége, 46 százaléka már

• A felmérések 1987. május elején és június közepén készültek a főváros lakosságát megközelítően reprezentáló 400 telefonelőfizető körében.

májusban is azt feltételezte, hogy az adó bevezetése kisebb vagy nagyobb gondot okoz majd neki, illetve a családjának, júniusban pedig már abszolút többségük, 55 százalékuk gondolkodott így. Ennél is borúlátóbban ítélték meg a válaszadók az adóreform általános társadalmi következményeit: az első felmérés idején 69 százalékuk mondta azt, hogy a jövedelemadó gondot okoz majd az emberek többségének, a második felmérés idején pedig 79 százalékuk. A borúlátók arányának növekedése mögött feltehetően az húzódik meg, hogy azok egy része, akik májusban még nem tudtak véleményt nyilvánítani ebben a kérdésben, júniusban már negatívan foglaltak állást. Ekkorra ugyanis pontosan annyival nőtt a borúlátók aránya, mint amennyivel a bizonytalanoké csökkent.

A budapestiek a várható adózási fegyelmet illetően meglehetősen szkeptikusak voltak: mindössze 15 százalékuk vélekedett úgy, hogy alig lesznek olyanok, akik megpróbálnak majd kibújni az adózási kötelezettségük alól. A megkérdezettek 25 százaléka egyharmad körülire, 21 százalékuk pedig a felére becsülte ezeknek az embereknek az arányát. 12 százalékuk arra számított, hogy az emberek többsége nem fogja bevallani a teljes jövedelmét, és 13 százalékuk arra, hogy szinte mindenki ezt fogja csinálni. A legtöbben úgy gondolták, hogy a maszekok (29 százalék), az „ügyeskedők” (24 százalék), a borraivalós, hálapénzes munkahelyeken dolgozók (18 százalék), és általában a nagy jövedelműek (16 százalék) próbálnak majd kibújni az adózás alól. A kételyt csak növelte, hogy a budapestiek háromnegyede

nem hitt abban, hogy az adóhivatal ellenőrizni tudná az adóbevallást.

Ami az adóreform makroszintű hatásait illeti, az emberek a vállalati szféra racionalizálására számítottak a leginkább. Döntő többségük egyetértett azzal a véleménnyel, hogy a vállalatok el fogják bocsátani a felesleges munkaerőt (81 százalék), és a veszteséges vállalatok nem tudnak majd fennmaradni az új körülmények között (75 százalék). Kevesebben fogadták el azt az állítást, hogy az új adórendszer munkanélküliséget fog okozni (48 százalék), és növelni fogja a gazdaság teljesítőképességét (szintén 48 százalék).

A budapestiek fele attól tartott, hogy az adóreform következtében gyorsabban nőnek majd az árak. 30 százalékuk úgy gondolta, hogy az új adórendszer nem befolyásolja majd az áremelkedések ütemét, 10 százalékuk pedig azt, hogy lassítani fogja az inflációt.

A megkérdezettek közel kétharmada osztotta azt a véleményt, hogy az új adórendszer hatására vissza fognak szorulni a magánvállalkozások.

Az adóreform által kiváltott aggodalmakat csak növelte, hogy a tájékoztatás nem tudta csillapítani az új adórendszerrel kapcsolatos információéhséget. A júniusi felmérés során az emberek 82 százaléka említett olyan újságcikket, rádió- vagy tévéműsort, amely viszonylag sok információt tartalmazott, és 76 százalékuk számolt be arról, hogy beszélgetett másokkal a várható adórendszerről. Ugyanakkor 81 százalékuk azt mondta, hogy nem tud eleget a változásokról.

Szurkos Mária — Timár János

 ABSTRACT: The poll taken in May and in June 1987 among 400 telephone owners in Budapest has led to the conclusion that the plans aimed at changing the system of taxation excited fears in public opinion already in spring, and this anxiety kept growing until the second survey.

Növekvő aggodalom

Közvélemény-kutatás az AIDS-ről

Az 1985 novemberében és az 1987 márciusában készült felmérések eredményeinek összehasonlítása azt mutatja, hogy az AIDS jelentős mértékben előtérbe került a közvéleményben. Ugyanakkor tágabb értelemben is növekedett az egészséget fenyegető veszélyek miatti aggodalom.●

Az emberiséget legjobban fenyegető veszélyek közül most is a háborút említették a legtöbben (73 százalék; 1985-ben 74 százalék). 16-ról 23 százalékra emelkedett azoknak az embereknek az aránya, akik fenyegetőnek érezték a környezeti ártalmakat, és kétszeresére, 15-ről 31 százalékra nőtt azoké, akik különféle betegségeket említettek. Az utóbbi növekedés elsősorban két konkrét betegség gyakoribb említéséből adódott: az AIDS-et most a megkérdezettek 19 százaléka tartotta fenyegetőnek (1985-ben 5 százalékuk), a rákot pedig 16 százalékuk (1985-ben 8 százalékuk). A környezeti ártalmak és a rákbetegségek miatti aggodalom fokozódása mögött a csernobili szerencsétlenség hatása húzódhat meg.

Ami az AIDS-et illeti, a legjelentősebb változás abban áll, hogy a betegség már nem ismeretlen a tömegek előtt. 1985-ben a megkérdezetteknek még több mint az egyharmada azt mondta, hogy egyáltalán nem hallott az AIDS-ről; 1987-ben már kevesebb mint egytizedük válaszolt így. Ám a nem teljesen tájékozatlan többség ismeretei továbbra sem voltak differenciáltak: az AIDS-ről valamilyen információval rendelkezők 28 százaléka semmi lényegeset sem tudott a betegségről, és csak 13 százalékuk tudta kettőnél több fontos ismervét megemlíteni.

Miközben az AIDS-szel kapcsolatos szakszerű ismeretek nem növekedtek számottevően, fokozódott az emberek aggodalma: az

1985-ös 33 százalékkal szemben most 49 százalékuk mondta, hogy aggódik vagy nagyon aggódik amiatt, hogy saját maga vagy valamelyik ismerőse megkaphatja a betegséget. Még inkább kifejeződik a szorongás terjedése abban, hogy a megkérdezettek 62 százaléka úgy látta: mások, „általában az emberek” aggódnak, vagy nagyon aggódnak emiatt — 1985-ben még csak 36 százalékuk gondolta így. Ugyancsak jelentősen, 43-ról 54 százalékra emelkedett azoknak az aránya, akik valószínűnek vagy nagyon valószínűnek tartották, hogy az AIDS széles tömegeket érintő járvánnyá válik.

Ugyanakkor lényeges változás állt be a hazai intézkedések ismeretében: míg 1985 novemberében a lakosságnak csak 52 százaléka tudott arról, hogy Magyarországon már tettek valamit az AIDS ellen, 1987 tavaszán már 81 százalék tartozott ebbe a csoportba. Igaz, akkor a tájékozottaknak csak 33 százaléka kevesellte az intézkedéseket, most viszont 42 százalékuk. A legtöbben a kutatómunka fokozását és az egészségügyben végrehajtandó szervezeti intézkedéseket sürgették.

Az AIDS-szel kapcsolatos tájékoztatás még mindig nem elégíti ki teljesen a lakosság igényeit: 43-ról 29 százalékra csökkent azoknak az embereknek az aránya, akik kevesellték a betegségről adott tájékoztatást, de továbbra is 17 százalékot tett ki azoké,

● A felmérés a felnőtt lakosságot reprezentáló 1000 fős mintán készült.

akik nem tartották elég őszintének. Ugyanakkor a felvilágosító kampány nem volt hatástalan. Ma már az emberek kevésbé érzik magukat kiszolgáltatottnak: az 1985-ös 72 százalékkal szemben 1987-ben 83 százalékuk állította, hogy ők is tehetnek valamit az

AIDS ellen. Ezen belül elsősorban a körültekintő partnerválasztás, a monogám párkapcsolat fontosságát ismerik fel egyre többen: ezt most közel kétszer annyian említették, mint korábban.

Hann Endre

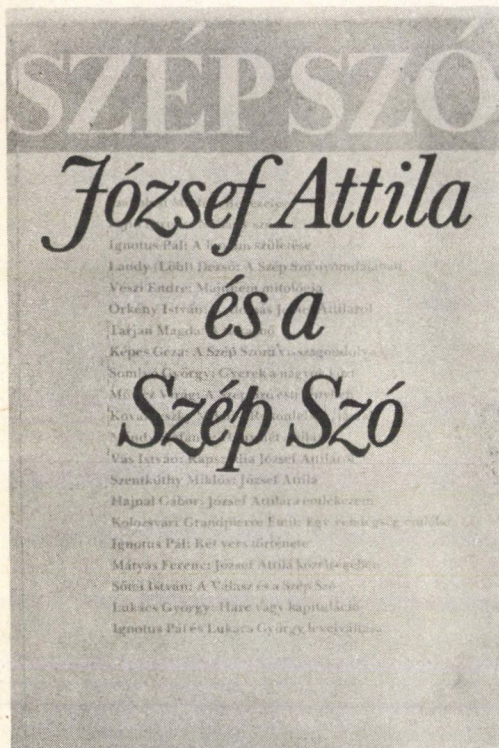
➔ **ABSTRACT:** A comparative analysis of the findings of surveys taken in November 1985 and in March 1987 shows that public opinion has become rather concerned about AIDS and, in more general terms, fears incited by the dangers threatening health have also increased.

Ikonemlék II.

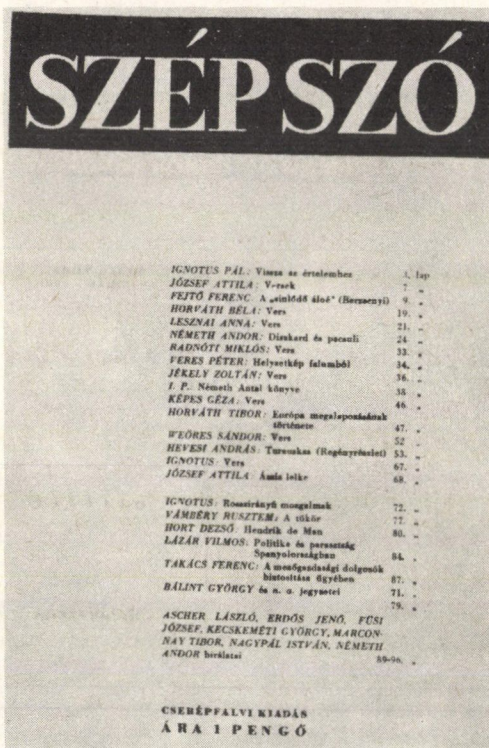
Stefanovits Péter rajza

Bűnbakkeresés vagy apológia

József Attila és a Szép Szó, Lapkiadó Vállalat, 1987.

A Szép Szó című, 1936 tavaszától 1939 őszéig létező, kiemelkedő jelentőségű baloldali folyóirat félszázados jubileuma széles körű irodalom- és eszméletörténeti érdeklődést és éles hangú — nem is mindig jóízű — vitákat keltett. Vajon azért kísérte fokozott figyelem, mert eddig „méltatlan tartózkodás és leértékelés” mutatkozott irányában — mint Gyertyán Ervin írja az Élet és Irodalom május 22-ei számában „Mégkésett emlékszám” című cikkében; vagy mert, mint Széchenyi Ágnes feltételezi, szintén az ÉS-ben — többek között Gyertyánnal is látenszen vitatkozó írásában — „egy ma újjáéledni látszó vita történelmi bátor-

A Szép Szó, Kossuth és Magvető Kiadó, 1987.

ságát idézi; (Lukács György nem tévedett, Élet és Irodalom, július 10.), azért-e, mint Agárdi Péter állítja a Szép Szó antológia utószavában, mert nem birtokoljuk kellően előtörténetünket, így a szakkutatások eredményei ellenére sincsenek a Szép Szó hiteles értékei, szellemi-erkölcsi hozadéka eleven, kreatív erővel jelen közvéleményünkben, nemzeti önismeretünkben, nem állíthatjuk egyértelműen.

Föltehetően valamennyi ok szerepet játszott a Szép Szó „újjáértékelési” törekvéseiben, mely része annak a hosszú távú megújulási folyamatnak, melynek során a társadalomtudományok a „tak-

tika dominanciájának” megszüntetésével megszűnnek a politika szolgálóleányai lenni, és a tudományos marxizmus eszközszerével vizsgálnak nem egészen befejeződő eszmetörténeti folyamatokat is, melyek politikai szempontból esetleg kényeseknek mondhatók.

A Szép Szó „újrértékelési” folyamata korántse most kezdődött: könyvészeti, bibliográfiai munkák, az egykori szerkesztőkkel készült fontos interjúk, értékelő- és vitacikkek sora jelent meg e tárgyban az elmúlt évtizedben, érdemben segítve hozzá a megalapozott tisztázáshoz. Kiemelkedik ezek közül Agárdi Péter Értéktrend és kritika című, 1982-ben kiadott munkája, melyben Fejtő Ferenc ellentmondásos pályájának egy szakaszát vizsgálja eszmetörténeti szempontból, és ennek során sok fontos, érvényes és megfontolásra érdemes megállapításra jut a Szép Szóra vonatkozóan is, mely a szellemi progresszió egyik élvonalbeli folyóirata volt a harmincas években. Agárdi Péter fejtegetései vitathatatlanra teszik azt az olykor vitatott tény, hogy a harmincas évek Magyarországán a következetes marxizmus és a népi plebejus eszmekör mellett a Szép Szó által képviselt szemléletnek is volt progresszivitása, történelmi jogosultsága és igazságérvénye.

A most megjelentetett két fontos kiadvány révén került a téma ismét előtérbe. Sorrendben az első a *József Attila és a Szép Szó* címet viselő, igen szép kiállítású könyv a Lapkiadó Vállalat jóvoltából látott napvilágot 1987 tavaszán (szerkesztette Hegyi Béla és Tarján Magda, a bevezető tanulmányt Szabolcsi Miklós írta). A második, a Kosuth és a Magvető Könyvkiadó közös könyvheti vállalkozása, *A Szép Szó* antológia, mely Bozóki András szerkesztésében fakszimilében teszi közzé a folyóiratból válogatott írásokat (lektorálta és az utószót írta Agárdi Péter).

A *József Attila és a Szép Szó* című dokumentumgyűjtemény, mely kortársi emlékezéseket tesz közzé (ezek részben a kötet számára készültek, részben már megjelent írásokból válogatták a szerkesztők) — egyértelműen igazolja Szabolcsi Miklósnak a bevezető tanulmányban leírt megállapításait: „József Attila . . . végig központi szerepet játszott a Szép Szóban . . . kezdettől fogva alapvető szerepet játszott kialakításában . . . a szépirodalmi rovatot teljes felelősséggel és nagy gondnal vezette . . . A Szép Szó nemcsak vállalta, hanem „zászlajára tűzte” József Attilát . . . A József Attila-kultusz, a József Attila-értékelés fő műhelye volt, és maradt, a Szép Szó megszűnéséig.”

Mindezek az állítások evidenciának tűnhetnek azok számára, akik végiglapozzák a Szép Szó példányait, lévén, hogy ott József Attilának csaknem ötven verse jelent meg (míg a Gondolatban mindössze egyetlen másodközlés), cikkeinek és

nyilatkozatainak sora, utolsó korszakának minden fontos írása. A *Dunánál* és a *Hazám* mintegy szerkesztőségi „rendelésre” született a tematikus számok élére. A leggazdagabb „tematikum szám” pedig az 1938-as februári volt, József Attila emlékére. A Szép Szóban jelentek meg továbbá a József Attila-értékelés máig érvényes alapdarabjai Németh Andor és Fejtő Ferenc tollából. A folyóirat programodó cikkének számít József Attila híres *szerkesztői* üzenete a Szép Szó második számában (1936. ápr.). Nem az utókor belemagyarázása, hogy itt az emberközpontú és emberszabású szocializmus alapelvért rögzíti prózában a költő, aki versében azt írta: „Jöjj el, szabadság! Te szűlj nekem rendet, / jó szóval oktasd, játszani is engedd, / szép, komoly fiadat!”

Nemcsak a bűnbakot kereső kortársak vádolták éppen a Szép Szót József Attila sorsáért (és nemcsak múlt időben: lásd Illyés Gyuláné József Attila utolsó hónapjairól szóló, 1987-ben megjelent könyvét), hanem a bűnbakot kereső politikusok is. Bizonyos korszakokban József Attila és a Szép Szó között feltételezett szakadék melyítése volt az elvárt irodalomtörténeti feladat.

Ez ugyan már rég a múlté, mégis jelentős ez a kiadvány ebből a szempontból is. Nagyszerű írások világítják meg éles fényvel a költő és szerkesztő József Attilát, és még a nem író emlékezők is láttató erővel idézik fel alakját és szellemét. Az emlékezők rávilágítanak a Szép Szó irodalomtörténeti jelentőségére abban a tekintetben is, hogy milyen jelentős írók publikáltak itt, értékelik világirodalmi tájékozottságának irányultságát és a fiatal tehetségek iránti felfedező érzékenységét.

A kiadvány tehát fontos mozzanat a Szép Szó „újrértékelési” folyamatában — de némely szerző ez irányú buzgalmaiban olykor idealizál, sőt vét a történeti hűség ellen. . . . a Szép Szó ő volt” — már tudniillik József Attila — jelenti ki például Fejtő Ferenc a kötet bevezető írásában. És hogy ez nem pillanatnyi ötlet, hanem végiggondolt gondolat, az kitűnik Fejtő alábbi mondatából: „Rájöttem arra, hogy a Szép Szó ma, 50 év után is, épp oly aktuális, mint amilyen korszerű költői inkarnációjának, Attilának a művészete . . .” Amennyire történetien a költő és a folyóirat közötti esetleges ellentét el túlzása, a problémák elmosása is. József Attila nem azonosítható a Szép Szóval, nemcsak József Attila költészete és a folyóirat szellemiségének nem azonosítható volta miatt, hanem azért sem, mert maga a Szép Szó iránya, szelleme, teljes mértékben egyetlen szerkesztőjével vagy munkatársával sem azonos. A folyóirat alapító szerkesztője, Ignóus Pál állítja ezt Lukács Györgyhöz intézett 1945-ös keletű levelében, melyet szintén közöl a kiadvány. Olyan lapnak minősíti Ignóus a Szép Szót, amelynek „minden közleményéért szerzője felel”, s amely

nem is vállalkozott arra, hogy egyetlen párt, egyetlen irány szócsöve legyen, az ilyen kijelentés különböző mértékben vonatkozik a különböző felfogású munkatársakra, még a vezető munkatársakra is. Egy másik kitétel Tarján Magda emlékezéseiből, aki a kötet egyik szerkesztője: „A Szép Szó volt akkor az egyetlen radikális baloldali lap.” Amennyiben a „radikális baloldali” kifejezésnek van értelme, akkor ez a mondat sem fedi a történeti igazságot. A Gondolat, a Korunk, a Válasz nem minősülne baloldalinak és radikálisnak? Tarján Magda másik közlése: „Nem tudok arról, hogy bármilyen viszály is megosztotta volna őket.”

Az idealizáló felfogás ellenpontjaként helye lett volna e kötetben az igazán illetékes Cserépfalvi Imre emlékezéseinek is, akinek a véleménye mérvadó lehet ebben a kérdésben. Az idillikum ködét Képes Géza és Sötér István írásai oszlatják. Megrendítő Képes Géza leírása arról a kínos jelenetről, melynek tanúja volt (az esetet egyébként maga Fejtő is leírja), amikor a Szép Szó egyik szerkesztője azt fejtegeti József Attilának, hogy miért nem igazán nagy költő még. Felsejlik tehát a kötetből, hogy mégsem volt igazi az idill, mint ahogy szerkesztőségekben általában nem az, hát még a József Attila-i érzékenység és a szerkesztők között fennálló nyilvánvaló világnézeti különbség esetében. Ennek elmosása sematizálás volna — ellenkező előjellel. Sötér István nem hivatott a Szép Szó légkörét idézni, minthogy nem annak volt munkatársa. (Amikor Sárközi György — a Szép Szó részéről történt méltánytalan támadás után — választás elé állította a lapjában publikáló írókat, Sötér a Válaszra szavazott.) Írásának higgadtsága, történeti távlatosságú látásmódja azonban példaként szolgálhatna némely vitázóknak, akik a Szép Szó jubileuma alkalmát ürügynek használják túlhaladott ellentétek szítására. Sötér István emlékezésében így értékeli az egykori urbánus—népi ellentétet: „Íróilag máig sem érzek szakadékot a Válasz és a Szép Szó között. Az egyiknek szerzői írhattak volna a másikba, és viszont. Ma, amikor újra olvasom a Szép Szó régi évfolyamait, még inkább érzékelem, milyen magas színvonalú volt ez a folyóirat, mennyire modern, milyen sokfelé tájékozódó. Bizonyos tekintetben színesebb volt a Válasznál is. Könnyű kitalálni a két folyóirat közti ellentét okát: a népi írók és az urbánusok váltak itt el egymástól. Ez a különválás és elzárkózás még a két szerkesztőség ellentéteinél is súlyosabb csapás volt a magyar irodalomra.”

Kortörténeti dokumentumként közli a kötet Lukács György 1940-es keletű, az Új Hangban publikált *Harc vagy kapituláció?* című írását, amely azután az *Írástudók felelőssége* című kötetben is megjelent 1944-ben, a moszkvai idegen

nyelvű Irodalmi Kiadónál, majd 1945-ben második bővített kiadás Magyarországon, és az ország értelmiségi közvéleményét, az irodalomtörténészeket meghatározóan befolyásolta. Teoretikus vita ez, aktuálpolitikai indítékból. Lukács György tanulmányában éllel kifogásolja, hogy Fejtő Ferenc valamiféle freudi elfojtás következtében a franciaországi 1848-as forradalom problémáit tárgyaló cikkében elfelejti leírni a francia forradalmi demokrácia legnagyobb alakjának, Blanquinak a nevét. Lukács György viszont a Szép Szót elemző-értékelő tanulmányában egyszer sem írta le József Attila nevét. Azért-e, mert az irodalom ezúttal mellékes volt számára, azért-e, mert „Révai aktatáskájában” a József Attilát közlő vagy méltató számok nem voltak benne (Lukács ugyanis a Szép Szó néhány száma alapján alkotta meg évtizedekig érvényesnek tartott véleményét), vagy azért-e, Révaival együtt Lukács is úgy vélte, és bűnül róttá fel, hogy élete utolsó éveiben a kommunistákat elhagyva a radikális polgársághoz, a szociáldemokratákhoz, azaz a Szép Szó köréhez csatlakozott.

Ambrus János, aki a *Kritika* 1985. áprilisi számában tette közzé Ignótus és Lukács Szép Szó ügyében történt levélváltását, bevezetőjében megjegyzi, hogy míg Lukács a Szép Szót értékelő tanulmányát belevette az 1945-ös könyvébe, addig az 1940—41-ben keletkezett, népi hangú cikkeket nem jelentette meg. (Ezek az írások azóta sem jelentek meg.)

Lukács György tanulmánya nem irodalmi orgánumnként kezeli a Szép Szót, úgy vitatkozik a Szép Szó cikkeivel, mintha valamiféle egységes polgári párt ideológiájával vitatkozna. Lukács ebben a tanulmányában *egyenműsítette* a Szép Szó-csoportot — csakúgy, mint Fejtő —, „elmulasztva ezzel — szándékától függetlenül — az »urbánus« irodalom és ideológia árnyaltabb, hitelesebb, a történeti igazságnak jobban megfelelő értékelését” — írja Ambrus János.

Lukács tanulmánya 1940-ben, majd az újraközléssel nyomatékositva 1945-ben, azt tette nyilvánvalóvá, hogy az MKP legközelebbi szövetségeseit a népi írók körében keresi, úgy véelve, hogy ezzel is erősítheti a munkás-paraszt szövetség létrehozására törekvő politikát. A felszabadulás után az ideológia és kultúra frontján a politikai hatalmat képviselő Révai József megnyilatkozásaiban egyértelművé teszi, hogy a népi írók és a Szép Szó között dülő eszmei harcról képviselt Lukács-álláspontot a KMP, illetve az MKP a sajátjának vallotta, ennek következtében hosszú ideig érvényben maradt Lukács tanulmányának részgazsági ellenére is globálisan igaztalan, pejoratív ítélete. A Lukács-archívumban őrzött, 1971-ben készült magnóinterjúban Lukács György felidézi a moszkvai magyar emigránsok

között kialakult nézeteltéréseket az urbánus—népi viszony, ezen belül legfőképpen a Szép Szó megítélését illetően. Lukács és Révai azonban mind az emigrációban, mind a felszabadulás után itthon, vita nélkül egyetértettek abban, hogy a legfontosabb szövetséges a *népi baloldal* — ennek és főként Illyés Gyulának (aki a Válasz reprezentáns képviselője is volt) megnyerésére törekedtek. Illyés csodálkozva és kritikusan nyugtázza is ezt a tényt 1945-ös naplójegyzeteiben, melyeket a Kortárs 1984. 11. számában olvashattunk:

1945. márciusi feljegyzés: „Révai a debreceni nemzetgyűlés színe előtt Rákócziával, Kossuthal, Petőfivel említi egy sorban. Most megőrizni a nyugalmat és az emberséget.” Azon is meglepődött, hogy az MKP nem szorgalmazta a politikában tevékeny népi írók múltjának szigorú felülvizsgálatát.

Erre vonatkozóan idézi Ständeisky Éva a korszak kultúrpolitikáját vizsgáló kitűnő könyvében (Ständeisky Éva: A magyar kommunista párt irodalompolitikája 1944—1948) a Párttörténeti Intézet archívumában őrzött jegyzőkönyvből: „A kommunisták — mondotta az NPP intézőbizottságának ülésén Illyés — az író és az irodalom szabadsága ügyében messze túlmentek azon a határon, amit mi elképzeltünk. Nem szabad kizárólagosan hagyni ezt a tőkét.” (P. I. Archivum. 284. f. 13. ö. e. II. k. idézi Ständeisky Éva könyvének 29. oldalán.)

Messze túlmentek az elképzelt határon — de csak a népi írók megítélésében. A Szép Szó és egyéb polgári liberális vagy polgári radikális orgánmok esetében a *polgári* jelzőre esett a hangsúly, és nem az antifasisztára, nem a baloldalra, nem a liberálisra vagy radikálisra. Böka László jegyezte meg szellemesen a Haladás 1946. szeptemberi számában, hogy a kommunisták az urbánusok fogyatékosságait mindig a népiek erényeivel szembevetik és sohasem fordítva. Oka lehetett ennek a politikai gyakorlatnak az a feltételezése is, hogy ezek mögött a nézetrendszer mögött nincsenek tömegek, és a polgári demokrácia fogalma kiesett a magyar történelemből, de a politikai taktika napi gyakorlatában az a megfontolás is, hogy a népiek megnyerésére irányuló gesztusokat neheztítették a népieket érintő felszabadulás előtti kritikai vélemények, így a Szép Szóban publikált vaskos vélemények is. A népiek pedig — egy ideig — a „hatalomvédele bensőség” biztonságérzetével folytatták egyre inkább egyszemélyes polémiájukat az úgynevezett polgári irodalom, főként az egykori Szép Szó ellen, például a felszabadulás után újra megjelenő Válaszban. Válaszolni nem volt hol, tekintve, hogy több heroikus feltámasztási erőfeszítés ellenére a Szép Szó nem jelent meg többé. A korabeli kultúrpolitika úgy vélte, hogy „a Szép Szó ezoterikus urbánusságának felelevenítése a

felszabadulás után a reakciót segíti.” (Ständeisky Éva, im. 98. o.)

Nagy Csaba érdemi cikkeiben fejtegeti a folyóirat elbuktatását, elhallgattatását célzó megfontolásokat a felszabadulás előtt és után Vita a Szép Szó utóéletéről című írásában, mely a Kritika 1987. 5. számában jelent meg. Az 1945 utáni helyzetet így jellemzi: „A szerkesztők pártoktól független fórumot kívántak biztosítani maguknak, jóllehet — céljaikkal szinkronban — elsősorban az SZDP anyagi támogatására és könyvterjesztői hálózatára építettek . . . Az SZDP mecénási szerepvállalása a párton belüli viszályokon feneklett meg, míg az MKP tartózkodását, vagy kevésbé eufemisztikusan fogalmazva: gáncsoskodását a régi Szép Szó szellemének feltámasztásától való félelem magyarázza. A folyóirat megindításához szükséges pénzt, papírt és terjesztő apparátust megteremtteni pedig a legfőbb hatalmi pozíciókat birtoklók ellenérdekeltsége vagy ellenségessége mellett lehetetlen volt. S mivel 1948-ra a politikai helyzet is jócskán eltért a szerkesztők által ideálisnak vélttől, Fejtő és Ignóus Pál végérvényesen feladta a Szép Szó újjáteremtésének évtizede dédelgetett tervét.”

Többek között ezért is nagy jelentőségű a Szép Szó „újraértékelési” folyamatában a most megjelent faksimile antológia, mely válogatás nemcsak az irodalomtörténet szempontjait tartotta fontosnak, hanem a folyóirat ideológiáját is, és a lehetőségekhez képest *hű* képet ad annak eszméiségéről, politikai irányultságáról — amely főleg tanulmányokban, esszékben, vitacikkekben és glosszákbán nyilvánult meg. A folyóirat programja — részben Ignóus Pál, részben József Attila fogalmazásában — már önmagában bizonyítja, hogy a harmincas évek közepén az egyre agresszívebb nemzetközi és hazai fasizmus kihívására reagál egy magas műveltségű, európai tájékozottságú, harcosan antifasiszta írócsoport, a *nem* kommunista baloldal, a polgári liberális eszmék reprezentánsai viszonylagos egységet alkotva egyes marxista irányzatok képviselőivel is. Agárdi Péter szavaival: „Valójában tehát egy olyan elliptikus eszmekört mondhat magáénak a Szép Szó, amelynek fókuszát — ha persze sebezten, illúziókkal terhelten is, de — a radikális, antifasiszta, polgári liberális és demokratikus orientáció, másik fókuszát pedig a tudatos és bevallott — olykor ellentmondásos, esetenként a korabeli hivatalos kommunista ideológiától és gyakorlati politikától is élesen elhatárolódó — proletár szocialista, marxista állásfoglalás képezi.”

A Szép Szó antológia értékét nagyban növeli Agárdi Péter rendkívül gondolatgazdag kíséret tanulmánya, mely messze a Szép Szó problematikán túlmutató kérdéseket is felvet. Például a Szép Szó szovjetellenes cikkeinek értékelését illetően is.

„Mentegetni nem szabad, nem is lehet a szovjet- és kommunistaellenes kitételeket, állásfoglalásokat, amelynek a Szép Szó vagy más népies, polgári, szocialista vagy szocialisztikus orgánmok hasábjain megjelentek. De azt is hozzá kell tenni: az európai baloldal számára — egészen az SZKP XX. kongresszusáig — feloldhatatlan elmentőmondatnak tűnhetett az a kettősség, ami a Komintern VI. kongresszusa utáni népfrontos nyitásban és — ezzel egyidejűleg, ennek hitelét, hatékonyságát is gyengítő módon — a Sztálin nevéhez fűződő torzulásokban, a törvénytelen ségek megerősödésében öltött testet. E kettősséget csak a kommunista mozgalomhoz teljes tudatossággal kötődők tájékozatlansága vagy belső fejeleme, illetve néhány kivételes moralitású és felelősségerzetű baloldali személyiség (Károlyi Mihály, József Attila, Bálint György stb.) tudta úgy föloldani, hogy aggodalmaik ellenére sem támadták nyíltan a Szovjetuniót.”

Úgy gondolom, ez a felfogás része annak az eszmei megújulásnak, melynek jegyében a szovjet tudósok a tudományos marxizmus eszközeivel és történelmi hűséggel megírják majd a szovjet (bolsevik) kommunista párt igaz történetét.

Ám éppen az Agárdi Péter által is említett József Attila, Bálint György vagy Károlyi Mihály a kérdésben vallott álláspontja sem lehet elmarasztható, akiket bensőjükből vezérlő szocialista meggyőződésük arra kötelezett, hogy ne írjanak a Szovjetunióban történt tragédiákról, Sztálin népiértő törvénytíprásáról egy *ellenséges* közegben.

Előttük is nyilvánvaló volt, hogy az igazi demokráciát csakis a szektarianizmussal szembe forduló kommunista mozgalom fogja produkálni. Előttük sem voltak ismeretlenek a személyi kultusz törvénytérségei, de Károlyi Mihály például egy Bölöni Györgynek adott interjújában (Akitől egy egész világ választ el, Reggel, 1930. aug. 4.) így fejtí ki erre vonatkozó véleményét: „... Szovjet-Oroszország elkövethetett sok hibát. És ha taktikáját nem is tartom keresztülvihetőnek, a munkásmozgalmat — azt hiszem — még sem lehet és nem szabad Szovjet-Oroszország politikája ellen irányítani. A munkásmozgalom bázisa mégiscsak Oroszország. Ha a kapitalista világ, ami nincs kizárva, Oroszország ellen háborút indítana, hová álljon a munkásság? Mellé vagy ellene?”

Károlyi Mihály 1930-ban nyilatkozta ezt, tehát a fasizmus németországi győzelme előtt. A felfogás aktualitása csak fokozódhatott a fasizmus éveiben. Ezért nem érthetők egyet Gyertyán Ervin okfejtéseivel, aki az Élet és Irodalom-beli méltató kritikájában (Mégkésett „emlékszám”, És, 1987. máj. 22.) a Szép Szó gyakorlatát, melynek jegyében ismertette és véleményezte a szovjet perекet

és törvénytérségeket, erős és általánosító szovjetellenes élel, tekintve hogy a polgári radikális felfogás egyértelműen szembenáll a proletárforradalom gondolatával is — egyenlőségelet hűz a kommunista párttal eszmei és szervezeti függésben lévő folyóiratok gyakorlata közé. „... még ha az esetleges túlzásokat és elszakadásokat is számba veszem, akkor sem vagyok meggyőződve, hogy ezzel nagyobb hibát és kevésbé bocsánatos bűnt követett el — ha egyáltalán beszélhetünk ilyesmiről —, mint mondjuk a Gondolat, vagy a Korunk, amely ezeket a fejleményeket apologetikus hallgatással fogadta, vagyis nem ítélte meg sehogyan sem.”

Agárdi Péter Szép Szót értékelő tanulmányában a folyóirat legfontosabb történeti érdemének annak *népfrontos* jellegét tartja.

„Ha a teljesség tudományos igénye és a ma is eleven örökség tisztelete vezet bennünket, akkor — véleményem szerint — jól látható az 1980-as évtized derekán a Szép Szónak az a fő vonása, arculatmeghatározó jellege, amely mind ez idáig jórészt homályban maradt, s amelyet a folyóirattal kapcsolatos indokolt hangsúlyviták sem tehetnek kétségessé: a lap népfrontos jellege, tendenciája. A József Attila és társai által szerkesztett folyóirat korabeli és mai megítélésében tapasztalható egyoldalúságokat, hamis általánosításokat csak úgy lehet meghaladni — egyidejűleg közelítve meg a tudományos igényű tárgyilagosság történetileg lehetséges igazságmaximumát, s „mozgósítva” e szellemi gazdaság időszerű üzeneteit —, ha felismerjük s tudatosítjuk: a Szép Szó a harmincas évek következetes hazai szellemi baloldalának, a társadalmi—nemzeti progresszióának, a népfrontos jellegű szellemi törekvéseknek — ahogy a lap annyiszor fogalmazott: a „néparcvonal”-nak — volt egyik legértékesebb műhelye. Nem ellentmondásai, tévedései ellenére, hanem azokkal együtt, az olykor éles belső viták dacára is — objektíve — karöltve a kommunista—szocialista „centrummal”, a Gondolat, a Korunk és az Új Hang vonulatával, a Nyugat, a Magyar Csillag, a népi mozgalom, a Kelet Népe és a Válasz balszárnyával, a Népszava és a szocializmus fő törekvéseivel.”

Megkérdőjelezném Agárdi Péter határozott és sommás megállapítását a Szép Szót meghatározó *népfrontos* tendenciát illetően. A népfront-jelleg feltétele egy határozottan körülhatároló progresszív társadalmi program lett volna, amely József Attila költészetében dominál, de az egységes eszmeiséget nélkülöző Szép Szóban nem látszik felsajlani. A másik a *szövetségkereső* szándék az alapvető egyetértés és részletkompromisszumok jegyében. Milyen körökben kereste volna a szövetség lehetőségét a Szép szó? A népfront-gondolatot meghirdető kommunista párttól — mely

program számára erős hendikepet jelenthetett a potenciális szövetségesek szemében a párt korábbi szektás politikája és a népfront meghirdetése idején is dúló sztálinizmus — a Szép Szó határozottan elzárkózott. Emlékeztetnék Bálint György „Baloldali mazochizmus” vagy szektá-demokrácia? című, máig maradéktalanul érvényes írására, melyben Ignótus Pálnak a Gondolat és a Márciusi Front ellen intézett támadását védi ki. „Sajnálatos, hogy Ignótus Pál megírta ezt a cikket, sajnálatos, hogy «reakció»t emleget a Márciusi Fronttal kapcsolatban, sajnálatos, hogy most éppen ő és köre merevednek mind dogmatikusabb szektá-meghatározásba. Mert nincs paradoxabb és természetellenesebb a szektáserűen zártkörű és előkelő demokráciánál és a gógós humanizmusnál.” Ezt nem Lukács György írta 1940-ben az Új Hangban, hanem Bálint György 1937-ben a Gondolatban.

Az 1939-ben Párizsban indult Üzenet második számában jelent meg Gereblyés László programadó cikke, melyben „a haladás erőinek összefogását, az írók erkölcsi helytállását” sürgeti, mondván, hogy a szellem erkölcsös képviselőinek oly korban „midőn a durva sorsperdités könnyen a nemzeti lét vesztét, a nyelv letiprását s a nép teljes romlását hozhatja”, „a szabadság meg a nemzeti önállóság belső és külső ellenségeivel szemben folyó együttes küzdelem szempontjaival volna szabad csupán törődnie”. Ez az igény, melyet a kommunista párt helyesen értelmezett népfrontpolitikája határozott meg, egybeesett a nemzetközi antifasiszta intellektuális mozgalmak legmagasabb szintű igényével is.

Az 1939. május 13—14-én 28 országból 600 küldöttel Párizsban megrendezett nemzetközi konferencia a béke, a demokrácia, és a kultúra védelmére — amely Paul Langevin világhírű fizikus és Normann Angell Nobel-díjas angol író kezdeményezéséből jött létre — ugyanazokat az alapelveket deklarálta, mint az Üzenet programadó cikke. A konferencián Heinrich Mann, Louis Aragon, Tristan Tzara és Leonhard Frank között felszólalt a magyar küldött, Földes Ferenc is, a Párizsi Magyar Írók és Művészek és az Üzenet nevében: „írásban . . . és szóban védjük a magyar kultúrát, a magyar gondolatszabadságot és a magyarok jogait s meg vagyunk győződve arról, amikor a magyar kultúrát, gondolatszabadságot és jogokat védjük, az emberi kultúrát, az emberi szabadságot és az emberi jogokat!”

Gereblyés László programadó cikkének gondolatmenete világosan jelzi, hogy az antifasiszta egységért küzdő magyar kommunisták változatlanul a Márciusi Front írócsoportjában látják legfontosabb szövetségesüket — látván ugyan elvi gyengeségeiket, ellentmondásos frazeológiájukat, engedékenységüket „egyfelé” és csökönys elkü-

lönülésüket „másfelé” — a népi mozgalmakat illető summázat: „valójában mégsem tagadták meg mindmáig a fennen vallott s kitűnő művekben kinyilatkoztatott igazságait.” De jelzi azt is, hogy szövetségre lépnek a Szép Szó köré gyűlt polgári demokrata írókkal és intellektuelekkel is. Az Üzenet programadó cikke a haladó szellemű írók egységét áhítja, mint az eredményes antifasiszta küzdelem egyik fontos feltételét, hangsúlyozva, hogy ez az egység néhány alapelve szorítkozik mindössze, nevezetesen: a nyelv, a kultúra, a függetlenség, a demokratikus szabadságjogok és a szociális gondolat védelmére. Ez az igény megintcsak egybehangzik a nemzetközi intellektuelkonferencia alap gondolatával: „Prenez garde! Öröködjétek! — mondta ott Aragon. — És ezzel harcoltok is!”

Hogyan reagált a Szép Szó az Üzenet egységfrontot hirdető cikkére? K. Havas Géza a Szép Szó nevében, levélformában ironizál: „A Párizsban élő magyar dezertőrök harcos, sőt osztályharcos lapjának, az Üzenetnek vezércikkében küldöd utasításaidat és és rendreutasításaidat. . . . Üzenetet ne küldj többé, ez nem érdeklí a címzettek”. Jellegzetes K. Havas Géza cikkének az a kitétele, mely a kommunisták és népiek — szerinte elvtelen — szövetségére utal: „Mi nem dobálunk egy fazékba Thomas Mannt, Marxot, Lenint, Jászit, Fjéját és Matolcsyt, szociális realizmust és harcos humanizmust, újnépiséget és népfront-marxizmust, hanem az eszmék szörnű zürzavarában igyekszünk rendet teremteni.”

Kikkel keresték volna a népfront jegyében való szövetséget és milyen társadalmi célok érdekében?

Szabolcsi Miklós körültekintőbben fogalmaz a népfront kérdésében a József Attila és a Szép Szó kiadvány bevezető tanulmányában: „a Szép Szó mindenestül a nem kommunista baloldalhoz tartozott, ilyenként részben részese annak a ki nem alakult baloldali egységfrontnak, amelyet a kor legjobb erői kívántak volna és amelyet inkább mi vetítünk vissza az időben.”

Másutt: „A magyar szellemi baloldal kívánt egysége mindvégig csak lehetőség maradt. Ma, visszafelé tekintve, szeretnénk egyetlen, ellentéteiben is a közös ellenséget támadó, vitában is a magyar haladást szolgáló egységes »frontnak« látni az írók csoportjait. Az így feltételezett, »potenciális«, »virtuális« baloldali hagyománynak volt fontos orgánuma a Szép Szó.”

Tehát: *feltételezett, potenciális és virtuális.*

A korszakkal foglalkozó történeti, irodalomtörténeti munkák körültekintően keresik a választ arra, hogy a kommunista párt népfront-programja miért nem talált kellő visszhangra a lehetséges politikai szövetségesek körében.

Abban valamennyien egyetértenek, hogy a harmincas évek végén a magyar irodalmi élet külön-

böző szféráit a demokratikus irányzatok egymás elleni harci zaja veti fel. „Hitviták korát éljük, mint valaha Magyarai és Pázmány idején; egymás hiteiben keressük az országban való sok romlások okait” — írta Babits Mihály Pajzssal és dárdával című írásában. (Írók két háború közt, 1939. 213. oldal).

Fél századdal később Karinthy Ferenc így jellemezte ezeknek az időknek a légkörét: „Szerintem tragikus félreértések és tévedések sorozataként egyik oldalon sem ismerték föl időben, hogy a kontrára általában rekontra jön, arra szubkontra és így tovább, egészen a «fedáksáriig», mert ha elkezdik, nem lehet abbahagyni. Pedig, talán ha mind az urbánusok, mind a népiesek még az elején jobban végiggondolják, akkor létrejöhetett volna a magyar népfront, ami, mint tudjuk, nem jött létre.

Amikor a népiesek elkezdték pedzeni a magyar faj védelmét — ami pedig eleinte csakis németellenes gondolat volt és nem zsidóellenes —, akkor a polgári radikális urbánusok, ahelyett, hogy egyetértettek volna a németellenességgel, és későbbre halasztották volna a faji kérdések elméleti tisztázását — felhördültek. Erre a népiesek visszahördültek, akkor az urbánusok begerjedtek, mire a népiesek még inkább begerjedtek.”

„Olyan örökség ez, amelyhez az utókornak alkotó viszonyt kell kialakítania” — mint Agárdi Péter írja. Az alkotó viszony pedig csakis az egykori ellentétek *meghaladása* lehet, hiszen szellemi kiskorúságunk biztos jele volna, ha az urbánus népi viszályt felelevenítve a Szép Szó, illetve a Válasz körének eszmei tévedéseit folytatnák a vitázók, apologetizálva az egyiket és bűnbakot keresve a másikban — szereposztás szerint, figyelmen kívül hagyva azt az elméleti igazságot, hogy mind a népi, mind az urbánus ideológia egyaránt *polgári*, közös társadalmi talajuk a kispolgárság léte, hogy az urbánus-népi ellentét *hamis alternatíva*, egyik pólus sem oldhatja fel a másikat, egyik nézetrendszer jegyében sem lehet a másikéval eredményesen vitázni — amiről a szóbanforgó kiadványokat követő polémia is meggyőzhet bennünket.

Erki Edit

Film és közönsége

Stefana Steriade—Pavel Campeanu: *Oamenii si filmul. O privire sociologica asupra spectatorului de film.* Editura Meridiane, Bukarest, 1985.

A szerzőpárosnak már megjelent egy-egy kötete a *színházról és közönségéről*, valamint a *televízióról és a tévénézésről*, ugyancsak szociológiai megközelítésben; mostani könyvük tehát egy trilógia harmadik része.

Szándékuk mindhárom kötetben, hogy a vizuális kultúrahordozókat a közönség, a befogadó oldaláról közelítsék meg. Saját véleményük szerint is a lehetetlennel próbálkoznak, miközben objektívnek tekinthető (szociológiai) technikákkal szubjektív stimulenseket igyekeznek meghatározni, mégis megteszik — szerintem sikeresen! — azzal a meggyőződéssel, hogy a befogadó alapos ismerete nélkül nem lehet végrehajtani egyetlen kulturális stratégiát sem.

A kötet logikus építkezés eredménye, erről meggyőzhet kettős tagolása is: az első rész csakis a premisszákkal, a második magukkal a nézőkkel, a filmszínház közönségével: a befogadóval foglalkozik. Így egyrészt elméleti megközelítést, másrészt konkrét romániai helyzetet (és gyakorlatot) tudna felvázolni, az elméletnek és a gyakorlatnak mindkét nagy egységen belüli végigvonulatásával.

A kötet — fejezetenként — nagyjából a következőket tartalmazza:

Premisszák: I. A mutációk évtizede (1970—1980) — mozi- és tévéhálózat Romániában; statisztikai adatok a filmforgalmazásról, a nézettségéről, preferenciákról — némi külföldi, összehasonlító kitekintéssel, különféle szociometriai bontásokban a felmérések részletes leírásával. *II. A film és az emberi szükségletek* — a szükségletekről, a filmről, a kettő összekapcsolódásáról, funkcionalitásának összetettségéről, a képzeletbeli (vágy, ábránd) igényéről, a filmről, mint emberi szükségletéről. *III. A közönség és a filmszár* (ill. főszereplő) — szerepek, a film mint látvány és mint társadalmi viszony.

A nézők: I. A befogadás — mint folyamat, a befogadás dialektikája, kettős szegregáció; mimesis, szórakozás, illúzió; a néző mint alany és tárgy; kategóriák a kutatás további menetéhez stb. *II. A filmművészet közönsége* — kutatási stratégia, a film poétikája és annak alkotóelemei, az esztétikai befogadás — a metafora, értékítéletek és motivációk; nézők és alkotók. *III. A film mint szórakozás, és közönsége* — módszertani előzmények, esztétikán kívüli befogadás, elemzés az elmesélés szintjén, morfoszintaktikus elemzés, a film apoetikájának elemei, a részvétel, az esztétikátlanítás, katarzis, indentifikáció, melodramatikus tudat.

Tekintve, hogy részletesen leírják (és indokolják) az alkalmazott kutató-felmérő apparátus használatát is, tulajdonképpen több könyv, legalább három megközelítési mód foglalata a kötet: benne van egy tankönyvként is használható film-szociológia és annak módszertana, egy főleg pszichológiai alapokra helyezett filmesztétika — a befogadó oldaláról, s egyúttal egy kézikönyv, amely számtalan gyakorlati-ténybeli információt közöl a közönség igényeiről (azok torzulásáról stb.) — a romániai filmforgalmazás függvényében, egészen a filmnek mint kultúrahordozónak a manipulatív felhasználási lehetőségéig. A különböző vonulatok egyrészt összefonódnak, másrészt egyes vonulatok — feltehetően szándékoltan — hangsúlytalanok, így a hetvenes évekbeli romániai kultúrpolitikával kapcsolatba hozható elemek, kritikainak nevezhető észrevételek szinte csakis a sorok között érzékelhetők, és talán csak azok számára, akik a „helyzetet” többé-kevésbé ismerik.

A szerzők óriási filmesztétikai és elméleti anyagot használnak fel munkájuk során, bőven hivatkoznak amerikai, francia, angol, szovjet, olasz, román, magyar stb. szakirodalomra, továbbá a témájukkal összefüggésbe hozandó filozófiai és főleg pszichológiai irodalomra, véleményeket ütköztetnek, saját álláspontjukat érvekkel támasztják alá, konklúziókat minden fejezet esetében tömören, tudományos szinten összegzik. És mert a filmet (mint művészetet és ipart) a befogadó oldaláról világítják meg, annak teljes komplexitására — morális, esztétikai, politikai-ideológiai igények, vágyak, értékválasztások stb. —, ha nagyon visszafogottan is, de azt a két tény is körvonalazzák, hogy egyrészt a film művészi értékeinek felfedezésére csakis olyan közönség képes, amelyet tanítottak (pozitív példákkal), szoktattak a minőségi befogadásra, másrészt, hogy a filmforgalmazás (oktató-nevelő) célirányossága mellett és ellenére is érvényesülnek a befogadói preferenciák — az más kérdés, hogy milyen skálán belül és milyen szinten.

A kötet — sajnálatos módon — éppen a felhasznált (romániai) tényanyag miatt (mozihálózat, a tévé igen kevéssé vagy egyáltalán nem létező konkurenciája, filmforgalmazási gyakorlat stb.) veszít valamelyest az értékéből, jöllehet a partikularitásokat a szerzők igyekeznek az elméleti részekben feloldani, illetve csak az általánosság szintjén (mint a Romániában is kívánatos szinten) tartani. Magyar filmszakemberek számára mindettől függetlenül hasznos olvasmány lehetne.

Gellért Gyöngyi

A gyógyító művészet

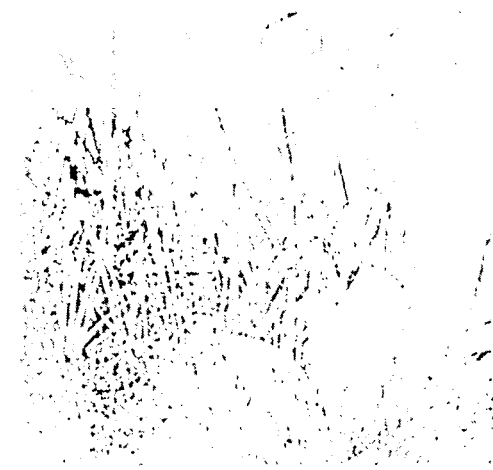
A kötet mintha a Naplók I—III. folytatása volna, melyeket már ajánlhattam a Jel-Kép kommunikátor, kultúráközvetítő olvasóinak. Ugyancsak Forgács Péter, a közvetlen tanítványok egyike a szerkesztő, és ő a kitűnő, a tartalom lényegére utaló borító tervezője.

Milyen kár, hogy meg kell halni előbb, hogy nálunk jogot szerezzen a bármilyen tehetséges újító arra, hogy írásait egybegyűjtve a nyilvánosság elé tárják. S milyen kár, hogy nem a „nagy”, a szakmai kiadók jegyzik a könyvet! (Az utóbbi években egyre több helyi, intézményi, félhivatalos kiadvány körözi le a gondokkal küszködő állami kiadókat.) Mérei művészetpszichológiája siker-könyv lett volna amazoknál is. Ám remélhetőleg így is rátalálnak mindazok, akikhez szól.

MÉREI FERENC

„...vett a füvektől
édes illatot.”

MŰVESZETPSZICHOLÓGIA

Mérei Ferenc: „...vett a füvektől édes illatot”.
Művészetpszichológia. Múzsák Közművelődési Ki-
adó, Bp. 1987.

Nagyon kevesen foglalkoznak nálunk következetesen és elmélyülten művészetpszichológiával, épp ezért minden mű szinte reveláció értékű. Pedig a művészetpszichológia a művésztől, a műről és a műbefogadóról mondottakkal kiegészíti az esztétikát, a művészetfilozófiát, a műtörténetet, de visszafelé is hat: a kreativitás, élmény stb. fogalmának, törvényszerűségeinek megismerésén keresztül növeli a személyiségről, az emberi kapcsolatokról, az érzelmekről, az emberről általában tudottakat. Amikor 1972-ben megkérhettem Méreit, ajánljon jó művészetpszichológusokat, Proustot és Dosztojevszkijt ajánlta.

Méreirol az a hír járta, hogy nem készült el a tervezett összegző művészetpszichológiával. Lehet, ám a Napló egyik kötetéből és e különös, találó című válogatásból kikerekedik a kommunikációcentrikus és a művek szemiotikai—struktúrális kulcsszava: a befogadóban, az olvasóban, a nézőben létrejövő *élmény*. Mérei a saját élményén

keresztül éli meg, milyen hatásokat okozhat a mű a vele találkozásban.

Természetesen nem mindegy az sem, milyen esztétikai jelenségeket, műveket választott szembeállításra, analízisre. Az egyetemes és a hazai művészetből a korszakosokat, a nem mindennapiakat, a vitákra ingerlőket: Kafkát, Bretont, Bunuel, Kassákot, Bergmant, Örkényt, Mészöly Miklóst, Jancsót. S a XX. század egészének szemléletét, izlését, látásmódját meghatározó, megváltoztató szürrealizmust és expresszionizmust. A jelentékenység kritériuma a jelentőséssel való párbeszéd képessége. Ugyanakkor Mérei sosem becsülte le az általa „kiskatarzsnak” nevezett műlényt sem, vagyis a hétköznapi ember mindennapi kultúrájába tartozó, szociológiai értelemben vett műveket sem. Ezek tömegessége, állandó jelenléte azonban másként hat, mint a nagy művek soha meg nem közelíthető teljessége, titokzatossága, sokrétűsége.

Nem választja mereven szét, s nem állítja ellentétbe a mű alkotását és a mű befogadását. Ugyanazoknak a folyamatoknak más-más állomásairól van szó. Akkor beszélhetünk művészi kreációról, írja, amikor „az intrapszichikus állandóan jelen van, a tudatos és a nem tudatos egy művön dolgozik, a racionálisnak és a nem racionálisnak a határa elmosódik, és ebből a homogén, egynemű világból, a tudatosnak és a nem tudatosnak ebből a bonthatatlan kapcsolataiból létrejön a mű”. S ugyanezt a kritériumot szabja a műbefogadáshoz: „belső világunkat fel kell fedezni, s így megtalálni a belsőnek és a külsőnek, a tudatnak és a nem tudatnak az egységét”. Mindez sűrítések, helyettesítések, utalások, áttételek, szimbolizációk útján történik belső erőink és társadalmi tapasztalataink megmozgatásával. „Az utalás az együttes élmény anyanyelve” — szögezi le Mérei egyik kedvelt témájának, a Don Juannak elemzésekor. Fokozott jelentőséget tulajdonít az önismeretnek, s dialektikus viszonyt tételez fel a mű, a műbefogadás képessége és az önismeret között. A művészet hozzásegít a pontosabb, differenciáltabb önismerethez, ám az önmagát jobban, élesebben, mélyebben ismerő ember a műalkotásokból is több réteget, lényegibb mondanivalót, jobban felfejtett jelentéseket képes megragadni, megérteni. Mű és műértő ember, műalkotó és műbefogadó kölcsönösen feltételezik egymást ebben a rendszerben szakadékok, elidegenedés, érdeklentétek nélkül egy megengedő, mindent megértő, feloldó humanizmus jegyében.

A kötetet bevezető előszóban Szabolcsi Miklós baloldali intellektüelnek, igazi irodalmárnak nevezi Mérei Ferencet. Tegyük hozzá a mi korunkban oly divatjambú jelzót: Mérei humanista volt, a racionalizmusba vetett hitét mindvégig megőrző, felvilágosult gondolkodó. S e szemüvegen ke-

resztül tartotta beilleszhetőnek a művészetek történetébe az avantgárdot s az abszurdot is, Vajdát, Kleet, Dalit, Beckettet csakúgy, mint Halász Péterék hatvanas évek végi különös színházát. Tudta, hogy a nagy művekben az jelenik meg, ahogy az ember éli mindennapjait: félig-meddig emlékekkel elfelejtésekkel, nem tudatosult érzelmekkel, benyomás özönök asszociációképes felidézhetőségé-

vel, sejtésekkel, szorongásokkal, többértelmű eseményekkel, s a nagy művekkel való találkozás élményében mindezek mozgósíthatók, meg is mozdulnak, s a tudatküszöb közelébe kerülnek.

A „... vett a füvektől édes illatot”, Mérei Ferenc művészetpszichológiája intés, figyelmeztetés: amíg van művészet, még minden menthető.

S. Nagy Katalin

Newsweek

Az emberi agy mintájára

Az új számítógépek magukat tanítják

Néha úgy tűnik, a számítógépek értelmesebbek, mint az emberek. Rémisztő egyenetleket oldanak meg pillanatok alatt, és megszerkesztik egy Jupiteren túli űrszonda pályáját. A legalapvetőbb emberi tevékenységek — például a tárgyfelismerés vagy a beszédértés — megtanítása nekik viszont sokkal nehezebbnek bizonyult, mint a tudósok gondolták. „Semmi, amit csinálunk — mondja egy számítógép-kutató — nem hasonlítható a babának ahhoz a képességéhez, mellyel felismeri az anyját.” A mérnökök ezért most magát az emberi agyat utánozzák, hogy gyökeresen új számítógépeket alkossanak, amelyeket neurohálózatoknak neveznek. Munkájuk eredményeként megszülethet egy olyan számítógép-generáció, mely rendelkezik a tanulás és az alkalmazkodás képességével, sőt előre kiszámítja az emberi cselekvést. Később pedig talán önmagunkról is taníthat nekünk valamit.

Az első nemzetközi konferencián, melyet a neuroszámítógépek témájában rendeztek, csaknem 2000 kutató vett részt olyan változatos szakterületek képviselőiben, mint a matematika, a biológia és a számítástechnika. Mintegy fél tucat frissen alakult vállalat már most tervez neurohálózatokat. Az AT&T és a General Electric kutatói pedig azt remélik, hogy a neurohálózatok meg tudnak oldani olyan feladatokat is, amelyek még mindig megbénítják a hagyományos számítógépeket. Ezek ugyanis lépésről lépésre, egy központi processzorba töltögetve dolgozzák fel az információt. Valamikor úgy gondolták, hogy az ember agya is hasonló, központosított formában működik — ma azonban már tudják a kutatók, hogy egyidejűleg sok idegsejt, azaz neuron között osztja meg az

információt. A neurohálózatok ezt a struktúrát utánozzák. Jelenlegi változataik csupán néhány száz neuron megfelelőjét tartalmazzák az emberi agyban található 100 milliárd neuron közül — de már így is legyőzik a hagyományos gépeket bizonyos feladatok elvégzésében. Az „A” betű felismeréséhez például a hagyományos gépnek végig kell futnia valamennyi általa ismert karakteren, hogy megtalálja a megfelelőt. Minél több jelet ismer, annál tovább tart a keresés. Az agy nem így működik — ilyen módszerrel minél öregebbek vagyunk, annál nehezebben ismernénk fel a szüleinket.

S valóban, a szokványos számítógépnek nehézséget okoz az arc felismerése, mert elvész a részletekben: lehet, hogy valaki mosolyog az egyik nap, és morcos másnap. Rendkívül bonyolult olyan programot írni, amely kimondja a számítógépnek, hogy az állandó vonásokra figyeljen, és ne törődjön az arckifejezés változásaival. A neurohálózatok viszont, akár az agy, mintákat és nem részleteket keresnek. Egy nemrég rendezett bemutatón a neuroszámítógép, tévékamerához kapcsolva, helyesen azonosította az embereket még akkor is, amikor álbajusz viseltek. Már a piacon van egy hasonló készülék, amely a hevenyészve odafirkált kézírásos üzeneteket is el tudja olvasni.

De talán a legfontosabb, hogy a neurohálózatok képesek a tanulásra. „Az embereket a tapasztalat programozza — mondja Terrence Sejnowski kutató —, s pontosan ezt utánozzák az új gépek.” Sejnowski olyan neuroszámítógépet alkotott, amely megtanította magát hangosan olvasni angolul. A készülék kapott egy mintaszöveget, és e szöveg emberi hangvételét. Megpróbálta elolvasni az írást — véletlenül rendelve a hangokat a betűhöz —, majd összehasonlította az eredményt az emberi változattal. Először összevissza gagyogott, majd rövid szavakat különített el. Szünet nélkül ismételte a folyamatot, mindannyiszor megváltoztatva a belső programozását, hogy az emberi hanghoz közelebb álló eredményt produkáljon. Egy egész éjszakán át tartó működés után végül érthető angolt hallatott.

Sok alapvető kérdés megoldatlan még a neuroszámítógépek körül. A legtöbb neurohálózat ma még tulajdonképpen szimuláció — hagyományos számítógépen futó szoftver modellek. Hogy hatékonyabb legyen, e szoftvert végül eleve neurohá-

lőzatként tervezett számítógépekbe kell tölteni. Ehhez viszont olyan chipekre van szükség, amelyek — az emberi agyhoz hasonlóan — számtalan apró kapcsolás van. Ezeket most próbálják kifejleszteni, de legfeljebb néhány száz neuront tartalmaznak — körülbelül annyit, mint egy hangya agya. A bonyolultabb chipeken már csillagászati számjegyű kapcsolódást kellene összezsúfolni.

Az elektronikus neurohálózatok idővel visszafizethetik az agykutatástól kapott kölcsönt, hiszen hozzájárulhatnak az emberi agy működésének megismeréséhez. Alan Gevins például, a San Francisco-i EEG System Laboratories munkatársa neuro-számítógépes programokat használ a valóságos ideghálózatok tanulmányozásához. A hagyományos electroencefalogram, mely regisztrálja az agy elektromos jelzéseit, nem tudja figyelemmel kísérni a nagyobb jelzések alakzatokat, amelyek a gondolkodást jellemzik. Gevins neurohálózata felismeri ezeket a jellegzetes agyi hullámokat az agy többi elektromos zaja között, s színes ábrákat rajzol, amelyek szó szerint bemutatják, hogyan előzi meg a gondolat a cselekvést. Az eredmény: soha nem tapasztalt képesség a jövő előrejelzésére. Gevins hangsúlyozza, hogy neuro-számítógépes EEG-je csupán érzékeny műszer, és nem gondolatolvasó. Ám az új tudományágnak néha valóban science-fiction ize van. „Ezek a számítógépek hasznosak, mert valamelyest függetlenek a tervezőiktől, és tanulnak a hibáikból — mondja egy kutató, aki robotok ellenőrzésére használja a neurohálózatokat. — De ahogy a gyerek is önállóbbá válik, felmerül a konfliktus kockázata, mint apa és fiú között. Lehet, hogy van egy pont, ahol már azt akarjuk, hogy ezek a gépek ne legyenek önállóbbak.” (1987. július 20.)

Medien

A televíziónéző a krokodiltól származik?

A túlzott televízióhasználat változatlanul a tömegkommunikáció-kutatás egyik központi problémája. A túlzásba vitt televíziózás szindrómájára különös magyarázat kínálkozik, amely a történelem előtti időkbe nyúlik vissza. Az ideglettanból tudjuk, hogy az emberi agyban a tipikus emberi

neocortex mellett ősbibb agyi funkciók is találhatók. Vajon az ember emlős múltjának ez a biológiai örökségdarabja szerepet kaphat a mai tömegkommunikáció-használati szokások alakulásában?

Sokkolóan hatott, amikor a kutatók az emberitevékenység-vizsgálatok során az etológiában, tehát a homo sapiens „állatrkonságában” keresték bizonyos magatartásformák magyarázatát. Pedig az ember az evolúció során ezeket a biológiai örökségeket magában és magával hordozza. E korábbi fejlődési foknak megfelelő agyi struktúrák ma is hatnak, többnyire „humánspecifikusan továbbfejlődve és az emberi össz-agyi formációk közé integrálódva”. (E tényben a svájci K. Akert, az amerikai P. D. MacLean, valamint régészek, agy- és idegkutatók egész sora megegyezik.)

Az emberi agy három különböző, de szorosan kapcsolódó részből áll; e tényben rokonság mutatkozik az emlősökkel sőt a csúszómászókkal is. Az első agyi rész, az R-komplex (R: reptilien — csúszómászók) a felső agytörzs meghosszabbodása, amelyben azok az idegmechanizmusok találhatóak, amelyek az ön- és a fajfenntartásért felelősek, de ez felelős a vadászat, a fészeképítés, valamint a területkitűzés agyi programjáért is.

A második agyi rész a limbikus rendszer, amely az emocionális magatartást irányítja, és amely az embernél és minden emlősnél közös. Ha a limbikus rendszer egyes részeit megsértjük (például a kísérletek során), a fiatal emlősállat reptilienstádiumba esik vissza.

A harmadik rész az agykéreg vagy neocortex, amely az embernél különösen erősen kifejlődött. A két régebbi agyi rész komplex feladata az agykéreg támogatása a problémamegoldó és gondolkodó tevékenység során. Az agykéreg a számítógép, amely a jövőbe lát és előre intézkedik (MacLean). Az agykéreg teremti meg emberi minőségünket, ez teszi lehetővé a beszéd és az asszociációs képesség kifejlődését, a szimbólumok megértését.

Az ember környezete helyzeteire az agyával mint szervezett egészszel reagál. Ne felejtjük el, ezt a környezetet maga az ember teremtette, és ez tele van a tömegkommunikáció eszközeivel. Kérdés, hogy az egyes magatartásformákat mennyire befolyásolja és irányítja a „számítógép”. Másképp viselkedik két ember beszélgetőpartnerként és másként autóvezetőként, az első esetben az agykéreg, a másodikban az R-komplex „veszi át” az egyén irányítását. Ezt az utóbbit felerősítik bizonyos merev jelzőrendszerek (például vörös közlekedési lámpa), vagy az embert körülvevő kitinpáncélszerű karosszéria.

A televízió elsősorban emocionálisan ható tömegkommunikációs eszköz (H. Sturm). Gyermekek és felnőttek elsősorban érzelmileg kötődik a képer-

nyő alakjaihoz, a bemondóhoz, de még a színészekhez is — mindez ősi reakció. Kérdés azonban, hogy az agy reptilikus magja hogyan függ össze a televíziózással. Az *arousal*-elmélet szerint a „tömegkommunikáció-használat a kellemes izgalom állapota”, amely legalábbis külsőleg bizonyos hasonlóságot mutat a csúszómászók magatartásával. A televízió néző „pszichológiai hulló”, amely az igényelt „ingerzárpot” a televíziós kínálatból várja. Ez a magyarázata a vég nélküli televíziózásnak — hiszen melyik gyík volna hajlandó a meleg nap sugarat saját jószántából lekapcsolni? (1986. 4. szám)

Die Presse

Egyszínű tarkaság

(Ne) televíziózzunk japán módra!

A japánok szerint két vonása van a japán televízióknak: az egyik a szüntelen, színes forgatag, a papír- és állatfigurák tarkasága, az enyhén pornografikus kvíz-revük kavalkádjá; a másik pedig az az elszánt „japán-központúság”, amely a japán szigeteken túlról „csak a veszélyest, az örületet, a perverzest és a dekadenszt” mutatja meg.

Ebben a szemléletben egységes az öt magánkézben levő japán óriás televíziótársaság, a TV-Asahi (1350 munkatárssal), a Nippon TV (1337), a Tokyo Broadcasting System (1565), a Fuji TV (1149) és a TV-Tokyo (558). Velük szemben áll a mindegyiküknél jóval nagyobb NHK, az egyetlen „általánosan és tisztán oktatási célra szentelt” közbizalmi adó (16 310 alkalmazottal), amely kizárólag az előfizetési díjakból tartja fenn magát. A 35 millió japán háztartás közel 100 százaléka rendelkezik televízióval, az előfizetés önkéntes, mégis a készüléktulajdonosok 97,21 százaléka fizeti az „NHK-adót”.

A japánok átlagosan napi három órát ülnek a képernyő előtt (bár ez sokaknál öt órát is jelent). Kezdetből a hírműsorokat és dokumentumfilmeket sugárzó NHK a komoly adó, az összes többi profilja — a szórakoztatás. A szórakoztatás két fő eleme a varieté-show és a dráma, ami vég nélküli sorozatokat jelent. A sorozatok témája vagy a szamuráj hőskorba vezet, vagy — ezt diktálja a korszellem! — az emancipált nők „mai hétköznapjaival”, erotikus klubjaival, titkos szerelmi életével foglalkozik. Havonta sorozatok tucatja indul hódító útjára, és múlik ki csendesen.

Külföldi sorozatokkal a japán piacra képtelenség betörni, ezek drámai felépítése nem felel meg az itteni ízlésnek. Ezzel függ össze, hogy jelentéktelen a nemzetközi műsorcsere is.

A varietéműsorok fő kelléke egy televíziós showman, a „*pasonaliti*”. Ezeknek az idOLOKNAK a megkeresése és ötletekkel való ellátása a műsorok fő gondja, és egyben a televízióállomás népszerűségének a kulcsa. Ezek a *pasonalitik* aztán a legkülönbözőbb helyszíneket és szituációkat mutatják be a „rajongó fiataloknak”.

A televíziós szakma mégis ennek a szemléletnek a kifulladásától fél. A televízió teljesen lerombolja a kultúrát, sőt magát a tudatvilágot is: a varietéműsor jelenetei közé vágják a katasztrófa híreket a legújabb bankrablásról, a szállodatüzekről vagy repülőszerecsétlenségekről. Ezek „eladása” is a *pasonaliti* dolga. A szakemberek az igaz veszélyt azonban nem a műsorok színvonalának a süllyedésében látják, hanem a házi számítógép megjelenésében. Ma Japán háztartásainak kb. 40 százaléka rendelkezik videóval, és különösen az ifjúság lelkesedik érte.

A drámasorozatok megújítói arra számítanak, hogy el tudják fogadtatni a kritikusabb hangvételű televízióban, fel tudják ébreszteni a kulturális igényeket az anyagi fogyasztás közepette. Japánban a televízió harminc éve a legerősebb tömegkommunikációs eszköz, a legnagyobb hatása a lakosságra, amely híres homogenitásáról és társadalmi kohéziójáról. (1987. február 22.)

ZOOM

A videó másik arca

A videópiac konfekcionált tömegcikkei mellett a hetvenes évek eleji prognózisok egy új, diverzifikált és differenciált célcsoport piacának lehetőségéről is beszéltek, melynek termékei „a színvonalasabb könyvekhez, hosszán játszós lemezekhez és a kisebbségi folyóiratokhoz hasonló szerepet fognak játszani” — ahogyan azt annak idején E. K. Scheuch szociológus jósolta. Ma a látszat ennek éppen az ellenkezőjét mutatja. Nézzük meg például az év eleji svájci videó-sikerlistát:

1. The Goonies (Warner Home Video)
2. V — A földöntúli látogatók (Warner Home Video)
3. L.I.S.A. — A fényes örület (CIC Video)

4. American Fighter (Stella Video)
5. Cocoon (CBS—Fox)
6. Asterix — Cézár legyőzése (marketing film)
7. Read Heat (VPS Video)
8. D.A.R.Y.L. — A szokatlan (RCA Columbia)
9. Silverado (RCA Columbia)
10. Miami Vice 5. — Kábítószer Miami-ban (CIC Video)

A közfigyelem egyértelmű koncentrációja ellene az is igaz, hogy az úgynevezett videószoftver valamennyi lehetséges kommunikációs szférában mennyiségi és minőségi növekedést mutat. Nemcsak a népszerű szórakoztatásról van szó, például az elektronikus zenei és képkompozíciók térnyeréséről, meg a gyermek- és sportfilmekről (mint a Boris Becker 1985-ös wimbledoni győzelméről készült és tizenháromezer példányban elkelt videókazetta). A müncheni Topaz Classic cég például egészen jól megél abból, hogy ajánlata teljes egészében opera-, operett- és balettfelvételekből áll.

A médium időközben még kommersz megjelenési formáiban is olyan sajátos esztétikai kifejező erőre és használati értékekre tett szert, melyekről az ismeretterjesztés sem mondhat le. Sőt. Ez nemcsak a dokumentumfilmekre vonatkozik, hanem elsősorban a kifejezetten a videó számára gyártott kazettákra. Például a *New Scientist* tudományos magazin három, társadalmilag széles körben vitatott témakörben (gén-, atom- és információtech-

nológia) készített kiváló, egyéni és kollektív felhasználásra egyaránt alkalmas kazettákat.

A Bódy Gábor által kezdeményezett, videókazettán megjelenő nemzetközi művészeti magazinnak, az *INFERMENTAL*-nak már öt száma jelent meg. 1986-ban a Du-Mont kiadó a könyvkereskedelembé bocsátotta (a szintén Bódy által összeállított) első videómintáját kísérőkönyvvel együtt, s a frankfurti könyvvásáron bemutatta *A Louvre 100 mesterműve* című elektronikus művészeti gyűjteményét. Egy müncheni kereskedő cég az *Edition Geovideoval* közösen ajánlja húsz kazettából álló nemzetközi útibeszámoló-sorozatot angol, francia, spanyol, olasz és német verzióban. A mindössze 49 márkás fogyasztói ár viszonylag magas példányszámra utal.

Minél magasabb a lejátszókészülékek száma, annál nagyobb a lehetőség a főiránytól való eltérésre, a kísérletezésre a produkciókban. Nagy-Britanniában például már ez a helyzet állt elő, s van kísérletező is, mint az *Other Cinema on Video*, amely a fiatal brit filmesek dokumentumfilmjeit gyűjti össze. A Brit Filmintézet, a Southern Arts Association és a magánkézben levő Channel 4 támogatásával működő *Independent Video* progresszív sorozata régóta tart, 1986 elején már az 51. kiadásnál tartott. A Brit Filmintézet országos film- és videókatalógusának legújabb kiadványa 2932 filmterméket tartalmaz. Ennek 43,3 százaléka csak videókazettán hozzáférhető, például Godard filmjei vagy Peter Greenaway kiváló szcenikai kollázsai. (1987. 2. szám)

- **Az Intersputnyik szövetségének**, melyet több mint 15 éve alapított kilenc szocialista ország, ma 14 tagállama van. Az Atlanti-óceán fölött a Stacionar—4, az Indiai-óceán fölött a Stacionar—13 műholdat használja a hozzá csatlakozó 18 földi állomás. Az e forrásokból származó információt egy 30 országra kiterjedő hálózat továbbítja. Az Intersputnyik közeljövőben megvalósuló tervei között szerepel a telefoncsatornák számának megkettőzése és a televíziós közvetítés tökéletesítése.

IOJ Newsletter

- **Megindult a küzdelem Franciaországban** a TV—6 „jogosítványának” elnyeréséért. Nagy esélye van a Canal Plus Junior társaságnak, mely elsősorban — mint neve is mutatja — az ifjúság csatornája lenne. Az új adó alaptőkéjének megteremtéséhez több nagy vállalkozás járulna hozzá 15—15 százalékkal, és kiadók, bankok is hajlandók részt venni 2—5 százalék erejéig. A végső döntés a francia kommunikációs hatóság, a CNCL hatáskörébe tartozik.

Le Monde

- **A sajtómágnás**. Rupert Murdoch mintegy 150 újság és 46 magazin fölött gyakorol ellenőrzést négy kontinensen. A lapok összpéldányszáma meghaladja a 75 milliót. Tulajdonában van még 18 televízió- és rádióadó, néhány szaklap kiadóhivatala, két nagy és több közepes könyvkiadó, egy hollywoodi filmvállalkozás, egy nagy ausztrál légitársaság és több szálloda világszerte. Csak az USA-ban négy nagy napilapot, 19 magazint és hét tévé- és rádióadót mondhat magáénak. Övé a 20th Century Fox is, és nemrég szerezte meg a New York-i Harper & Row könyvkiadót.

IOJ Newsletter

- **A norvég közvélemény-kutatás eredményei** évek óta alig változnak. A hallgatók naponta átlagosan 150 percet rádióznak, és 110 percet ülnek képernyő előtt. A lakosság háromnegyed része jut hozzá valamilyen körzeti rádióműsorhoz, mégis a két központi adás (NRK és P2) a legnépszerűbb 53 és 22 százalékos hallgatottságával. A fiatalok (10—24 évesek) napi 60 percet hallgatnak kazettát, ez a rádió legerősebb vetélytársa. Helyi televíziót a lakosság 15 százalé-

ka képes fogni, 36 százalék a svéd adásokat, 5 százalék a többi szomszédos műsort, 15 százalék a svéd adásokat, 5 százalék a többi szomszédos műsort, 15 százalék a műholdas adást. 32 százalék rendelkezik képmagnóval. A második televízióműsort a lakosság 41 százaléka tudja fogni.

Fernseh-Informationen

- **Az angol parlament** Westminster Cable néven élő hirdásokra építő televíziócsatorna megalakítását tervezi, amely a Lordok Házának a vitáiról ad hírt. Az új szolgáltatás az ITN és a British Telecom közös vállalkozása. A terv egyszer már felmerült, de akkor meghiúsult; az Alsóház a televíziós közvetítések engedélyezésének a tervét még egyszer megtárgyalja.

Fernseh-Informationen

- **Csupa móka** a televízió Nyugat-Európában. A magántulajdonban lévő tévécsatornák szaporodása, valamint a műholdas és kábelen érkező adások terjedése leginkább a hétköznapi valóságából kiragadó, „felhőtlen” szórakozást ígérő műsorok — filmek, sorozatok, „teleferék” — számának növekedésével járt. Egyre több könnyed programot importálnak Amerikából is, részben azért, mert olcsók. De egy év alatt 3 százalékkal nőtt a szórakoztatás aránya az állami ellenőrzés alatt működő televíziókban is (1986-ban 46 százalék volt). Csupán azok az országok törík meg ezt a tendenciát, ahol még nincs magántelevízió — például Spanyolország és Norvégia. Itt a szórakoztatás aránya 35 százalék alatt marad, de lehetséges, hogy már nem sokáig: mindkét országban két éven belül megjelennek a magáncsatornák.

The Economist

- **A szabad hamburgi frekvenciákért** folyó versenyt hat jelentkező közül az RTL Plus és a SAT 1 nyerte meg, tehát 1988. január 1-jétől napi tíz órában ők sugározhatnak tévéműsort az északi régióban. A SAT 1 mellett szól, hogy központi hírszerkesztőségének 150 munkatársa hamburgi lakos, a luxemburgiak pedig ígéretet tettek egy északnémet regionális tudósítócentrum létesítésére.

Funk-Korrespondenz

- **Áldását adta** az izraeli kormány arra a tervre, hogy az Amerika Hangja adót építsen a Negev sivatagban. Az adó a Szovjetunió és Kelet-Európa országai felé fog propagandát sugározni, egy izraeli állami vállalat irányításával.

IOJ Newsletter

- **Hatvanöt város** kapott a Német Szövetségi Posztától már 1986-ban szabad csatornkapacitást a helyi televízióműsorokhoz. Ezek 70 százaléka koordinálható más belföldi műsorhoz, és 25 százaléka kapcsolódhat külföldiekhez. Ezeket a földi adókat „a kábel értelemszerű kiegészítésének” tartják, amelyek gazdaságilag és innováció-politikailag egyaránt sikerrel kecsegtetnek.

Fernseh-Informationen

- **A görög kormány** törvényt fogadott el kábeles és műholdas televízióadás létesítéséről. A döntés alapjaiban akarja átszervezni a két rádió- és televízióhálózatot (ERT, ERT 2).

Fernseh-Informationen

Műsorszórás

- **Ír kereskedelmi rádió.** Az ír kormány figyelmeztette az RTE műsorszóró társaságot, hogy a kereskedelmi rádió bevezetésével véget ér a műsorszórás állami monopóliuma. A kommunikációs miniszter szerint a kalózádiók népszerűsége következtében a közönség igényelte, hogy legyen választási lehetősége. Ugyanakkor a miniszter megígérte, hogy véget vet az illegális műsorszórásnak, és hamarosan törvényesen is lehetővé teszi, hogy az egyes üzleti csoportok és a közösségek széles körben hozzáférjenek a helyi rádióhoz.

World Broadcast News

- **Sport 24 órában** - - most először kínálja ezt egy AM rádióadó. A New York városi WHN 14 évig countryzenét sugárzott, július 1-jén váltott át a sportra, s ugyanekkor nevet is változtatott. „A WFAN — mondja az adó menedzsere — most speciálisabb szolgáltatást nyújt szélesebb közönségnek.”

Electronic Media

- **Választható dinamika.** A rádióadások dinamikája igen eltérő: családi házban 50 decibel is lehet, a gépkocsiban 15—20 decibel. A müncheni rádiótechnikai intézetben most egy olyan eljárást dolgoztak ki, amellyel egyénileg vá-

lasztható meg a hangvisszaadás dinamikája. Ez a módszer az átviteli szakasz zajait is jelentősen csökkenti, sőt a beszéd és a zene hangereje közötti különbségek is korrigálhatók általa.

Funkschau

- **Aláírta az egyezményt** az Európai Műsorszóró Egyesülés (EBU): 28 millió dollárt fog fizetni a szülői nyári olimpiai játékok közvetítési jogáért. Az egyezmény az aktív EBU-tagszervezetekre vonatkozik, így 32 európai és földközi-tengeri országra terjed ki.

World Broadcast News

- **„Tévéhid”-nak** tekinthető megállapodást írt alá a kölni televízió intendánsa és a szovjet Gosteleradio első elnökhelyettese Kölnben. Az okmány elsősorban a műsorcserét és egymás forgatócsoportjainak kölcsönös támogatását irányozza elő.

Frankfurter Rundschau

- **Irán segítséget ígér** a zanzibári televízióknak. A volt arab szultánság televíziója rendszeresen műszaki és működési zavarokkal küzdött az évek során, tevékenységében több hónapos szünet is előfordult. A közelmúltban az öbölmenti és más arab országok is gazdasági és kulturális segítséget ajánlottak fel Zanzibárnak.

World Broadcast News

- **Öt év alatt** (1986-ig) az európai televízióállomások száma 37-ről 61-re emelkedett. Öt évvel ezelőtt a meglévő műsorok döntő többsége közjogi program volt (kivételez az RTL és az ITV), az azóta alakult 24 új csatornából csak három közjogi, a többi már magán- vagy kereskedelmi televízió, amely reklámból tartja fenn magát. A korábbi „mindenkihez szóló” műsorokat egyre inkább „réteg- és célcsoportműsorok” váltják fel, ami a műsorpolitika erőteljes változását is jelenti. Az adásidő öt év alatt megduplázódott, 1986-ban meghaladta a 230 ezer órát.

Fernseh-Informationen

- **Az ARD, a ZDF és az NDK tévé** között két egyezményt írtak alá ez év májusában. Mindkettőben szabályozzák a kelet-, illetve a nyugat-német tévévállalatok közötti műsorcserét, mely többek között tévéjátékokra, színházi előadásokra, zenei és szórakoztató műsorokra, továbbá kulturális, gyermek- és sportműsorokra terjed ki. Az ARD-vel kötött együttműködési szerződésben ezen túlmenően dokumentum- és oktatóműsorok is szerepelnek.

Funk-Korrespondenz

- **80 millió televíziókészülék** működik Kínában, ami 30 százalékos telítettséget jelent (ez a szám a nagyvárosokban 90 százalék), 250 millió a rádiókészülékek száma, ez a háztartások 100 százalékos ellátottságának felel meg. 47 televízióállomás van az országban, és 600 millió néző napi két órán át néz televízióműsört. A műsor nagy részét a „szappanoperák” és az időszerű tájékoztatás alkotja. A zene kevésbé közkedvelt. A tömegkommunikáció rendszerét 661 új-ság és kb. 300 képes magazin teszi teljessé.

Fernseh-Informationen

- **A két különböző televíziónorma**, a Pal és a Secam helyett nemzetközi összefogással a jövőben egyetlen új normát akarnak kidolgozni, az NSZK és Franciaország postaminisztere 1985-ben döntött erről. A D2-Mac nevű televíziónorma bevezetését a két műhold: a TV-SAT és a TDF ürbe juttatása után tervezik. A digitális norma előnye: jobb kép- és hangminőség, az adásokhoz nyolc nyelv kapcsolható, amelyet a tulajdonos maga választ ki, a készülék videotext- és egyéb szolgáltatás teljesítésére is alkalmas. Az európai fejlesztésű D2-Mac-kal a japán készülékeket szándékoznak kiszorítani az európai piacról. A japánok ezzel szemben a HDTV normát akarják világszerte elfogadtatni. A D2-Mac és a HDTV nem kompatibilis egymással.

Manager Magazin

- **Sztereótévéhang Svájcban.** A svájci posta hozzáértett a tévéadók dupla hangtechnikára való átszereléséhez. 1987-ben az ország német és rétoromán területét — a tévénezők kb. 50 százalékát — látják el a dupla hanggal, amely a sztereóadások vétele mellett lehetővé teszi az adás eredeti vagy szinkronizált vétele közötti választást is. 1988 közepén kerül sorra a Nyugat-Svájcban lévő legfontosabb állomás, a La Pole. 1993 végére az összes többi adó is dupla hangjellel fog sugározni.

Fernseh-Informationen

- **A Grundig** — többéves válságperiódus után — megerősítette helyzetét Ausztriában. 600 millió schillinges beruházással, az 1400 fős állomány megtartásával, új gyártmányok gyors kifejlesztésével vészelté át a nehéz időszakot. 1987-ben már 800 ezer darab 95 cm átmérőjű „Jumbo” nevű színes televíziókészülék gyártását tervezi.

Die Presse

Új médiumok

- **„Szuperhang”** a neve annak az év végén induló amerikai kábelrádióknak, mely kompaktlemez hangminőségű zenét fog sugározni, és nem közvetít reklámot. Az új szolgáltatás főnöke esküszik rá, hogy az amerikaiak a rádiótól is ugyanazt a hangminőséget várják, mint a zenei felvételektől. A „Szuperhang” dekódere a sztereofel-szereléshez csak 50 dollárba fog kerülni, bérelni is lehet, de meg is lehet vásárolni a kiskereskedelemben vagy a kábelrendszereknél. A szolgáltatás havi díja 5—8 dollár között lesz, a „Szuperhang” kilenc sztereo zenei csatornát (dzsessz, klasszikus zene, slágerlista, örökzöld dallamok stb.) és egy, házi számítógéphez kapcsolható adatcsatornát fog kínálni.

Television/Radio Age

- **A francia fizetőtévé**, a Canal Plus két izgalmas műholdas tévéprogramot tervez a TDF közvetlen műsorsugárzó műholdon elhelyezni. Az első egy túlnyomórészt fiataloknak szóló program lenne, míg a második egy európai, „csatlakozó” jellegű, családi program. Olasz vagy angol tömegkommunikációs partnerekre éppúgy gondolnak, mint a francia filmvállalatokra vagy az amerikai filmiparra. A műholdon egyébként a Canal Plus-nek a TVGH-val és a tervezett SEPT kulturális csatornával kellene megosztoznia.

Kirche und Rundfunk

- **A teletext Amerikában.** A teletext és a datatext növekedését, legalábbis egyelőre, több tényező szorítja korlátok közé: a szolgáltatások potenciálisan szűk közönsége, a dekóderek jelenleg korlátozott terjedése és az összeegyeztethetetlen rendszerek problémája. A jogi státust illetően a teletext azon kevés kommunikációs eszközök egyike, amelyeknél a törvény nem késlelteti a fejlődést. A már működő rendszerek közül az egyik az Extravision, Salt Lake Cityben. Itt jelenleg csupán 1000 dekóder van használatban, darabját 300 dollárért kínálják. Szinte mindig az időjárás-jelentés áll a kért információk listájának élén. Egy szakértő véleménye szerint a teletext fogyasztóorientált üzletág, és senki sem tudja igazán, mit is akar a közönség — hónapokba, netán évekbe is telhet, míg kitálják.

Broadcasting

- **Óvatosságra int** a Frost & Sullivan piackutató cég „A kábeltelevíziós piac Európában” című jelentésében, és lebeszél a túlzott optimizmusról

a növekedés előrejelzésében. Az előfizetők 1985-ben jegyzett 10,05 milliós tábora legfeljebb 12,85 millióra bővíthet 1987-ben és 18,4 millióra 1990-ig. A különböző forrásokból származó kábeltelevíziós bevételeket a Frost & Sullivan ebben az évben 1,3 milliárd dollárra teszi — 1985-ben 860 millió dollár volt —, és csaknem 2,8 milliárdra számít az évtized végére. A kábeltelevíziós stúdiókra és felszerelésekre fordított kiadások pedig várhatóan az 1985-ös 1,1 milliárd dollárról 1,3 milliárdra nőnek az idén, és 1,6 milliárdot fognak felemészteni 1990-ben.

World Broadcast News

- **Kábeltévé Japánban.** Hogy ösztönözze a kábeltévé fejlődését, a japán postaügyi és távközlési minisztérium egy sor kutatást és felmérést kezdeményezett. Jelenleg 15 kábelszervezet működik a szigetországban, mindegyik kb. 10 ezer előfizetőhöz továbbítja a vezetékes műsorokat, ami csupán a háztartások 15 százalékos „bekábelzettségét” jelenti. Érdeklődés mutatkozik a kétirányú rendszerek iránt is. Tavaly csaknem 20 vállalat kérvényét hagyta jóvá a minisztérium interaktív rendszerek működtetésére.

World Broadcast News

- **Első számú bevételi forrás** lett a képmagnó az amerikai filmiparban: 1986-ban kétmilliárd dollárt hoztak a videokazetták, míg a filmterjesztésből csak 1,6 milliárd dollár jövedelem származott. New Yorkban most egy hét alatt annyi kazettát kölcsönöznek, mint az 1982-es évben összesen. A képmagnó-tulajdonosok féktelen étvágya a kisebb független stúdiókat is arra ösztönzi, hogy vállalják a filmgyártás kockázatát. Az iparágban ugyanakkor komoly erőfeszítéseket tesznek, hogy megszüntessék a jövedelemkiesés fő okát, a kalózkodást. Tavaly több mint ezer nyomozást folytattak (a mozi-szövetség saját nyomozócsoportjának segítségével), és harmincezer szalagot foglaltak le. Az idén ez a tevékenység mintegy 15 millió dollárba fog kerülni.

The Economist

- **Hosszas belpolitikai viták után** megszületett a döntés: a keletnémet DDR-F produkcióit az előfizetők lakásába szállítják a nyugatnémet kábeltelevíziók. A terv támogatói arra hivatkoztak, hogy ez viszonyosság alapján történik, és az NDK kormányának javára írták, hogy megszűnt a nyugatnémet tévéadások zavarása, bárki — a műszaki adottságoiktól függően — szabadon megtekintheti a nyugatnémet tévé-műsorokat.

Frankfurter Rundschau

- **Tovább terjeszkedik** a Turner Broadcasting System, ezúttal Kína felé. Az Atlantában működő kábeles hírcsatorna, a CNN (Cable News Network) megállapodást írt alá Kínával, melynek értelmében a kínai televízió rendszeresen átveszi és két csatornán sugározza a CNN híreit. A Csendes-óceán felett állomásozó Intelsat V-F8 útján a továbbított hírek így 300 millió nézőhöz jutnak el. A megállapodás egyik pontja szerint az amerikai társaság még ebben az évben tudósítói irodát nyit Pekingben.

Neue Züricher Zeitung

- **Veszélybe kerül** az egész műholdas kommunikációs iparág, ha az 1988-as adminisztratív rádiózási világtalálkozón (WARC) nem tudnak elég rugalmas módszereket találni a műholdpályák, frekvenciák és besugárzási területek kijelölésére. A fő probléma az egyes országok közötti érdekellentét: az Egyesült Államok például azonnal ki akarja használni a geostacionárius pályát, míg más, főként a fejlődő országok bizonyosak akarnak lenni abban, hogy a jövőben is hozzájuthatnak az erőforrásokhoz, amikor képesek lesznek hasznosítani őket.

Communication Daily

- **Tilalom a tányérokra.** Az izraeli kommunikációs minisztérium lecsapott a háztételőkön elburjánzó tányérantennákra. A minisztérium illetékesei kijelentették, hogy a 2,44 méternél kisebb átmérőjű antennákat megtűrik, a nagyobbakat viszont eltávolítják, mert zavarja a rendszeres tévéadásokat.

World Broadcast News

Távközlés

- **A liberalizálás mellett** foglalt állást az Európa Bizottság a nyugat-európai országok távközlési iparának jövőjét illetően. Júniusban kiadott dokumentumában leszögezi, hogy a távközlés valamennyi szektorának nyitva kell állnia a verseny előtt, kivéve olyan „alapszolgáltatásokat”, mint a telefon. Az új távközlési ipar a hangforgalom terén a régi, hagyományos monopóliumok, valamint a számítógépek és adatfeldolgozó berendezések teljesen szabályozatlan világának keveréke. Az EKG gazdasági érdeke, hogy a jövő távközlési rendszerei képesek legyenek összehangolni ezeket.

The Economist

- **Távközlési világhálózat.** 35 ország ötszázánál is több távközlési szakértője tanácskozott Hamburgban a távközlési szabványok világméretűvé fejlesztéséről. Ez lehetővé tenné, hogy az integrált digitális hálózatot (ISDN) az egész világon elláthassák a megfelelő gépekkel: a telefon, a telex, a telefax, a képernyőszöveg mellett a képtelefon is rövid időn belül csatlakoztatható lenne az egységes távközlési világhálózatra.

Die Presse

- **A távközlés növekedése Kínában gyorsabb lesz,** mint a nemzetgazdaságé — jelentette ki a posta- és távközlési miniszter. A kínai ipari és technológiai forradalom ezen alapvető területének modernizálását két fázisban hajtja végre. 1990-ig az infrastruktúrát fejlesztik, s ezután kerül sor az új szolgáltatások bevezetésére. A mintegy 25 milliárd font sterling nagyságú fejlesztésből a nyugati cégek (ITT, Ericsson, Philips, SEL) is kiveszik részüket. A jövőben Kína maga fog digitális telefonközpontokat gyártani, sőt a század végén már exportálni akarja azokat a fejlődő országokba.

Communications Engineering

- **Ír üvegszál.** Írországban Shannon és Limerick között fektették le az első, televíziójeleket közvetítő üvegszál kábelt (kb. 30 km). A Westward Cable televíziótársaság így a TREL 2, az UTV és a Channel 4 műsorát képes közvetíteni.

Fernseh-Informationen

- **Az első üvegszálás telefonvezetékét** Lublinban helyezte üzembe Lengyelország 1978-ban. Az 1980-as évek közepén Lódzban és Poznanban szereltek fel 5—5 km hosszán üvegszálás telefonvonalakat. Ezek egyszerre 120 beszélgetés

továbbítására alkalmasak. Az első sikeres kísérleteket Zenon Szpigler professzor már 1972-ben megkezdte, és haláláig szorgalmazta az üvegszálgyártást, de a távközlési szakemberek akkor a fémshálós fejlesztés mellett döntöttek. Ma Lublinban, amely a lengyel optoelektronikai ipar központja, évente kb. ezer km üvegszál gyártanak. Sajnos, a működéséhez szükséges fényforrást és a fotodetektort Lengyelország nem gyártja ipari méretekben. A termék azonban így is világszínvonalú, jó részét exportálják.

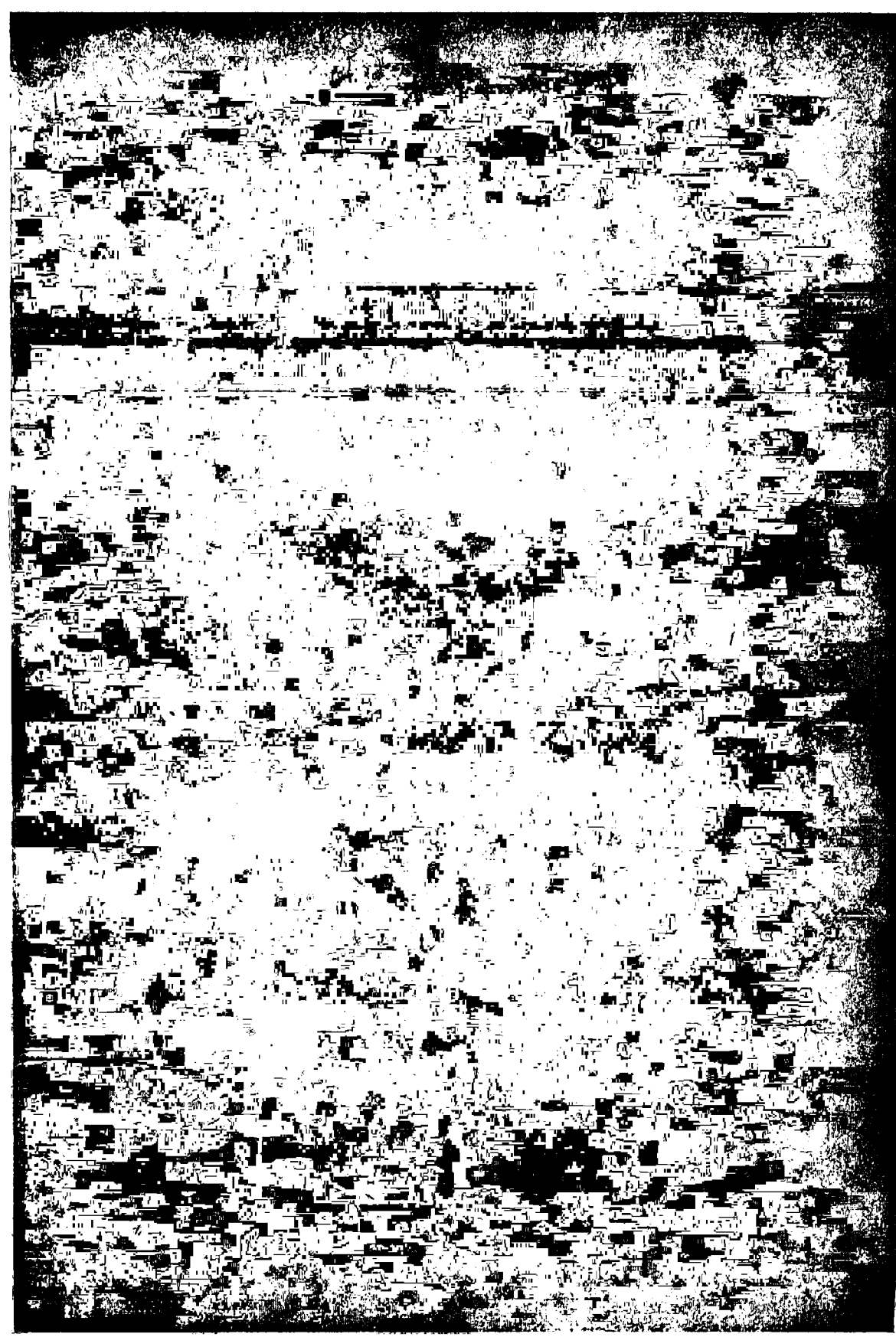
Polnischer Aussendandel

- **„Intelligens telefon”** néven már 1990-ben be akarják vezetni az Egyesült Államokban azt a berendezést, amelyet 4,5 millió dollár felhasználással tíz év alatt kívánnak végleges formába önteni. Az új rendszer a hagyományos távbeszélés mellett egyidejűleg adatokat és képeket is továbbít. ISDN-kompatibilis és részt tud venni videokonferencián.

Time

- **Az autótélefon** nemrég még inkább státuszszimbólum volt, mintsem jól használható eszköz (hosszú volt a kapcsolási idő és szűk a hálózat). Ma már azonban külön hálózaton keresztül a posta azonnal kapcsolja (C-Network), függetlenül attól, hogy a hívott fél is azonos körzetben tartózkodik-e. Európában különösen a skandináv országokban terjed a mobiltelefon, amely már régen nem kötődik autóhoz. Az elmúlt öt évben Európában 1,2 millió készüléket adtak el, a gyártó Siemens cég számítároló memóriát, elektronikus telefonkönyvet egyaránt tervezett bele.

West-Ost Journal

Italo Calvino

Egy fotográfus kalandja

Ha megjön a tavasz, a polgárok tizezrei mennek el otthonról vasárnaponként a nyakukban lógó tokkal. És lefényképezte-tik magukat egymással. Mint a megtömött tarisznyájú vadászok, boldogan térnek vissza, napjaikat édes szorongással teli várakozás tölti ki, alig várják, hogy láthassák az előhívott fényképeket (ezt a szorongást némelyek azoknak az alkímiai manipulációknak a mélyreható élvezetével toldják meg, amelyeket a sötétkamrában végeznek, mely csipős szagú a savaktól, s ahová tilos behatolniuk a családtagoknak), és csak amikor a szemük előtt látják a fényképeket, akkor érzik úgy, hogy kézzel foghatóan birtokukba vették az elmúlt napot; az alpesi hegyipatak, a gyerek mozdulata a vödöröcskével, az asszony lábszáran visszaverődő napsugár csakis akkor nyeri el a történetek visszavonhatatlanságát, és ezt többé már nem lehet kétségbe vonni. A többi akár el is sülyedhet az emlékezet bizonytalan árnyékában.

Antonino Paraggi, a nem fotográfus, barátjaival és munkatársaival való kapcsolatában valamiféle növekvő elszigetelődést vett észre. Hétről hétre azt tapasztalta, hogy azoknak a szenvedélyes embereknek a beszélgetéseihez, akik egy-egy fényrekesz érzékenységét magasztalják vagy a *dinek* számára értekeznek, egyre-másra hozzájárul olyan valakinek a hangja, akiben tegnapig még bízott, akiről biztosan hitte, hogy éppolyan gúnyosan szemléli ezt a számára oly kevésbé izgató és semmiféle meglepetést nem okozó tevékenységet, mint ő.

Ami a foglalkozását illeti, Antonino Paraggi gyakorlati feladatokat látott el egy termelőüzem árueelosztó részlegeiben, de az igazi szenvedélye az volt, hogy megvitatta a barátjaival a kisebb-nagyobb horderejű ese-

ményeket, kibontva a részletek zavaros gombolyagából a dolgok lényegének fonálát; szellemi magatartását tekintve tehát filozófus volt, és hogy sikerüljön megmagyaráznia azokat a történeteket is, amelyek a legtávolabb estek saját tapasztalataitól, minden sértett hiúságát bevetette. Most úgy érezte, hogy a fotográfustípus lényegében valami elkerülte a figyelmét, a titkos felhívás, amelynek hatására új hívek toborzódnak az objektív műkedvelőinek zászlaja alá, némelyek technikai és művészi fejlődésükkel dicsekedve, mások épp ellenkezőleg, minden érdemet az általuk vásárolt készülék jóságának tulajdonítva, amely (érzésük szerint) akkor is képes remekművek létrehozására, ha alkalmatlan kezekbe kerül (amilyeneknek a sajátjaikat tekintették, hiszen a büszkeség a gépi szerkezetek eredményeinek magasztalására irányul, ott a szubjektív tehetőség elfogadja, hogy alázatosan csekély arányban van csak jelen). Antonino Paraggi sejtette, az élvezetnek sem egyik, sem másik indítéka nem sorsdöntő: a titok másutt lapangott.

El kell mondani, hogy az, ami miatt a fotográfiában kereste egy bizonyos elégedetlenségének az okait — mint aki valamiből kirekesztve érzi magát —, Antoninónak ez egy trükkje is volt saját magával szemben, hogy elkerülje annak a — sokkal szembeötölőbb — folyamatnak a tudomásul vételét, hogy kezdett elkülönülni a barátaitól. Lassan-lassan ugyanis az következett be, hogy a kortársai egyenként megházasodtak, családot alapítottak, míg Antonino agglagény maradt. E két jelenség között is volt valami kétségtelen összefüggés, amennyiben igen gyakran szinte természetes és csaknem fiziológiai módon az apaság másodlagos követ-

kezményeként jön létre az objektív iránti szenvedély. Miután világra hoztak egy gyereket, a szülők első ösztöneinek egyike az, hogy lefényképezzék; és mivel a növekedés folyamata gyors, ez azt teszi szükségessé, hogy gyakran lefényképezzék, mert semmi sem tűnékenyebb és kevésbé emlékezetes, mint egy hat hónapos csecsemő, akinek emlékét hamar eltörli és helyébe lép a nyolc hónaposé, majd az egyévesé; és mindaz a tökéletesség, amelyet hároméves koráig elérhet egy gyermek a szülei szemében, nem elegendő annak a megakadályozására, hogy fölébe kerülve meg ne semmisítse a négyéves újabb tökéletessége, hacsak meg nem marad a fotóalbum mint az egyetlen olyan hely, ahol ezek a múlt tökéletességek megmenekülnek és egymás mellé helyeződnek, egyenként valamiféle sajátosan egyedülálló kizárólagosságra törekedve. Az újdonsült szülőknek ama rögeszméje, hogy ivadékaik képét beállítsák a keresőben, hogy azután a fekete-fehér papírkép vagy a színes diapozitív mozdulatlanosságává zsugorodhassanak, a nem fotografus és nem alkotó Antonino szemében elsősorban az örülethez vezető út egyik állomása volt, amely ott búj meg abban a fekete készülékben. De észrevételei a reprügyűjtemény—család—örület kapcsolatát illetően sürgetők és sejtelmesek voltak: máskülönben fölfogta volna, hogy a legnagyobb veszélyben ő forgott, az agglégény.

Antonino baráti körében szokás volt a hét végét társaságban, a városon kívül tölteni, egy olyan szokás szerint, amely sokuk számára a diákévek óta tartott, s amelyet kiterjesztettek a menyasszonyokra, majd az asszonyokra és a gyerekhadra, még a dajkákra és a nevelőnőkre is, néhány esetben a szerzett rokonokra és mindkét nem új ismerőseire. Miután viszont az összefüggések és a szokások folyamatossága sohasem gyérül, Antonino úgy tehetett, mintha semmi sem változott volna az évek múlásával, és mintha az még mindig az egykori fiatalemberek és lányok társasága volna, nem pedig egy családokból összeverődött tömeg, amelyben ő maradt az egyetlen túlélő agglégény.

Ezen a hegyi vagy tengeri kiránduláson, amikor elérkezett a család vagy a családok közötti csoport lefényképezésének pillanata, egyre gyakrabban volt szükség egy

idegen operatőr közreműködésére, esetleg egy járókelőre, aki vállalkozna arra, hogy megnyomja a készülék tüzelésre kész kioldóját, a kiválasztott irányban. Ezekben az esetekben Antonino nem utasíthatta vissza a szolgálatait: átvette a gépet egy mama vagy egy papa kezéből, aki aztán szaladt, hogy elhelyezkedjék a második sorban, a nyakát két fej közé támasztva vagy a legkisebbek közé lekuporodva; és minden erejével a tetterekész ujjára koncentrálva megnyomta a ravaszt. Eleinte karjainak valamilyen megfogadhatatlan megdermedése csónakok árbocaira vagy harangtoronyok csúcsaira vagy nagymamák, nagypapák lefejezésére térítette el a célt. Megvádolták azzal, hogy készakarva csinálta, megrótták rosszízű vicceiért. Nem volt igaz: arra törekedett, hogy ujját mint engedelmes eszközt átengedje a csoport akaratának, de ugyanakkor arra is, hogy kihasználja pillanatnyi helyzeti előnyét arra, hogy figyelmeztesse cselekedeteik jelentésére azokat, akik fényképeznek és azokat is, akiket fényképeznek. Amint abba az óhajtott helyzetbe került az ujjhegye, hogy elszakadt személyének és egyéniségének többi részétől, szabadon fejthette ki elméleteit érvekkel teli felszólalásaiban, miközben jól sikerült együttes jeleneteket állított be. (Néhány véletlen siker elég volt ahhoz, hogy könnyedséget és bizalmat adjon neki a keresővel és az expozíciómérővel szemben.)

— . . . Mert ha egyszer elkezdték — prédikálta —, semmi ok sincs arra, hogy abba hagyjátok. Nagyon rövid az út a között a valóság között, amelyet azért fényképezünk le, mert szépnek tűnik fel előttünk, és a között a valóság között, amely azért tűnik fel szépnek előttünk, mert lefényképeztük. Ha lefényképezitek Pierlucát amint homokvárat épít, nincs miért nem lefényképezni, amint sír, mert a vár összedől, és aztán amint a gondozónő vigasztalja oly módon, hogy kagylóhéjat mutat neki a homok közepében. Elég, ha valamire azt kezditek mondani: „Ó, de szép, csakugyan le kellene fényképezni!”, és máris azoknak a talaján álltok, akik szerint mindaz, ami nincs lefényképezve, az el van veszve, az olyan, mintha nem is létezett volna, és hogy tehát ahhoz, hogy igazán éljen az ember, a lehető legtöbbet kell fényképezni, és ahhoz, hogy minél többet fény-

képezzen az ember, arra van szükség, hogy: vagy a lehető legfényképezhetőbb módon kell élni, vagy a saját életünk minden pillanatát lefényképezhetőnek kell tartanunk. Az első út az ostobasághoz vezet, a második az örülethez.

— Örült és ostoba te leszel — mondták neki a barátai —, és azonfelül kibírhatatlan.

— Aki mindazt birtokba akarja venni, ami a szeme előtt történik — magyarázta Antonino, bár már senki sem figyelt rá —, annak az az egyetlen módja arra, hogy következetesen cselekedjék, ha percenként egy felvételt elkattint, attól kezdve, hogy reggel kinyitja a szemét, egészen addig, míg aludni nem tér. Csak így alkothatják meg az exponált filmtekercsek napjaink hiteles naplóját, anélkül, hogy bármi is kimaradjon. Ha én fényképezésre adnám a fejem, végigmennék ezen az úton, még azon az áron is, hogy elveszítem az értelmemet. Ti pedig még mindig azt hiszitek, hogy a választás joga a tiétek. De miféle választás? Valamiféle idillikus, apologetikus értelemben vett választás, a természettel, a nemzettel, a rokonokkal való megnyugvás és béke választásáé. Ez nem csak fotós választás, a tiétek; egy olyan élet választása, amely a drámai ellentéteknek, az ellentmondások csomóinak, az akarat, a szenvedély és az ellenszenv nagy feszültségeinek kizárásához vezet benneteket. Így azt hiszitek, megmenekültök az örültől, de beleestek a közepszerűségbe, a gyöngeelméjűségbe.

Bizonyos Bice, valakinek a volt sógornője és bizonyos Lydia, egy másik valakinek a volt titkárnője megkérték, kattintana el róluk egy pillanatfelvételt, amint a hullámok között labdáznak. Beleegyezett, de mint-hogy közben kidolgozott egy elméletet a pillanatfelvételek ellen, sietett közölni a két barátnővel:

— Lányok, mi visz rá benneteket arra, hogy egy-egy másodperc vastagságának időszeteiként pillanatokat ragadjatok ki napjaitok mozgó folyamatából? Míg labdáztok, a jelenben éltek, de alighogy behatol a felvételek lenyomata a mozdulataitok közé, többé már nem a játék öröme mozgat benneteket, hanem annak az öröme, hogy viszontláthassátok magatokat, hogy húsz év múlva fölfedezték magatokat egy megsárgult, vé-

kony kartonlapon (ézelmileg megsárgult, még ha korszerű rögzítési eljárások változatlanak őrzik is meg). A természetből vett egyszerű, spontán fénykép ízlése megöli a spontaneitást, eltávolítja a jelent. A lefényképezett valóság rögtön nosztalgikus jelleget ölt, az idő szárnyán elrepült örömet, emlékjelleget, még ha tegnapelőtt készült is a fénykép. És az az élet, amelyet azért éltek, hogy lefényképezzétek, már indulása pillanatától csak saját emléke. Azt hinni, hogy a pillanatfelvétel *valódi*, mint a modell utáni portré, csupán előítélet . . .

Antonino, ezeket mondva, ott ugrándozott a két barátnő körül, hogy beállítsa a játék mozdulatait, s hogy kirekessze a képből a vízen visszatükröződő és kápráztató napfényt. A labdáért való egyik dulakodásban Bicét, aki rávetette magát a már elmerült másik nőre, elkapták a hullámok, s fölrepülő ülepe premier plánba került. Antonino, hogy ezt a távlatot el ne veszítse, hanyatt vetette magát a vízbe, magasra emelve tartotta a gépet, és kevés hiányzott ahhoz, hogy megfulladjon.

— Mindegyik nagyon jól sikerült, ez aztán különösen elbűvölő — kommentálták néhány nappal később, egymás kezéből tépve ki a próbafelvételeket. A fényképész üzletében adtak neki találkát. — Ügyes vagy, csinálj még nekünk ezekből.

Antonino arra a következtetésre jutott, hogy vissza kellene térni a modellt ülő alakokhoz, olyan magatartásokhoz, amelyek képviselik társadalmi helyzetüket és jellemüket, mint a tizenkilencedik században. Antifotográfus polémiáját csak a fekete doboz belsejéből folytathatta, szembeállítva fényképet fényképpel.

— Örülnék, ha volna egy olyan régi, harmonikás gépem — mondta a barátnőknek —, fölállítva egy állványra. Hiszitek, hogy vannak még ilyenek?

— Hát, talán valamelyik ószeresnél . . .

— Menjünk és keressünk.

A barátnők szórakoztatónak találták a különös tárgy utáni vadászatot; ócskapiacokat kutattak át együtt, öreg vandorfényképezőket kérdeztek meg, követték őket a kuckóikba. A már nem használt dolgok temetőiben csapszegek heverték, spanyolfalak, festett háterek elmosódott tájképekkel;

mindazt, ami egy fényképész régi stúdióját idézte vissza, Antonino megvette. Végül sikerült rátennie a kezét egy kazettás gépre, körte alakú kioldóval. Úgy látszott, tökéletesen működik. Antonino megvásárolta egy lemezkészlettel együtt. Lakásának egyik szobájában, barátnői segítségével felszerelte a stúdiót, csupa elavult tárgyból, két korszerű fényszóró lámpát kivéve.

Most meg volt elégedve. Ebből kell kiindulni — magyarázta a barátnőknek. — Abban, ahogyan nagyapáink modellt ültek; a szokásban, amely szerint a csoportokat elhelyezték, volt valami társadalmi jelentés, valami szokás, valami izlés, valami műveltség. Egy hivatalos vagy házassági vagy családi vagy iskolai fénykép azt sugallta, hogy minden szerepben vagy intézményben volt valami komoly és fontos, ám ugyanakkor valami hamis és erőltetett, valami parancsoló és hierarchikus is. Ez a lényeg: félreérthetlenné tenni azt a kapcsolatot a világgal, amelyet valamennyien magunkban hordozunk, s amelyet igyekeznek ma az emberek eltitkolni, elrejtteni, azt hívén, hogy ilyen módon el lehet őket tüntetni, ehelyett azonban . . .

— De hát kit akarsz modellek?

— Gyertek el holnap, és olyan fényképeket fogok készíteni rólatok, amilyeneket én akarok.

— De mondd, hová akarsz kilyukadni?

— kérdezte Lydia, hirtelen támadt bizonytalanságtól hajtva. Csak most, a berendezett stúdióban vette észre, hogy itt minden balsejtelemmel, fenyegető légkörrel van tele. — Te csak álmodsz arról, hogy mi eljövünk neked modellet ülni!

Bice együtt kacarászott vele, de másnap visszament Antonino lakására, egyedül.

Fehér lenbe öltözve, színes hímzésekkel az ujjja szegélyén és a zsebekben. A haját egy választékkal elválasztotta és összetűzte a fején. Suttymban egy kicsit nevetett, félrehajtva a fejét. Antonino, miközben beengedte, tanulmányozta kissé bájos, kissé ironikus modorát, s azt, hogy melyek azok a vonások, amelyek valódi jellemét meghatározzák.

Beültette egy nagy karosszékre, és bebújt a készülék fekete leple alá. Ott egy olyan hátsó üvegfalú kazetta volt, ahol a kép már-

is, mint egy lemezen, visszatükröződött, spektrálisan, egy kicsit tejszerűen, elkülönülve az idő és a tér minden esetlegességétől. Antoninónak úgy tetszett, mintha először látná Bicét. Volt valami engedékenység kissé súlyosan leereszkedő szempillájában, abban, ahogyan előrenyújtotta titkokat sejtető nyakát, éppúgy, ahogyan mosolya is elbújni látszott magának a mosolygásnak az aktusa mögé.

— Igen, így, nem, a fejet arrább, emeld föl a szemed, ne, ereszd le — Antonino a doboz belsejében üldözőbe vett valamit Bicéből, ami hirtelen nagyon pontosnak és egyedülnek látszott számára.

— Most árnyékold magad, gyere jobban a fényre, nem, az előbb jobb volt.

Sok fénykép volt már a fényképezhető Bicéből és sok a nem fényképezhető Bicéből, de amit ő keresett, az olyan egyetlen fénykép volt, amely mindkettőt egyesíti.

Nem veszek le — a hangja fojtottan és panaszosan szólt a fekete csuklya alól. — Nem veszek le többet, nem sikerül téged lefényképeznem.

Kiszabadította magát a lepelből, és föl-emelkedett. Az elején hibázott el mindent. Az a kifejezés, az a titok az arcán, amelyet nyomban levehetőnek vélt, olyasvalami volt, ami lehúzta őt a lelkiállapotok, a hangulatok, a lélektan mozgó fövényébe: ő is egyike lett azoknak, akik a szökő életet üldözik; a megállíthatatlan után vadászik, mint a pillanátfelvételek elkattintói.

Az ellenkező utat kellett volna követnie: egyetlen portréra összpontosítani mindent, a felszínt, a nyilvánvalót, az egyöntetűt megragadnia, amely nem kerülne meg a szokványos, sztereotip képet, az álarcot. Mivel az álarc elsősorban a társadalom és a történelem terméke, minden olyan képnél több igazságot tartalmaz, amelyről azt feltételezik, hogy „valódi”; egy sor olyan jelentést hordoz, amelyek lassanként tárnak fel. Nem épp ezzel a szándékkal állította föl ezt a stúdió-barakkot?

Figyelte Bicét. Megjelenésének külső jegyeiből kellett kiindulnia. Bice öltözködési és fészülködési módjában — gondolta — fölismerhető az a kicsit nosztalgikus, kicsit ironikus törekvés, amely azokra az évekre volt jellemző, hogy visszaidézzék a harminc évvel

korábbi divatot. A fényképnek ezt a szándékot kellett volna kiemelnie: hogyhogy nem gondolt erre?

Antonino keresett egy teniszütőt; Bicének föl kellett állnia, háromnegyed részben, hóna alatt az ütővel, arcán egy érzélgős képeslap kifejezésével. Antonino számára, a fekete köpeny alól, nagyon érdekesnek hatott Bice képe — mindaz, ami benne fesztelen és póznak megfelelő volt, s mindaz, ami nem volt a pózhoz illő, sőt szinte vele ellentétes volt, és amit a póz kiemelt. Többször megváltoztatta vele a testtartását, tanulmányozva a lábak és a karok geometriáját az ütővel és a háttér egyik elemével való kapcsolatában. (Azon az eszményi képeslapon, amely a fejében járt, ott kellett lennie a tenispálya hálójának, de túl sokat nem kívánhat az ember, és Antonino beérte egy pingpongtasallal.)

De még mindig nem érezte magát biztos talajon: véletlenül nem az emlékeket, sőt az emlékezetben felbukkanó emlék halvány visszhangját próbálta meg lefényképezni? Az az ellentétese, hogy a jelent mint a jövő emléket élje, akárcsak a vasárnapi fotósok, nem vitte-e őt is egy éppoly irreális tevékenység megkísérléséhez; vagyis ahhoz, hogy testet adjon egy emlékeknek, hogy a szemelőtt helyettesítse a jelenet?

— Mozdulj már, mit állsz ott olyan mereven, emeld föl azt az ütőt, a fenébe is! Tégy úgy, mintha teniszelné! — dühödött fel hirtelen. Rájött, hogy csak akkor juthat el egy objektív elidegenítéshez, ha kikényszeríti a pózokat; csak akkor lesz képes a szilárdságot, a nem élő hatást kelteni, ha úgy tesz, mintha félbeszakítana egy mozdulatot.

Bice engedelmesen alkalmazkodott parancsainak végrehajtásához még akkor is, amikor pontatlanoknak és ellentmondásosnak látszottak, olyan passzivitással, amely azt is jelentette, hogy nincs benne a játékban, mégis valamilyen módon hozzájárulnak titokzatos játszmájának mozdulatai ehhez a játékhoz, amely nem az övé. Az, amit Antonino most Bicétől várt, azt mondván neki, hogy így vagy úgy tegye a lábát és a karját, nem annyira egy program egyszerű végrehajtása volt, mint inkább a nő válasza az ő erőszakára, amellyel igényeit benyújtotta, egy kiszámíthatatlanul agresszív válasz

erre az erőszakra, amelyet egyre erősebben érvényesített rajta.

Mintha csak álmodnék, gondolta Antonino, a sötétbe temetkezve szemlélve az üveg derékszögén átszűrődő valószínűtlen teniszszőlyagot: mintha csak álmodnék, amikor az emlékezet mélyéről érkezett jelenlét előmerészkedik, felismerteti magát, és aztán rögtön átalakul valami váratlanná, valami olyanná, ami már az átalakulás előtt is rémisztő, mert nem lehet tudni, mivé alakulhat.

Az álmokat akarta volna lefényképezni? Ez a gyanú elnémitotta, struccodújába bújva, a kioldó gombjával a kezében, mint egy idióta; ezalatt pedig Bice magára hagyatva folytatta különös, groteszk táncát. időnként mozdulatlanul válva eltűzött teniszező gesztusokkal, fonák, drive, magasra emelve az ütőt vagy leengedve a padlóra, mintha abból az üvegszemből jövő pillantás volna a labda, amelyet folyvást visszaütött.

— Elég, mi ez a komédia, nem így gondoltam — és Antonino letakarta a gépet a lepellet, elkezdett sétálni a szobában.

Mindennek az a ruha volt az oka, azokkal a tenisz és háború előtti visszaidézéseivel. . . Azt el kellett ismernie, hogy utcai ruhában nem lehetett olyan fényképet készíteni, amilyenről ő beszélt. Valami ünneplenség kellett, valami emelkedettség, pompa, mint a királynők hivatalos fényképein. Csak estélyi ruhában válhatott volna Bice fotóalannyá, olyan kivágással, amely jól kivehetően jelzi a határt a bőr fehérsége és az ékszerek csillogásával hangsúlyozott ruhaanyag sötétje között, határt a maga meztelességében időtlen és csaknem személytelen asszony létezése és egy másik, társadalmi absztrakció, az öltözet absztrakciója között, s ez a ruha éppoly személytelen szerep jelképe, mint egy allegorikus szobor drapériája.

Közelebb lépett Bicéhez, hozzáfogott, hogy kigombolja ruháját a nyakán, a keblén, hogy a ruha a vállára hulljon. Eszébe jutottak tizenkilencedik századi bizonyos női fényképek, amelyeken a kartonlap fehérből kiemelkedik az arc, a nyak, a fedetlen vállak vonala, és az összes többi elenyészik a fehérben.

Időn és téren kívül állt az a portré, amelyre most vágyott: nem nagyon tudta, hogyan

kellene megcsinálni, de elhatározta, hogy sikerülni fog neki. Ráirányította Bicére a fényzórókat, közel hozta a gépet, a lepel alatt azzal foglalatzkodott, hogy beszabályozza az objektív nyílását. Belenézett. Bice meztelen volt.

Lecsúsztotta a ruhát egészen a lábfejéig; alul nem volt rajta semmi; egy lépést előre lépett; nem, egy lépést hátra, s ez olyan volt, mintha teljes tisztaságával betöltené a képet; egyenesen állt, magasan a gép előtt, nyugodtan, maga elé nézve, mintha csak egyedül volna.

Antonino érezte, hogy a nő pillantása behatol az ő szemébe, s hogy elfoglal minden belátható területet. kivonva őt a véletlen és töredezett képek folyamából, azért, hogy időt és teret egy tökéletes formára összpontosítson. És mintha e tekintet meglepetése és a lemeztől való megrendülés egymásnak összekapcsolt visszatükröződései lennének, rögtön megnyomta a kioldót, újratöltötte a gépet, kattintott, betett egy új lemezt, kattintott, és megállás nélkül cserélte a lemezt és kattintott, miközben a lepelről fulladozva dadogta: — Nahát, most igen, így jó, na még egyet, így jól látszol, még.

Nem volt több lemeze. Kibújt a lepelből. Boldog volt. Bice ott állt előtte, meztelenül, mintha várna.

— Most felöltözhetsz — mondta ő, euforikusan, de már sürgetőleg -, menjünk.

A nő riadtan nézett rá.

— Most már lefényképeztelek — mondta a férfi.

Bice sírva fakadt.

Antonino aznap fedezte föl, hogy szerelmes a lányba. Összeköltöztek, és ő megvásárolta a legmodernebb készülékeket, teleobjektíveket, tökéletesített felszereléseket, berendezett egy laboratóriumot. Diapozitívjai is voltak, hogy éjszaka, alvás közben is le tudja fényképezni a lányt. Bice fölébredt a villanófényben, bosszúsán; Antonino folytatta a pillanatfelvételek készítését róla, amint kikászálódik az álból, amint összevész vele, róla, amint hiábavaló igyekezettel próbált visszatalálni az álomba, a párnába temetve az arcát, róla, amint kibékült, róla, aki szerelmi cselekedeteknek fogta föl ezeket a fotós erőszakokat.

Antonino próbafelvételekkel és filmekkel

díszített laboratóriumában minden képen Bice jelent meg, mint egy kaptár rácsaiban a méhek ezrei, mintha valamennyi ugyanaz a méh volna: Bice minden viselkedésben, távlatban, módban, Bice pózba állítva vagy levéve a tudta nélkül, képek finom porává örölt identitás.

— De hát mi ez a Bice iránti megszállottság? Nem tudsz más fényképezni? — ezt a kérdést hallotta állandóan a barátaitól és a lánytól is.

— Nem egyszerűen Bicéről van szó — felelte. Ez módszer kérdése. Bármilyen személy vagy dolog lefényképezését határozod is el, állandóan, megállás nélkül kell fényképezned csakis azt az egyet, a nappal és éjszaka minden órájában.

De azt nem mondta el, ami leginkább feküdt a szívéen: levenni Bicét az utcán, amikor azt hitte, hogy nem látja, eldugott lencsék lőtávólában tartani, úgy lefényképezni, hogy nemcsak a lány nem látja őt, de ő sem a lányt, meglepni, milyen akkor, amikor nincs rajta a tekintete. Nem mintha valami különös akart volna fölfedezni; nem volt féltékeny a szó közkeletű értelmében. Egy láthatatlan Bicét akart birtokolni, egy olyan Bicét, aki tökéletesen egyedül van, egy olyan Bicét, akinek a jelenléte feltételezi az ő és mindenki más távollétét.

Akár féltékenységnek nevezhető, akár nem, mindenképpen nehezen tűrhető szenvedély volt. Bice csakhamar otthagya őt.

Antonino depressziós válságba zuhant. Elkezdett naplót vezetni: fotókat, persze. A nyakába akasztott géppel, lakásába zárkózva, egy karosszékre süppedve kattintgatott, mereven nézve a semmibe. Bice távollétét fényképezte.

A fényképeket egy albumba gyűjtötte össze: csikkekkal teli hamutartók látszottak, egy bevetetlen ágy, egy nedvességfolt a falon. Az az ötlete támadt, hogy katalógust állít össze a világon létező mindazon dolgokról, amelyek ellenállnak a fényképezésnek, amelyeket szisztematikusan hagynak a látóterükön kívül nemcsak a gépek, hanem az emberek is. Minden tárgyon napokat töltött el, teljes tekerceket fölemészelve, többórás szünetek után, oly módon, hogy a fény és az árnyékok mozgását is követni tudja. Egy napon rámerévitte tekintetét a szoba

egyik teljesen üres sarkára, csak egy fűtőcső volt ott, semmi más: megkísérelte folytatni annak a pontnak a fényképezését és csakis azt, amíg csak véget nem érnek a napjai.

A lakás tönkrement, papírlapok és régi újságok hevertek összegyűrve a padlón, ő pedig fényképezte őket. Lefényképezte az újságokban lévő fényképeket is, és valamiféle közvetett kapcsolat alakult ki az ő lencséje és a távoli fotóriportereiké között. Azoknak a fekete foltoknak a létrehozásában a többi gép lencsét irányították valaha a rendőrség állásaira, szénre égett autókra, futó atlétákra, miniszterekre, vádlottakra.

Antonio most különleges örömet talált abban, hogy egy képtávirat mozaikjából összeillesztett háztartási tárgyakat fényképezzen le, fehér papírlapokon lévő vad tinta-foltokat. Mozdulatlanságából meglepődve tapasztalta, hogy irigylit annak a fotóriporternek az életét, aki a tömegek mozdulatait követi, a kiöntött vért, a könnyeket, az ünnepeket, a bűnt, a divat szokásait, a hivatalos szertartások mesterkéeltségét; a fotóriportert, aki a társadalom szélsőségeit örökíti meg, a leggazdagabbakat és a legszegényebbeket, a kivételes pillanatokat, amelyek azonban mindenütt létrejönnek.

„Ez azt jelenti, hogy csak a kivételes állapotnak van értelme? — kérdezte önmagától Antonino. — A fotóriporter a valódi ellentéte a vasárnapi fotográfusnak? Az ő világaik kizárják egymást? Vagy az egyik ad értelmet a másiknak?” És így elmélkedve elkezdte darabokra tépni a fényképeket Bicevel és Bice nélkül, amelyek szenvedélyének hónapjai alatt halmozódtak össze, elkezdte szétzaggatni a falra akasztott próbafelvételek

filceit, összevagdolni a negatívok celluloidját, kilyukasztani a diapozitíveket, és ennek a módszeres pusztításnak a maradványait főlhalmozta a földön szétterülő újságokra.

„Az igazi, a totális fotográfia — gondolta — talán a magánképeknek egy csomó töredéke, az öldöklések és a koronázások gyűrődéseinek háttérében.”

Összehajtotta az újságok szegélyeit egy hatalmas batyuvá, hogy a szemébe dobja, de előbb le akarta fényképezni. Úgy helyezte el a szegélyeket, hogy jól lehessen látni a két különböző újság fél-fél fényképét, amelyek a csomagban véletlenül illettek egymáshoz. Sőt, kinyitotta egy kissé a csomagot, hogy kilóghasson egy fényes kartonlap valamelyik széttépett nagyításból. Meggyújtott egy fényszórót; azt akarta, hogy fényképén föl lehessen ismerni a félig összenyomott és szétszaggatott képeket, de érzéklni lehessen irrealitásukat is a nyomdafesték véletlenszerű árnyékaiban, ugyanakkor a jelentésekkel teli tárgyak kézzelfoghatóságát, azt az erőt, amellyel bekapaszkodnak az őket eltávolítani igyekvő figyelembe.

Ahhoz, hogy ez mind ráférjen egy fényképre, rendkívüli technikai képesség elsajátítására lett volna szükség, de Antonino csak ez után hagyhatta volna abba a fényképezést. Minden lehetőség kimerítésével, abban a pillanatban, amikor a kör bezárult, Antonino megértette, hogy az egyetlen út, amely megmaradt számára, fényképeket fényképezni, sőt, ez az igazi út, amelyet oly sötéten egészen addig keresett.

Fordította: Kiskalmár Éva

(Megjelent Italo Calvino *Gli amori difficili* című novelláskötetében. Einaudi, Torino, 1982.)

Ikonemlék III.

Stefanovits Péter rajza

CONTENTS

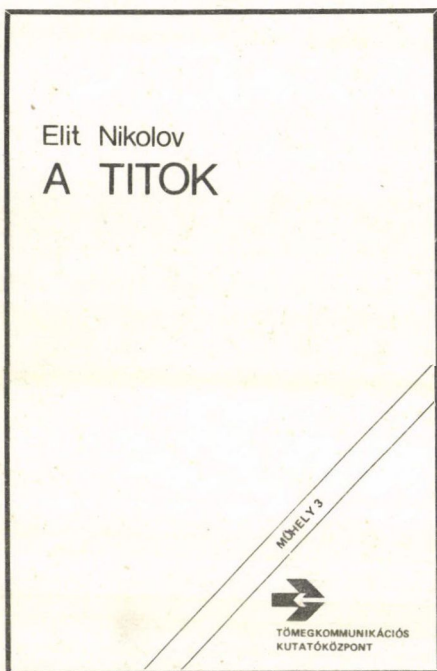
СОДЕРЖАНИЕ

Tamás Szecskő: Historical learning	3	Тамаш Сечкő: Историческая учеба
IN FOCUS "The press should reflect socialist pluralism" Health preservation and journalism Iván Forgács: Preserving our health Katalin Gombosi: The health preservation programme and the mass media Erzsébet Nógrádi Tóth: You can argue only if you are prepared	5 12 14 18	В ЦЕНТРЕ ВНИМАНИЯ Пусть будет печатать зеркалом гласности Сохранение здоровья и журналистика Иван Форгач: Сохранение нашего здоровья Каталин Гомбоши: Программа сохранения здоровья и массовая коммуникация Эржебет Ногради Тот: Аргументировать можно только подготовленно
ALL-ROUND INQUIRY "Television is the tragedy of culture"	22	ОПРОС «Телевидение — трагедия культуры»
CLOSE-UP János Péteri: Some characteristics of analytical social-political writings in the party paper Tamás Terestyéni: Some characteristic features of vernacular communication culture Emőke Valkó—Imre Rosner: Video use in Hungary Erzsébet Szilágyi—Emőke Valkó: Modest success Dénés Baracs: The world of television in Italy	32 43 54 65 71	КРУПНЫМ ПЛАНОМ Янош Петери: Некоторые особенности социально-политических анализов в газете партии Тамаш Терештени: Характеристика коммуникационной культуры речи Эмőке Валко—Имре Рознер: Видео в Венгрии Эржебет Силади—Эмőке Валко: Умеренный успех Денеш Барач: Мир телевидения в Италии
FORUM János Dömötör: To attempt the (almost) impossible	81	ФОРУМ Янош Дёмётёр: Взяться за (почти) невозможное
WORKSHOP The vibrating newspaper maker — Conversation with Béla Lévai (<i>Tamás Nádor</i>)	85	МАСТЕРСКАЯ Вибрирующий газетный деятель — С Бела Леваи беседует Тамаш Надор
NEW TECHNOLOGY Béla Huppán: Computer graphics in the press Péter Szekeres: Data banks or intellectuals as cheap computers?	93 103	НОВАЯ ТЕХНИКА Бела Хуппан: Графика на ЭВМ и печать Петер Секереш: Банки данных — или интеллигенция как дешевый компьютер
THE WORLD OUTSIDE European panorama Pál Tamás: Transformation of the roles of intellectuals and changes in the political value systems in the United States	112 122	ПАНОРАМА Европейская панорама Пал Тамаш: Перегруппирование роли интеллигенции и смена политических ценностей в США
MEDIA HISTORY Aladár Ritter: The king of reporters in Pest Károly Tar: We look for and we find friends	136 148	ПРОШЛОЕ Аладар Риттер: Царь будапештских репортеров Карой Тар: Искать и найти друзей
ONCE MORE Post and postmen	160	ЕЩЕ РАЗ Почта, почтальоны
PUBLIC OPINION Still not enough These can't be compensated for Leaner and leaner The power of circumstances From the difficulties in finding a job to unemployment The present retiring age is adequate There is enough and to spare? Growing anxiety	171 172 174 176 177 179 180 182	ЗОНД Все еще не хватает Нельзя уже уравновесить Все скуднее От трудностей устройства до безработицы Сила обстоятельств Нынешний предельный возраст выхода на пенсию — приличный Хватит для всех Усиливающаяся тревога
PERISCOPE About books; From periodicals; News in brief	184	СМЕСЬ О книгах; Из журналов; Коротко
BROWSING Italo Calvino: A photographer's adventure	203	ДЛЯ ЧТЕНИЯ Итало Калвино: Приключение фотографа

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest V., József nádor tér 1. 1900., közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215—96162 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfizetési díj 1 évre: 100,— Ft, egyes szám ára: 25,— Ft. Megjelenik: évente négyszer.
HU ISSN 0209—584X

Ára: 25,— Ft

**A Tömegkommunikációs
Kutatóközpont kiadványaiból**

Ára: 40,— Ft

**A Membrán sorozatból
kapható még:**

Ára: 90,— Ft

Előkészületben: Jerzy Urban: Válogatott pimaszságok
Bertalan László: Magyarázat, megértés...
Értékek és változások (Szerk.: Hoppál Mihály)

OLVASÓINK: figyelmébe ajánljuk, hogy a Jel-Kép bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál megrendelhető, az alábbi felsorolt hírlapboltokban pedig példányonként is megvásárolható:

Budapesten:

V., Bajcsy-Zsilinszky út 76.
Tel.: 316-173
V., Váci u. Tel.: 185-604
V., Szabadsajtó u. 6. Tel.: 184-840
V., Felszabadulás tér 4.
(Párizsi udvar) Tel.: 181-404
V., József nádor tér 1. Tel.: 185-850
XI., Budapest, Skála Nagyáruház
Tel.: 852-222

Vidéken:

Debrecen, Kossuth L. tér
Szeged, Kárász utca és Dugonics tér sarok
Miskolc, Szemere utca és Széchenyi utca sarok;
Széchenyi utcai hírlapbolt
Győr, Rába Szálló előtt
Pécs, Széchenyi tér
Kecskemét, Szabadság tér

(Emlékeztetőül: folyóiratunk évente négyszer — március, június, szeptember és december végén — jelenik meg.)

A Membrán-könyvek megvásárolhatók a Tömegkommunikációs Kutatóközpont kiadói osztályán is!